

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ СПОРТ
МИНИСТРЛІГІ

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ СПОРТ МИНИСТРЛІГІ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТУРИЗМ ЖӘНЕ МЕЙМАНДОСТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ И СПОРТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ТУРИЗМА И ГОСТЕПРИМСТВА**

**«ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫ – ҰЛЫ МҰРА»
атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ
28.05.21 ж.**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международной научно-практической конференции
«ВЕЛИКИЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ – ВЕЛИКОЕ НАСЛЕДИЕ»
28.05.2021 г.**

Түркістан, 2021

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ СПОРТ
МИНИСТРЛІГІ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТУРИЗМ ЖӘНЕ МЕЙМАНДОСТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ И СПОРТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ТУРИЗМА И ГОСТЕПРИМСТВА**

**«ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫ – ҰЛЫ МҰРА» атты Халықаралық ғылыми-
тәжірибелік конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ
28.05.21 ж.**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международной научно-практической конференции
«ВЕЛИКИЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ – ВЕЛИКОЕ НАСЛЕДИЕ»
28.05.2021 г.**

Түркістан, 2021

УДК 338.46
ББК 65.433
746

РЕЦЕНЗЕНТТЕР:

А.Т. Абубакирова– Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Туризм кафедрасының меңгерушісі, PhD, қаум. проф. м.а.

Ш.С. Нурмухамедова – Халықаралық туризм және меймандостық университеті Туризм және қонақжайлылық кафедрасының доценті, э.ғ.к.

«Ұлы Жібек жолы – ұлы мұра» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының баяндамалар жинағы. – Түркістан: 2021 ж. – 237 бет.

Сборник материалов Международной научно-практической конференций «Великий Шелковый путь – великое наследие». – Туркестан: 2021 г. – 237 стр.

ISBN 978-601-08-1117-1

«Ұлы Жібек жолы-ұлы мұра» халықаралық ғылыми – практикалық конференциясының баяндамалар жинағында әлемге әйгілі Жібек жолы туризмін дамытудың өзекті мәселелері, жаңа туристік брендті дамыту, экскурсиялық қызметтердің сапасын арттыру, сондай-ақ туризм және спорт саласындағы мамандарды даярлау мәселелері қарастырылған.

Баяндамалар жинағы ғалымдарға, тәжірибелі қызметкерлерге, ЖОО оқытушыларына, докторанттарға, магистранттарға арналған.

В сборнике материалов международной научно-практической конференции «Великий Шелковый путь – великое наследие» рассмотрены актуальные вопросы туризма всемирно известного Шелкового пути, развитие нового туристического бренда, повышение качества экскурсионных услуг, а также вопросов по подготовке специалистов в области туризма и спорта.

Материалы сборника предназначены для ученых, практических работников, преподавателей вузов, докторантов, магистрантов.

УДК 338.46
ББК 65.433
ISBN 978-601-08-1117-1

Тексты статей представлены в авторской редакции.
За качество и достоверность предоставленных материалов ответственность несут авторы.
Мақала мәтінінде авторлық құқық сақталған. Ұсынылған материалдардың мазмұны мен сапасына автор жауапты.

ҚҰРМЕТТІ КОНФЕРЕНЦИЯҒА ҚАТЫСУШЫЛАР!

Бүгінгі «Ұлы Жібек жолы - ұлы мұра» атты Халықаралық конференцияға қош келдіңіздер! Бұл форумға алыс және жақын шетелдерден арнайы шақырылған қонақтар қатысып отыр.

Конференция барысында халықаралық туризмнің дамуы мәселелерімен бірге, Түркістанның тарихи-мәдени мұрасын сақтау мен олардың туризмді дамытуға қосатын жолдарын қарастырамыз. Өздеріңіз білетіндей, Түркістан – рухани Астана және Орталық Азияның көне қалаларының бірі. Мұндағы тарихи-мәдени ошақтар біздің басты құндылығымыз және туризмді дамытудың басты көзі деп есептейміз. Осының аясында сіздермен туризмнің дамуының басым бағыттарын да қарастыруды мақсат етіп отырмыз.

Дорогие участники международной конференции!

Научно-практическая конференция, проводимая в стенах нашего университета при поддержке Министерства культуры и спорта Республики Казахстан, вышла на новый международный уровень.

В марте 2019 года, Постановлением Правительства РК был создан Международный университет туризма и гостеприимства при Министерстве культуры и спорта Республики Казахстан.

Весьма символично, что свои двери Международный университет распахнул именно в Туркестане, древнем городе, расположенном в самом сердце Шелкового пути. Именно здесь, ровно два года назад, Елбасы заложил первый камень в масштабное строительство. Теперь великолепный архитектурный ансамбль города пополнился зданиями нашего Университета в восточном стиле. И нам есть чем гордиться, нам посчастливилось стать частью этого Великого наследия, частью в Новейшей истории Казахстана.

В настоящее время в Университете осуществляется учебный процесс по шести образовательным программам – это организация индустрии туризма и гостеприимства, международный и внутренний туризм, организация экскурсионных услуг и индивидуальных туров, гостиничный и ресторанный бизнес, менеджмент туристских дестинаций, физическая культура и спорт.

В первый год обучения, в Университет поступило 588 студентов из разных регионов страны. Такая цифра говорит о высоком интересе современной молодежи к сфере туризма, богатый потенциал которой нам предстоит раскрыть вместе.

Приглашены лучшие отечественные и зарубежные профессора, топ-менеджеры ведущих крупнейших компаний в сфере туризма и сервиса. Профессорско-преподавательский состав состоит из 37 преподавателей: 12 – профессоров; 11 – докторов и кандидатов наук, 4 зарубежных профессора.

За короткий срок, Университет наладил связи со многими зарубежными высшими учебными заведениями Швейцарии, Турции, Сингапур, России, Белоруссии, Франции и Словакии. Университетом заключены соглашения о сотрудничестве с такими известными ВУЗами как, Институт туризма и гостиничного менеджмента г. Зальцбург, Австрия, Международный университет туризма «Шелковый путь» г. Самарканд, Узбекистан, «Университет Тейлор» Малайзия, Институт культурного наследия г. Шарджа, ОАЭ, Образовательная Группа Пегас «KinderWorld» Сингапур, Российский

Университет Дружбы Народов г. Москва, Российская Федерация, Академия туризма в Анталии, Турция. Партнерство позволит университетам делиться опытом, создавать совместные образовательные программы, обмениваться лучшими практиками и вместе преодолевать имеющиеся ограничения для достижения основной цели. Красной нитью проходит сотрудничество Университета с международными организациями, такими как ЮНЕСКО (специализированное учреждение Организации Объединённых Наций по вопросам образования, науки и культуры) и UNWTO ООН (Всемирная туристская организация Организации Объединённых Наций). Также, необходимо отметить, что на 112-й сессии Исполнительного совета UNWTO, городе Тбилиси была одобрена заявка Международного университета туризма и гостеприимства на вступление в UNWTO. Наше членство будет ратифицировано на 24-й Генеральной ассамблее UNWTO, которая состоится в г. Марракеш (Марокко). Это означает, что отныне мы считаемся аффилированным членом UNWTO, пользующимся всеми преимуществами и привилегиями членства в этой Организации. Для нас, это дает прекрасную возможность сотрудничества со многими мировыми партнерами, в целях развития образования в сфере туризма.

19 апреля 2021 года был подписан договор между Международным университетом туризма и гостеприимства и Университетом Анталия Билим (Турция) (ABU) в рамках международной программы экспериментального обучения туризму TELP (Tourism Experiential Learning Program). Партнером данного соглашения по программе TELP выступила сеть отелей Rixos (Турция). Rixos Hotels вместе с ABU активно предлагают казахстанским студентам возможности для обучения и повышения квалификации, что в будущем поможет им стать всемирно признанными специалистами и менеджерами в сфере услуг. Главным преимуществом этой программы является то, что ребята, успешно завершившие программу ABU TELP, получают приоритет при трудоустройстве в отелях Rixos, прежде всего в Казахстане и в любой стране мира, где представлены эти отели. Также, создан языковой центр «Excellence», в рамках которого ведутся курсы английского, французского, итальянского и турецкого языков.

Уважаемые участники международной конференции!

Как нам видится, сегодняшняя конференция является значительным шагом в развитии и приумножении научных идей в сфере туризма, что способствует обмену мнениями между известными учёными, укреплению связи между наукой и практикой.

На конференции вас ждут выступления ведущих отечественных и зарубежных ученых, которые готовы поделиться своим накопленным опытом, знаниями, настроенными на интерактивное взаимодействие, что, несомненно, внесёт вклад в улучшение процесса научных исследований, создаст стимулы для дальнейшей плодотворной работы.

Пусть диалог в стенах Международного университета туризма и гостеприимства станет местом для дальнейших интересных и плодотворных встреч. Уверены, что результаты её будут полезны всем участникам данной конференции, а предложенные рекомендации найдут свое применение в дальнейшей практической деятельности.

Желаю удачи и успешной работы всем участникам конференции!

М.С. Мурзамадиева

ҚҰРМЕТТІ ӘРІШТЕСТЕР, ҚҰРМЕТТІ ҚОНАҚТАР!

Бүгінгі Халықаралық туризм және меймандостық университеті ұжымының ұйымдастыруымен өтіп жатқан «Ұлы Жібек жолы – ұлы мұра» атты ғылыми-тәжірибелік конференцияға хош келдіңіздер!

Бұл жиынға ЮНВТО, ЮНЕСКО сияқты халықарлық ұйым өкілдерінің қатысып, тәжірибелерімен бөлісуге деген ниеттері біз түркістандықтар үшін үлкен құрмет! Сондай-ақ, туризм және меймандостық бағытындағы отандық, шетелдік оқу орындары дайындайтын мамандарының халықарлық туризмді дамытуда, осындай ой бөлісіп, пікір айту алаңына жиналуы – үлкен бастамаларға негіз болады деп сенеміз!

Конференция мақсаты да сол – тарихи-мәдени мұраларымызды сақтап қалу, оларды туризмді дамытуда халықарлық тәжірибелерге сүйене отырып, насихаттау деп білемін.

Жақында Түркі тілдес мемлекеттер кеңістігінде, осы ел Президенттері бас қосқан жиында орын алған айтулы оқиға, «Түркістан қаласына Түркі тілдес мемлекеттердің рухани астанасы» мәртебесі берілуі - тарихи, әрі саяси үлкен маңызы бар қадам болды. Себебі Түркістан ғылым мен білім дамыған рухани аймақ қана емес, Ұлы Жібек жолы сауда торабының ең маңызды нүктесі болатын.

Ұлы Жібек жолы бойындағы керуен жолдарының тарамдалған жүйесі Қытайдан Жерорта теңізінен дейін Еуропа мен Азияны кесіп өтіп, ерте дүние мен орта ғасыр дәуірінде сауда байланыстары арқылы Шығыс пен Батыс мәдениеттері арасындағы тілдесуінің маңызды құралы қызметін атқарғаны тарихтан белгілі. Жолдың неғұрлым ұзақ тармағы Қазақстан мен Орта Азия арқылы өтті. Қазақ жерін басып өткен Ұлы Жібек жолы VI- VIII ғасырларда шығыс пен батыс елдерінің сауда-саттық, мәдени байланыс жасауында орасан зор қызмет атқарды. Бізді ортақ тарихымыз осындай экономикалық, саяси және мәдени байланыстарымыз арқылы тамыры тереңде жатыр.

Ұлы Жібек жолы - әлемдік өркениет тарихындағы үлкен жетістіктердің бірі. Тарихи жолдың жібек саудасына байланысты "Жібек жолы" атанғаны белгілі. "Ұлы" сөзінің қосылуы жолдың кең-байтақ Шығыс өлкелері мен Батыс өлкелерін байланыстырып жатуынан. Сондықтан "Ұлы Жібек жолы" болып тарихқа енді. Геродоттың жазуы бойынша, жол Қара теңіз маңынан Дон жағалауына дейін, одан Оңтүстік Оралдағы савроматтар жеріне бағытталып, Ертіс бойы мен Алтайға, Зайсан көліне дейін созылған. Қазіргі ғылым мен техниканың тамаша жетістіктері, ғарыштан түсірілген бейнекөріністер Еуразияның бел ортасынан өткен осы көне маршруттың ең қолайлы жол екендігін дәлелдеп отыр. Бір таңғаларлық нәрсе - қазіргі заманғы көлік жүретін жолдар мен темір жол ежелгі дала жолының бағытын дәлме-дәл қайталауы.

«Жібек жолы» іс жүзінде өзгермейтін тұрақты жол емес, қайта уақыт ізімен өзгеріп отырған, тарихтағы дәстүрлі торабы өзгермеген жол шығыста Чаң-аннан (қазіргі Ши-ан) басталып, Тарым ойпатынан өтіп, Памир тауынан асып, Орталық Азияны, Батыс Азияны кесіп өтіп, Жерорта теңізінің шығыс жағалауына дейін барады, жалпы ұзындығы 7000 шақырымнан асады. Ұлы Жібек жолы Шығыс пен Батысты ғана емес, сонымен бірге «үш Шығысты»;

Үндіні, Қытайды, Араб халифатын да байланыстырған. Қытай жерінен басталған Ұлы Жібек жолы Оңтүстік Қазақстан арқылы Орта Азиядан Үндістан, Иран, Түркия, Сирия, Египет(Мысыр) Византияға дейін созылды.

Ұлы Жібек жолы халықтардың достығы мен ынтымағының жарасымдылығы деп түсінген жөн. Оның қызметінің тарихынан тағлым ала отырып, ХХІ ғасырда адамзат баласы жаңа мыңжылдықтың жолына түсе отырып, қауіпсіздікке, тұрақтылыққа және дамудың беріктігіне ұмтылуда. Ұлы Жібек жолы бүкіл әлемге танымал жол болған еді. Батыс пен Шығысты, бітімгерлік пен ынтымақтастыққа ұмтылған халықтарды өзара байланыстырған бұл жол - мәдени - экономикалық көпір іспетті.

Қазіргі уақытта осы көне керуен жолын жаңғыртудың, халықаралық мәдени - экономикалық байланыстағы рөлінің маңызы жөніндегі Н. Ә. Назарбаев: «Ежелгі Жібек жолының жалпы сұлбасымен ХХІ ғасырда мұнай - газ құбырлары тартылады, солар арқылы Орталық Азияның мұнай мен газы экспортын дамыту, Орталық Азия халықтарына, ежелгі замандағы сияқты, бірыңғай сыртқы экономикалық саясат, бірыңғай кеден, салық бақылауы, бірыңғай қауіпсіздік жүйесі қажет, сол тиімді», - деп көрсетіп берді.

Ендеше, жаһандану дәуірінің қазіргі экономикалық, әрі мәдени құндылықтары серіктестік аясында қызмет етуге дайын және тәуелді. Әлемдік ұйымдар мен оқу орындары бәсекелестіктен бұрын, серіктестік, ынтымақтастыққа қол жеткізуге ұмытылуда. Бүгінгі жиын келешегі зор сол мұраттардың көрінісі деп білемін.

Түркістан аймағының халықаралық туризмге қолайлы тарихи-географиялық жағдайы мен экономикалық әлеуетін қайта жаңғыртуға, оның ғылыми-тәжірибелік негіздерін қалыптастыруға жасап жатқан бүгінгі қадамдарыңызға сәттілік тілеймін!

30 жылдық тарихы бар Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің ұжымы, биыл өз жұмысын бастаған «Халықаралық туризм және меймандостық университеті» арасындағы меморандум негізінде біз көптеген бастамалар мен жобаларды бірге атқаратынымызға сенімдіміз!

Ж.А.Темірбекова
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық
қазақ-түрік университетінің ректоры

ҚҰРМЕТТІ КОНФЕРЕНЦИЯҒА ҚАТЫСУШЫЛАР!

Ел Тәуелсіздігінің 30 жылдық мерейтойы қарсаңында ұйымдастырылып отырған «Ұлы Жібек жолы – Ұлы мұра» аты халықаралық конференцияның ашылуымен шын жүректен құттықтаймын!

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев өз сөзінде «Тарих - таным, тағылым, тәрбие, бабалар тәжірибесі, туған топырағыңды танудың кілті, Отаныңа деген сүйіспеншіліктің ақ бастауы Түркістан - төл тарихымыздың үлкен де күрделі арнасы», - деп киелі мекеннің дәрежесін анықтап берген болатын.

Ұлы Жібек жолы мәдениеті мен сауда-саттығы дамыған көптеген қалалардың пайда болуына ықпал еткені белгілі. Солардың арасында шоқтығы биік, көне тарихтың куәгері болып отырған Түркістан экономикалық әрі саяси маңызға ие қала болғаны белгілі. Кейіннен бұл қала Қазақ хандығының астанасы болып, мұнда қазақ хандары сайланды, шетелдерден елшілер қабылданды. Осындай қалаға кие берген Қожа Ахмет Ясауи кесенесі екені анық. Түркістан қаласы мінәжат ететін киелі мекен ғана емес, ортағасырларда діни білім мен ғылымның орталығы да болды. Бүгінгі таңда шаңырақ көтеріп, өз жұмысын бастап отырған «Халықаралық туризм және меймандостық» университетінің Түркістан қаласында ашылуы осы сөзіміздің дәлелі.

Қазіргі уақытта киелі шаһарымыздағы көне ескерткіштер қайта жаңғырып, қаланың көркі кіргеніне баршамыз куә болудамыз. Елбасымыз Қожа Ахмет Ясауи кесенесі ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұралар тізіміне енуіне, Түркістанда тұңғыш рет Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университетінің ашылуына тікелей мұрындық болып, барлық жағдайды жасады. Осыған орай, бүгінде Қ.А. Ясауи кесенесін көру үшін Түркістан қаласына әлемнің түкпір түкпірінен келетін туристердің саны жыл сайын артып келеді.

Түркістан қаласы Түркістан облысының әкімшілік орталығы ретінде бекітіліп, киелі шаһар аз ғана уақыттың ішінде еліміздің ең шырайлы қалаларының біріне айналыпта үлгерді. Бұл шаралардың барлығы тарихымыз бен мәдениетімізді зерттеуге және жаңғыртуға айрықша көңіл бөлудің арқасында мүмкін болып отыр. Осы ретте Ұлы Жібек жолын жаңғыртуға бағытталған шаралардың орны ерекше.

Қорыта айтқанда, «Халықаралық туризм және меймандостық университетінің» ұжымы Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», «Ұлы Даланың жеті қыры» бағдарламалық мақалаларында көрсетілген басымдықтарды негізге ала отырып, Мәңгілік Ел идеясын ұстанған ұлтымыздың тарихы мен мәдениетін әлемдік деңгейде насихаттауға сүбелі үлес қосады деп сенемін.

Конференция жұмысына сәттілік тілеймін.

Н.Ахметжанов
«Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық – музейінің директоры

УДК 502.8

Андрей Равильевич Хазбулатов

Казахский научно-исследовательский институт культуры, г. Алматы, Казахстан
ar.khazbulatov@gmail.com

**ТУРИЗМ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОПУЛЯРИЗАЦИИ КУЛЬТУРНОГО
НАСЛЕДИЯ: ПОТЕНЦИАЛ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ПАРКОВ
КАЗАХСТАНА**

(на примере парка «Городище Культобе»)

Абстракт

Мировой туризм как самостоятельная дефиниция в последние годы все более активно использует потенциал археологического наследия в качестве своеобразного продукта культурного туризма. Такой подход требует его всестороннего изучения и максимальной адаптации к казахстанским условиям, который предполагает выявление основных характеристик и всего механизма конструирования научной концепции археологических парков на основе лучших мировых практик.

Методология, использованная в разработке научной концепции археологического парка «Городище Культобе» (кроме непосредственно полевых работ в области археологии, консервации и реставрации) состояла из сбора, анализа и интерпретации ряда данных и информации как из первичных, так и из вторичных источников. Прежде всего, был проведен обзор существующей академической и научной литературы по археологии, археологическому наследию, археологическому туризму и многим другим аспектам, так или иначе раскрывающих анализируемую проблематику.

Отсюда, на начальном этапе разработки проекта «Реставрация исторических объектов городища Культобе» в рамках, которого обоснована научная концепция археологического парка городище Культобе необходимо было рассмотреть проблематику концептуализации археологических парков в качестве культурно-туристического продукта в мировой практике и обосновать идеи о том, какое влияние данный процесс может оказать на дальнейшее использование и управление археологическим наследием. Настоящая статья представляет собой краткий обзор основных моментов научной концепции археологического парка «Городище Культобе», расположенного в буферной зоне мавзолея Х.А. Ясави – памятника Всемирного наследия ЮНЕСКО.

Ключевые слова: туризм, культурное наследие, археологическое наследие, археологический парк, городище Культобе, культурный продукт

Андрей Равильевич Хазбулатов

Қазақ ғылыми-зерттеу мәдениет институты, Алматы қ., Қазақстан
ar.khazbulatov@gmail.com

**ТУРИЗМ МӘДЕНИ МҰРАНЫ ТАНЫМАЛ ЕТУ ҚҰРАЛЫ:
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ САЯБАҚТАРДЫҢ ӘЛЕУЕТІ**
(«Күлтөбе қалажұрты» саябағының мысалында)

Абстракт

Соңғы жылдары әлемдік туризм дербес дефиниция сияқты мәдени туризмнің өнімі ретінде археологиялық мұраның әлеуетін көбірек қолдана бастады. Үздік әлемдік тәжірибеге негізделген археологиялық саябақтардың ғылыми тұжырымдамасын құрудың бүкіл механизмі және негізгі сипаттамаларды анықтауды болжайтын тәсіл оны жан-жақты зерделеуді және қазақстандық жағдайларға барынша бейімделуді талап етеді.

«Күлтөбе қалажұрты» археологиялық саябағының ғылыми тұжырымдамасын әзірлеуде қолданылатын әдіс (археология, консервациялау және қалпына келтіру саласындағы тікелей далалық жұмыстарды қоспағанда) бастапқы және қосымша дерек көздерінен бірқатар мәліметтер мен ақпараттарды жинау, талдау және түсіндіруден құралды. Ең алдымен, талданған проблематиканы анықтай алатын археология, археологиялық мұра, археологиялық туризм және басқа аспектілер туралы академиялық және ғылыми әдебиеттерге шолу жасалды.

Осы себептен, «Күлтөбе қалажұртының тарихи нысандарын қалпына келтіру» жобасын әзірлеудің бастапқы кезеңінде, «Күлтөбе қалажұрты» археологиялық саябағының аясында ғылыми тұжырымдамасы негізделген, археологиялық саябақтарды әлемдік тәжірибеде мәдени және туристік өнім ретінде тұжырымдау мәселелерін қарастыру және археологиялық мұраны әрі қарай пайдалану мен басқаруға осы процестің қандай әсер етуі мүмкін екендігі туралы ойларды негіздеу қажет болды.

Бұл мақалада ЮНЕСКО-ның Әлемдік мұрасы - Қ.А. Ясауи кесенесінің буферлік аймағында орналасқан «Күлтөбе қалажұрты» археологиялық саябағының ғылыми тұжырымдамасының негізгі тармақтарына қысқаша шолу жасалды.

Түйін сөздер: туризм, мәдени мұра, археологиялық мұра, археологиялық саябақ, Күлтөбе қалажұрты, мәдени өнім.

Andrey Ravilevich Khazbulatov

Kazakh research institute of culture, Almaty, Kazakhstan

ar.khazbulatov@gmail.com

**TOURISM AS A TOOL FOR PROMOTING CULTURAL HERITAGE: THE
POTENTIAL OF ARCHAEOLOGICAL PARKS IN KAZAKHSTAN**
(on the example of the park "Kultobe Settlement").

Abstract

In recent years, world tourism as an independent definition has increasingly used the potential of archaeological heritage as a unique product of cultural tourism. This approach requires its comprehensive study and maximum adaptation to the Kazakh conditions, which involves identifying the main characteristics and the entire

mechanism for constructing the scientific concept of archaeological parks based on the best world practices.

The methodology used in the development of the scientific concept of the archaeological park "Kultobe settlement" (in addition to direct field surveyed work in the field of archaeology, conservation and restoration) consisted of the collection, analysis and interpretation of several data and information from both primary and secondary sources. First of all, there was a review of the existing academic and scientific literature on archaeology, archaeological heritage, archaeological tourism and many other aspects that somehow reveal the analyzed problems.

At the initial stage of the development of the project "Restoration of historical objects of the Kultobe settlement", within the framework of which the scientific concept of the Kultobe Settlement archaeological park was justifying, it was necessary to consider the conceptualization of the problems of archaeological parks as a cultural and tourist product in the world practice and to substantiate the ideas of what impact this process can have on the further use and management of the archaeological heritage. This article is a brief overview of the main points of the scientific concept of the archaeological park "The Settlement of Kultobe", located in the buffer zone of the mausoleum of H. A. Yasawi UNESCO World Heritage Site.

Keywords: tourism, cultural heritage, archaeological heritage, archaeological park, Kultobe settlement, cultural product.

Развитие культурного туризма – одна из актуальных проблем современности, где во главу угла ставится потенциал той или иной территории, выражающийся в возможности обеспечения духовных потребностей и эстетического удовлетворения путешественников. Говоря, языком маркетологов можно сказать, что та или иная территория/местность должна выступать в роли «культурного продукта».

В научной литературе принято различать пять уровней культурного туризма: профессиональный, специализированный, неспециализированный, сопутствующий и культурный квантитуризм [1, с.127]. Но, каковы бы не были его уровни, главным в нем является знакомство потенциального туриста с историческими памятниками и культурными объектами той или иной территории или местности.

В этом плане, мы согласны с мнением А.В. Алхутова, который подчеркивает, что культурный туризм наиболее способствует проявлению этнокультурной самобытности и индивидуальности человека и является наилучшим способом его самовыражения. Отдавая предпочтение тому или иному маршруту путешествия, человек делает осознанный выбор, который определяется только его личными потребностями и пожеланиями [1, с.128]. Таким образом, культурный туризм становится важным фактором современной жизни, когда культура является одним из основных и главных элементов проявления туристического интереса.

С другой стороны, культурный туризм – это огромный стимул сохранения и реставрации культурного наследия, который в этом случае становится «культурным продуктом». Всемирная туристская организация (UNTWO) уже давно считает культурный туризм основным элементом международного туристического потребления.

Следовательно, наблюдаемый сегодня стремительный процесс сближения туризма и культуры создает не только уникальные возможности, но и сложные

вопросы для самого туристического сектора, его организации и устройства в пределах конкретных стран.

В Конвенции по этике туризма UNTWO подчеркивается, что политика и деятельность в области культурного туризма должна осуществляться с постановки вопросов уважения художественного, археологического и культурного наследия, которые должно беречься и передаваться будущим поколениям; особое внимание должно быть уделено сохранению археологических и исторических памятников, а также модернизации музеев, которые должны быть открыты и доступны для туристических поездок [2].

Сегодня культурный туризм является одним из крупнейших и наиболее быстро развивающихся мировых туристических рынков. Поэтому каждая страна в этом плане должна стремиться на укрепление диалога между туризмом и культурой, а также к принятию обоснованных решений в сфере культурного туризма, который будет основан на передовом мировом опыте.

Особое внимание этим задачам уделяется в ООН в рамках объявленного Международного года креативной экономики в интересах устойчивого развития (2021), где культура и творчество, включая культурный туризм ставится главным фокусом в индустрии туризма.

Таким образом, туризм на сегодня представляет собой мощный стимул для сохранения и приумножения культурного наследия, поскольку доходы, которые он генерирует, могут быть направлены обратно в самые разные креативные инициативы, способствующие его дальнейшему устойчивому развитию. Так, многие страны мира рассматривают туризм как национальную стратегию развития государства и как двигатель экономического роста и развития, создавая в этом секторе рабочие места и повышая благосостояние общества [3].

Самые востребованные формы популяризации культурного наследия представляют археологические парки. Они обладают более широким экспозиционным потенциалом, так как могут содержать частично или полностью реконструированные объекты. Без сомнения, что основой археологического парка выступает историко-культурный ландшафт – результат длительной устойчивой взаимосвязи природы и человека, или говоря по-другому результат «окультуривания» ландшафта.

Археологический парк может создаваться вокруг какого-то одного объекта, но на самом деле тут формируется целый комплекс разных параметров, начиная с материальных характеристик и заканчивая нематериальными аспектами. Мы имеем в виду ценностный алгоритм. Любой археологический нерукотворный или рукотворный объект материален, однако таков абсолютно любой объект, найденный в ходе раскопок.

По мнению, исследователей [4;5 и других] археологическое наследие как самое яркое воплощение материальной культуры и один из важнейших источников нематериальной культуры, не только достояние той страны, где сейчас находится такой объект, но неотъемлемый элемент глобального человеческого наследия.

В Казахстане сейчас существует несколько археологических парков, большинство из них – археологические музеи, возникшие вокруг сакских курганов. Можно констатировать, что в стране уже существует определенные наработки по презентации материального наследия, но практически отсутствует такой важный аспект как нематериальное культурное наследие (живое наследие), интегрированное в систему культурного туризма. Вне поле зрения, отечественного туризма остается именно глобальное богатство традиций,

которое является одним из главных мотивов для путешествий, когда туристы стремятся познакомиться с новыми культурами и испытать глобальное разнообразие исполнительских искусств, ремесел, ритуалов и национальных кухонь.

А ведь, инициативы, направленные на содействие ответственному использованию живого наследия в туристических целях, может способствовать созданию рабочих мест и сдерживанию миграции в крупные города страны.

Особенным/неповторимым археологические парки делает именно нематериальное культурное наследие. К примеру, традиции поклонения святым местам, ритуальные практики, связанные с ними сакральные знания, обряды обычаи и многие другие аспекты живого наследия. Особенно привлекательным в этом аспекте выглядит демонстрация ремесел, реконструкция исторических событий и другое, что вызовет огромный интерес у туристов.

В этом аспекте убедителен и полезен опыт зарубежных аналогов, таких как Европейский археологический парк Блисбрук-Рейнхейм (European Archaeological Park of Bliesbruck-Reinheim), Исторический парк Ёсиногари (Yoshinogari Historical Park) (Япония), Археологический парк «Музей времени варваров» (Франция), Археологический парк Паркина (США), Программа сохранения городищ (Великобритания), Музей под открытым небом «Помпеи» (Италия), Археологический парк «Болгар» (Россия) и других. Так, по оценкам экспертов и аналитиков этих парков, четыре из десяти туристов выбирают место назначения на основе его культурного предложения. Их все больше привлекают нематериальные факторы, такие как атмосфера места, его связь с известными людьми, идеями или событиями – другими словами, культура, история и традиции места/местности.

Отсюда, обозначенные положения легли в основу разработки научной концепции археологического парка «Городище Культобе», которая осуществляется Казахским научно-исследовательским институтом культуры в рамках масштабного проекта «Реставрация исторических объектов городища Культобе» при финансовой помощи Eurasian Resources Group (ERG).

Глобальной целью проекта является комплексное историко-археологическое (раскопки, консервация и частичная реставрация) и этносоциокультурное исследование древнего городища Культобе с целью разработки научной концепции археологического парка «Городище Культобе» с 2019 года.

Настоящий памятник локализуется в буферной зоне мавзолея Х.А. Ясави – уникального памятника всемирного наследия ЮНЕСКО. Культобе занимает площадь в 27 га. и детальное его исследование начато известным ученым Е.А. Смагуловым, который установил не только его границы, но и вскрыл самое древнейшее сооружение – крестообразный храм, относящийся к I-II вв., т.е. к кангюйской эпохе. Именно, с фактом обнаружения этого уникального сооружения – образца древнейшей сырцово-архитектуры стало возможно научно обоснованно говорить о предварительной дате основания города Туркестан в более 2200 лет.

Как, показали дальнейшие исследования вокруг данного храма со временем стала обустраиваться и разрастаться цитадель города, который в ранне-средневековье стал называться Ясы, а с обоснованием здесь великого проповедника Ходжа Ахмеда Ясави город стал позиционироваться на огромных просторах Евразии как центр духовной жизни тюркского мира и обитель суфизма. Научное консультирование проекта осуществляется под руководством

известных в стране историков академиком Б.А. Байтанаевым, кандидатом исторических наук М.К. Туякбаевым и многими другими. В целом, состав культобинской экспедиции квалифицируется как международный. Здесь участвуют как минимум 5 стран: Казахстан, Россия, Узбекистан, Германия и даже представитель Канады.

В 2019 году во время археологического исследования обнаружены не менее уникальные сооружения – комплекс помещений с алтарями X-XI вв., жилые дома, начиная с XII до нач. XX вв., ремесленные мастерские XVII – XVIII вв., гончарная мастерская с печью для обжига изделий XV – XVII вв., фрагменты мощенных улиц XIX вв. Кроме самих сооружений обнаружено огромное количество артефактов, доказывающих профессиональный характер ремесла древнего Туркестана – это инструменты и некоторые отработанные материалы ювелиров, гончаров, кузнецов, ткачей, красильщиков и т.д.

В 2020 году с целью проведения научно обоснованной реставрации городского ландшафта учеными проекта проанализировано более 45 источников дореволюционного периода, которые раскрывают особенности городской инфраструктуры города Туркестан и специфику сырцовый архитектуры. Среди источников выделяются топографические карты города, архивные фотографии и др.

При этом, сама концептуальная позиция консервационно-реставрационных работ на памятнике основана на методике ЮНЕСКО и осуществляется при консультировании известных международных экспертов в области сохранения культурного наследия. Это такие эксперты как доктор инженерных наук, профессор, старший эксперт ЮНЕСКО и ИКОМОС, специалист по археологическим паркам, Германия Майкл Янсен, доктор технических наук, архитектор и специалист по культурному наследию Она Вилейкис Тамайо и другие. На текущий момент отреставрировано 9 объектов, которые датируются от I-II вв. до XIX – нач. XX в., которая исчисляется более 7800 кв., а площадь фоновой археологии составляет около 7700 кв.м. Хочу отметить, что весь ход работ и используемых материалов для проведения консервационно-реставрационных работ выполняется строго в соответствии с международными конвенциями по сохранению культурного наследия.

В 2020 году был исследован другой участок городища Культобе, где изучены объекты позднего средневековья, датируемые от XVII до XIX вв. В основном это сооружения общественного характера. Среди них: зикр-хана XVII-XIX вв., тахарат-хана XIX в., пятничная мечеть XVII-XVIII вв., квартальная мечеть XIX в., торговый дом XIX в., гостевой двор XIX в., квартал ремесленников XIX в. и многие другие. Детальное исследование этих объектов раскрывают один из важнейших и малоизученных периодов жизни Туркестана и его округи, как важного политического, религиозного и культурного центра. Смею заметить, что данный период вообще мало изучен по Центральной Азии в целом.

На данный момент исследовательской командой разработана вся необходимая документация для проведения научно-реставрационных и консервационных работ, которая включает в себя не только традиционные архитектурные чертежи, но и 3D модели объектов. Последние, послужат фундаментальной базой при создании цифрового зала парка.

В 2021 году команда проекта «Реставрация исторических объектов городища Культобе» работает над исследованием третьего участка памятника, логика которого увязана с общим туристическим маршрутом буферной зоны

мавзолея Х.А. Ясави. В этом году путем сопоставления топографических карт древнего Туркестана и участка № 3 намечены самые перспективные места раскопок, где предположительно находились караван-сарай, кузнечный цех на берегу реки Тоган и многие другие не менее интересные объекты. В этом же году планируется проведение реставрационных работ 9 объектов, исследованных в прошлом году.

За два предыдущих года исследований городища специалистами обнаружено огромное количество фрагментов керамических изделий (более 20 000 единиц), включая богатый нумизматический материал, золотые и серебряные изделия кангуйской и раннесредневековой эпохи, фрагменты текстильных изделий, инструменты мастеров, керамическая плитка аналогичная образцам с мавзолея Х.А. Ясави, старинные книги – предположительно печатные издания Пояснений к Корану и многое другое.

Подводя итоги хочется отметить что основные положения научной концепции по археологическому парку нами были освящены в ряде трудов [6;7;8]. Но, подчеркнем, что археологический парк «Городище Культобе» уже сейчас имеет существенное значение не только для науки и культуры Казахстана, но и обладает потенциалом в контексте развития международного культурного туризма. Безусловно, что на национальном уровне он создает условия для переосмысления значения исторических и сакральных мест в контексте укрепления единой нации, наглядно демонстрируя богатое культурное и историческое прошлое страны и его связь с настоящим.

И проект, и будущий парк, призваны подчеркнуть важность культурного разнообразия, диалога цивилизаций и религий, который происходил и происходит в стране.

Вместе с тем, в археологическом парке «Городище Культобе» уже определены основные туристические тропы для посетителей. Эти маршруты создадут полную историческую картину формирования и развития самой древней части Туркестана. Центральный променад и его боковые крытые ответвления-«улучки» позволят гостям при любых погодных условиях увидеть разновременные этапы жизни Культобе - культовый центр, фортификационные сооружения, жилые кварталы, ремесленные мастерские и т.п.

Над некоторыми объектами, которые, помимо консервации, еще будут отреставрированы и отчасти реконструированы, раскинутся специальные павильоны, вмещающие значительные группы посетителей. Планируется, что посетители смогут не только осмотреть реконструированные объекты, но «побывать» в гончарных, кузнечных, ювелирных и ткацких мастерских и ощутить себя в роли средневекового ремесленника.

В дальнейшем рассматривается расширять экспозиционный, культурный и образовательный потенциал парка. Уже сейчас, в рамках проекта предоставляется возможность для посетителей принять участие в археологических раскопках, проводимых на территории парка в данный момент. Также в планах теоретическая разработка рекомендаций по различным формам исторических реконструкций, в том числе интересных сюжетов повседневной жизни древнего Туркестана, которые способны соединить воедино материальное и нематериальное культурное наследие.

Таким образом, научная концепция археологического парка «Городище Культобе» разработана на основе последних достижений реконструкции исторических объектов сырцовый архитектуры, основных положений культурного туризма и его дальнейшего устойчивого развития, где важное

значение имеют такие основополагающие моменты как: поддержка туристского сектора как движущей силы экономического роста, инклюзивного развития и экологической устойчивости региона, и страны в целом.

Список литературы

1. Алхутов А.В. Культурный туризм в современном мире//Культурная жизнь юга России. – № 2. 2008. – С. 127-129.
2. Конвенция по этике туризма UNTWO
<https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/75/254>
3. Рекомендации ЮНТВО по доступному туризму
<https://tourlib.net/wto/rdt.pdf>
4. Кирюшина Ю.В. Археологические парки в системе культурного наследия России. // Известия Алтайского государственного университета, № 2-1(66), 2010, С.138-141.
5. Лопатин Н.В., Михайлов А.В., Яковлева Е.А. Археологический парк как форма сохранения, изучения и популяризации объекта культурного наследия (на примере Труворова городища). // Вестник Псковского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные и психолого-педагогические науки, № 2, 2013. - С. 17-23.
6. Хазбулатов А.Р. Conceptual approach to the development of thematic areas of the archaeological “Kultobe settlement” park// Научно-методический журнал «Педагогика и психология» КазНПУ им. Абая. - № 2, 2020. – С. 211-218.
7. Хазбулатов А.Р. Археологический парк «Городище Культобе» в системе культурного наследия Казахстана// Сборник Международного научного конгресса «Традиции, актуальные вопросы и инновации в образовании, воспитании, науке и производстве сквозь программы «Рухани жаңғыру», 24 июня 2020 года. Шымкент: ЮКГУ им. М. Ауэзова, 2020. С. 19-22.
8. Хазбулатов А.Р., Шайгозова Ж.Н. Культобе в зеркале артефактов: пути осмысления и интерпретации (культуролого-искусствоведческий обзор)// Вестник ПГУ. Серия Гуманитарные науки. № 3, 2020. С. 18-29.

УДК: 2-13(574.5) (084.3)"20"

Табулдин Гизат Жолдангарович,

старший научный сотрудник Института истории государства КН МОН
РК, г. Нур-Султан,

ТУРКИСТАН И ВЕЛИКАЯ СТЕПЬ НА ГЕОГРАФИЧЕСКИХ КАРТАХ XIX ВЕКА

Аннотация: В статье излагаются историко-культурные объекты Туркестана и Великой степи. Особо значимые объекты, как развалины старых крепостей, укреплений - Ак-Сумбе, Агалак, Дин-Курган, Бурбаса, Ташты, Кавган-Ата. О локализации основателей Казахского ханства Керей и Джанибек ханов.

Ключевые слова: Туркестан, Ак-Сумбе, Агалак, Дин-Курган, Бурбаса, Ташты, Кавган-Ата, Керей и Джанибек хан

XIX ҒАСЫРДАҒЫ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ КАРТАЛАРДАҒЫ ТҮРКІСТАН ЖӘНЕ ҰЛЫ ДАЛА

Аннотация: Мақалада Түркістан мен Ұлы Даланың тарихи-мәдени нысандары туралы баяндалады. Сүмбе, Ағалақ, Дін-Қорған, Бурбаса, Ташты, Кавган-Ата сияқты көне бекіністердің қирандылары – ерекше маңызды нысандар, сонымен қатар Қазақ хандығының негізін қалаушылары Керей мен Жәнібек хандардың орналасқан орны сипатталған.

Түйін сөздер: Түркістан, Ақ-Сүмбе, Ағалақ, Дін-Қорған, Бурбаса, Ташты, Кавган-Ата, Керей және Жәнібек хандар

TURKESTAN AND THE GREAT STEPPE ON GEOGRAPHICAL MAPS OF 19th c.

Abstract: The article tells about the historical and cultural objects of Turkestan and the Great Steppe. Particularly significant objects, such as the ruins of old fortresses, fortifications – Ak-Sumbe, Agalak, Din-Kurgan, Burbasa, Tashty, Kavgan-Ata, as well as the localization of the founders of the Kazakh Khanate Kerey and Janibek Khans are described.

Key words: Turkestan, Ak-Sumbe, Agalak, Din-Kurgan, Burbasa, Tashty, Kavgan-Ata, Kerey and Janibek Khans

В рамках государственной программы «Рухани Жаңғыру», Сакральная карта РК. Курс на будущее: духовное возрождение» первый этап изучения исторического ландшафта Казахстана включает поиск и комплексное исследование Великой степи.

Нами исследовано более ста единиц топографических карт конца XIX – начала XX века. В результате составлена сборная топографическая карта, не имеющая аналогов, с использованием естественных и исторических топонимов ландшафта Казахстана.

Исторические объекты древнего Туркестана – настоящий «клондайк» для развития и популяризации внутреннего и внешнего туризма. Этот уникальный регион был территорией «степных империй».

Научный диалог об исторических объектах «многовекового оазиса» сегодня приобретает особую актуальность. Он позволяет сформировать целостную картину историко-культурного ландшафта региона с использованием профессиональных географических карт.

Данные известные объекты, которые сегодня привлекают историков и археологов для развития туристической индустрии, образовались благодаря Великому шелковому пути, соединявшему Восточную Азию со Средиземноморьем. Магистральная дорога с множеством ее дивергентных, вспомогательных путей способствовала налаживанию товарообмена, развитию социальных культурных связей. По торговым путям шли караваны, которые определялись по доминирующим товарам и специфике направлений (чайные, бумажные, табачные и т. д.). Говоря современным языком, товары «тысячи мелочей».

По маршруту следования создавались основы инфраструктуры. В туркестанском регионе на сегодняшний день обнаружены остатки 15 древних крепостей.

Ключами к историческому прошлому, которые пронизывают Великую степь, являются караванные дороги: это Уванаская, Сарысуйская, Жетыконурская, Каркаралинская и Ханская. (Г. Табулдин)

Например, на колесном караванном пути, пролегающем по правому берегу реки Чу, северо-восточнее города Сузак, обнаружены развалины Ташты.

Юго-восточнее Сузака, на вторичном торговом пути, – развалины крепости Бурбаса.

Интерес для ученых представляет узловое поселение (укрепление) Чулак-курган. Восточнее Чулак-кургана, на берегу реки Чабак, – есть развалины древнего Саудакента. Юго-западнее, на третичном караванном пути, в окрестностях Туркестана находятся развалины средневекового городища-поселения Кавган-Ата – левый берег реки Сырдарьи. На правом берегу есть развалины крепости Кыс-кала и городища Сунак-курган.

Береговая линия Сырдарьи имеет целую цепь фортификационных сооружений, таких как Кумуян, Мейрам-курган, Ак-курган, развалины крепости Дин-курган. Локализация данных объектов как турпродукт находится западнее Туркестана.

В предгорьях Каратала, западнее города Сузак, на вторичной караванной дороге имеются развалины крепостных цитаделей и укреплений – Агалак и Ран. На развилке караванного пути находятся развалины крепости Ак-Сумбе.

Рис.1 Караванные пути. Середина XV - начало XX века.

На коренной террасе левого берега реки Сырдарья имеются развалины крепости Искере. На ее излучине – развалины Байракум и городища Сюткен. Эти исторические объекты расположены западнее города Шымкент.

Таким образом, историко-культурный ландшафт туркестанского региона свидетельствует о наличии особо значимых для туристической индустрии объектов. И в целом туркестанский историко-культурный «оазис» можно определить как «швейцарский стол» для гурманов туристической индустрии (Г. Табулдин).

Топографические карты XIX века составлены военными топографами Омского военно-топографического отдела, которые на протяжении многих лет вели топосъемку всей территории современного Казахстана, и эти десятиверстные карты запечатлели исконно казахскую ландшафтную топонимику, гидронимику и т.д.

При составлении топографических карт Северо-Казахстанской, Акмолинской, Павлодарской, Карагандинской и Алматинской областей по ландшафтной идентификации учтены картографические требования,

использованы методы картирования (масштабирование и сшивание). Данные карты состоят из десятиверстных топографических карт. В результате при верификации с современными картами заметны существенные отличия, как исторические, так и ландшафтно-этнические вместе с государствообразующим этносом.

Особо важное историческое значение имеет локализация мавзолея Джаныбек-хана. Одноименное место находится в комплексе Кургальджинских озер на юго-восточном побережье, на коренной террасе озера Джаныбек. В результате исследования ранее предполагаемого места захоронения одного из основателей Казахского ханства – Джаныбек-хана, проведенного Ишимской экспедицией под руководством М. К. Хабдулиной, нами дана краткая характеристика двух археологических сюжетов.

Мавзолей Жанибек-Шалкар (XV вв.). Географические координаты: СШ 50° 33.867', ВД 070° 15.813'. Памятник занимал наиболее высокую точку сопки (344 м) коренной террасы южного берега озера Шалкар. С поверхности сопки открывается широкая панорама степи, виден противоположный берег озера и прилегающая округа. Для постройки мавзолея было выбрано очень удачное место. Мавзолей был виден издали и доминировал над окружающей местностью.

Коргалжинские степи – зона десятилетних целинных распашек, и к настоящему времени от мавзолея остался небольшой холм диаметром 16 м, высотой 0,5 м. Холм порос бурьяном, насыщен фрагментами жженого кирпича, обломками полихромной терракоты, покрытой зеленой глазурью. Глазурь на всех плитках превосходного качества, нанесена толстым стекловидным слоем [1, с.172–178].

От мавзолея сохранился пол, выстланный жжеными кирпичами квадратной формы (26–27×25–27×5 см) и фрагменты стен высотой в два-три слоя кирпичей такого же формата [1, с. 36]. Ширина стен 0,9–1,2 м. Они построены из четырех рядов кирпича, уложенных плашмя. Стены мавзолея построены без фундамента.

Кирпичная кладка пола мавзолея имеет размеры 5,2×5,2 м. Кирпичи уложены в один слой, в «разбег». Кладка пола хорошо сохранилась. На ее поверхности не оказалось никаких следов основной могильной ямы. В нескольких местах пола со стороны входа видны небольшие проломы, с которых убран кирпич. Предпринятые нами раскопки участков пролома пола оказались безрезультатными. Возможно, здесь мы имеем подземный склеп, вход в который мог быть снаружи. Для того, чтобы его обнаружить, необходимо полностью убрать кирпичи пола и углубиться, либо использовать современную поисковую техническую аппаратуру. В 2010 году мы не стали вскрывать кирпичную кладку пола. Основание мавзолея нами законсервировано, и доисследование его планируется продолжить.

Мавзолей с трех сторон, кроме стороны входа, был окружен кирпичной оградой шириной 0,5-0,6 м, возведенной в 3 м от стен мавзолея. Размеры огражденной территории составили 14,5×14,5 м. Поверхность огороженного вокруг мавзолея пространства покрыта отпечатками квадратных кирпичей, уложенных в виде ромбов.

За пределами мавзолея с северной и восточной стороны обнаружены четыре могилы (№2–5), пристроенные гораздо позднее. Насыпи могильных холмиков состоят из фрагментов жженого кирпича, цельных глазурованных плиток и смешанных осколков. Одна могила (№1) прорубила пол мавзолея и,

судя по расположению, была сделана внутри уже полуразрушенного мавзолея. Могильная яма №3 перекрыта внешней оградой, что свидетельствует о более позднем появлении ограждения. Все пять могил ориентированы по линии северо-запад – юго-восток. Нами вскрыта только одна из них (№1). На дне расчищен скелет человека, ориентированного головой на северо-запад, лицом на восток [1, с.94].

В процессе раскопок в развале мавзолея было собрано около 400 целых и фрагментированных глазурованных кирпичей с резным орнаментом и бирюзовой поливой. Несмотря на сотни лет, прошедших со времени их изготовления, они сохранили прочность и первозданную красоту [1].

Выявлено шесть типов облицовочной плитки, которые различаются формой и орнаментом. Основная плитка декора прямоугольной формы (33×12×3 см). Глазурью и орнаментом покрыт один торцовый край шириной 8 см. Еще один тип – прямоугольная плитка (42×32 см) с резным узором в виде парной восьмиконечной звезды с восьми-лепестковыми розетками в центре. Она встречается с поливой и без. Найдены фрагменты плитки с резным орнаментом, сочетающим растительные узоры и эпиграфический орнамент, плитки, орнаментированные резными линиями в виде «лесенки», прямоугольные плитки, украшенные выступающими рельефами в шахматном порядке.

Сохранившаяся планировка мавзолея и плитки декора позволяют реконструировать его как портално-купольный двухкамерный мавзолей. По фрагментам стен и размерам пола можно восстановить архитектурный объем сооружения и сделать расчеты по технологии строительного дела. Известно, что любые архитектурные формы подчинены законам пропорциональности. Все параметры его находятся в геометрической зависимости. Зная часть здания, можно воссоздать весь его объем [3, с. 34]. Общий облик здания, детали интерьера могут быть реконструированы на основании сравнения с аналогичными памятниками архитектуры [4].

Мавзолей Жанибек-Шалкар вошел в сводку золотоордынских мавзолеев, составленную Э.Д. Зиливинской [5, с. 144]. Мавзолей Жанибек-Шалкар относится к типу порталных мавзолеев с массивным порталом, вписанным в контур здания (пештаком). Массивный пештак предполагает высокую арку портала. В данном случае большинство орнаментированных изразцов найдено в завалах, примыкающих к южной привходовой стороне мавзолея. Думается, портал был украшен рядами крупной плитки со звездообразным орнаментом, возможно, горизонтальной полосой плиток с арабской вязью. Среди плиток декора обнаружены крупные подквадратные плитки (23,5×22,5×3,5 см), трапециевидные в разрезе, со скошенными внутрь краями. Такие скошенные края необходимы, если плитка крепилась в специальные пазы и при наборе давала выпуклый объем. Плитка не орнаментирована, но покрыта бирюзовой глазурью. Возможно, это декор барабана или свода.

Место погребения в Тенгиз-Кургальджинской впадине на берегу реки Керей, впадающей в озеро Керей, обозначенное *М. Керей*, возможно, связано с именем одного из основателей Казахского ханства – Керей-султаном.

Исходя из вышеизложенного, мы можем утверждать, что данные уникальные карты представляют собой огромную культурно-историческую ценность. Конечный продукт при привлечении ученых смежных дисциплин – археологов, этнографов, географов – служит подлинной основой для составления карты сакральных объектов Республики Казахстан. И могут

служить для внутреннего и внешнего туризма объектом посещения и исследования.

Таким образом, восстанавливая и возрождая топонимику на основе географических карт второй половины XIX века, составленных российскими военными топографами, рельеф местности, описанный нашими предками, мы увековечили исконно национальные топонимические единицы родного отечества. Данные материалы могут служить основанием для составления сакральных карт областей и районов в рамках государственной программы «Рухани жанғыру».

Рис.2 Фрагмент топографическое 10-верстной карты XIX века. Основные объекты развалины старых крепостей.

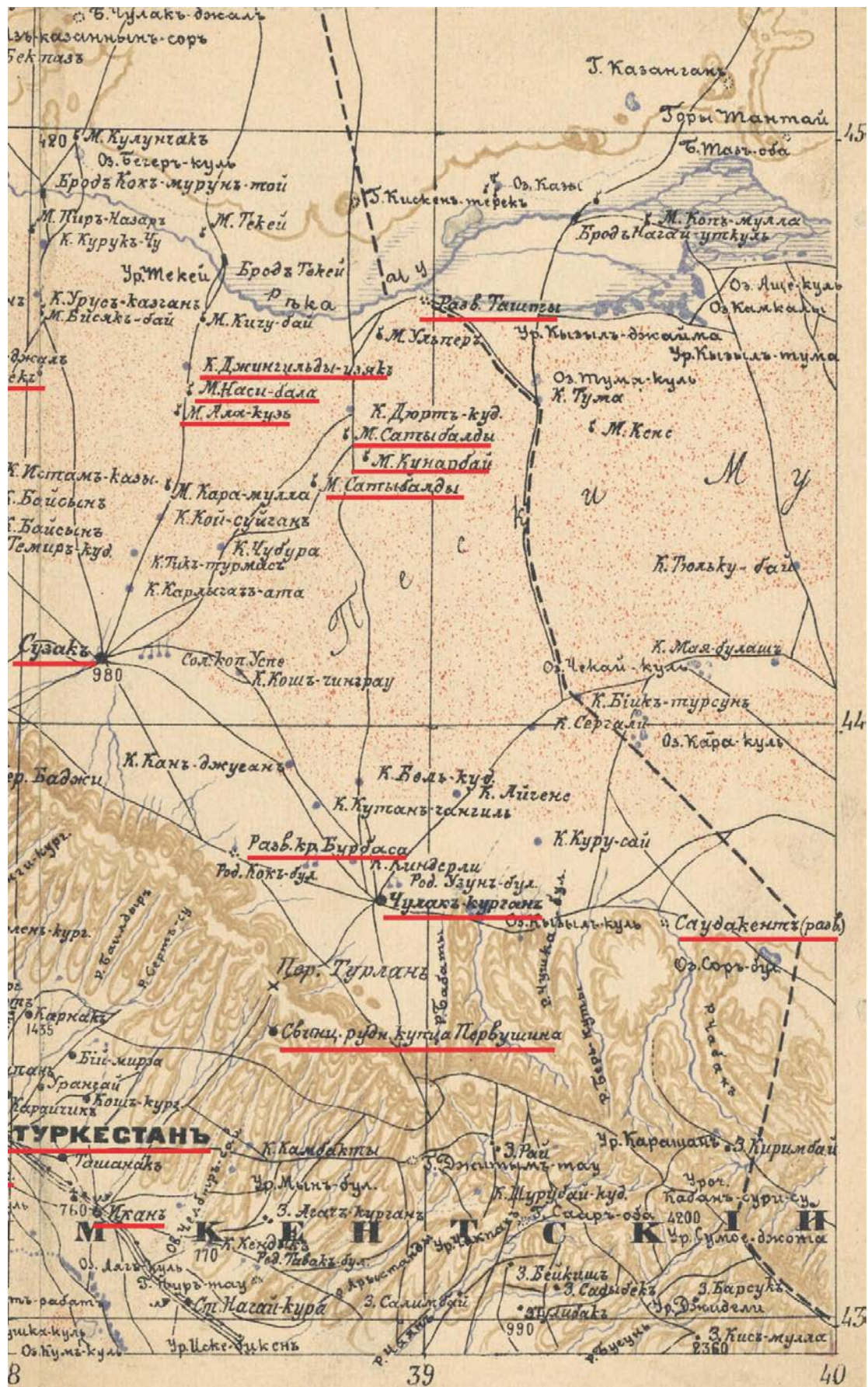

Рис.3 Фрагмент топографическое 10-верстной карты XIX века. Основные объекты развалины старых крепостей.

Рис.4. Место погребения в Тенгиз-Кургальджинской впадине на берегу реки Керей, впадающей в озеро Керей, обозначенное *М. Керей*, возможно, связано с именем одного из основателей Казахского ханства – Керей-султаном

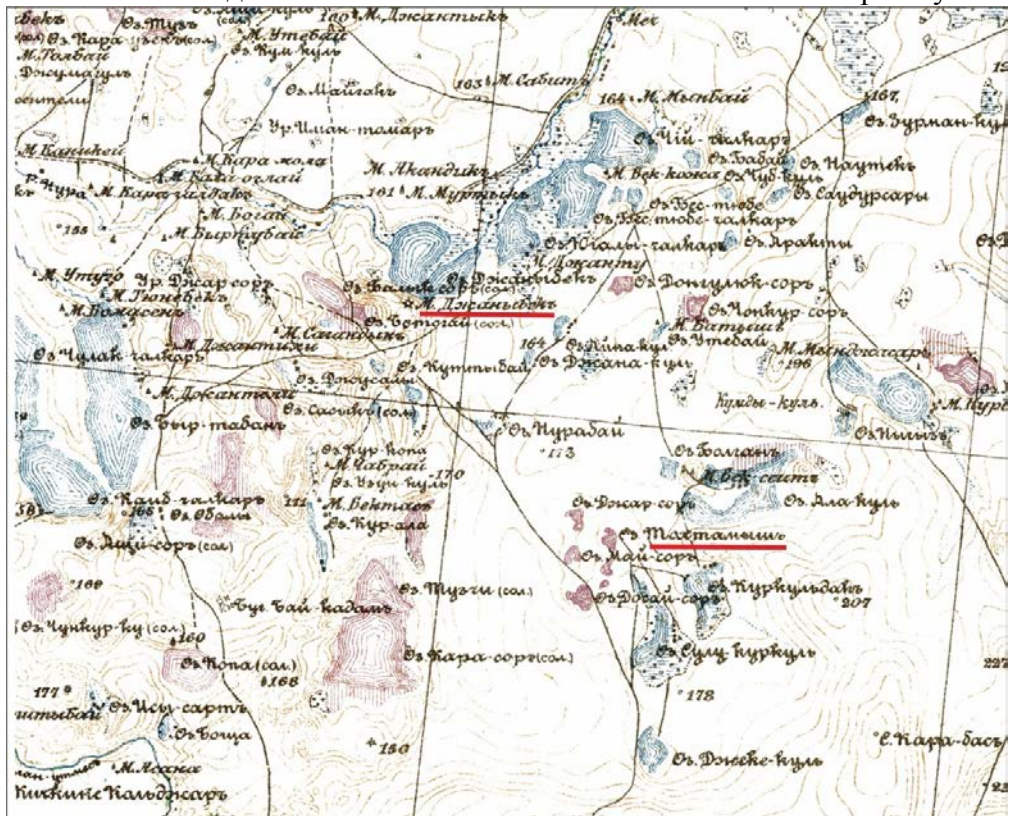

Рис.5. Место локализации мавзолея Джаныбек-хана, одноименное место, находящееся в комплексе Кургальджинских озер на юго-восточном побережье, на коренной террасе озера Джаныбек. В результате исследования ранее предполагаемого места захоронения одного из основателей Казахского ханства

– Джаныбек-хана, проведенного Ишимской экспедицией под руководством М.К. Хабдулиной

Литература

1. Хабдулина М.К., Кожамжаров К.Т., Ярыгин С.А., Калдыбаев М.С., Сакенов С.К., Свиридов А.Н. Культурные памятники Тенгиз-Коргалжинской впадины. – Астана: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2011. – 208 с., ил. (каз., рус. яз.)
2. Хабдулина М.К., Табулдин Г.Ж. Мавзолей Жанибек-Шалкар. Археологическое исследование памятника// Мәдени мұра. – 2015. – №1 (58). – с. 96–103.
3. Шевелев И.Ш. Принцип пропорции. – М.: Стройиздат, 1986. – 200 с.
4. Байпаков К.М. Исламская археологическая архитектура и археология Казахстана. – Алматы, 2012. – 284 с.
5. Зиливинская Э.Д. Архитектура Золотой Орды. ч.1. Культурное зодчество. – Казань: Отечество, 2014. – 228 с., ил.
6. Табулдин Г.Ж., Набиев М.А. Всемирная генеалогия чингизидов. – Академия Конкорд. – Париж, 2015. – изд. 3-е, дополнен. и изменен. – 464 с. (рус., англ. яз.).

Список иллюстраций к статье

Рис.1 Караванные пути. Середина XV - начало XX века.

Рис.2 Фрагмент топографическое 10-верстной карты XIX века. Основные объекты развалины старых крепостей.

Рис.3 Фрагмент топографическое 10-верстной карты XIX века. Основные объекты развалины старых крепостей.

Рис. 4. Место погребения в Тенгиз-Кургальджинской впадине на берегу реки Керей, впадающей в озеро Керей, обозначенное *М. Керей*, возможно это связано с именем одного из основателей Казахского ханства Керей-султана.

Рис. 5. Место локализации мавзолея Джаныбек-хана, одноименное место, находящееся в комплексе Кургальджинских озер на юго-восточном побережье, на коренной террасе озера Джаныбек. В результате исследования ранее предполагаемого места захоронения одного из основателей Казахского ханства – Джаныбек-хана, проведенного Ишимской экспедицией под руководством М. К. Хабдулиной.

УДК 902.035

Бахтыбаев Мэлс Маратұлы

магистр, Қожә Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Археология ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері
Түркістан қ., Қазақстан

Жетібаев Көпжасар Мұстафаұлы

тарих ғылымдарының кандидаты, профессор
Қожә Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Археология ғылыми-зерттеу институтының директоры
Түркістан қ., Қазақстан

**ОРТАҒАСЫРЛЫҚ СЫҒАНАҚ ҚАЛАСЫН АШЫҚ
АСПАН АСТЫ МУЗЕЙІНЕ АЙНАЛДЫРУ**

***Аңдатпа:** Мақалада ортағасырлық Сығанақ қаласында жүрзілген зерттеулер тарихына тоқталып және ортағасырлық қолжазба деректерін топтастыра отырып, қаланың ортағасырларда алатын орны мен маңызына қысқаша шолу жасалды. Сонымен қатар, қазба барысында ашылған нысандарды қайта қалпына келтіру жұмыстарына тоқталып, қорғау аймағы анықталып бекітілген. Ортағасырлық Сығанақ қалашығы негізінде ашық аспан асты мұражай ашу туралы ұсыныстар айтылды.*

***Түйін сөздер:** қазба, қалашық, бекініс қабырғасы, мұнара, Сығанақ, қорғау аймағы.*

Бахтыбаев Мэлс Маратович

*магистр, старший научный сотрудник НИИ Археологии
Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда
Ясави
г.Туркестан, Казахстан*

Жетибаев Копжасар Мустафаулы

*кандидат исторических наук, профессор, директор НИИ Археологии
Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда
Ясави
г.Туркестан, Казахстан*

**СОЗДАНИЯ МУЗЕЯ ПОД ОТКРЫТЫМ НЕБОМ
НА СРЕДНЕВЕКОВОЕ ГОРОДИЩЕ СЫГАНАК**

***Аннотация:** В статье дается краткий обзор истории изучения городища Сыганак, а также на основе письменных источников определяется место и роль Сыганака в средние века. Кроме того, приводятся результаты реставрации объектов, вскрытых при раскопках, информация об определении и утверждении охранной зоны памятника. Даны предложения об открытии музея под открытым небом на базе средневекового городища Сыганак.*

***Ключевые слова:** раскоп, городище, крепостные стены, башня, Сыганак, охранная зона.*

Bakhtybayev Mels Maratovich

*Master, Senior Researcher, Research Institute of Archeology
International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasawi
Turkestan, Kazakhstan*

Zhetibayev Kopzhasar Mustafauly

*Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Research Institute of
Archeology
International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmed Yasawi
Turkestan, Kazakhstan*

**BACKGROUND OF CREATING AN OPEN-AIR MUSEUM
ON THE MEDIEVAL SETTLEMENT OF SYGANAK**

***Annotation:** The article provides a brief overview of the history of the study of the settlement of Syganak, and also on the basis of written sources, the place and role of Syganak in the Middle Ages is determined. In addition, the results of the restoration of objects uncovered during excavations, information on the definition*

and approval of the protected zone of the monument are given. Proposals are made to open an open-air museum on the basis of the medieval settlement of Syganak.

Keywords: *excavation site, settlement, fortress walls, tower, Syganak, protected zone.*

Оңтүстік Қазақстандағы көптеген археологиялық ескерткіштердің ішінде Сығанақ қаласының алатын орны ерекше. Бұл осы өңірдің ортағасырлардағы әйгілі қаласының бірі. Қала жұрты жазық жерде жатыр, ол бұрынғы құрылыстардан қалған пішіні мен көлемі әртүрлі үйінді төмпешектерден анық байқалады. Ортағасырлық Сығанақ қаласы Қызылорда облысы Жаңақорған ауданы Сунақата ауылынынан 1,5 км батыста, Түркістан-Қызылорда тас жолының оң жағында орналасқан. Сығанақ қаласы ортағасырларда тоғыз жолдың торабында орналасқан ірі қалалардың бірі болды, оның ғұмыры сонау алғашқы ортағасырдан басталған. Қаланың пайда болуы, дамуы, гүлденуі мен күйреуі кезендері жайлы әле де білетініміз аз болып отыр.

Ортағасырлық Сығанақ қаласында археологиялық қазба жұмыстары тек 2003 жылдан жүргізіле басталды. Қазба жұмыстарын 2003-2020 жылдар аралығында тарих ғылымдарының докторы, профессор Сәйден Жолдасбайұлы Жолдасбаевтың жетекшілігімен Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Сығанақ археологиялық экспедициясы жүргізуде.

IX – X ғғ. жазба деректерінде Сығанақ қаласы жайлы деректер кездеспейді. Тек X ғ. соңындағы белгісіз парсы авторының «Худуд-әл Әләм» қолжазбасында қала «Сунах» түрінде кездеседі [1]. Ғұлама ғалым М.Қашқаридың жазуы бойынша «Сугнак» деген аты XI ғасырдан белгілі [2]. Ал XI-XII ғғ. араб, парсы және түркі жазба деректерінде қаланың аты жаппай кездеседі. Бұл кезең қаланың дамыған кезін көрсетеді [3, 6-6]. XIII ғ. жазба деректерінде Сығанақ қаласын Жошы хан жаулап алғандығы жайлы мәліметтер бар [4, с.76-77] және армян патшасы Гетумның сапарының жазбаларында да Сығанақтың аты көрсетіледі [5].

Сығанақ қаласы өзінің 2000 жылға жуық тарихында қыпшақ хандығының (XI-XII ғ.) орталығы, Ақ Орданың (XIII-XIV ғ.), Әбілхайыр хандығының (XV ғ.), Қазақ хандығының (XV ғ. соңы – XVI ғ. басы) астанасы болған қала.

Ортағасырлық Сығанақ қаласын зерттеу тарихы XIX ғ. екінші жартысынан басталады. Қалаға алғаш рет 1867 жылы орыс археологиялық комиссиясының тапсырмасы бойынша археолог П.И. Лерх болып, оның қай жерде орналасқаны туралы ақпарат берген [6, с.I-X]. Археология әуесқойлары Түркістан үйірмесінің мүшесі Е.А.Смирнов 1897 жылы Сырдарияның орта және төменгі ағысында орналасқан ескерткіштерді зерттеу мақсатында жасаған барлау кезінде Сырдарияның оң жағында, Төменарық станциясынан 8-10 верст солтүстікте орналасқан Сунақ қорғанды (Сунақ атаны) ортағасырлық Сығанақ қаласымен баламалап, оның айналасында көптеген құрылыс құландылары барын және бұл қала ілгеріде Төменарық каналы арқылы суландырылғанын атап өтті [7, с.7]. 1899 жылы үйірме мүшесі В.А.Каллаур қалаға барлау жұмысын жүргізіп, оны топографиясын сипаттап, жобасын қағазға түсірді. В.А. Каллаур өлкетанушылар Н.С. Лыкошин мен Е.Т. Смирновтың пікірлерін қоштап, Сунақата қалашығын ортағасырлық Сығанақ қаласымен баламалады [8, с.9-11]. Ал, 1906 жылы қаланы И.А. Кастанье қарап шығады. Ол В.А.Каллаурдың қала туралы жазғандарын толықтыра түседі [9, с.189-192]. 1927 жылы Материалдық мәдениет институтының тапсырмасы бойынша

Сығанақ қаласын А.Ю. Якубовский біршама тыңғылықты қарап, оның топографиялық жағына көңіл бөліп жанындағы кейбір керегелері сақтаулы тұрған ғимараттардың суретін түсіріп алған. Қала туралы үлкен ғылыми мақала жазған [10, с.123-159]. Бұдан 20 жылдан кейін қалаға 1947 жылы ОҚАЭ-ның жетекшісі А.А. Бернштам қаланың топографиялық жобасын түсіріп үстінен жинастырған материалдар бойынша қаланың б.з.б. қаңлы дәуірінен бері өмір сүріп келе жатқандығы туралы жазған [11, с.59-99].

Бұдан кейін қалаға XX ғасырдың 40 –шы жылдарының аяғында 50-шы жылдардың басында ОҚАЭ-ның жетекшісі Е.И. Агеева мен Г.И. Пацевичтер археологиялық барлау барысында жұмыс жүргізген. Бұлар да үстіне жинастырылған материалдар бойынша қаланың V-VIII ғасырда өмір сүріп одан кейін құлдырап, XII – XIV ғғ. қайта көтеріліп, Ақ Орданың кезінде қайта жанданғандығын жазады [12, с.152].

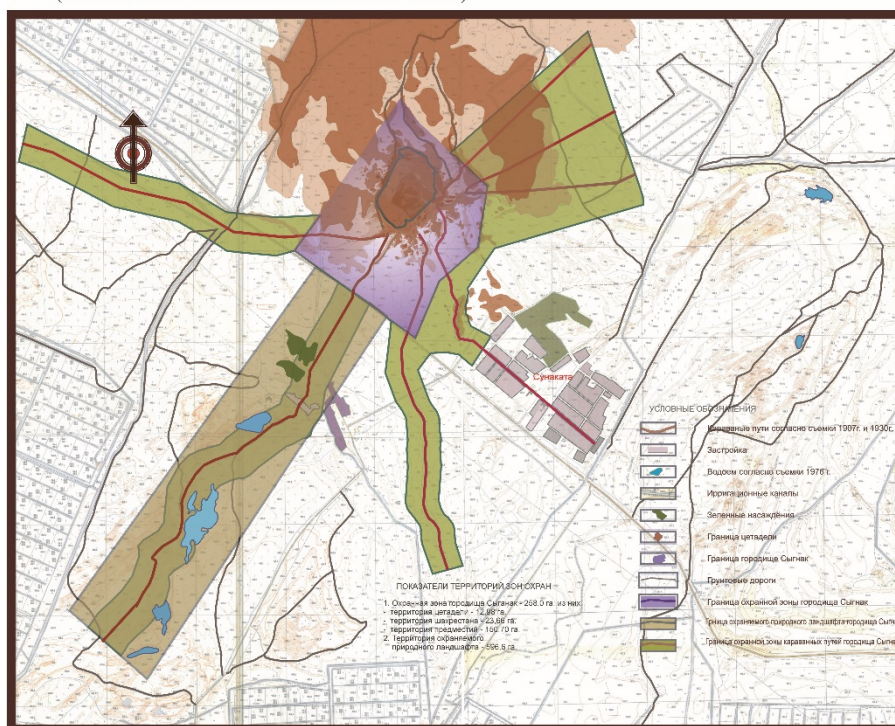
XX ғ. 70-ші жылдары қалаға ОАЭ-ның жетекшілері К.А. Ақышев пен К.М. Байпақовтар Отырар қаласының ұзақ жылдарғы зерттелуіне байланысты оның аймағындағы қалаларға барлау барысында қаланың топографиялық жағынан зерттеліп, бұл қала ортағасырлық қалалардың ішінде Отырар қаласынан кейінгі атақты екінші қала деген анықтама берген [13].

2003 жылдан бастап ортағасырлық Сығанақ қалашығында кешенді археологиялық ізденістерді Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Сығанақ археологиялық экспедициясы жүргізіп келеді.

Қалашық екі бөліктен: шахристаннан және оған үш жағынан жанасып жатқан рабадтан тұрады. Оның оңтүстік-шығыс бөлігінде орналасқан шахристан кезінде пішімі бесбұрышқа ұқсайтын мықты қамал болған, оның өлшемдері: солтүстігі – 275 м, солтүстік-батысы -175 м, оңтүстік-батысы -180 м, оңтүстігі -175 м және оңтүстік-шығысы -320 м. Оңтүстік-шығыс дуалдың солтүстік-шетінде орналасқан қаланың қақпасы ұзындығы 20 м болатын дәліз түрінде жасалған.

2008 жылы ҚР Мәдениет министрлігінің тапсырмасы бойынша ортағасырлық Сығанақ қаласының қорғау аймағы белгіленді, ал 2014 жылы Қызылорда облыстық маслихаты оны бекітті (1-сурет).

СЫҒНАК. Проект зон охр. Граница зон охр.
(съёмка 1980г. составлена по съёмке 1976г.)

Сурет 1 – Сығанақ қалашығының қорғау аймағының картасы

Сығанақ қалашығы өзінің қорғаныс жүйесімен - қамал қабырғаларымен және мұнараларымен, тұрғын үй орамдары мен қоғамдық құрылыстардың қираған үйінділерімен және ежелгі суландыру жүйелерімен Қазақстанның аса құнды тарихи, археологиялық және сәулет ескерткіштерінің бірі болып табылады. Қала өзінің бүкіл өмір бойы Қазақ хандығы кезінде маңызды рөл атқарды, тек саяси биліктің орталығы (хандардың резиденциясы) ғана емес, сонымен қатар экономикалық (қолөнер, сауда және ауыл шаруашылығы), мәдени, идеологиялық және әлеуметтік мәселелер (білім, ғылым, дін) шешімін тапқан орталықтардың бірі болды.

Сығанақ қалашығында 2003-2020 жылдар аралығында жүргізілген археологиялық қазба жұмыстары барысында – шахристан бөлігінде орталық мешіт, тұрғын үй құрылыстары, қақпа мен қорғаныс жүйесі (2-3 суреттер), ал рабад бөлігінде мешіт-медресе (4-сурет) мен бірнеше кесенелер ашылды (5-6 суреттер).

Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралақ қазақ-түрік университетінің Археология ҒЗИ-ты ашылған нысандардың жекелеген бөліктерін консервациялау мен қайта қалпына келтіру шараларын ұйымдастыру мақсатында арнайы мамандар шақырды, жергілікті тұрғындар арасында қаланың Қазақ тарихында алатын орны мен маңызы жайлы сұхбаттар жүргізілді. Қаланы ашық аспан астындағы музейіне айналдыру мақсатында осы айтылған және басқа да шаралар ұдайы өткізіліп тұрды. Сонымен қатар, «Қазқайтажаңғырту» РМҚМ-сі мен тығыз байланыста жұмыс атқарып, аршылған нысандарды жөндеу және консервация жұмыстарын жүргізіп, ашық аспан астындағы мұражай жасақтау үшін алғашқы қадам жасалды.

Сурет 2 – Шығыс қақпа
1 - Қазба барысының көрінісі; 2 – қайта қалпына келтірілген көрінісі

Сурет 3 – Шығыс қақпа. Аэрофото

Сурет 4 – Мешіт-медресе (ханака)
1 – Қазбадан кейінгі көрінісі; 2 – қайта қалпына келтірілген көрінісі

Сурет 5 – Кесене №4. Жалпы көрінісі

Сурет 6 – Кесене №3. Қайта қалпына келтіру жұмыстарының көрінісі

Сығанақ қаласы мен оның аймағының тарихи-мәдени ескерткіштерге бай екенін, өзіндік табиғатын және географиялық орналасу ерекшелігін ескере отырып, қазіргі таңда бұл аймақта туризмнің тарихи-өлкетанушылық саласын дамытуға болады. Туризмнің бұл саласының негізгі мақсаты сыртқы, ішкі туристерге және жергілікті халыққа осы аймақтың бай тарихымен жан-жақты таныстыру болып табылады. Сонымен қатар, қазба барысында ашылған нысандарды қайта қалпына келтіру жұмыстарын бірге алып жүру заманның талабы сай атқарылып жатыр.

Қаланың музейге айналуы оған келіп-кетушілер үшін ешбір қиындық әкелмейді. Ол бұрынғы Ұлы Жібек долының ізімен салынған тас жолдың бойында орналасқан. Оның қабатында темір жол да бар.

Тағы бір жәй, әулие Сунақ атаның басына келіп зиярат етіп жүрген жұрт, енді Сығанақ қаласы, онда өмір сүрген ғұламалар жайлы деректер алып, осы жерде салынған мешіт-медреселер мен кесенелер туралы мәліметтер алады.

Сөйтіп Сығанақ қаласының ашық аспан астындағы музейге айналуы халқымыздың тарихындағы мәңгі өшпес мәдени мұрамыз болып қалатындығы сөзсіз, ол елімізді үлкен қуанышқа бөлейді. Сонымен қатар, келешекте ашық аспан асты музей негізінде осы өңірдің көптеген тарихи-мәдени ескерткіштерді қорғауға алатын, онда зерттеулер жүргізетін Республикалық археологиялық қорық музейі ашылуы тиіс екенін айтқымыз келеді.

«Ортағасырлық Сығанақ қаласы» ашық аспан асты музейін ашуына Қызыорда облысының Мәдениет басқармасы тікелей арласып ең бөлісінгенде 2022 жылы Қызылорда облыстық өлкетану музейінің бөлімі ретінде ашса, келешекте республикалық музей дәрежесін алуы мүмкін. Оған жергілікті басшылар, қоғам қайраткерлері бір ауыздан қолдау көрсетсе құба-құп.

Әдебиеттер:

1. Якубовский А.Ю. Развалины Сыгнака // Сообщения ГАИМК. - Т.2. - Л., 1929. –с.123-159.

2. Махмұт Қашқари. Түрік тілінің сөздігі (Диани лұғат-ит-түрік). 3 томдық шығармалар жинағы / қазақ тіліне аударған. –Алматы: «Хант», 1997. I том. -531 с.

3. Жолдасбаев С. Ортағасырлық Сығанақ қаласы (X-XVIII ғғ.) / Көмекші оқу құралы. – Түркістан: Тұран, 2010. – 224-б.

4. Каллаур В.А. Древние города, крепости и курганы по реке Сырь-Дарье, в восточной части Перовского уезда // ПТКЛА, VI. – Ташкент, 1901. - С. 69-78.

5. Киракос Гандзакечи. История Армении. -М., 1976. -224 с.

6. Лерх П. Археологическая поездка в Туркестанский край в 1867 году. - Санкт-Петербург, 1870. -38 б.

7. Смирнов Е.А. Древности на среднем и нижнем течении р. Сырдарьи. ПТКЛА от 17 февраля 1897 г. –с.7.

8. Каллаур В.А. Древние города Саганакъ (Сунакъ), Ашнасъ или Эшнасъ (Асанасъ) и другие въ Перовскомъ уезде, разрушенные Чингисъ-ханомъ въ 1219 году // ПТКЛА, Год V. -Ташкент, 1900. (Приложение к протоколу №1).

9. Кастанье И.А. Надгробные сооружения киргизских степей. -Оренбург, 1911. –с.189-192.

10. Якубовский А.Ю. Развалины Сыгнака. // Сообщения ГАИМК. Т.2. - Л., 1929. –с.123-159.

11. Бернштам А.Н. Проблемы древней истории и этногенеза Южного Казахстана. // Известия АН КазССР. Серия археологическая. Выпуск 2. –Алматы, 1949. –с.59-99.

12. Агеева Е.И., Пацевич Г.И. Из истории оседлых поселений и городов Южного Казахстана.// Труды ИИАЭ АН КазССР. Т.5. –Алматы, 1958.

13. Акишев К.А., Байпаков К.М., Ерзакович Л.Б. Древний Отрар. –Алматы, 1970. -207 б.

УДК 338.48

Сидорович Александр Александрович,
кандидат географических наук, доцент, заведующий кафедрой туризма и
страноведения
Учреждение образования «Брестский государственный университет имени
А.С. Пушкина»,
г. Брест, Республика Беларусь

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО И ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В БЕЛАРУСИ В УСЛОВИЯХ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ

Аннотация: В статье проанализированы организационно-правовые изменения требований и условий осуществления деятельности в сфере агроэкотуризма в Беларуси, включающей сельский и экологический туризм. Установлено, что благодаря мерам государственной поддержки на протяжении 2006–2019 годов наблюдалось ускоренное развитие агроэкотуризма (среднегодовые темпы прироста числа субъектов – 16 %). Выявлена ориентация субъектов агроэкотуризма на внутренний рынок, доля которого составляет около 90 %.

Ключевые слова: агроэкотуризм, туризм в Беларуси, экотуризм, сельский туризм.

Сидорович Александр Александрович

МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ АРАСЫНДА БЕЛОРУССИЯДА АУЫЛДЫҚ- ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМДІ ДАМУ ТУРАСЫНДАҒЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ- ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Аңдатпа: Мақалада Беларуссиядағы агроэкотуризм, оның ішінде ауылдық және экологиялық туризм саласындағы қызметті жүзеге асыру талаптары мен шарттарындағы ұйымдық-құқықтық өзгерістер талданады. Мемлекеттік қолдау шараларының арқасында 2006–2019 жылдар аралығында агроэкотуризмнің субъектілер санының орташа жылдық өсу қарқыны 16% -ды құрайтын үдемелі дамуы байқалды. Агроэкотуризм субъектілерінің үлесі шамамен 90% -ды құрайтын ішкі нарыққа бағытталды.

Түйін сөздер: агроэкотуризм, Беларуссиядағы туризм, экотуризм, ауылдық туризм

Sidorovich Alexander Alexandrovich

ORGANIZATIONAL AND LEGAL REGULATION OF RURAL AND ENVIRONMENTAL TOURISM DEVELOPMENT IN BELARUS UNDER STATE SUPPORT

Annotation: The article analyzes the organizational and legal changes in the requirements and conditions for carrying out activities in the field of agroecotourism in Belarus, including rural and ecological tourism. It was due to measures of state support during 2006–2019, there was an accelerated development of agroecotourism

with an average annual growth rate of the number of entities equal to 16%. The orientation of the subjects of agroecotourism to the domestic market, the share of which is about 90%, has been revealed.

Keywords: *agroecotourism, tourism in Belarus, ecotourism, rural tourism.*

В Республике Беларусь в качестве одного из приоритетных направлений развития туризма рассматривается экологический и сельский туризм. В условиях депопуляции населения и истощения демографического потенциала сельской местности на государственном уровне принимаются меры, направленные на создание экономических условий для минимизации миграционного оттока населения и улучшения компонентов его естественного движения. Так, за 2000–2019 годы убыль численности сельских жителей составила 930,5 тыс. человек, из которых около 1/3 пришлось на миграционный отток. Действительно, миграционный поток по направлению «город–село» на 40 % меньше, чем по направлению «село–город» [7].

В качестве одной из мер по развитию сельской местности в начале XXI века было принято решение о стимулировании развития агроэкотуризма. С одной стороны, это должно было способствовать улучшению условий жизни сельского населения, а с другой – содействовать совершенствованию социальной и транспортной инфраструктуры. Введенное в законодательный оборот и практическую деятельность понятие «агроэкотуризм» комбинирует в себе черты сразу двух схожих направлений туризма – сельского и экологического. При этом последние можно рассматривать либо как независимые направления, либо сельский туризм может быть представлен разновидностью экологического. В целом экотуризм связан с посещением территорий, характеризующихся минимальным антропогенным воздействием, с целью ознакомления с природными и культурно-этнографическими особенностями местности. Сельский туризм, который также именуется агротуризмом, ориентирован на использование природных и историко-культурных ресурсов сельской местности [5]. В своей сущности агротуризм базируется на противопоставлении размеренного сельского образа жизни и более естественной селитебной среды интенсивному темпу жизни городских жителей с сильно трансформированной средой проживания. При этом в нормативно-правовых документах под агроэкотуризмом понимается «деятельность, направленная на ознакомление агроэкотуристов с природным и культурным потенциалом республики, национальными традициями в процессе отдыха, оздоровления, временного пребывания в агроэкоусадебках» [3]. Однако такое определение носит сугубо экономический характер с позиций субъектов хозяйствования. С точки зрения туристов с учетом базовых рекомендаций ЮНВТО агроэкотуризм следует трактовать как их временное пребывание в сельской местности в целях отдыха, оздоровления, ознакомления с природным потенциалом страны, национальными культурными традициями без занятия трудовой или предпринимательской деятельностью, приносящей доход из источника в месте пребывания.

Подписанный в 2006 году Указ Президента «О мерах по развитию агроэкотуризма в Республике Беларусь» дал возможность физическим лицам, постоянно проживающим в сельских населенных пунктах и ведущим личное подсобное хозяйство, осуществлять деятельность по оказанию услуг в сфере агроэкотуризма в упрощенном порядке и на льготных условиях без регистрации в качестве индивидуального предпринимателя и тем более без учреждения

юридического лица [2]. Необходимыми условиями осуществления такой деятельности являлись уплата сбора за осуществление деятельности по оказанию услуг в сфере агроэкотуризма, письменное уведомление соответствующего сельского Совета депутатов о намерении осуществлять такую деятельность и подача в налоговую службу заявления о постановке на учет. Ставка сбора вплоть до 2021 года составляла всего одну базовую величину за весь календарный год. В соответствии с официальным курсом белорусского рубля по состоянию на начало 2020 года величина сбора равнялась 12,8 долларов США в эквиваленте (базовая величина – 27 рублей) [4]. В то же время в текущем году сбор был увеличен до двух базовых величин, что по состоянию на начало года было эквивалентно 22,5 долларов США (базовая величина была увеличена до 29 рублей).

Кроме того, право на осуществление деятельности в сфере агроэкотуризма в упрощенном порядке было предоставлено также крестьянским (фермерским) хозяйствам, которые являются одной из организационно-правовых форм юридических лиц. В соответствии с гражданским законодательством крестьянские (фермерские) хозяйства могут создаваться одним физическим лицом либо членами одной семьи с целью осуществления предпринимательской деятельности по производству и реализации сельскохозяйственной продукции посредством личного трудового участия, а также посредством предоставленного для этого земельного участка. Однако в таком случае обязательно необходимо вести отдельный учет доходов от оказания услуг в сфере агроэкотуризма и доходов от сельскохозяйственной и прочих видов деятельности.

Субъекты агроэкотуризма, т. е. физические и юридические лица, могут осуществлять агроэкотуристическую деятельность в упрощенном режиме при одновременном выполнении нескольких условий:

- наличия в собственности жилого дома со свободными жилыми комнатами, расположенного в сельской местности и отвечающего установленным санитарным и техническим требованиям;

- осуществления деятельности по производству сельскохозяйственной продукции;

- наличия возможностей для ознакомления туристов с природными и архитектурными объектами, национальными культурными традициями.

С 2008 года право на осуществление деятельности в сфере агроэкотуризма с уплатой соответствующего сбора было предоставлено жителям поселков городского типа и городов районного подчинения с численностью населения до 20 тыс. человек. Данные населенные пункты объединяются в категорию малых городских поселений. Затем с 2010 года норма о специальном режиме осуществления деятельности в сфере агроэкотуризма была расширена на все организационно-правовые формы юридических лиц, в структуре выручки которых не менее 50 % составляет производство и переработка сельскохозяйственной продукции. По сути, данные юридические лица являются сельскохозяйственными организациями. Более того, тогда же было увеличено число комнат с пяти до десяти, предоставляемых для размещения туристов. С целью финансовой поддержки реализации проектов в сфере агроэкотуризма была введена кредитная программа на 2010–2020 годы в объеме до 2000 базовых величин в расчете на одного субъекта за весь период кредитования с процентной ставкой 5 % годовых на срок до 5 лет (физическим лицам – до 7 лет). В феврале 2021 года программа льготного кредитования субъектов

агротуризма была продлена до 2025 года [1]. С 2017 года субъекты агротуризма вправе осуществлять агротуристическую деятельность на территории двух агроусадеб.

Между тем для субъектов агротуризма не просто предоставлен специальный упрощенный режим ведения деятельности, но и сама деятельность представляет широкий спектр различных видов услуг: предоставление жилых комнат в агроусадеб для размещения туристов; обеспечение туристов питанием; ознакомление туристов с природными, сельскохозяйственными и архитектурными объектами, народными традициями соответствующей местности, проведение спортивно-массовых, физкультурно-оздоровительных и культурных мероприятий; проведение презентаций, юбилеев, банкетов; оказание услуг бань, саун и душевых; катание на животных и гужевом транспорте; предоставление инвентаря для спорта и отдыха; транспортное обслуживание туристов.

Следует отметить, что осуществлять соответствующие виды деятельности можно при иных условиях и в рамках других организационно-правовых форм, однако с применением обычных систем налогообложения. Субъекты агротуризма могут привлекать физических лиц по трудовым договорам и гражданско-правовым договорам. Они также могут возводить гостевые домики для временного пребывания туристов, являющиеся частью жилого дома и не включающиеся в жилищный фонд.

Между субъектами агротуризма и туристами в письменной форме должен быть заключен договор на оказание услуг в сфере агротуризма с перечислением видов оказываемых услуг. Существует типовая форма такого договора (утверждена Постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 29 июня 2006 года № 818 «Об утверждении Типового договора на оказание услуг в сфере агротуризма»). Субъекты агротуризма могут заключать договоры и с туроператорами. Для таких правоотношений также установлена типовая форма – договор субъекта агротуризма с туроператором. Субъекты агротуризма ежегодно до 10 января года, следующего за отчетным, представляют в налоговый орган информацию о заключении договоров на оказание услуг в сфере агротуризма в отчетном году. При декларировании физическими лицами доходов от деятельности в сфере агротуризма в размерах в 100 раз больше размера сбора за календарный год осуществляется в размере 10 % от суммы такого превышения.

Эффективность принятых мер стимулирования развития агротуризма проявляется в динамике числа субъектов данного вида деятельности и числа туристов, которые пользуются их услугами. Так, за период 2008–2020 годов число субъектов агротуризма возросло более чем в 6 раз, а среднегодовые темпы прироста составили порядка 16 % (рисунок 1).

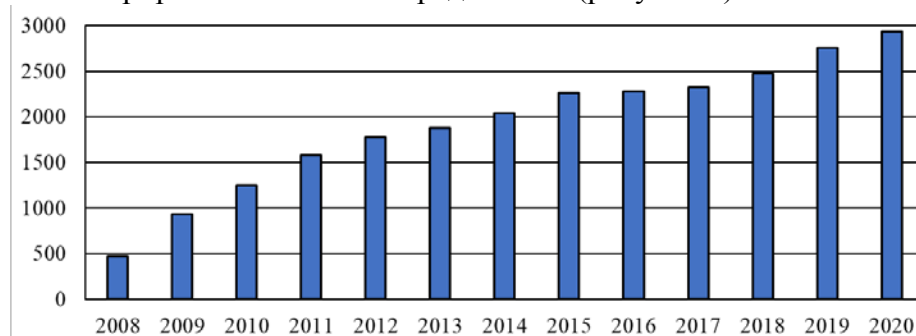

Рисунок 1 – Динамика числа субъектов агротуризма в Беларуси [рассчитано по 8–10]

Однако в территориальном разрезе субъекты агроэкотуризма распределены крайне неравномерно. Свыше половины всех субъектов (56 %) концентрируется в Минской (972 субъекта) и Витебской (670) областях. Преимуществом Минской области выступает близость к самому крупному рынку, генерирующему спрос на агроэкотуристический продукт, – г. Минск, в котором проживает свыше 2 млн человек, или около 1/5 всего населения Беларуси. Относительно высокий уровень развития агроэкотуризма в Витебской области обусловлен крайне разнообразным природно-рекреационным потенциалом, включающим высокую степень лесистости и озерности, расположением на ее территории национального парка «Браславские озера» и Березинского биосферного заповедника. Кроме того, это единственный регион Беларуси, который граничит сразу с тремя государствами (Латвия, Литва, Российская Федерация). В то же время наименьшее число субъектов агроэкотуризма приходится на Гомельскую и Могилевскую области – 182 и 245 соответственно, или 6 % и 8 % всех субъектов Беларуси. Сдерживающим фактором развития агроэкотуризма в этих регионах выступает радиационное загрязнение территории в результате аварии на Чернобыльской АЭС.

Примечательно, что численность туристов, обслуженных субъектами агроэкотуризма, постоянно возрастает относительно численности лиц, размещенных в гостиничных предприятиях (рисунок 2). В среднем за период 2008–2019 годов соотношение между ними составило 15 к 100. В целом субъекты агроэкотуризма ориентированы на внутренний туристический рынок, в то же время услугами субъектов гостиничного бизнеса в равной мере пользуются внутренний и иностранные туристы [6]. Среди лиц, воспользовавшихся услугами субъектов агроэкотуризма, иностранные граждане составляют около 11 % в среднем за десятилетний период. Для гостиничного бизнеса Беларуси данный показатель превышает 40 %.

Рисунок 2 – Динамика числа лиц, размещенных в гостиничных предприятиях и субъектах агроэкотуризма в Беларуси за период 2008–2020 годов [рассчитано по 8–10]

Существенное негативное влияние на развитие туристического рынка, в частности субъектов агроэкотуризма, оказала пандемия COVID-19, вызванная коронавирусной инфекцией. Численность обслуженных туристов в 2020 году снизилась на 16 % по сравнению с доковидным 2019 годом. Однако в силу ориентации на внутренний рынок падение агроэкологического сегмента туристической сферы оказалось менее стремительным, чем гостиничного сектора, который сжался почти наполовину.

Таким образом, развитие агроэкотуризма как комплексного направления, включающего сельский и экологический туризм, происходит в крайне благоприятных институциональных условиях. Для жителей сельской местности и малых городских поселений, а также сельскохозяйственных организаций создан специальный упрощенный режим осуществления деятельности в сфере агроэкотуризма. Однако определенные риски для развития агроэкотуризма, как и туристической сферы в целом, несет распространение коронавирусной инфекции и связанные с этим ограничения по осуществлению поездок и специфические требования по обеспечению эпидемиологической безопасности.

Список использованных источников

1. Об изменении указов Президента Республики Беларусь [Электронный ресурс] : Указ Президента Республики Беларусь, 4 февраля 2021 г., № 40 // Эталон – Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021. – Режим доступа: <http://etalononline.by>. – Дата доступа : 21.05.2021.
2. О мерах по развитию агроэкотуризма в Республике Беларусь [Электронный ресурс] : Указ Президента Республики Беларусь, 2 июня 2006 г., № 372 // Эталон – Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2017. – Режим доступа: <http://etalononline.by>. – Дата доступа : 21.05.2021.
3. О развитии агроэкотуризма [Электронный ресурс] : Указ Президента Республики Беларусь, 9 октября 2017 г., № 365 // Эталон – Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2021. – Режим доступа: <http://etalononline.by>. – Дата доступа : 21.05.2021.
4. Официальный сайт Национального банка Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nbrb.by/statistics/rates/ratesDaily.asp>. – Дата доступа: 21.05.2021.
5. Полякова, И. Л. Сельский туризм: классификации и особенности организации / И. Л. Полякова, М. П. Григорьева // Сервис в России и за рубежом. – 2017. – Т. 11. Вып. 5. – С. 31–43.
6. Сидорович, А. А. Въездной туризм в Беларуси: состояние и перспективы развития / А. А. Сидорович, Т. Н. Сидорович, А. Ф. Хомич // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя 5. Хімія. Біялогія. Навукі аб зямлі. – 2018. – № 1. – С. 94–105.
7. Сидорович, А. А. Миграция как фактор трансформации региональных рынков труда Беларуси / А. А. Сидорович // Весці БДПУ. Серыя 3. Фізіка. Матэматыка. Інфарматыка. Геаграфія. Біялогія. – 2020. – № 1. – С. 69–76.
8. Туризм и туристические ресурсы в Республике Беларусь : стат. буклет / Нац. стат. ком. Респ. Беларусь ; редкол.: И. В. Медведева [и др.]. – Минск, 2021. – 31 с.
9. Туризм и туристические ресурсы в Республике Беларусь : стат. сборник / Нац. стат. ком. Респ. Беларусь ; редкол.: И. В. Медведева [и др.]. – Минск, 2017. – 83 с.
10. Туризм и туристические ресурсы в Республике Беларусь : стат. сборник / Нац. стат. ком. Респ. Беларусь ; редкол.: Е.И. Кухаревич [и др.]. – Минск, 2011. – 131 с.

Мурзамадиева Майнюра Советовна

э.ғ.к., Халықаралық туризм және меймандостық университетінің ректоры,
Түркістан қаласы, Қазақстан

Сейсен Найля Бахытбекқызы

с.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а. Халықаралық туризм және
меймандостық университеті
Түркістан қаласы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДА ТУРИСТІК САЯСАТТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа: Мақаланың мақсаты Қазақстанда туристік саясатты қалыптастыру және іске асыру мәселелерін қарастыру болып табылады. XX ғасырдың екінші жартысындағы туризмнің бүкіл әлемде қарқынды дамуы халық шаруашылығының маңызды саласы ретінде Қазақстанда да, оның ішінде соңғы уақытта ел экономикасының басым деп танылған басқа да салалары арасында қалыптасуына әкелді. Қазір мемлекетіміздің алдында еліміздің табиғат ресурстары мен тарихи - мәдени мұрасын пайдалану негізінде тиімділігі жоғары қазіргі заманғы туризм индустриясын қалыптастыру міндеті тұр. Мақалада Қазақстанда туристік саясат ықпалымен қалыптасатын және жүзеге асырылатын факторлар қарастырылады.

Түйін сөздер: туристік саясат, туризм жүйесі, мемлекеттік саясат, туризм индустриясы, туристік бизнес.

Мурзамадиева Майнюра Советовна

к.э.н., ректор Международного университета туризма и гостеприимства

Сейсен Найля Бахытбекқызы

к.п.н., и.о. ассоциированного профессора Международного университета
туризма и гостеприимства

ФОРМИРОВАНИЕ ТУРИСТСКОЙ ПОЛИТИКИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация: Целью статьи является рассмотрение вопросов формирования и реализации туристской политики в Казахстане. Быстрое развитие туризма во второй половине XX века во всем мире привело к формированию этой важной отрасли народного хозяйства, в том числе и в Казахстане, где она в последнее время была признана приоритетной среди других отраслей экономики страны. В настоящее время перед Казахстаном стоит задача формирования современной высокоэффективной индустрии туризма на основе использования богатейших ресурсов природы и историко-культурного наследия страны. В статье рассматриваются факторы, под влиянием которых формируется и реализуется туристская политика в Казахстане.

Ключевые слова: туристская политика, система туризма, политика государства, индустрия туризма, туристский бизнес.

Murzamadiyeva Mainyura Savetovna

Ph.D., Rector of the International University of Tourism and Hospitality

Seisen Nailya Bakhytbekkyzy

Ph.D., acting Associate Professor of the International University of Tourism and Hospitality

FORMATION OF TOURISM POLICY IN KAZAKHSTAN

Annotation: The purpose of the article is to consider the issues of the formation and implementation of tourism policy in Kazakhstan. The rapid development of tourism in the second half of the XX century around the world led to the formation of this important branch of the national economy, including in Kazakhstan, where it has recently been recognized as a priority among other sectors of the country's economy. Now Kazakhstan faces the task of forming a modern highly efficient tourism industry based on the use of the richest natural resources and the historical and cultural heritage of the country. The article considers the factors that influence the formation and implementation of the tourism policy in Kazakhstan.

Keywords: tourism policy, tourism system, state policy, tourism industry, tourism business.

Қазіргі заманғы туризм-халық шаруашылығының барынша серпінді дамып келе жатқан салаларының бірі, ол елдер мен өңірлердің әлеуметтік-экономикалық өсуін, көптеген адамдардың дамуын қамтамасыз етеді. Яғни туризм біз үшін және елдер мен өңірлердің экономикалық дамуы үшін маңызды.

Қазіргі уақытта «туризм» ұғымына әлі де нақты анықтама берілмеді. Бұл үнемі талқыланатын тақырып болып келеді. ЮНВТО «туризм» ұғымына мынадай түсінік беруді ұсынады: «Адамдардың барлық іс-әрекеттері олардың қалыпты ортасынан тыс жерлерде демалуы, іскерлік және басқа да мақсаттар үшін бір жылдан аспайтын саяхаттауы» [1].

Қазіргі ғылыми әдебиеттерде «туризм» ұғымы: «Пайда табу мақсатында емес, адамдардың бастапқы қоршаған ортасынан тыс жерлерге саяхаты мен қысқа мерзімді тұруы нәтижесінде пайда болатын құбылыстар мен қатынастардың жиынтығы» деп түсіндіріледі [2]. Тарихи даму процесінде туризм ұғымы бірнеше рет өзгерістер мен толықтыруларға ұшырады.

Туризм жүйесінің тиімді жұмыс істеуі оны дамытуға жауапты құрылымдар тарапынан жоспарлаусыз, реттеусіз, үйлестірусіз және бақылаусыз мүмкін емес деп айту керек. Бұл туристік саясатты әзірлеу мен іске асыруды қажет етеді.

Туристік саясат – бұл әлеуметтік-экономикалық, құқықтық, сыртқы саяси, мәдени және басқа сипаттағы әдістер мен іс-шаралар жүйесі. Оны парламенттер, үкіметтер, мемлекеттік және жеке ұйымдар, қауымдастықтар мен мекемелер туристік индустрияны дамытуға жағдай жасау, туристік ресурстарды ұтымды пайдалану, туризм жүйесінің тиімділігін арттыру мақсатында жүзеге асырады.

Туристік саясат әртүрлі деңгейлерде мемлекеттік, аймақтық, жеке кәсіпорын болып қалыптасады және жүзеге асырылады.

Мемлекеттің туристік саясаты оның жалпы саясатының барлық сипаттамаларына ие. Алайда, оның ықпалымен қалыптасатын белгілі бір ерекше

факторлар да бар. Олар, біріншіден, туристік саясатқа әсер ететін елдің табиғи жағдайлары яғни туристердің болуына немесе болмауына, елдің табиғаты маңызды; екіншіден, туристік қызығушылық объектілеріне қолжетімділікті айқындайтын көлік қызметі; үшіншіден, туризмді дамытудың әлеуметтік, экономикалық және құқықтық шарттары.

Бірақ, сонымен бірге, мемлекеттің туристік саясаты оның ішкі жағдайларына ғана негізделе алмайтынын атап өткен жөн. Халықаралық туристік нарыққа шығатын кез-келген ел басқа мемлекеттермен, сондай-ақ бүкіл әлемдік аймақтармен бәсекелестік қатынастардың күрделі жүйесіне енеді. Халықаралық туризм нарығындағы нақты мемлекеттің рөлі мен орны туристік саясаттың қаншалықты оңтайлы және тиімді салынғанына және іске асырылғанына байланысты.

Туристік саясаттың мақсаттары елдің дамуының нақты экономикалық және тарихи жағдайларымен және туристік индустрияның жетілу дәрежесімен байланысты. Белгілі бір елде туризмнің қалыптасуы және оны халықаралық туристік нарықта бекіту кезеңінде қандай да бір мақсаттар қойылуы мүмкін, ал туризмді дамытудың жоғары деңгейіне жету кезеңінде бірнеше басқа да мақсаттар қойылады.

Туризмді белсенді дамытуға ұмтылатын көптеген елдер келесідей мақсаттарды көздейді:

- қолда бар туристік әлеуетті тиімді пайдалану;
- туристік индустрия объектілерін жабдықтауды жақсарту;
- әр түрлі жағдайлардың ерекшеліктерін ескере отырып, туризмді дамытуды үйлестіру;
- туристердің азаю кезеңінде туристік индустрия кәсіпорындарының жұмыс істеу тиімділігін арттыру;
- баға мен нәтиже арасындағы оңтайлы қатынасты қамтамасыз ету;
- әр түрлі тауарлар мен қызметтерді ұсыну арқылы туристерді тарту;
- ұсынысты тұтынушылардың талғамының өзгеруіне үнемі бейімдеу;
- туристік индустрия кәсіпорындары арасындағы ынтымақтастықты көтеру» [3].

Практикалық іс-әрекетте еліміз тек аталған мақсаттардың кейбіріне ғана емес, сонымен бірге туристік саясаттың тиісті үлгісін құра отырып, олардың жиынтығына назар аудара алады. Оның негізгі функциясы туристік әлеуетті ұтымды пайдалану және туризмнің тұрақты дамуын қамтамасыз ету кезінде туристердің қажеттіліктерін қанағаттандырудан тұруы керек.

Мемлекеттік туристік саясат негізінде жергілікті билік органдары белгілі бір туристік аймақтар деңгейінде жүзеге асырылатын жергілікті мақсаттарды қалыптастырады: ол өңірдің туристік тартымдылығын арттыру, қоршаған ортаны сақтау, туристердің өңірде болу ұзақтығын арттыру, туризмнен түсетін түсімдерді ұлғайту, туризмнің материалдық-техникалық базасы мен туристік инфрақұрылымын дамыту және пайдалану тиімділігін арттыру.

Туристік кәсіпорын деңгейінде туристік саясаттың мақсаттары туристердің қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз етуге, туристік өнімдерді сатудан түсетін кірістерді арттыруға, туристік қызмет көрсету сапасын оңтайландыруға, жаңа нарықтарды игеруге және т. б. бағытталған.

Айта кету керек, туристік саясат туризмге қосымшадағы мемлекеттің жалпы саясатының ажырамас бөлігі ретінде, экономика, әлеуметтік сала, мәдениет, экология және басқа да әлеуметтік маңызды жүйелермен тығыз байланысты қызмет ретінде қарастырылуы керек. Туризм саласындағы танымал

маман Д. Л. Энджел туристік саясаттың қоғам үшін маңызы туралы айта келе, «туристік саясаттың басты мақсаты адамдардың, елдердің өмір сүру сапасын жақсарту және бейбітшілікті нығайту үшін қолданылатын туризм үшін экономикалық, саяси, мәдени, зияткерлік, әл-ауқат және қоғамдық игіліктерді біріктіру» деп атап өтті. [4].

Туристік саясатты қалыптастыру және іске асыру шеңберінде мемлекет қоғамдық мүдделерді және тұтастай алғанда туризм жүйесінің тыныс-тіршілігін қамтамасыз ететін бірқатар функцияларды орындайды.

Қазақстандық ғалымдардың пікірінше, егеменді Қазақстанда туризмді дамытудың екі кезеңі бар. Туризмді дамытудың алғашқы дағдарыс кезеңі (1991-2000жж.), ол әлеуметтік және әуесқойлық туризм көлемінің барынша қысқаруымен, ішкі және келу туризмінен шығу туризмінің барынша басым болуымен, туризмді дамытуға бөлінетін қаржының қысқаруымен, балалар мен жасөспірімдер туризмінің бұзылуымен сипатталады.

Екінші кезең, бұл дағдарыстан кейінгі туризмді дамыту кезеңі (2001 ж. - қазіргі уақыт). Екінші кезең елде демократиялық қайта құрулардың жүргізілуімен, мемлекеттік басқару органдарын реформалаумен туризм саласында үлкен өзгерістер болып жатқандығымен сипатталады. 1991 жылы ұлттық туристік әкімшілік құрылды, 1992 жылы «туризм туралы» бірінші заң қабылданды, 1993 жылы Қазақстан ЮНВТО (Дүниежүзілік туристік ұйым) мүшесі болды [5].

Қазақстанда туризм индустриясын қалыптастыру мақсатында бірқатар іс - шаралар өткізілді: 1998 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің «Жібек жолының тарихи орталықтарын қайта жаңғырту, Түркітілдес мемлекеттер мәдениетін сақтау және сабақтастықпен дамыту, туризм инфрақұрылымын дамыту» мемлекеттік бағдарламасы туралы Жарлығы қабылданды, «Жібек жолы – Қазақстан» ұлттық компаниясы құрылды.

1999 жылы «Қазақстан Республикасы елшіліктерінің туризм саласындағы қатынастарды дамыту мәселелері жөніндегі қызмет бағдарламасы» қабылданды. Бұл бағдарлама туризмге инвестициялар тартуға, туристік ағындарды ұлғайтуға, сондай – ақ шетелдегі қазақстандық туристердің құқықтары мен мүдделерін қорғауға бағытталған.

Инвестициялар тарту, елге келу туризмін арттыру, Қазақстанның имиджін қолдау мақсатында 2000 жылы Алматы қаласында жыл сайынғы «Халықаралық Жібек жолы-Қазақстан фестивалін ұйымдастыру туралы» Үкімет Қаулысы қабылданды.

Туристік қызметке жәрдемдесу және оның басым бағыттарын қолдау қағидаттарын іске асыру ел Үкіметінің 2000 жылы қабылданған «Туристік саланы дамытудың бірінші кезектегі шаралары туралы» қаулысында көрсетілген. Туризм үшін қолайлы ел ретінде Қазақстан Республикасы туралы түсінікті қалыптастыру жөніндегі негізгі құжаттарға осы жылы «Қазақстанның туристік имиджін қалыптастыру жөніндегі 2000-2003 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарын бекіту туралы» Үкімет Қаулысы қабылданды [6].

Мемлекеттік саясаттың маңызды функциясы – ұлттық туристік өнімнің маркетингі. Ол шетелдік туристерді тартудың маңызды шарты болып табылатын елдің туристік имиджін қалыптастыруға, ілгерілетуге және дамытуға бағытталған.

Ұлттық туристік өнімді әлемдік туристік нарыққа ілгерілету мақсатында жаңа уәкілетті органның бастамасы бойынша ЮНВТО қаражаты есебінен Қазақстанның туристік әлеуеті туралы Интернетте ақпарат орналастырылды,

Тусон қаласының Конвенш – бюросы грантының арқасында (Аризона штаты, АҚШ) 2000 жылғы 13-16 қарашада Лондондағы World Travel Market туристік жәрмеңкесінде алғаш рет Қазақстандық Туристік қауымдастық таныстырылды.

Қазақстандық туризмді дамытудағы бетбұрыс шамамен 2001 жылдан басталады, ол кезде ел экономикасында нарықтың қалыптасу процесі аяқталады. Содан бері елде туризмді дамыту үшін көп жұмыс жасалды.

Бүгінгі таңда Қазақстан әлемдегі жаңа туристік бағытта болу және туризмді мұнай секторынан түсетін табыстармен салыстырылатын табыстылықтың жоғары деңгейіне жету міндетін қойып отыр [7].

Осыған байланысты 2010 жылы туристік саланы дамытудың 2010-2014 жылдарға, сондай-ақ 2019-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы бекітілді. Бұл бағдарламаның мақсаты Қазақстан Республикасы ЖІӨ-нің жалпы көлеміндегі туризмнің үлесін 2025 жылға қарай кемінде 8% - бен қамтамасыз ету [7].

2014 жылы жаңа жоба – «Туризмді дамытудың 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы бекітілді. Осы бағдарламаларды іске асыру шеңберіндегі неғұрлым маңызды міндеттер-бұл елде туристік инфрақұрылымды құру және дамыту, осыған орай Қазақстанның әлемдік туристік бағыт ретіндегі тартымдылығын арттыру. Бағдарламалар мен тұжырымдаманың негізгі мақсаты Батыс Еуропа - Батыс Қытай халықаралық көлік жолын байланыстыра отырып, Ұлы Жібек жолы бойынша келу және ішкі туризмді дамыту. Осы жолдың бойына халықаралық стандарттарға сәйкес келетін инфрақұрылым объектілерін салу жоспарланған.

Осылайша, Қазақстан бүгінде әлемдік қоғамдастықта лайықты орын алып, өңірдегі өзгерістердің көшбасшысы, бейбітшілік пен игілік аумағына айналғанын атап өту қажет. Сондықтан елімізде бірегей табиғи және мәдени туристік-рекреациялық әлеуетін ескере отырып, туристік орталық болудың барлық алғышарттары бар. Қазақстан бірегей табиғи әлеуетке ғана ие емес, мұнда туристік саланың бірқатар перспективалы бағыттары: мәдени-танымдық туризм дамып келеді. Оның ішінде Ұлы Жібек жолы бойынша маршруттар, туризмнің белсенді түрлері, іскерлік, экологиялық, ат спорты, емдеу және туризмнің басқа да түрлері бар.

Қазақстан туризміндегі соңғы жылдардағы елеулі өзгерістер стратегиялық басымдықтарды нақтылауға, басқару құрылымын және туристік инфрақұрылымды қалыптастыруға деген көзқарастарды жетілдіруге байланысты екенін атап өткен жөн. Туризмді жеті кластерлік бастаманың ішінде экономиканың басым секторларының бірі ретінде тану, елде туристік саланы дамытудың бірқатар мемлекеттік бағдарламаларының қабылдануы қазақстандағы туризмінің экономикалық қызметтің жоғары табысты, бәсекеге қабілетті саласына айналдырудың маңыздылығын растайды.

Қазақстан экономикасының тұрақты өсу қарқыны, елді индустриялық-инновациялық дамыту жөніндегі шаралар кешенін іске асыру шетелдік капиталды белсенді тартуға ықпал етеді, бұл туристік индустрияны дамытуға шетелдік және ішкі инвестицияларды тарту, қазіргі заманғы туристік менеджментті қалыптастыру, биліктің орталық және өңірлік деңгейлерінің іс-қимылын үйлестіруді қамтамасыз ету үшін алғышарттар жасайды. Бұдан басқа, саланың ақпараттық кеңістігін құру, қазақстандық туристік өнімді сыртқы және ішкі нарықтарға жылжытудың тиімді жүйесін әзірлеу, инвестициялау және салық салу мәселелері, қажетті нормативтік құқықтық актілерді дайындау бойынша шаралар қабылдануда.

Қорытындылай келе, Қазақстанның туристік саясатын одан әрі табысты дамытудың кепілі, туристік қызметті ынталандыру мен реттеудің тиімді тетігін құруға, қазіргі заманғы халықаралық талаптар мен озық технологияларды ескере отырып, саланың инвестициялық тартымдылығын арттыруға бағытталған мемлекеттік саясатты іске асыру болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Terminologia turyczna Zalecenia WTO-ONZ-Warszawa1995.
- 2.Зорин И.В.,Каверина Т.П.,Квартальнов В.А. Туризм как вид деятельности .-М:Финансы и статистика,2005.-288с.
3. Лекция №1.туристская политика на сайте refwin.ru <http://refwin.ru>
4. История Казахстанаского туризма
5. Никитинский Е.С. Этапы становления и современное состояние туристской индустрии Республики Казахстан.-Астана, 2008.-169 с.
6. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000406>
7. <https://primeminister.kz/ru/gosprogrammy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-turistskoy-otrasli-rk-na-2019-2025-gody-9113437>

ҚОЖАМЖАРОВА ДАРИЯ ПЕРНЕШҚЫЗЫ

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің ректоры
ҚР Ұлттық ғылым академиясының академигі, тарих ғылымдарының докторы,
профессор

ҚОЖАМЖАРОВА ДАРИЯ ПЕРНЕШОВНА

Ректор Южно-Казахстанского государственного университета имени М.Ауэзова
Академик НАН РК доктор исторических наук, профессор

ТҮРКІСТАН – ТҮРКІ ӘЛЕМІНІҢ БЕСІГІ

Ғасырлар бойы күллі түркі әлемінің саяси, әрі рухани орталығы болған, әлемге әйгілі қасиетті де киелі мекен Түркістан қаласына облыс мәртебесін беру – күллі түркі халықтарына ортақ қуаныш деп білемін.

Табиғи-географиялық құрылымына байланысты Азия құрлығы бес аймаққа бөлінеді: Алдыңғы, Оңтүстік, Оңтүстік-Шығыс, Шығыс және Орталық Азия. Осылардың ішінде Еуропа мен Азия құрлығының түйіскен жерінде орналасқан Орталық Азия – түрік тілдес этностардың ежелгі Отаны, түркілер үшін қасиетті жер болып саналады. Өйткені бұл жерден барлық түркі халықтары мен тайпалары бастау алады, олардың мәдениеттері мен тарихтары бірігеді.

Бірінші Президентіміз Н.Ә. Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласында келтірілген деректер мен дәйектер, құндылықтар мен мәдени мұралар ұлтымыздың әлем өркениетіндегі орынын айшықтауға бағытталған ауқымды қадам болды деп ойлаймын. Мақалада түркі әлемінің генезисі туралы кеңінен қозғалған. Елбасының бастамасымен қайта дүниеге келген «Мәңгілік ел» мұратының да негізгі өзегі – Ұлы дала елін түркі халықтарының ата жұрты

ретінде қабылдауға негіздеу, тамыры терең ұлттық мәдениеттің сақталуын және дамуын қамтамасыз ету.

«Ұлы даланың жеті қыры» мақаласы қазақ халқының өзге халықтардан ерекшелігі мен артықшылықтарын айтарлықтай көрсеткені белгілі. Ұлтымыздың рухани мұрасы мен мәдениетін жаңаша бағамдауға, заман талабына сай өркендей түсуіне жол ашатын ауқымды жоба болып отыр.

Әрине, тарихы, тамыры бар ел, ел болып қалыптасады.

Тарихқа шегініс жасайтын болсақ, Орталық Азия жеріне алғашқы адамдардың бір миллион жылдар бұрын таралғанын археология ғылымы дәлелдеді. Осы аймақта автохтонды, яғни түрік тілдес этностардың бабалары мекендеген. Жергілікті тұрғындар адам баласының басынан өткерген тас, қола, темір, орта ғасыр және жаңа заман сияқты тарихи кезеңдерде жасаған. Орталық Азияда осы тарихи дәуірлерге жататын археологиялық және сәулет ескерткіштері, тамаша жәдігерлер ашылды, олар жан-жақты зерттеліп, түркі тілдес этностардың тарихына жаңалықтар енгізілді.

Миллиондаған этностардың ортақ бір атауы – «түрік» терминінің этимологиясы әлі күнге дейін шешілмей келеді.

Ертедегі ортағасырда (XI ғ.) әйгілі түрік ғұламасы Махмұд Қашқари өзінің «Түрік сөздігі» еңбегінде «түрік» сөзіне және оның этимологиясына тоқталған. «Сахараның ұлы ғалымы, біртуар ойшылы, тіл зергері Махмұд Қашқари «Түрік тілдерінің жинағын» барлық түрік текті ұлыс, тайпаларды аралап жинап, зерттеп, талдап барып жазған. Күллі түрік елдерінің әдебиеті мен тілін салыстырмалы түрде зерделеп, түзіп шыққан алғашқы энциклопедиялық кітап», – делінеді «Түрік сөздігінің» алғысөзінде.

Ғұламаның осы еңбегінде «түрік» сөзіне және оның этимологиясына төмендегіше тоқталған: «Түрік; Тәңірі жарылқаушы Нұқтың ұлының есімі. Бұл Тәңірдің Нұқтың ұлы Түрік бабаларына берілген есімі. Оның әулеті де, «түрік» деп аталады... «Түрік» сөзі Нұқ ұлының есімі болып келгенде, жеке бір кісіні білдіреді, Нұқ әулетінің есімі болып келгенде, «бешеч – бешер» сөз сияқты жалпылық мәнді, көптеген адам тобын білдіреді. Бұл жеке де, жалпы да мағынада да қолданылады. Мәселен: «Рум» сөзі Тәңірі жарылқаушы Ысқақтың ұлы Иусуға және Иусу ұлы Румге есім болғандықтан, рум әулетінің де есімі болып келеді. «Түрік» сөзі де осындай.

Ұлы тәңірі: «Менің бір тайпа қосыным бар, оларды «түрік» деп атадым, оларды күншығысқа орналастырдым. Бір ұлысқа ашуланып, назалансам түріктерді соларға қарсы саламын» депті.

«Түркі халқы үшін Түнде ұйықтамадым,
Күндіз отырмадым,
Қара терімді сықтым,
Қызыл қанымды төктім,
Шығай халықты бай қылдым,
Өлімші халықты тірілттім...»,
бейне Күлтегін бабамыз өзі тебіреніп, осыған жауап қатып тұрғандай.

Бұл жай олардың (түріктердің) басқа жұртқа қарағанда үстем екендігін көрсетеді. Сондықтан да Тәңірдің өзі оларға ат берген, жер жүзінің ең биік, ыңғайлы, ең ауасы таза шұрайлы өлкелеріне орналастырған да, оларды «өз қосыным» деп санаған. Оның үстіне түріктер көркемдік, сүйкімділік, жарқын

жүзділік, әдептілік, жүректілік, үлкендерді, қарияларды құрметтеу, сөзінде тұру, мәрттік, кішіктік және тағы да сондай сансыз көп мақтаулы қасиеттерге ие.

Осы қасиеттер мына жырда да жырланған:

«Қашан көрсін оны түрік,
Айтар оған ел мұңы;
Соған тиер ұлылық,
Содан кейін үзілер!»

Түрк: уақыт мағынасын білдіретін бір сөз. Бүкіл жеміс-жидектің пісіп жетілген, уылжып толысқан маусымның ортасы дегенді білдіреді:

жүзімнің піскен уақыты; күн ортасы; жігіт жасына толған жігіт...».

Махмұт Қашқаридің «Түрік сөздігі» кітабындағы «түрік» сөзі туралы жазғанын әдейі түгел келтірдік. Өйткені ғұлама «түрік» сөзінің мағынасы мен этимологиясына терең тоқталған. Оның сілтемеде берілген «түрік» сөз туралы жазғандарына қарағанда, Орталық Азияның автохтондық этностары өзара бірлестік үшін күресіп жатқан кезде, көп санды тайпалардың бастарын біріктіруге қолайлы есім (этникалық атау) қажет болған. Олардың талабына сәйкес келетін Нұқ пайғамбардың ұлының есімі Түрк (Түрік) терминіне тоқталған.

Көне түркі тілінде «еркліг түркіліг» деген де сөз бар. Осы екі сөз қосарлана айтылғанында «күшті», «мықты» ұғымын білдіреді. Сол бойынша ой қорытсақ, «Еркіліг түркіліг улуғ еліг» - «Мықты, күшті, қуатты ұлы билеуші».

Ежелден түріктер халықтың, елдің қадірін жақсы білген және елін бірлікте сақтау үшін тарихи тұлғалар бар күшін, ақыл-ойын аямаған. «Бірлік бар жерде тірлік бар» деген қасиетті сезім халқымыздың сүйегіне сіңіп кеткен. Осындай қастерлі ұстанымның арқасында бір тектес Орталық Азия халықтарын біріктіруде «түрік» терминін қабылдаған. Орталық Азияны сонау Қара теңізге дейінгі ұланғайыр жерді мекендеген бір текті этностар өздерін «түрік халқымыз» деп атаған. «Түрік» термині уақытты білдірген жалпы мәнге ие: «Кемеліне келген ел» деген ұғымды білдіреді. Бұл этностардың жалпы атауы болуымен қатар, оның даму дәрежесін де білдірген. Білге қаған басқарған құдіретті түріктер империясы, яғни өсіп-өніп жетілген Түрік елі екенін білдірген.

Бүгін осы отырған зиялы қауымның басын қосып отырған Түркістан қаласы – күллі түріктер үшін өте маңызды қала, күллі түркі жұртының тарихи астанасы. Сонымен бірге, Түркістан қазақ хандығының және басқада сұлтандықтар мен хандықтардың астанасы болған орда жұрты.

Тарихқа көз тастасақ, мұнда сан мәрте ұлтымыздың тағдыры талқыланып, түрлі шешім қабылданған. Ал қалада қазақтың небір ұлы тұлғалары дүниеге келген. Тарихи деректер бойынша, Түркістан атауы «түркілер елі, мекені» деген мағынаны білдіреді.

Араб тіліндегі еңбектерде бұл қасиетті қалада исламның рухани мұрасын байытқан атақты адамдардың дүниеге келгені жазылған. Солардың бірі - ғұлама, ғалым, сопылық философияның Орта Азияда негізін салған, "Диуани Хикмет" (Даналық кітабы) көне түркі тіліндегі діни өлеңдер топтамасын жазған Қожа Ахмет Яссауи. Ол Ясыға келгеннен кейін атақ-даңқы шыға бастаған. Ал, қайтыс болғаннан кейін қабіріне шағын кесене салынған. Сөйтіп, Ясы қаласы XIV ғасырда түркі тілдес халықтардың діни орталығына айналды. Тіпті оны

"Хазреті Түркістан" немесе "Кіші Мекке" деп атаған. XV ғасырдан бастап Ясы қаласы Түркістан деп аталды.

Қ.А. Ясауи дүниетанымы, оның ілімінің мәні мен маңызы «Диуани хикмет», «Мират-ул Қулуб», «Пақырнама» сияқты бізге жеткен мұраларынан көрінеді. Ясауи қалыптастырған хикмет дәстүрінің Ислам ақиқатының халықтың жүрегіне жол тауып сіңірудегі маңызы зор болды. Олар хикмет дәстүрін таратуда зікір тәжірибесінің үш түрін: алқа зікірі, арра зікірі, құпия зікір формаларын қатар алып жүрді.

Ясауи хикметтерінің мәні, философиясының өзегі – адам. Адам кемелдікке жетуі үшін қажетті білім – қал ілімін игеріп, Аллахтың фазылымен берілетін – хал іліміне жетуі керек. «Диуани хикметте» арифтердің Сұлтаны бастан-аяқ өзінің ғашықтық күйін, ғаріптік халін жырлайды. «Ариф ғашық тариқаттың дүр данасы» деген Ясауи ақиқатқа ішкі тәжірибе, өзін-өзі тану, діл тереңіне үңілу арқылы жетуге үндейді. Қ.А. Ясауи қылуатке түсуінің мәнісін халқымыз – Пайғамбарға деген махаббаттың және сүннетке адалдықтың үлгісі ретінде аңызға қосқан.

Жергілікті халықтың салт-санасы мен сенім-нанымына, әдет-ғұрпына қайшы келмейтін діни-мистикалық мектептің негізін қалаған Қожа Ахмет Ясауи шығармашылығы сопылық ағымның түркілік дәстүріне даңғыл жол салды. «Ислам дінін тек араб тілі арқылы ғана тануға болады» деген түсінікті теріске шығарып, сопылық әдебиет ұстанымдарын көне түркі әдеби тіл – шағатай тілінде сөйлетті. Қасиетті кітаптың арабша мағынасын толықтай түсіндіру, шариаттың қыр-сырын, дін қағидаларын қалың қауымға өз тілдерінде тереңнен таныту мақсатында хикметтерін жергілікті халыққа жақын айшықты поэзия тілімен жазды.

Қожа Ахмет Ясауи түркі тілінде жатық әрі бейнелі жыр жазудың үлгісін жасап, түркі тілдерінің көркем шығармалар тудыру мүмкіндігінің мол екендігін дәлелдеді. Оның жазба әдебиет үлгісіндегі шығармалары түркі топырағында ертеден қалыптасқан суырыпсалмалық дәстүрдегі әдебиетке жаңа серпін, тың мазмұн алып келумен қатар, оны түр жағынан көркейтіп, кемелдендіре түсті. Сөйтіп, бұрыннан дидактикалық сипаты басым түркі әдебиеті насихаттық ой тұжырымдармен толыға түсті. Ол фольклор мен жазба әдебиеттің өзара жақындасуының, толысып, көркеюінің дәнекері бола отырып, Шығармашылық әдебиетінде ертеден қалыптасқан, Құран Кәрімде баяндалатын тарихи аңыздар мен пайғамбарлар, әулие-әнбиелер жөніндегі әпсаналарды хикметтерінде ұтым Түркі жұрты мен мұсылман ортасында белгілі орта ғасырлық ғалымдардың бірі исләмнің таралуы үшін дүниеге әкелген сопылық философиялық трактаттардың иесі Қожа Ахмет Ясауи келешек ұрпаққа елеулі мұра қалдырды. Оның «Диуани Хикмет» атты туындысы адамгершілік, имандылық, әділдік, инабаттылық тәрізді күрделі мәселелерді сипаттап ашып көрсетуге арналған.

Қ.А. Ясауи өзінің бүкіл жарқын қабілеті мен дарынын, күш жігерін түркі халқына, туған еліне жалпы түркі дүниесіне, әсіресе өскелең ұрпақтың тәлім-тәрбиесіне жұмсаған ғұлама. Оның әдеби, мәдени, сопылық шығармалары бүкіл түркі әлеміне оның ішінде қазіргі қазақ әдеби тілінің кемелденуіне, ал оқу-ағарту саласындағы көзқарастары бүкіл түркі әлеміндегі, оның ішінде еліміздегі педагогикалық ой-пікірлердің пісіп жетілуіне, хикметтері мен рухани адамгершілік мұралары ұлттық тәлім-тәрбие беруде үлкен ықпал етуде. Сол себепті Ясауидің ілімі күні бүгінге дейін өз маңызын жоғалтпақ емес.

Ивашов Арслан Аманбаевич

к.ф.н., доцент, Международный университет туризма и гостеприимства,
проректор по учебной и научной работе

Шакирова Р.Г., к.ф.н., доцент, Институт Сорбонна-Казахстан

ФИЛОСОФИЯ ГОСТЕПРИИМСТВА В ТУРИЗМЕ

Аннотация: Гостеприимство — это одно из понятий цивилизации, которое благодаря прогрессу и времени превратилось в мощную индустрию, и в ней работают миллионы профессионалов, создавая все лучшее для потребителей услуг (туристов).

В настоящее время понятие «гостеприимство» имеет высокую социальную значимость и играет важную роль в межкультурном общении.

Ключевые слова: Гостеприимство, туризм, бизнес, турист, отдых, развлечения, гостиничный и ресторанный бизнес, общественное питание, экскурсионная деятельность.

THE PHILOSOPHY OF HOSPITALITY IN TOURISM

Ivashov A.A., c.phil.sc., Associate Professor, International University of

Tourism and Hospitality, Vice-Rector for Academic and Scientific Work

Shakirova R.G. c.phil.sc., Associate Professor, Sorbonne Institute-Kazakhstan

Annotation: Hospitality is one of the concepts of civilization, which, thanks to progress and time, has become a powerful industry in which millions of professionals work, creating the best for consumers of services (tourists).

Currently, the concept of "hospitality" has a high social significance and plays an important role in intercultural communication.

Key words: Hospitality, tourism, business, tourist, recreation, entertainment, hotel and restaurant business, catering, sightseeing activities.

ТУРИЗМДЕГІ ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚ ФИЛОСОФИЯСЫ

Ивашов А.А., ф.ғ.к., доцент, Халықаралық туризм және меймандостық университеті, оқу және ғылыми жұмыс жөніндегі проректор

Шакирова Р. Г. — ф.ғ. к., доцент Сорбонна-Қазақстан Институты

Аңдатпа: Қонақжайлылық — өркениет ұғымдарының бірі, ол прогресс пен уақыттың арқасында миллиондаған мамандар жұмыс істейтін, қызмет тұтынушылары (туристер) үшін ең жақсысын жасайтын қуатты индустрияға айналды.

Қазіргі уақытта «қонақжайлылық» ұғымы жоғары әлеуметтік мәнге ие және мәдениетаралық қарым-қатынаста маңызды рөл атқарады.

Кілт сөздер: Қонақжайлылық, туризм, бизнес, турист, демалыс, ойын-сауық, қонақ үй және мейрамхана бизнесі, тамақтану, экскурсиялық қызмет.

В современной научной литературе существует много определений терминов «туризм» и «гостеприимство».

Гостеприимство — это более точное понятие, так как направлено на удовлетворение потребностей не только туристов, но и потребителей вообще.

Следует отметить, что понятия туризма и гостеприимства нельзя рассматривать в отдельности: это два взаимосвязанных термина. Туристы являются потенциальными потребителями, имеющими разнообразные желания и потребности, зависящие от целей их путешествий.

Понятие «гостеприимство» во всех словарях толкуется как любезный прием гостей, радушие по отношению к гостям.

Гостеприимство — это одно из понятий цивилизации, которое благодаря прогрессу и времени превратилось в мощную индустрию, в которой работают миллионы профессионалов, создавая все лучшее для потребителей услуг (туристов). Индустрия гостеприимства включает в себя различные сферы деятельности людей — туризм, отдых, развлечения, гостиничный и ресторанный бизнес, общественное питание, экскурсионную деятельность, организацию выставок и проведение различных научных конференций [1].

Таким образом, индустрия гостеприимства — это комплексная сфера деятельности работников, удовлетворяющих любые запросы и желания туристов. Коммерческая направленность туристских предприятий приводит к появлению туристского и сервисного бизнеса, а также к созданию специализированной отрасли по производству сувениров и товаров туристского назначения. Это обстоятельство позволяет выделить туризм и сервис в самостоятельный комплекс сервисно-туристских предприятий. Все это можно определить, как туристскую индустрию, темпы развития которой поражают своей быстротой.

Основными факторами роста индустрии туризма в настоящее время являются:

- рост доходов населения, которые позволяют сверх удовлетворения первоочередных потребностей (жилье, питание, одежда) использовать все большую часть их на удовлетворение рекреационных потребностей. В структуре затрат потребительского комплекса жителей экономически развитых стран затраты на туристские услуги вышли на второе место после затрат на жилье;

- растущая урбанизация и ухудшение экологической обстановки в городах, быстро активизирующие спрос на отдых в экологически чистой среде, требующие смены стереотипа урбанизированной жизни на другую деятельность, ухода от повседневных забот и бытового стресса;

- рост массива свободного времени, то есть того времени, которым человек может располагать не по принуждению, а свободно. В практике туризма экономически развитых стран сложилась следующая дифференциация туризма: обычно отпускной период времени используется на зарубежные туристские поездки, уик-энд — на экскурсии внутри страны, а вечернее свободное время - на отдых в городе. Поскольку в структуре свободного времени уик-энд занимает ведущее место, потребность во внутреннем туризме в развитых странах все более возрастает, и индустрия внутреннего туризма развивается более быстрыми темпами;

- развитие организационных средств и инфраструктуры, позволяющих сделать уникальные туристские ресурсы более доступными, а туристскую деятельность по их потреблению - более комфортной;

- развитие международных торговых обменов, в которых туризм вышел на первые позиции, прежде всего, благодаря его высокой эффективности в удовлетворении быстро растущего туристского спроса;

- развитие средств массовой информации, публичных рилейшнз в туризме и телекоммуникационных системах и информационных технологиях, позволяющих не только развить рекламу, но и быстро и удобно обслужить миллионы туристов.

Во все времена и исторические эпохи философы полагали, что важнейшим качеством нации являются нравственные качества. Человек совершенствуется лишь в общении. Основой человеческого общения является культура. Культура каждого этноса – это тот источник, который обогащает своими достижениями мировую цивилизацию [2].

В настоящее время понятие «гостеприимство» имеет высокую социальную значимость и играет важную роль в межкультурном общении. Несмотря на этническое разнообразие проявлений гостеприимства в различных культурах, существенную историческую эволюцию, в результате которой гостеприимство трансформировалось и по своему содержанию и по форме, основные структурные черты его остаются неизменными и едиными. Социальная мобильность, развитие гостиничного бизнеса и туризма — это не только тенденции современности, но и явления, подтверждающие онтологическую укорененность социального института гостеприимства.

Общепринятые правила культуры, которые необходимо соблюдать во время встречи гостей, также эти правила подразумевают заботу о госте на протяжении всего времени его присутствия на вашей территории. Философия гостеприимства — это универсальная традиция повседневно-бытовой культуры, предписывающая обязательность радушия и заботы о госте. В различных толкованиях гостеприимства авторы делают акцент, с одной стороны, на «качество характера и поведения человека, отличающегося радушием и хлебосольством, любящего принимать, угощать гостей» [3, с.66], тем самым сужая суть данного понятия, с другой стороны, рассматривают его как «широкий набор видов бизнеса, каждый из которых связан с обслуживанием людей, находящихся вне дома» [4, с.852]. Данные толкования демонстрируют полярность взглядов на понимание феномена гостеприимства и не отражают его социокультурной специфики. В качестве рабочего определения, наиболее емко характеризующего философию гостеприимства, приведем следующее: «гостеприимство — это универсально распространенный общественный институт, обеспечивающий гостю прием и заботу» [5, с.39]. Говоря о причинах становления феномена гостеприимства, американский исследователь Дж. Уокер полагает, что «для того, чтобы выжить в разомкнутом мире, человек должен либо уничтожить их (иноплеменников) всех, либо стать "своим среди чужих", то есть быть допущенным к временному пребыванию в этом пространстве теми, для которых оно является замкнутым, и даже получить их поддержку и помощь в обмен на гарантию такого же отношения к себе, когда они окажутся на вашей территории. Это и есть не что иное как гостеприимство» [6, с.5]. Итак, гостеприимство как один из древнейших социальных институтов эволюционировал, пройдя путь от гостеприимства как философии взаимности к гостеприимству как сервису за вознаграждение. Рассмотрев этимологию понятия гостеприимства, сделав краткий исторический экскурс, перейдем к воссозданию архетипичной структуры обрядов, связанных с институтом гостеприимства. По представлениям человека традиционной культуры, мир делится на две сферы: «свое» и «чужое». Поселение человека — это центр мироздания, известное, освоенное, структурированное пространство, профанный мир. Поселение гостя — это мир «чужой», неосвоенный,

неизвестный, иной, мир другого измерения, сакральный мир. «Сакральное не сакрально само по себе, но может оказаться таковым в определенных ситуациях. Человек, который живет в своем доме, в своем клане, живет в светском мире (профаном), но как только он отправляется в путешествие и оказывается в качестве чужака вблизи неизвестного лагеря, то оказывается уже в сфере сакрального» [7, с.16-17]. В ритуале гостеприимства к гостю относятся как к сакральной фигуре. Сакральностью гостя обусловлен целый ряд деталей гостеприимства, например, не принято расспрашивать путника (кто, куда, зачем). Гость вправе рассказать, но может так и уехать, даже не назвавшись. Ритуал гостеприимства организован таким образом, чтобы полностью подчинить гостя своему сценарию, вне зависимости от того, кем именно он является. Вспомним русские народные сказки, где Иванушка говорит Бабе-Яге: «Сначала накорми, напои, в баньку своди, а уж потом и расспрашивай». В пятитомном этнолингвистическом словаре «Славянские древности» под редакцией Н.И.Толстого гость рассматривается как «лицо, соединяющее сферы "своего" и "чужого", как объект сакрализации и почитания, представитель "иногo" мира» [8, с.531]. Всемирно известный антрополог, религиовед, этнолог, автор 12-томного труда «Золотая ветвь», посвященного изучению первобытной магии, религиозным верованиям и обычаям разных народов, Джеймс Фрезер полагал, что для большого числа народов чужеземцы являются «существами сакральными, наделенными сверхъестественно благотворной или вредоносной магически-религиозной потенцией» [9, с.297]. В связи с этим чужаков боялись, как неких существ, наделенных могуществом и силой, которые легко могут навредить. Поэтому во всех культурах стали складываться определенные ритуалы, представлявшие меры магической защиты от возможных чуждых влияний, и обряды по приему иноплеменников, превращающих «чужого» в «гостя». Обряды встречи и гостеприимства включали в себя ряд последовательных действий, порядок осуществления которых строго соблюдался: «остановка, ожидание, переход, вход, включение». Система обязательных ритуалов, связанных с изменением статуса индивидуума, подробно описана в работе этнографа Арнольда Геннепа «Обряды перехода» [10]. Полная схема такого обряда, по Геннепу, состоит из трех общих стадий: отделения, промежутка, включения (обряды «прелиминарные», «лиминарные», «постлиминарные») Проследим данную последовательность на примере института гостеприимства. Сложная обрядность гостеприимства имеет следующую структуру:

- прелиминарные обряды — отделение гостя от прежнего мира (отделение);
- лиминарные обряды — гость уже не принадлежит своему пространству, но еще и не часть принимающего его сообщества (переход, промежуток);
- постлиминарные обряды — приобщение, включение иноземца в новый мир, после чего он должен восприниматься как «свой» (включение);
- сублиминарные обряды — вывод гостя из «своего» пространства и проводы его обратно в «чужой» мир (исход).

К прелиминарным обрядам относятся действия, отделяющие гостя от внешнего мира. Некоторые из них сохранились до сегодняшнего дня: гость должен снять головной убор, верхнюю одежду, обувь, умыться, привести себя в порядок и т.д. Цель — адаптировать пришельца к домашним нормам так, чтобы он утратил качество чуждости и больше не был проводником чуждых сил. Омовения рук и лица при входе в жилище символизируют не только очищение

от пыли дорог, но и блокирование дорожных привычек тревоги и отчуждения. Снимая дорожные покровы, гость демонстрирует тем самым дорожный облик, а вместе с ним и статус «чужого» и конструирует себя в статусе «своего». Тело лишается дорожных покровов постепенно: во дворе остается повозка, у порога обувь и посох, в сенях — верхняя одежда и сумки. Дольше всего на теле удерживаются пояс и шапка, снятие которых обставлено особыми церемониями. С помощью пояса устанавливалась связь между своим и чужим пространством. Цель хозяина состояла в том, чтобы заставить гостей распоясаться: «Распояшьте, дорогие гости, кушаки по колонкам!». Снимали или ослабляли ремень, наевшись до отвала и почувствовав себя как дома. В пословицах снятие пояса — показатель хозяйского хлебосольства и довольства гостей, свободы и готовности открыть перед хозяином свою душу. В наши дни гость просит позволения у хозяина снять пиджак, ослабляет галстук, что служит показателем готовности перейти с этикетно-официального на доверительное общение. «Встречи без галстуков» как метафора неофициальных переговоров в политическом сленге [11, с.374]. Примечательно, что особенное внимание в ритуалах прихода уделяется снятию тех предметов одежды и снаряжения (обувь, посох и сумка, шапка и пояс), которые несли обережную (охранительную) функции. Снятие их обозначает и снятие прежнего социального статуса, а вместе с ним и дорожной настороженности — нужды в защите.

Лиминарные обряды подготавливают обе стороны к дружественному общению. Это обряды перехода из «чужого» в «свой мир» — мир хозяев. Гость в ходе лиминарного обряда считался уже утратившим связь со своим пространством и становился как бы нейтральным объектом. И необходимо было начать его постепенное приобщение к «своему» пространству. Сюда относятся: торжественный вход, вербальные формулы приветствия, жесты приветствия (обмен рукопожатиями, поцелуями, подарками, соприкосновение носами). Основной ритуал встречи происходил у порога: «Честно величать, так на пороге встречать». У порога оставляли обувь, а перед дверью в избу — дорожные сумки. Войдя в дом, полагалось остановиться у порога, не переходя матицы, без приглашения хозяев («Садись, как гость будешь»). До наших дней сохранилась традиция «присесть на дорожку» в случае покидания дома. У порога висел умывальник, где вошедший должен был смыть дорожную пыль, перед тем как пройти в чистое пространство к столу. Приглашение к столу означало готовность вошедшему предоставить статус гостя («В поле враг, дома гость»). За столом самое почетное место — красный угол, под иконами. Приезжие клали к божнице узелок с землей, привезенной с родины. Это не что иное, как маркировка места своей вещью-символом, приобщение к месту и тем самым его освоение. Следующий пункт продвижения гостя в пространстве избы — это печь. Доступ к печи указывал на восприятие гостя как «своего» («Будь, что дома: ползай на печь»). Лиминарные обряды в основе своей практически не претерпели изменений с древности.

Постлиминарные обряды, направление на включение чужаков в свое сообщество, предполагали ряд различных действий, таких, как совместная трапеза, подношение соли, распитие напитков, связывание гостя и хозяина веревкой или поясом и даже временное усыновление или удочерение, а также выполнение перед домашними божествами предписанных обрядов. Это символически означало, что пусть и на непродолжительное время гость себя идентифицирует с данным сообществом. Существенная роль отводилась

совместной трапезе (еде и питью, от воды до водки, как важному медиатору церемонии встречи). Застолье трансформирует ездока в едока, человека с дороги в члена домашнего коллектива, имеющего право на свою долю его жизненных ресурсов. Застолье при встрече гостей могло быть чисто символическим («Чаю выпьешь?») или весьма длительным и торжественным, но всегда необыденным. После застолья открывается возможность дальнейшего общения с гостем. Обратим внимание на коммуникативные стратегии, которые демонстрировались во время застолья. Во-первых, утверждение власти хозяина и готовности гостя ее принять. Эта установка проявлялась в обычае потчевания, то есть принудительного кормления гостя. Отказ от поданных блюд расценивался как неуважение к хозяевам. Во-вторых, блокирование агрессии: «Просим не прогневаться! Чем бог послал». В-третьих, совместная трапеза трактуется как средство познания гостя: «Друга узнать — пуд (куль) соли вместе съевши». С другой стороны, пришелец через еду познает новое место своего жительства, как бы физически приобщаясь к нему. Трапеза должна была служить одной из основ налаживания дружественных контактов, приязни со стороны сотрапезников. Важно было не только не вызвать гнев ни у одной из сторон, но даже и не раздражить другого сотрапезника. Таким образом, перед трапезой гость все еще пребывает на зыбкой границе «своего» и «чужого» пространства, он подвергается своеобразному экзамену: кто он — друг, которого можно впустить в «свой» мир, или он пришел с дурными помыслами, чтобы навредить членам данного сообщества? «Принимая участие в совместной трапезе, двое людей на деле дают залог доброго расположения друг к другу; один гарантирует другому, что не будет злоумышлять против него; ведь совместная еда физически объединила их, и всякий вред, причиненный сотрапезнику, рикошетом с той же силой ударит по злоумышленнику» [12].

К сублиминарным обрядам — обрядам исхода (возвращения или прощания) относились те, при которых, во-первых, гость должен был оставаться «своим» как можно дольше (вплоть до пересечения определенных границ обитания хозяев), чтобы он не желал навредить принимающей стороне, а во-вторых, у гостя обязательно должен сформироваться позитивный образ хозяев. Уходящий гость мыслился как своеобразный «проводник» магических сил хозяев, которые также должны были работать для них как оберег. Обрядовая сторона обязательно присутствовала при прощании с гостем. Так, проводились заключительные визиты, еще раз происходил обмен подарками, обязательна была совместная трапеза, «посошок», а также различные пожелания и наказания, иногда совершались жертвоприношения. Гостя, в зависимости от его социального положения, провожали некоторую часть пути. У южных славян считалось, что при несоблюдении определенных правил ухода гостя у хозяина перестанут плодиться пчелы и водиться скот, так как хозяин уведет их за собой. В частности, гость после еды должен помыть руки в доме, чтобы остатки еды не были вынесены из дома, а помыв руки, по той же причине гость должен стряхнуть капли воды в доме. Гость не должен сам выносить свои вещи — это может сделать только хозяин. Структура ритуала реализуется посредством различных символических языков (кодов), воплощающих сакральный смысл действия: акционального (ряд действий), персонажного, пространственного, временного, предметного (вещного), вербального (словесного), музыкального (звукового) и изобразительного. В ритуале встречи и приема гостей наиболее задействован пространственный код. Конструирование статуса гостя начиналось еще в дороге, на подходе к дому (приметы: если у путника зябнет

правая нога, значит, дома что-то неладно). Существовал целый комплекс примет, по которым можно было судить о приближении гостя (из печи выскакивают угольки; со стола падает ложка, вилка, нож; кошка умывается). То есть в дорожных событиях видится дом, а в домашних дорога, как бы разрушается символическая граница между домом и дорогой. Обычай гостеприимства призван восстановить эту границу и с помощью ритуальных действий превратить чужого в своего. Если ничего не делать, «дорога может разрушить дом». На пути к символическому центру жилья (стол, очаг), «гость» делает ряд ритуальных остановок, сопровождающихся символическими действиями. У околицы деревни путник приводит себя в порядок: отряхивает дорожную пыль, переодевается и раздаёт гостинцы детям, нищим и убогим. По данным этимологических словарей, гостинец — это общеславянское существительное, однокоренное со словом «гость». В древнерусском языке это существительное имело значение — дорога, по которой едут гости (купцы). Значение слова развивалось так: от дороги к товару, привезенному гостем, затем к подарку от гостя, а затем к подарку вообще. Гостинцы вручают в пограничных местах: у околицы селения, на пороге, стоя у дверей, где распаковывают сумки, т.е. гость маркирует пересекаемые им границы посредством привезенных с собой предметов. Гостинцы несут обычно память о том месте, откуда их привезли. Гостинец — это вещь-символ, которая устанавливает связь между местом исхода и прихода. Гостинцы являются средством преодоления дистанции между хозяином и гостем и формой символического освоения нового места. Гостеприимство является положительным моральным качеством людей. Оно дает возможность искренне радоваться встречи с друзьями и близкими, а также новым знакомствам и общению. Среди достоинств гостеприимства можно выделить следующие: Гостеприимство доставляет радость от встречи не только встречающим, но и в первую очередь самим гостям. Оно является радушием по отношению к пришедшим людям (гостям), готовность вежливо встречать посетителей собственного дома или какого-то заведения. Гостеприимство привносит в общение положительную энергию, заряжая оптимизмом, так как люди ожидают в жизни исключительного только хорошего. Гостеприимство — это возможность показать самые лучшие человеческие качества.

Гостеприимство — это практический способ служения Богу. Так говорит Св. Писание: «И сказал: Владыка! если я обрел благоволение пред очами Твоими, не пройди мимо раба Твоего; и принесут немного воды, и омоют ноги ваши; и отдохните под сим деревом, а я принесу хлеба, и вы подкрепите сердца ваши. Принимая, гостеприимство мы тем самым даем возможность людям проявить их великодушие» [13, с.16].

Гостеприимство освобождает от скуки и одиночества. «Открывает двери» новым возможностям и интересам. Гостеприимство — типичная ситуация, требующая этикета. Еще в Библии раскрывалась суть закона гостеприимства. Во всех странах мира были свои атрибуты и ритуалы, которые означали широту хозяйского гостеприимства. Основной частью гостеприимства, как принятого ритуала, считается совместное застолье. Это готовность с искренней радостью принять гостей, кем бы они ни были и в какое бы время не пришли, одна из наиболее почитаемых христианских добродетелей.

Это не только щедрость в материальном, но и щедрость души человека, свет, на который люди слетаются, как мотыльки. Гостеприимный дом не бывает

пуст, а его хозяин – одинок, это сочетание благородства, щедрости и уважения к людям.

«В доме же том оставайтесь, ешьте и пейте, что у них есть, ибо трудящийся достоин награды за труды свои; не переходите из дома в дом» [14, гл.10]. У некоторых наций гостеприимство подразумевает принудительную трапезу. В случае если гость отказывается от нее, то он причиняет обиду встретившему его хозяину. Но все, же в большинстве европейских стран у современных народов складывается совершенно иная ситуация: гость самостоятельно определяет, какое количество продуктов и какие блюда он желает съесть.

В целом, видны глубокие философские корни гостеприимства, важность данного феномена в человеческой истории. Актуальность гостеприимства в современном мире не вызывает сомнений и детальное изучение ее философии будет иметь значительное подспорье в развитии туризма во всех странах мира.

Использованная литература

1. Д.А. Остпов, В.В. Романов, Е.В. Сорокина. Основы индустрии гостеприимства/ Учебное пособие М.2013, с. 260
2. Хрусталеv Ю.М., Кишкин Н.В. Методология совершенствования разум. М.- 2015.
- 3.Туризм, гостеприимство, сервис. Словарь/ Под ред. Л.П. Воронковой. М. Аспект Пресс, 2002.
4. Уокер Дж.Р. Управление гостеприимством. Вводный курс: учебник для студентов вузов / Дж. Уокер; пер. с англ. В.Н. Егорова. М.: ЮНИТИ-АТА, 2006.
5. Першиц А.И. Гостеприимство II Свод этнографических понятий и терминов. Социально-экономические отношения и соционормативная культура. Под общ.ред. Ю.В. Бромлея и Г.Штробахa. М.: Наука, 1986. Вып. 1. С. 39.
6. Уокер Дж. Р. Введение в гостеприимство/ Пер. с англ. М.: ЮНИТИ, 1999.
7. Геннеп А., Ван. Обряды перехода: Систематическое изучение обрядов / Пер. с франц. М.: Восточная литература, 2002.
8. Славянские древности. Этнолингвистический словарь: В 5 тт. Т.1. (Под ред. Н.И. Толстого). М.: Международные отношения, 1995.
9. Фрэзер Дж. Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии /Пер. с англ. М.: ООО АСТ, 1998.
10. Геннеп А. Ван. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов. ... Second Series. 1909. Vol. 10. № 2. P. 232-235
11. Щепанская Т.Б. Культура дороги в русской мифоритуальной традиции XIX-XX вв. М.: Индрик, 2003.
12. Фрэзер Дж. Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии /Пер. с англ. – М.: Издательство АСТ, 1998. – С.16-41
13. Текст песни. Библия- Бытие, глава 18.
14. Библейская энциклопедия Св. Евангелие от Луки, гл.10. Синодальная Библия

Нургазинова Светлана Жакуповна
Проректор по воспитательной и социальной работе Международного
университета туризма и гостеприимства

МОЛОДЕЖНЫЙ ТУРИЗМ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация: Целью статьи является рассмотрение вопросов формирования и реализация молодежного туризма. Современная динамика социокультурных процессов в молодежной среде отличается интеграцией самых различных форм инициирования культурной активности этой социально-возрастной группы, среди которых важное место занимает молодежный социальный туризм, сочетающий в себе возможность удовлетворения разнообразных досуговых запросов и социализации его участников через актуализацию исторической памяти, расширение культурного кругозора, формирование гуманистического мышления и мировоззрения.

В этой связи, актуально изучение возможностей молодежного социального туризма как сложного социокультурного феномена. В статье также уделено внимание *дискуссионным* вопросам.

Ключевые слова: молодежный туризм, система туризма, политика государства, индустрия туризма, туристский бизнес, социокультурный феномен.

Нургазинова Светлана Жакуповна
Халықаралық туризм және меймандостық университетінің тәрбие және
әлеуметтік жұмыс жөніндегі проректоры

ЖАСТАР ТУРИЗМІ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН КЕЛЕШЕГІ

Аңдатпа: Мақаланың мақсаты - жастардың туризмін қалыптастыру мен жүзеге асыруды қарастыру. Жастар ортасындағы әлеуметтік-мәдени процестердің заманауи динамикасы осы әлеуметтік-жас тобының мәдени іс-әрекетінің басталуының әртүрлі формаларының интеграциясымен ерекшеленеді, олардың арасында жастардың әлеуметтік туризмі бос орындардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндігін біріктіретін маңызды орын алады. және тарихи жадыны актуализациялау, мәдени көкжиектерді кеңейту, гуманистік ойлау мен дүниетанымды қалыптастыру арқылы оған қатысушылардың әлеуметтенуі.

Осыған орай, күрделі әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде жастардың әлеуметтік туризмінің мүмкіндіктерін зерттеудің маңызы зор. Мақалада даулы мәселелерге де назар аударылған.

Түйінді сөздер: жастардың туризмі, туристік жүйе, мемлекеттік саясат, туристік индустрия, туристік бизнес, әлеуметтік-мәдени құбылыс.

Nurgazanova S.Zh.

YOUTH TOURISM: PROBLEMS AND PROSPECTS

Annotation: The purpose of the article is to consider the formation and implementation of youth tourism. The modern dynamics of socio-cultural processes in the youth environment is distinguished by the integration of various forms of

initiation of cultural activity of this social-age group, among which youth social tourism occupies an important place, combining the possibility of satisfying various leisure needs and the socialization of its participants through the actualization of historical memory, expansion of cultural horizons, the formation of humanistic thinking and worldview.

In this regard, it is important to study the possibilities of youth social tourism as a complex socio-cultural phenomenon. The article also pays attention to controversial issues.

Key words: youth tourism, tourism system, government policy, tourism industry, tourism business, socio-cultural phenomenon.

Туризм активно влияет на развитие хозяйства, на структурную перестройку экономики и смену приоритетов, в т.ч. социальных, увеличивая вклад в общее экономическое благосостояние населения.

В системе мирового туристского развития особое и значительное место на сегодняшний день отводится молодежному туризму. Во всей системе мирового туризма доля молодежного туризма ежегодно увеличивается на 1,5%. Значительно изменилась и структура возрастного состава туристских потоков. Теперь доля путешествующих лиц до 30 лет занимает более 40 % турпотоков [1].

Молодежный туризм развивает наиболее динамический и активный элемент производительных сил региона и потому способствует повышению ресурсного потенциала дестинации в целом. Молодежь — это важное условие, фактор социальных перемен, и инновационная сила, это не только объект воздействия со стороны общества и государства, но и потенциально наиболее энергичный, новаторский и радикальный субъект общественного развития [2].

Происходящие в Казахстане рыночные преобразования глубоко отразились на всех сферах жизнедеятельности общества, и особенно, на уровне и качестве жизни большинства населения страны, в т.ч. молодежи. Высокие социальные издержки переходного периода, обусловленные структурным кризисом в экономике, пассивной ролью органов власти в реформировании системы управления собственностью и формирование современной модели социально-трудовых отношений в обществе, несовершенной государственной нормативно-правовой базой и нестабильностью налоговой политики, неспособностью социальной сферы адекватно реагировать на изменение потребностей людей, привели к существенному ослаблению жизнеобеспечения общества и замедлению воспроизводственных процессов [3].

Эти негативные явления в полной мере влияют на эффективность функционирования хозяйственного механизма всех отраслей народного хозяйства регионов.

Молодежь в возрасте от 14 до 30 лет как одна из социально незащищенных групп в полной мере подвержена воздействию негативных факторов внешней среды. Урбанизация, ограниченные возможности для полноценного развития и реализации своего потенциала, гиподинамия и другие стрессовые ситуации вызывают повышенную потребность у молодежи в доступных оздоровительных, рекреационных, развлекательных услугах. Решение этой проблемы наряду с духовным оздоровлением нации является одной из стратегических задач, как на государственном, так и на региональном уровне. В этой связи, является актуальной, задача разработки адаптивного

подхода к организации туристского обслуживания молодежи в Республики Казахстан

Удовлетворение этих потребностей в условиях осуществления социального контроля должно стать приоритетным со стороны государства и доступным для молодежи.

В мире сложилась целая инфраструктура молодёжного туризма.

Например, в странах Запада уже несколько лет развивается быстрыми темпами «Программный молодёжный туризм», близки к трактовке туризма как социокультурного явления. В нем реализуются следующие интересы туристов:

- художественный: через специфические формы общественного сознания и деятельности, через художественные образы разных областей искусства (архитектуры, литературы, кино, музыки, песенного жанра, живописи, фотографии и т.д.) человек эстетически осваивает мир;

- интеллектуальный: через самообразование, чтение книг, самодеятельное творчество в коллективе, участие в семинарах и мастер-классах- турист тренирует свою умственную способность, вырабатывает свой стиль и стратегию решения проблем, формирует свой подход к ситуации, приобретает новые профессиональные навыки;

- общественный: создает предпосылки крепких семейных отношений, устанавливает связи между поколениями, осознает традиционный опыт своего народа;

- практический: осваивает виды деятельности, дополнительные к своей профессиональной деятельности (пчеловодства, цветоводства, шитье, одежды и т.д.)

- спортивный: турист восстанавливает свои трудовые ресурсы через рыбалку, охоту, физические тренировки тела, освоение здорового образа жизни [4].

Цель такого вида молодёжного туризма – дать молодому человеку дополнительные возможности в реализации своих потребностей в свободное время во временных социальных группах, где нет психологических барьеров в виде устоявшихся функционально -ролевых взаимоотношений.

Следует сказать, что в настоящее время немало благоприятных факторов развития молодёжного туризма и в Казахстане.

Необходимо отметить, что одним из крупных проектов можно отметить проект «Jastar Kerueni», который проводился в рамках программы «Рухани жаңғыру» и Года молодёжи, а также государственного гранта НАО "Центр поддержки гражданских инициатив" совместно с Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан. Основная цель проекта - развитие молодёжного внутреннего туризма и интеграция молодежи с разных регионов Казахстана.

Причина масштабности проекта кроется в том, что JASTAR KERÝENI охватывает активную молодежь со всех регионов Казахстана, и молодежь, разделившись по группам, посетит 7 сакральных исторических и туристических направлений. Из 1500 заявок было отобрано 680 участников в возрасте от 16 до 29 лет. В течение 4-х дней они посещали культурно-исторические памятники и сакральные места в регионах, были организованы культурно-досуговые мероприятия.

Вместе с тем, участников форума будут сопровождать известные медийные личности. По результатам проекта участники выявляли основные

проблемы, которые мешают развитию туризма в Казахстане и сформирован пакет рекомендаций в центральные и местные исполнительные органы [5].

Однако современное состояние системы молодежного туризма не удовлетворяет международным требованиям и требует пристального к себе внимания. Ошибка в данном случае заключается либо в полном игнорировании специфики молодежного туризма как такового, либо в неумении построить рациональную и адекватную систему туристского обслуживания молодежи, учитывающую все особенности данного сегмента рынка.

Многие известные международные консалтинговые и исследовательские компании, подробно ознакомившись с казахстанскими проектами, достаточно критично их оценили. Основные причины: высокие ценовые показатели на турпродукты, низкое качество сервиса, не конкурентоспособность отечественной продукции, неразвитая инфраструктура, низкая осведомленность о нашей стране за рубежом и многие другие.

Казахстан практически неизвестен на мировой арене туризма как туристское направление, несмотря на то что его земли издавна обеспечивали связь между Китаем и Европой, будучи на протяжении столетий свидетелями многих исторических событий на участке Великого Шелкового пути. Создание привлекательного туристского образа страны – это мероприятие не на один день.

В заключении, необходимо отметить, что учитывая значимость и важность данных мероприятия в воспитании молодежи мы убеждены, что развивать молодежный туризм нужно на государственном уровне, системной и постоянной основе. Несомненно, первоочередными из них является участие туристских организаций страны в международных выставках, ярмарках, конференциях, в том числе проводимых Всемирной Туристской Организацией. Немаловажна и организация таких мероприятий на территории республики. Необходимо совершенствование нормативно-правовой базы. Также для решения проблемы организации рационального использования туристских ресурсов Республики Казахстан, необходимо учитывать принципы теории устойчивого развития рынка.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Данные агентства Республики Казахстан по статистике, <http://www.stat.kz>
2. Накатков Ю.С. История туризма Казахстана. – Алматы, 2001. – 236 с.
3. <http://www.nomad.su>
4. Квартальнов В.А., «Туризм», Учебное пособие, г. Москва, 2001г.
- 5.kz: https://baigenews.kz/news/vokrug_kazakhstan_7_dney-_molodye_kazakhstantsy_otpravlyayutsya_v_puteshestvie/

Асан Досмаханбет Сейдинбекұлы,

Экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, декан
Халықаралық туризм және меймандостық университеті,
Түркістан қаласы, Қазақстан

ТУРИСТІК ҰЙЫМДАРДАҒЫ КӘСПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІ

ЖЕТІЛДІРУ ТЕТІКТЕРІ

Аңдатпа: Мақалада туристік ұйымдардағы кәсіпкерлік қызмет құралдарын жетілдіру мәселелері талқыланады

Түйін сөздер: Өндіруші, коммерция, турагент, контрагент, бизнес-жоспар

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТРУМЕНТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ТУРИСТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы совершенствования инструментов предпринимательской деятельности в туристических организациях

Ключевые слов: Производитель, коммерческий, туристический агент, подрядчик, бизнес-план

PERFECTION OF TOOLS OF ENTERPRISE ACTIVITY IN THE TOURIST ORGANIZATION

Annotation: In article Perfection of tools of enterprise activity in the tourist organization is considered

Keywords: Manufacturer, commercial, travel agent, contractor, business plan

Кәсіпкерлік бұл – шаруашылық субъектілердің ақшалай қаражаттарымен, мүліктерді қоғамға пайда тигізумен жеке бастың пайдасының сай келу негізінде коммерциялық және басқа бір табыс табу мақсатында новаторлық қолданумен байланысты инициативті қызмет.

Туристік қызмет облысында кәсіпкерлік үлкен дәрежеде қызмет көрсетумен байланысты.

Кәсіпкерлік субъектілері өз атынан және өзінің жекеменшігінің жауапкершілігіне әрекет ететін бөлек жеке тұлғалар; сондай-ақ заңды тұлғалар жауапкершілігінде іс-әрекет ететін бірлескен серіктестер бола алады.

Кәсіпкерліктің екі (моделі) үлгісі белгілі: классикалық кәсіпкерлік және инновациялық кәсіпкерлік.

Классикалық кәсіпкерлік – қызмет нomenclатурасын жаңарту және ұйым қызметінің рентабельдігін жоғарлату үшін шаруашылықтың дәстүрлі тәсілдерін қолдану барысындағы ресурстардың максималды қайтарылуына бағытталған дәстүрлі, консервативті кәсіпкерлік.

Инновациялық кәсіпкерлік ең алдымен кәсіпкерлік қызметтегі новаторлықпен байланысты. Кәсіпкерліктің рөлі бұрынырақта белгілі болмаған (жаңашылдықты құру) экономикалық дәстүрлі факторларын қолдану жолымен жаңашылдықты құруға алып бару. Мұндай новаторлық қызмет жөн-жобасы бойынша дәстүрлі кәсіпкерлікке көбірек байқалатын нәтиже әкеледі, бірақ кәсіпкерге ерекше талаптар қояды.

Кәсіпкердің бойында болуы қажет қасиеттер:

- Заңды әрекет шеңберінде іскерлік қызметтің кез-келген сұрақ бойынша шешім қабылдауда тәуелсіз және дербес болу;
- Өз қызметінің нәтижесінде экономикалық және басқа бір қызығушылықты білдіру, максималды мүмкін болатын табысты алуды көздеу;
- Тәуелділікке бойсұну және өз мойнына жауапкершілікті алу. Тәуелділік астарында шығынға апарар қолайсыз жағдайлардың жоспарын жүзеге асыру барысында мүмкіндіктің туындауын түсінеді. Тәуекелдік өндірістік, коммерциялық, қаржылық, инвестициялық және нарықтық болып бөлінеді.

Тәуекелдіктің төмендеу әдісі мен тәуекелділік оқиғаның туындауынан шығынның азаюы мыналар болып табылады: сақтандыру, нарықтық дамуына болжам жасау. Серіктестер арасында тәуекелдіктің бөлінуі, күтпеген және басқа да шығындарды жабуға қаражаттың сақталуы.

- Жұмысқа деген әрқашан да инновациялық тәсілдемені иелену (қызмет өндірісіндегі қолда бар факторларды қолданудағы новаторлық қызметті тұтынатын жаңа тұтынушыларын тарту мен іздеуде, өндіріс факторларында, қызметтің дәстүрлі емес ұйымдастырылған түрі және сатып алудың жаңа нарықтарына). Жаңашыл үрдісті енгізу мен іздеудегі кәсіпкер үшін жетекші күш жоғары табысты күту болып табылады.

Қазіргі кездегі жағдайларда табысты істің жетік ұйымдастырылуы үшін кәсіпкердің бойында жақсы кәсіби дайындық, экономика облысындағы қажетті білім, саясат, психология, заң, өнім және қызмет өндірісін ұйымдастыра алу қасиеттері болу керек, сондай-ақ ғалымдармен, маркетинг бойынша мамандармен, капитал иелерімен бірлесіп жұмыс жасай алуы қажет.

Кәсіпкерлік қызметте келесідей сатыларды бөліп шығарады:

1. Кәсіпкердің мүмкіншіліктері мен нарықтық қажеттіктері қоса атқарыла алатын кәсіпкерлік идеялардың таңдалуы мен жинақталуы.
2. Қызмет және маркетинг өндірісінің жоспары мен жұмыс жасауды жоспарлау, сондай-ақ қаржылық және ұйымдастыру жоспарларын жоспарлау.
3. Ресурстардағы және тауарды жеткізушілердегі қажеттіліктің анықталуы.
4. Жобаның жүзеге асырылуы, қызмет өндірісінің техникалық, қаржылық, ұйымдастырушылық дайындығы және жоспарланған қызметтің жүзеге асырылуы.
5. Фирманы басқару – бұл жұмыстың түзетілуі және талдануы, бақылау, жаңа идеяларды іздеу.

Кәсіпкердің табысқа жетуі өзі функциялайтын жағдайлардан тәуелді болады. Олардың кейбіреулері мыналар:

Кәсіпкерлік орта – бұл кәсіпкерліктің нәтижелеріне әсер ететін және кәсіпкерлік жүзеге асырылатын қоғамдық жағдай. Жағдайдың келесідей топтары бар:

Экономикалық жағдай бұл – туристік тауарлардың шын мәнісіндегі ұсынысы және оларға деген төлемақыға қабілетті сұраныс, тауарларды шын мәнісіндегі және потенциалды сатып алушылардың кірістері, кәсіпкерлік үшін қағазға алынатын қаржылардың қол жетімділігі мен мөлшерінің бар болуы, альтернативті қызметтердің және оларға деген бағаның қойылуы, туристік нарықтың инфрақұрылымының дамығандығы, бәсекелестік шарты.

Әлеуметтік жағдайлар бұл - кәсіпкерлікті және оларға деген даму жолдары туралы қоғамның көрінісі, кәсіпкерлік деген мемлекеттің қарым-қатынасы, ұлттық дәстүрлер мен әдет ғұрыптардың білім деңгейі.

Құқықтық жағдайлар бұл – кәсіпкерліктің дамуы үшін көбірек қолайлы жағдайларды құратын және кәсіпкерлік қызметті реттейтін заңдар мен заң алдындағы актілер. Заңдардың ең маңыздысы кәсіпкерлік қызметтің құқықтық кепілдемесі туралы заңдар болып табылады. Оған қоса жекеменшікке деген құқықпен және келісім шарттағы міндеттемелерді орындауды айтуға болады.

Ф.Котлер бойынша кәсіпкерлік қызметтің мемлекеттік реттелу қажеттілігі, келесідей себептерден туындайды:

- Фирмаларды бір-бірінен қорғау қажеттілігі, өйткені бәсекелестік кәсіпкерлердің мүдделеріне тиген кезде олар оны бейтараптауға тырысады.
- Тұтынушының таза емес іскер практикадан қорғау қажеттілігі.

Қазақстанда кәсіпкерлік үшін заңдар жүйесі енді ғана жиналуда, әлемнің жетекші елдері өз кезектерінде көптеген ондаған жылдарға құрылған осы сала үшін заңдарды иеленеді.

«Кәсіпкер» және «Менеджер» сөздері синонимдер болып табылмайды. Менеджер бұл – қандай да бір рационалды тәсілдерді басқаратын кәсіби маман. Кәсіпкер өз қызметінде, сонымен қатар басқару саласында ереже ретінде жеке жаңашылдықты енгізуді қолданады.

Кәсіпкерлік қызметтің жалпы қабылдаған жіктелуі кәсіпкерліктің келесідей түрлерін бөліп шығарады:

1. Өндіруші – қызметтің және басқа өнімнің ортаға шығуы;
2. Коммерциялық - өндірушіден тұтынушыға жасалған өнімнің қозғалысы бойынша қызметтің ерекше түрі;
3. Қаржылық – қызмет және өнімнің қайта өңделуі мақсатында қаржылық қаражаттарды пайдалану мен құру бойынша қызметтің ерекше түрі.
4. Кеңес беру – қаржыны, маркетингті басқару. Өндірушілердің мүмкіншіліктерін бағалау, жалпы басқару бойынша көмек пен кеңес берумен байланысты қызмет.

Қызметтің алғашқы үш түрін қайта өндірудің сатысымен байланысты айырады және негізгі түрлерге жатқызады, өйткені қызметтің нәтижелері соңғы немесе өндіргіш тұтынуға дайын, қызмет немесе тауарлардың өндірісі болып табылады.

Қызметтің соңғы түрін (төртінші) кәсіпкерлік қызметің көмекші түрлеріне жатқызады, өйткені бұл қызметің нәтижелері тәсілдер, әдістер, технологиялар мен жобалар болып табылады. Олардың қолданылуы қызмет сапасын жоғарлатады, бәсекеге қабілеттілігін жоғарлатады немесе оларға деген өндірілуі мен жүзеге асырылуының шығысын төмендетеді.

Турқызметтің ерекшеліктерімен байланысты туристік ұйымның кәсіпкерлік қызметтері тек қана шартты түрде ғана белгілі бір түрге ғана жатқызылуы мүмкін.

Осылайша, туроператорлардың қызметі көп жағдайларда турөнімнің және оның бөлшектік өндірісімен тұтқнушыға көтерілуінің ұйымдастырушылық дайындығын құрайды. Сондықтанда туроператорлардың қызметін шартты түрде өндірістік кәсіпкерлікке жатқызуға болды.

Турагенттер делдалдардың қызметін – турларды сатушылардың функциясын атқарады. Одан басқа, олар жеке қызмет және т.б. Бұл аралас қызмет түрі.

Контрагенттер – туристік қызметтерді орындаушылар, (қонақ үйлер, мейрамханалар, тасымалдаушылар, экскурсиялық бюро және т.б) олар қызметті, турөнімдерді тұтынушыларға көрсетеді, қызмет өндірісінде де белсенді түрде қатысады және осы негізде өндірістік кәсіпкерлерге жатқызылуы мүмкін [1].

Туристік ұйымдар ұйымдастырушылық дайындықты, қызметті сату мен орындауды қоса атқара алады. Бұл жағдайда фирма бір мезгілде кәсіпкерлік қызметтің бірнеше түрін атқара алады.

Кеңес берушілік кәсіпкерлік қызмет туризм саласында кеңінен қолданылады. Туристік қызметтің сапасы неғұрлым жоғары және қызмет көрсетушілердің құрамы күрделірек болса, соғұрлым туристік қызметтің жүзеге асырылуы мен құрылу процесіне маман кеңесшілердің саны көбірек болады. Осылай клубты демалыс келесідей қатысушыларды қолданады: промоутерлерді (жоба жасаушылар), сату бойынша мамандар, курорттарды басқарушылар, клубты демалыс орнын айырбастау бойынша мамандар және т.б [2].

Кәсіпкерлік идея бұл – экономикалық белсенділіктің кәсіпкермен шығарылған жаңа формасы, онда белгілі бір қызметтерде кәсіпкердің осы қызметтерді өндіру мүмкіндігімен және инновациядан қосымша табысты алуға деген нарықтың нақты қажеттіліктерімен немесе потенциалды қажеттіліктері қоса атқарылады.

Кәсіпкердің қызметі идеялардың банкісін құруды болжамдайды, олар қызмет өндірісінің немесе делдалдықтың қосымша немесе негізгі профилін құрай алар еді. Идеялардың жинақталуы ағымды сондай-ақ перспективті сипатта бола алады. Әрбір идея бойынша кәсіпкер шешім қабылдайды, яғни оның практика жүзінде жүзеге асырылуына ат салысуы керек немесе керек еместігін шешеді. Әрбір кәсіпкермен шешім қабылдау процесі қолда бар альтернативтердің бір нұсқасының таңдалуын қамтамасыз ететін, жеке индивидуалды технологиясы бойынша жүргізіледі, бірақ жалпы этаптары мен олардың орындалуының жалғасымдылығы келесідей:

1. Идеялардың алғашқы экспертті бағалануының кәсіпкердің өзімен жасалуы практикалық іске асырылудың нақтылығы.
2. Практикалық позиция тұрғысынан идеялардың бағалануы үшін нарықтағы жағдайлары туралы ақпараттардың жиналуы.
3. Туристік нарықта өндірістік болжамдалатын қызметтерге сұраныс және ұсыныс объектілерін анықтау мақсатымен кәсіпкерлік есептерді жүргізу; ұқсас қызметтердің жүзеге асырылуының мүмкін бағалары; өндіріс шығындары; қызмет өндірісінің тиімділігі және табыстың көлемі т.с.с.
4. Екінші эксперттік бағалау қызығушылық танытқан мамандармен жүзеге асырылады және идеяларды кәсіпкердің мүмкіндіктерімен орнату мақсатын иеленеді.
5. Кәсіпкермен осы идеяны ұстана отырып, жұмысты жалғастыру шешімін қабылдау немесе оны қабылдамай басқа бір кәсіпкерлік идеяны ойластыруға көшу.

Қабылданған идеяның жүзеге асырылуы бірнеше этаптан тұрады:

1. Бизнес-жоспар, оның мәні, жобаның жүзеге асырылуының нақты есептерімен тиянақты түрде баяндалуында болады. Бизнес жоспарда сондай-ақ кәсіпкердің ұйымдастырушылық формасы мен идеяның бастапқыда жүзеге асырылуы үшін қажетті қаржылық қаражаттардың қалыптасуының қайнар көзі көрсетіледі;
2. Қағазға алынатын қаржы қаражаттары мен серіктестердің тартылуы;
3. Егер фирма жаңадан құрылған болса, жеке фирманың мемлекеттік тіркелуі. Бұл үшін келесідей құжаттар қажет:
 - құрылтайшылардың құрамын анықтау және құрылтай құжаттар өңдеу;
 - құрылтайшылар фирманың қызметі мен құрылуы туралы келісім шарт жасау;
 - директор мен басқа да басшылардың тағайындалуы туралы фирма құрылтайшылардың №1 хаттамасының толтырылуы және фирма қаулысының бекітілуі;
 - банкте уақытша шот есептің ашылуы;
 - фирманың орналасу жері бойынша бөліміндегі тіркеу поштасында фирманың тіркелуі және фирманың мемлекеттік реестерге қосылуы;
 - фирманың адамдарымен өздерінің салымдарын банкке салу және онда тұрақты есеп шотының ашылуы;
 - кәсіпорынның салық инспекциясы бар аудандарда тіркелуі;
 - дөңгелек мөр мен бұрыштық штамптың әзірленуіне рұқсат алу;

4. Фирманың тауардың өндірісіне ұйымдастырушылық техникалық дайындығы;

5. Әрекет етуші фирма мен серіктестік байланыстарды басқару.

Кәсіпкерлік идеяның жүзеге асырылуы егер ол идеяны жүзеге асырудың басында жоспарланған нәтижелерге қол жеткізген жағдайда ғана табысты болып есептелінеді. Кәсіпкерлік табыстың дамыған түсінігі бірінші кезекте оқиғаның барысын өзгертуге талпынумен немесе жеке табынушылық идеямен байланысты болады. Коммерциялық табысты кәсіпкерлік жетістікті сүйемелдейді, бірақ кәсіпкерлік қызметтің өзінде мақсаттың өзі ретінде алға шықпайды. Кәсіпкерлік жетістігінің бұл түсінігі кәсіпкерліктің мәдениетіне құндылықтар туралы көріністер мен нақты дәлелдерді бірлесіп алып жүретін жүйеге сүйенеді, ол тауарлардың өндірісімен кірістердің тиімділігінің ұлғаюына септігін тигізеді және жоғары престижділікті қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Доскалиева Б.Б., Сальжанова З.А., Омарханова Ж.М. и др Государственное регулирование экономики. Учебник. КЭУК. – 2016 г.

2. Кобелев О.А. Электронная коммерция: Учебное пособие. М.: Дашков и Ко, 2010;

УДК 338.465

**Садыков Жасулан Амангельдыевич,
Доктор PhD, доцент**

Казахский университет экономики, финансов и международной торговли

Гиззатжанова Ажар Гиззатжановна

Магистр, ст. преподаватель

Международный университет туризма и гостеприимства

ОЦЕНКА ОСНОВНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ ГОСТИНИЧНОГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация: В данной статье дана оценка основных показателей развития гостиничного бизнеса в Казахстане. Проведен анализ структуры рынка гостиничных услуг в стране. Также авторами проведен анализ, учитывающий особенности факторов внешней среды (экономические, политические, культурные, технологические).

Ключевые слова: Гостиничный бизнес, гостиница, отель, индустрия гостеприимства, экономические фактор, Алматы, КАГиР.

Садыков Жасулан Амангельдыевич, Гиззатжанова Ажар Гиззатжановна

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІНІҢ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ КӨРСЕТКІШТЕРІН БАҒАЛАУ

Аңдатпа: Бұл мақалада Қазақстандағы қонақ үй бизнесін дамытудың негізгі көрсеткіштеріне баға берілген. Елдегі қонақ үй қызметтері нарығының құрылымына талдау жасалды. Сондай-ақ, авторлар қоршаған ортаның сыртқы

Қонақжайлылық индустриясы факторларының (экономикалық, саяси, мәдени, технологиялық) ерекшеліктері жағдайларын ескеретін талдау жүргізді.

Түйінді сөздер: Қонақ үй бизнесі, қонақ үй, қонақ үй, Қонақжайлылық индустриясы, экономикалық фактор, Алматы, КАГiP.

Sadykov Zhassulan , Gizzatzhanova Azhar

ASSESSMENT OF THE MAIN INDICATORS OF THE DEVELOPMENT OF THE HOTEL BUSINESS IN KAZAKHSTAN

Annotation: This article provides an assessment of the main indicators of the development of the hotel business in Kazakhstan. The analysis of the structure of the hotel services market in the country is carried out. The authors also conducted an analysis that takes into account the conditions and features of the factors of the external hospitality industry environment (economic, political, cultural, technological).

Keywords: Hotel business, hotel, hotel, hospitality industry, economic factors, Almaty, KAGiP.

Қазақстан иіеет все возможности для успешного развития гостиничного бизнеса. Богатейшая история республики, редкостные исторические памятники, самобытная культура, политическая стабильность, относительная открытость и готовность к сотрудничеству – все это располагает к интенсивному развитию как туристской, так и гостиничной сферы.

Алматы входит в тройку самых крупных городов Центрально-Азиатского региона, здесь проживает более 1,5 млн жителей. Город является финансовым, туристским, культурным центром Казахстана. Наряду со столицей Нур-Султаном, Алматы продолжает оставаться одним из самых посещаемых городов республики [1].

Развитие туризма создало предпосылки и условия для развития рынка гостиничных услуг в Казахстане. Индустрия гостеприимства уже претерпела существенные изменения. Растущий спрос на гостиничные услуги постепенно меняет структуру предложения.

Анализ структуры гостиничного рынка показал, что в Казахстане на 2020 год функционирует 2754 мест размещения вместимостью 147 087 койко-мест, из которых большая часть находится в городах. При этом менеджмент городских гостиниц приближен к международному и отвечает требованиям рынка, а в сельской местности гостиницы работают по устаревшему стилю. Поэтому сельские гостиницы не являются конкурентоспособными.

Следует отметить, что из общего числа мест размещения 62,4% составляли гостиницы (1720), из которых 10,1% гостиниц с категорией, 52,3% без категории, 37,6% прочие места размещения [2].

В целом структура распределения гостиниц по регионам представлена на рисунке 1

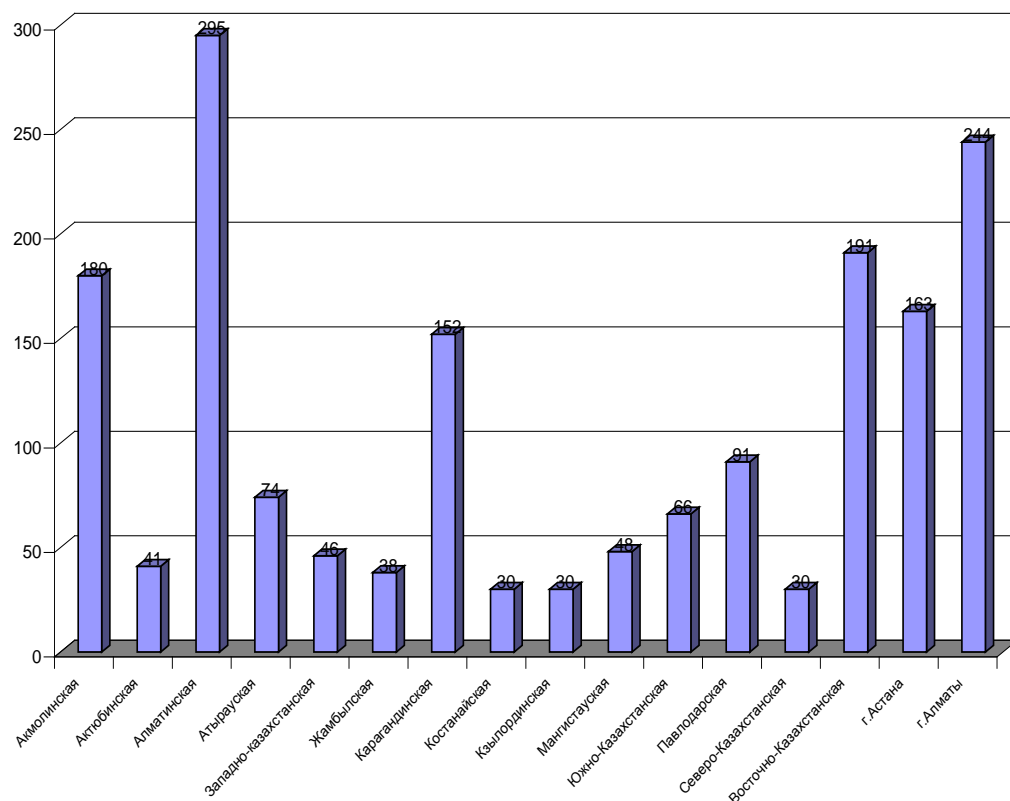

Рисунок 1. Структура распределения отелей в Казахстане по регионам за 2018 год

Примечание – данные из сборника Комитета РК по статистике за 2017 – 2019 гг.

Самое большое количество гостиниц в Алматинском регионе (295), на втором месте город Алматы (244) и на третьем месте Восточно-Казахстанский регион (191)

Как показал анализ, на гостиничном рынке Казахстана по-прежнему существует дефицит гостиниц категории «3 и 2 звезды», в связи с чем повышается привлекательность сегмента гостиниц этой категории, так как именно в таких гостиницах существует самая острая потребность. Но на рынок входят в основном пяти и четырехзвездочные отели, так как с экономической точки зрения они наиболее высокодоходные.

Наиболее важным показателем в гостиничном бизнесе является процент заполняемости отелей, в 2019 г. он составил 21,3%. От данного показателя зависит доходность, рентабельность окупаемость вложенных средств в гостиницу. Заполняемость отелей в разрезе регионов в 2019 г. представлена на рисунке 2.

Большинство гостиниц размещено в городах Нур-Султане, Алматы, Карагандинской, Туркестанской (Южно-Казахстанской) и Восточно-Казахстанской областях. При этом 66 % гостиниц относится к субъектам малого предпринимательства, 29 % - среднего бизнеса и только 5 % – к крупным организациям. Из общего числа гостиниц 87 % находится в частной, 9 % - в коммунальной собственности и 4 % представляют собой совместные с иностранными участниками предприятия [3].

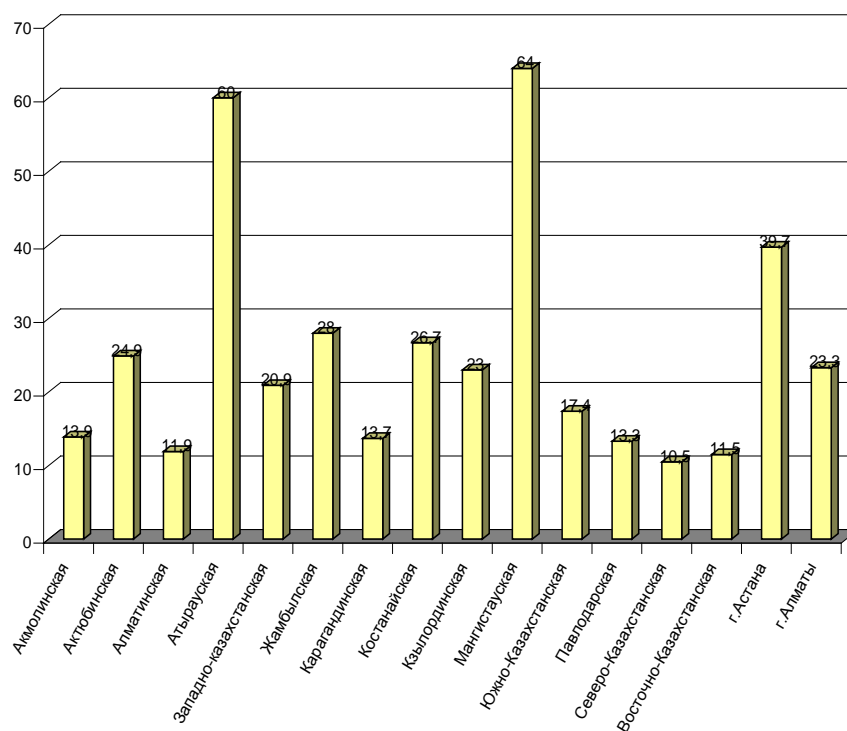

Рисунок 2. Заполняемость отелей в разрезе регионов за 2019 г.

Примечание – данные из сборника Комитета РК по статистике за 2017 – 2019 гг.

В работе деятельность гостиниц Казахстана проанализирована по основным показателям, были определены тенденции перспектив их развития по разным типам гостиничных предприятий. Кроме того, в Казахстане наблюдается значительная неравномерность распределения гостиниц по территории страны. Отчасти это оправданно расселением народа Казахстана по отдельным его регионам, необходимостью приближения гостиниц к потребителям.

Размер гостиницы зачастую диктует и ассортимент ее услуг: чем больше или комфортнее гостиница, тем он шире. Соответственно формируются и гостиничные цены. В 2019 г. они в среднем по Казахстану были 27589 тенге в сутки и 20749 тенге за день проживания в санатории.

Увеличение количества гостиничных предприятий и числа обслуженных посетителей связаны с развитием туризма, повышением инвестиционной привлекательности республики, обновлением и реконструкцией их материально-технической базы

Структура гостиничных предприятий по формам собственности претерпела существенные изменения: доля собственности других государств, их юридических лиц и граждан увеличилась с 4,4% в 2015 г. до 6,9 % в 2017 г., частной – с 86,8% до 87,3%, а доля государственной собственности сократилась с 8,8% до 5,8% соответственно [2].

Казахстанские посетители предпочитают останавливаться в не категорийных и недорогих гостиничных предприятиях рангом одна-три звезды,

иностранные гости предпочитают дорогие фешенебельные гостиницы, имеющие лучшее месторасположение и высокий уровень обслуживания.

В республике в 2019 году предприятия и индивидуальные предприниматели, занимающиеся размещением посетителей, обслужили 2 845 832 человек и оказали услуг на 42856,0 млн. тенге. Объем услуг объектов размещения (без учета услуг ресторанов) в сопоставимых ценах увеличился в отчетном периоде по сравнению с январем-сентябрем 2018 года на 16,2%.

Для улучшения функционирования гостиниц Казахстана в стране создана Казахстанская ассоциация гостиниц и ресторанов (КАГиР), в функции которой входят решение вопросов обеспечения гостиниц передовыми технологиями, подготовка вступления Казахстана в международные гостиничные организации, деятельность по улучшению законодательной базы и т.п. Однако КАГиР как общественная организация многие вопросы улучшения качества гостиничных услуг Казахстана не решает и не может решать. Это послужило основой для разработки авторских рекомендаций по способам расширения государственного вмешательства в деятельность казахстанских гостиниц и методам развития дальнейших действий КАГиР в Республике Казахстан, особенно в направлении контроля за качеством гостиничных услуг и развитию в стране гостиничных цепей и звеньев.

В Казахстане четко видны необходимость создания гостиничных цепей по типу системы «Хаятт», потребность в ускорении процесса категоризации всей гостиничной индустрии при помощи сертификации и разработки национальной системы классификации национальных гостиничных предприятий [4].

Проведенный анализ позволил сделать вывод, что на современном этапе для создания эффективного гостиничного рынка необходимо учитывать особенности факторов внешней среды, к которым можно отнести:

экономические факторы, при условии роста всех экономических показателей и увеличении доходов потребителей наблюдается тенденция роста и развития гостиничного рынка;

политические факторы, определяющими из которых является благоприятная законодательная база и стабильная политическая обстановка;

культурные факторы, регулирующие развитие индустрии гостеприимства и дифференцирующие его спрос;

технологические факторы в большей степени оказывают воздействие на сферу гостиничного сектора;

микрофакторы определяют эффективность работы на рынке.

Основные задачи, определяющие эффективную деятельность в отельном бизнесе:

-выбор наиболее перспективных целевых сегментов рынка и разработка ориентированной на них стратегии;

- разработка и формирование фирменного стиля, его правильное использование в оформлении внутренних и внешних помещений отелей и ресторанов;

-разработка четкой и соответствующей требованиям рынка программы позиционирования отеля;

-информирование потребителей через рекламу и СМИ о показателях позиционирования отеля и ресторана;

-разработка предложений по формированию и корректировке положительного имиджа отеля и ресторана в сознании потребителей.

Список использованных источников

1. Устенова О. Ж. Основы организации туристской и гостиничной деятельности: учебное пособие / О. Ж. Устенова. - Алматы: РУИЦ, 2009. - 256 с. (50)
2. Туризм в Казахстане 2017-2019 / Статистический сборник. – Астана: Комитет по статистике, 2019. – 182 с
3. Мазбаев О.Б. Туризм Казахстана. Состояние. Проблемы. Пути развития//Материалы научно-практической конференции «Современные проблемы развития туризма и географии в РК: настоящее и будущее»-2016.
4. Сураганова С.К. Кластер в туризме. Теория и практика инновационного менеджмента: отечественный и зарубежный опыт. - Караганда, 2013 с 67-69

УДК 33.336

Л.М Шаяхметова

э.ғ.м., 8D04106 «Аналитикалық экономика» білім бағдарламасының докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан Республикасы

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСЫНА ИНВЕСТИЦИЯЛАР ТАРТУҒА COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫНЫҢ ӘСЕРІ

Аннотация Бұл мақалада COVID-19 дертінің таралуына байланысты карантиннің Шығыс Қазақстан облысында туризм индустриясын дамытуға әсер ету мәселелері зерттеліп, ШҚО туристік индустриясын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналып бекітілген мемлекеттік бағдарламасын енгізу нәтижесінде туризм индустриясының көрсеткіштері талданды.

Түйін сөздер: Туризм индустриясы, COVID-19 пандемиясы, туризмді дамытудың тиімділігі, инвестициялау, туризмге инвестициялар.

Л.М Шаяхметова

м.э.н., докторант образовательной программы 8D04106 «Аналитическая экономика», Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Республика Казахстан.

Аннотация В данной статье изучены вопросы влияния карантина в связи с распространением COVID-19 на развитие индустрии туризма в Восточно-Казахстанской области, проанализированы показатели индустрии туризма в результате внедрения утвержденной государственной программы развития туристской индустрии ВКО на 2019-2025 годы.

Ключевые слова: индустрия туризма, пандемия COVID-19, эффективность развития туризма, инвестиции, инвестиции в туризм.

Shayakhmetova L.

master of Economics, PhD student of the educational program 8D04106
"Analytical Economics", L.N.Gumilyov Eurasian national University,
Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan.

Abstract This article examines the impact of quarantine in connection with the spread of COVID-19 on the development of the tourism industry in the East Kazakhstan region, analyzes the indicators of the tourism industry as a result of the implementation of the approved state program for the development of the tourism industry in East Kazakhstan Region for 2019-2025.

Keywords: tourism industry, COVID-19 pandemic, tourism development efficiency, investment, investment in tourism.

Шығыс Қазақстан облысы табиғи ресурстардың бірегейлігімен, табиғи ландшафттардың әртүрлілігімен және бай мәдени мұрасымен ерекшеленеді. Осы жайт Шығыс Қазақстан өңірінде туризмнің барлық түрлерін дамытуға мүмкіндік береді. Ресми статистикалық мәліметтерге сәйкес облыста келушілерді орналасырумен айналысатын 576 орын жұмыс істейді, онда 10 743 нөмір бар, бұл ретте біржолғы сыйымдылығы 33 629 төсек-орынды құрайды.

Мақала жазудың мақсаты- туризм индустриясының дамуына инвестицияларды тарту механизміне Covid-19 пандемиясының әсерін зерттеу.

Мақаланы зерттеу нысаны облыстың туризм индустриясына инвестициялар тарту механизмі, Covid-19 пандемиясының туризм индустриясының дамуына тежеуші факторларының әсері.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізін туризм индустриясының дамуына инвестициялардың әсері бойынша отандық және шетелдік экономистердің еңбектері құрады. Жұмыста монографиялық, экономикалық және статистикалық, экономикалық зерттеулердің кешенді әдістері қолданылады. Бастапқы материал ретінде Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының жинақтары мен бюллетендерінің статистикалық деректері пайдаланылды.

Covid-19 індеті бүкіл әлемде туристік индустрияны құлдыратты. Пандемияның қазақстандық туризм индустриясына әсерін толық бағалау әлі мүмкін емес [1].

2020 көктемінде келген COVID-19 пандемиясынан туындаған дағдарыс экономиканың барлық салаларына қатты соққы берді, бірақ туризм және экономиканың байланысты салалары (қонақ үй бизнесі, жолаушылар көлігі және т.б.) ең көп шығынға ұшырады. Азаматтардың мемлекеттер арасында да, мемлекет ішінде де орын ауыстыруына белгіленген шектеулердің арқасында Қазақстанның туристік секторы ұйымдарының қызметі іс жүзінде тоқтап қалды, туристік индустрияның түсімі мүлдем нөлге дейін төмендеді [2]. Туристік компаниялардың шектеулер енгізілгенге дейін қабылдаған барлық міндеттемелері орындалмай қалды, туристік қызметтердің зардап шеккен тұтынушыларынан миллиондаған талап-арыздар күтілуде [3].

Белгісіздік жағдайында инвестициялық тәуекелдер бірнеше есе өсті, Қазақстанның туристік индустриясының инвестициялық тартымдылығы қазір өте төмен деңгейде. Бұл жағдайда мемлекет Бизнестің өмір сүруін, ондағы жұмыс орындарының сақталуын қамтамасыз етуге арналған шаралардан басқа,

туризмге инвестициялық ағымдар туралы да қамқорлық жасауы керек, өйткені пандемия зардаптарын жеңгеннен кейін адамдардың саяхатқа деген қызығушылығы артады және Қазақстанның туристік тартымдылығын арттыру тағы да негізгі міндеттердің біріне айналады. Туризм индустриясын дамыту туристік инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы, қазіргі материалдық-техникалық базаның елеулі моральдық және табиғи тозуы, кадрлардың төмен даярлығы және жергілікті туристік брендтердің болмауы сияқты мәселелерді шешпей мүмкін емес. Мұның бәрі үлкен қаржылық шығындарды, соның ішінде инвестициялық шығындарды талап етеді. Түрлі бағалаулар бойынша 2020 жылы Қазақстанның туризм индустриясын дамыту үшін қажетті көлем 2-ден 6,5 млрд. АҚШ-ты құрады, бірақ инвестицияның жоспарланған көлемі пандемияға байланысты индустрияға тартылған жоқ. Осыған байланысты биыл 2021 жылы елімізде қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті туристік кешенді қалыптастыру процесінде шетелдік инвесторлар үшін инвестициялық тартымдылықты арттыруымыз қажет [4].

Туризм экономиканың жеткілікті капиталды қажет ететін саласы болып табылады, капитал ұзақ мерзімге тартылып, өте баяу қайтарылады [5]. Халықаралық тәжірибені зерттеу қосымша құрылымдарды қаржыландыратын кәсіпкерліктің осы саласының басқа секторлары қаржыландыру көздері болуы мүмкін екенін көрсетті. Мысалы, бастапқыда қонақүйлер құрылысының бастамашылары бұл үшін өз қаражатын пайдаланған көлік компаниялары болды. Туроператорлар көбінесе өз клиенттерін жіберетін аймақтарға қонақ үй кешендерін дамытуға қаражат салады. Туризм инфрақұрылымын қаржыландыру мен құруда барлық елдерде субсидиялар, жеңілдетілген несиелер, пайыздарды бағалау және салықтық жеңілдіктер түрінде мемлекет ерекше рөл атқарады.

Осылайша, әлемдік туристік саланың жетекші елдерінде, мысалы, Австрия, Франция және Ұлыбританияда туристік индустрияға инвестицияларды мемлекеттік қолдау жүзеге асырылады. Италияда шетелдік инвесторларды қаржылық және салықтық ынталандыру бар, оның ішінде қосылған құн салығының мөлшерлемесін төмендету түрінде [6].

Жалпы, 2021 жылы Үкімет инвесторлармен бірлесіп туризм саласына 1 трлн теңгеден астам инвестиция салуды жоспарлап отыр.

Инвестициялар Алакөл және Балқаш көлдерін, Алматы тау кластерін, Щучинск-Бурабай, Баянауыл, Имантау-Шалқар, Маңғыстау курорттық аймақтарын, Байқоңыр ғарыш айлағын, Түркістан және Нұр-сұлтан қалаларын қамтитын үздік 10 туристік кеңеске бөлінеді.

Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының негізгі бағыттарын дамытуды бақылауды күшейту қажет. Мемлекеттік қолдаудың жаңа шаралары көзделген туристік қызмет мәселелері жөніндегі заңды қабылдау туризм индустриясын дамытуға елеулі әсер етуі тиіс.

Қазақстанда 2021 жылы туризм саласында жүздеген миллиард теңгеге инвестициялық жобаларды іске қосу жоспарланды. Биыл 454,5 млрд теңгені құрайтын 57 инвестициялық жобаны іске қосу жоспарлануда. Бұл қонақ үйлер, демалыс аймақтары, қонақ үйлер, емдеу-сауықтыру кешендері және басқалар. Нәтижесінде 5 мыңға жуық жұмыс орны құрылады.

Алайда, туризм индустриясы ұлттық деңгейде аз әлеуметтік-экономикалық тиімділікпен қалыпты қарқынмен дамуда. Қазақстан Республикасына туристік ағындарды ұлғайту мақсатында кедергілерді азайту

және саланы стратегиялық жоспарлау арқылы саланың әлеуетін дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау қажет.

Туристік объектілердің жай-күйін диагностикалау Қазақстан Республикасында қазіргі уақытта "туристік магниттер" және "туристік өсу нүктелері" деп аталатын 100-ден астам танымал туристік объектілердің бар екенін көрсетті.

Сонымен бірге, ресурстардың шектеулілігіне және барлық объектілерді дамытуға елеулі инвестициялар салу қажеттілігіне байланысты республикалық және өңірлік деңгейде неғұрлым тартымды объектілерге басымдық беру немесе оларды іріктеу қажеттігі туындайды.

Осыған байланысты, Қазақстанның Туристификация картасы деп аталатын ең маңызды туристік объектілерді іріктеу бойынша жұмыс жүргізілді.

Іріктеу критерийлері туристік магнит ретінде нысанның бірегейлігі және туристік ағынның ықтимал өсуі болды. Олардың тарихи-мәдени маңызы да ескерілді. Мысалы-ЮНЕСКО ескерткіштері немесе Ұлы Жібек жолы объектілерінің тізбесіне енген, сондай-ақ "Рухани Жаңғыру"бағдарламасының киелі объектілері.

ШҚО туризм индустриясын дамыту кешенді міндеттерді шешпей мүмкін емес, оларға мыналар жатады:

- туристік дестинация ретінде өңірге кешенді көзқарастың болмауы; ұсынылатын қызметтер ассортиментінің жеткіліксіздігі;

- туристік инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы, қазіргі заманғы көлік магистральдарының дамыған желісінің болмауы;

- шетелде ел ішінде Шығыс Қазақстанның туристік бағыттары туралы ақпараттың және жарнаманың болмауы;

- туризм индустриясы қызметкерлерінің әлсіз кәсіби дайындығы, бұл елдің шығу туризміне бағдарлануына әкеледі.

Шығыс Қазақстан облысында туристік индустрияны тиімді дамыту үшін бүгінгі күні жеке сектордың, жергілікті қоғамдастықтың, өңірдің туристік дестинацияларын басқару жөніндегі ұйымдардың тартылуын бағалау үшін стейкхолдерлердің талдауы жоқ, туристік дестинациядағы сервис әлі де төмен деңгейде қалып отыр, туристерге қызмет көрсететін кәсіпорындар сауалнама жүргізбейді немесе қызметтер сапасын бақылау жөнінде зерттеу жүргізбейді, фидбек жоқ, «Қазақ Туризм» АҚ-ның осы мәселелерге мониторинг жүргізумен айналыспайды. Бұл мәселелерді шешу үшін кластерлер құру қажет, сонда туристік және қонақ үй бизнесінің әрбір жеке өкілі артықшылыққа ие болмайды, бұл өз кезегінде туризм индустриясында көрсетілетін қызметтердің сапасын арттыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2020-03/kak-pandemiya-udarila-po-turisticheskoy-otrasli-kazakhstana>

2 В Казахстане ожидается сокращение турагентств - Казахстанская туристкая ассоциация <https://newsline.kz/ru/article/906063/>

3 Как пандемия ударила по туристической отрасли Казахстана. И что происходит на рынке туризма сейчас. <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2020-03/kak-pandemiya-udarila-po-turisticheskoy-otrasli-kazakhstana>

4 Shayakhmetova Liliya; Maidyrova Aigul; Moldazhanov Marat. State Regulation of the Tourism Industry for Attracting International Investment. Journal of

Environmental Management and Tourism, [S.l.], v. 11, n. 6, p. 1489 - 1495, sep. 2020. ISSN 2068-7729.

5 Nikolskaya, Y.E., Formulation of development strategy for tourism and hospitality industry//International Journal of Management (IJM) Volume 11, Issue 3, March 2020, pp. 467–474

6 Усубалиева С.Д., Козыбагаров А.А. Иностранное инвестирование в сферу туризма Республики Казахстан и других государств //Вестник университета Туран. 2015. № 3 (67). С. 169-172.

УДК 338.48-5

Абенова Елена Анатольевна,
Кандидат педагогических наук,
Директор научно-образовательного департамента
«Туризм и сервис» университета Нархоз,
г. Алматы, Казахстан

Петимко Карина Андреевна
Студентка 4 курса специальности «Туризм», университета Нархоз
г. Алматы, Казахстан

СЕЛЬСКИЙ ТУРИЗМ КАК ДРАЙВЕР РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ

Аннотация. В данной статье рассматривается специфика сельского туризма, его взаимосвязь с такими понятиями как экотуризм, агротуризм, фермерский туризм. Показана его доля в мировой отрасли туризма, роль сельского туризма в современных условиях, вызванных изменениями всемирной пандемии, в развитии сельских территорий и создании новых рабочих мест. Рассмотрены перспективные территории развития сельского туризма в РК, на основе деятельности гостевых домов.

Ключевые слова: сельский туризм, агротуризм, экотуризм, фермерский туризм, туристское сообщество, гостевой дом

Абенова Елена Анатольевна,
Петимко Карина Андреевна

АУЫЛДЫҚ ТУРИЗМ ӨНІРЛЕРДІ ДАМУДЫҢ ДРАЙВЕРІ РЕТІНДЕ

Андатпа. Бұл мақалада ауылдық туризмінің ерекшелігі, оның экотуризм, агротуризм, фермерлік туризм сияқты ұғымдармен байланысы қарастырылады. Оның әлемдік туризм саласындағы үлесі, дүниежүзілік пандемияның өзгеруінен туындаған қазіргі жағдайдағы ауыл туризмінің ауылдық аумақтарды дамытудағы және жаңа жұмыс орындарын құрудағы рөлі көрсетілген. Қонақтық үйлердің қызметі негізінде ҚР-да ауылдық туризмді дамытудың перспективалық аумақтары қарастырылды.

Кілт сөздер: ауылдық туризм, агротуризм, экотуризм, фермерлік туризм, туристік қауымдастық, қонақтық үй

Abenova Yelena Anatolyevna,
Petymko Karina Andreevna

RURAL TOURISM AS A DRIVER OF REGIONAL DEVELOPMENT

Annotation. This article examines the specifics of rural tourism, its relationship with such concepts as ecotourism, agrotourism, and farm tourism. It shows its share in the global tourism industry, the role of rural tourism in modern conditions caused by changes in the global pandemic, in the development of rural areas and the creation of new jobs. The perspective territories of rural tourism development in the Republic of Kazakhstan, based on the activities of guest houses, are considered.

Keywords: rural tourism, agro-tourism, ecotourism, farm tourism, tourist community, guest house

Сельский туризм, в последние несколько лет во всем мире характеризуется как востребованный привлекательный вид туризма, и даже пандемия коронавируса не оказала на него столь существенного негативного влияния, в отличие от всех остальных направлений туризма. Новые реалии, в которых оказался весь мир и вся сфера туризма, вследствие COVID-19, говорят о том, что отрасль туризма будет восстанавливаться постепенно и во многом, перестраивать свои услуги, требования к туристам, туристским дестинациям, перевозчикам. В этих условиях сельский туризм должен восстановиться быстрее и далее получить мощный импульс к развитию, поскольку всячески будут поощряться загородные экскурсии малыми группами, ивенты на открытом воздухе, туры в национальные парки, сельскую местность, вдали от крупных городских агломераций. Эту тенденцию необходимо учитывать организациям туризма, которые работают как на выездной, въездной, так и внутренний туризм.

По разным оценкам, туризм в сельской местности составляет от 10 до 20 % всей мировой туристской отрасли, а исследование Eurobarometer показало, что ежегодно более 23% европейских туристов выбирают для отдыха сельскую местность. Причем экономически развитые страны, активно используют этот фактор, для получения дохода. По данным Ассоциации путешествий США, агротуризм принес оборот в 1036 миллиардов долларов и создает более 8,8 миллионов рабочих мест. В 2019 году рынок агротуризма США оценивался в 69,24 миллиарда долларов и по прогнозам достигнет 117,37 миллиардов долларов к 2027 году, демонстрируя среднегодовой темп роста в 7,42% (рисунок 1).

В соответствии с рисунком 1, рост доходов рынка агротуризма за 8 лет может составить более 7%, что является очень хорошим показателем его экономической значимости. По прогнозам Business Wire (американской информационной компании) мировой рынок агротуризма вырастет с 2019 по 2023 годы на 18%, принесет до 54 миллиардов долларов.

Рисунок 1 – Стоимость рынка агротуризма США

30% дохода, по их оценке, принесет европейский рынок агротуризма, так как именно там зародилось данное направление туризма и активно развивается по сей день, несмотря на пандемию [1].

На сегодняшний момент доля агротуризма в общих доходах фермерских хозяйств Европы составляет 35% (рисунок 2) [2]. Для сравнения, в России этот показатель составляет всего 1%, что характерно и для Казахстана.

Рисунок 2 – Доля выручки от агротуризма в доходах фермерских хозяйств Европы

В соответствии с рисунком 2, в перспективе сельский туризм может стать одним из основных источников доходов фермерских хозяйств.

Само определение «сельский туризм» в мире неоднозначно. и трактуется по-разному. Данную проблему исследовали такие авторы, как Г.С. Ласкурейн, который одним из первых стал употреблять термин «сельский туризм» еще в 80-х годах прошлого века; К.Барбьери и П.Мшенга которые утверждают, что любую практику в сельской местности, на ферме, с целью привлечения туристов можно считать сельским туризмом; Sh. Phillip и E.P.Lopez придерживаются термина «агротуризм», P.Soninno утверждал, что сельскохозяйственные предприниматели и члены их семей, осуществляющие деятельность в сфере гостеприимства, наряду с сельскохозяйственной деятельностью занимаются сельским туризмом и др.[3. 4].

Наряду с термином «сельский туризм» активно используются термины «экотуризм», «агротуризм». Все три термина – это довольно близкие понятия, которые используются как синонимы и часто могут заменять друг друга в различных академических источниках, ввиду заложенного в их основе общего смысла: посещение природных территорий с целью отдыха, релаксации, познавательными целями, без нанесения им вреда. Для того чтобы изобразить зависимость и увидеть различия, можно представить данную взаимозависимость в виде схемы (рисунок 3).

Рисунок 3 – Взаимосвязь понятий «экотуризм», «сельский туризм» и «агротуризм»

В соответствии с данной схемой (рисунок 3), можно определить, что понятие «экологический туризм» несколько шире и включает в себя понятия «агротуризм» и «сельский туризм». В литературе также используется такой термин как «фермерский туризм» к которому относится использование бывших сельских хозяйств, переоборудованных под гостиницы для туристов. Таким образом, мы можем с уверенностью сказать, что сельский туризм включает в себя два направления: агротуризм и фермерский туризм.

Сельский туризм можно назвать одним из направлений экотуризма, поскольку он подразумевает посещение сельской местности с целью пребывания в натуральной природной среде, вдали от городской суматохи.

Этот вид туризма осуществляется с использованием местных туристских ресурсов (природных, культурных, человеческих). Для проживания используются небольшие местные гостиницы, хостелы, приюты, гостевые дома. Сельский туризм может включать такие формы активного отдыха, как хайкинг, рафтинг, охота, рыбалка, езда на велосипеде, катание на лошадях. Он может также включать посещение культурно-исторических и природных памятников, знакомство с традициями и обычаями местных жителей, а знакомство с местной кухней, напитками и культурой гостеприимства – это уже элементы гастрономического туризма, который может развиваться в сельской местности, как самостоятельный туристский продукт или во взаимосвязи с сельским туризмом, в качестве отдельной туристской услуги. Поэтому сельский туризм

тесно связан с такими видами как гастрономический, оздоровительный, культурно-познавательный, активный и другие виды туризма.

Что касается взаимопересечения терминов «сельский туризм» и «агротуризм», то эти термины часто путают, хотя между ними можно провести различие: «агротуризм – это более узкое понятие, это особая форма сельского туризма, которая использует как основу предоставления туристских услуг только агроусадебу со всей прилегающей к ней инфраструктурой. При этом туристские услуги выступают не основным, а дополнительным источником дохода. Отличительными чертами агротуризма являются также совместное либо отдельное проживание в доме фермеров; в предоставлении туристских услуг задействована вся семья фермеров, демонстрируя свои сохранившиеся обычаи и традиции; возможность для туристов нахождения в уединении и тесном контакте с природой. [4, с. 90].

Более официальным и наиболее употребляемым является определение, которое предложено Всемирной туристской организацией, оно рассматривает сельский туризм как «тип туристской деятельности, в которой опыт посетителя связан с широким ассортиментом услуг, преимущественно связанных с природоохранной деятельностью, сельским хозяйством, рыбной ловлей и осмотром достопримечательностей» [3, с.755].

По данным Комитета по статистике МНЭ РК в Казахстане около 43% населения проживает в сельской местности, что составляет почти половину всего населения страны [5]. Но, к сожалению, статистики по доходам от сельского туризма нет, поскольку данный вид туризма находится лишь на стадии становления, однако правительством были определены стратегические цели по его развитию. В соответствии с Государственной программой по развитию туристской отрасли Республики Казахстан на 2019-2025, агротуризм был выделен как одно из приоритетных направлений туризма. Было решено разработать меры по развитию малого и среднего бизнеса в регионах, занятых в агротуризме, подготовить методические пособия по его развитию, оказывать помощь в виде консультаций владельцам частных домов, желающим открыть гостевые дома, определить инструменты по информированию и продвижению данного турпродукта в рамках развития туристских сообществ [6].

Обладая богатыми природными и культурными ресурсами, РК имеет огромный потенциал по развитию сельского туризма. Уже сегодня ведущей в этом направлении туризма является Алматинская область. В 2018 году здесь насчитывался 81 гостевой дом [7]. Большинство из них сосредоточено в поселках Саты, Карабулак, Талгар, Лепсинск. В Алматинской области существует также множество агросубъектов, таких как: животноводческие хозяйства, пасеки, цветочные фермы, конные клубы, которые при успешном планировании и управлении могут превратиться в привлекательные туристские объекты и способствовать занятости местного населения, увеличению их дохода, что в условиях устойчивого развития приведет к развитию всего сельского региона.

Привлекательной с точки зрения сельского туризма является Туркестанская область. Гостевые дома здесь сосредоточены в поселке Жабаглы, который находится в непосредственной близости к Аксу-Джабаглинскому заповеднику, а также в Сайрам-Угамском национальном парке. Большое количество фруктовых садов, животноводческих хозяйств делает этот регион весьма перспективным для развития сельского и агротуризма.

Большой потенциал развития сельского туризма в Восточном Казахстане, Акмолинской, Северо-Казахстанской области. И этот потенциал важно использовать и развивать при активной поддержке государства и профессиональных ассоциаций, которые проводят серию практикоориентированных тренингов для всех желающих открыть гостевой дом, разработали методические пособия и стандарты гостевого дома, методичку-разговорник на трех языках (казахский-русский-английский), оказывают информационную поддержку местным предпринимателям.

Развитие сельского туризма может стать драйвером развития сельских территорий в РК, формируя новые рабочие места, способствуя самозанятости местных жителей, будет способствовать сохранению традиций, обычаев, национального ремесла, что так притягательно для туристов. В свою очередь, будет развивать не только внутренний туризм, а также детский, юношеский (молодежный) туризм, совершенствование навыков оказания услуг, качества, сельской инфраструктуры, культуры обслуживания местными жителями станет привлекательным для иностранных туристов.

Список литературы

1. Agritourism market size. // Market research report, 2019. – 150с.
2. Maria-Irina Ana. Ecotourism, agro-tourism and rural tourism in the European Union. // 2017. – 10с.
3. Sharon Phillip. A typology for defining agritourism. // Tourism management № 31, 2010. – С. 754-757.
4. Eduardo Parra Lopez. Agrotourism, sustainable tourism and Ultraperipheral areas: The case of Canary Islands. // №4, 2006. – С. 85-97.
5. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/>. Дата обращения: 15.02.21.
6. Государственная программа по развитию туристской отрасли Республики Казахстан на 2019-2025. 2019.
7. Казахстанская туристская ассоциация [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.kaztour-association.com/>. Дата обращения: 20.03.21.

УДК 372:75

Шилібаев Бекболат Аманжолұлы,
Қауымдастырылған профессор (доцент),
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қаласы, Қазақстан

Науатов Серікхан Қадірханұлы,
«Дене шынықтыру» кафедрасының оқытушысы,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қаласы, Қазақстан

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР ҰМЫТЫЛМАСЫН ДЕСЕК...

Андатпа: Ұлттық ойындардың ел арасында кең тарауына байланысты бір ойынның әр жерде әртүрлі тәртіппен ойналуы және олардың атауларының әртүрлі болып келуі жиі кездеседі. Осы жағдайды ескерер болсақ, ойындарды

жүйелеу, топтау және атау беру мәселесі алдан шығары анық. Ерте замандардан бері адам өмірінің ажырамас бөлігі болып келген, өскелең ұрпақты тәрбиелеу және олардың дене-тұлғасын дамыту ойындарына қатысушылардың қатты шаршап-шалдығуына жол беруге де болмайды. Белсенді, энергетикалық, көп қайталамалы, қозғалмалы ойындардағы іс- әрекеттер де алуан түрлі.

Түйін сөздер: Сапа, сынық, ұлттық ойын, сауықтыру, білім беру, тәрбие беру, ұлттық спорт ойыны.

**Шилибаев Бекболат Аманжолович,
Науатов Серикхан Кадирханович,**

НЕ ЗАБЫВАЕМ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИГРЫ ...

Аннотация: Из-за преобладания национальных игр в стране часто бывает так, что игра проводится в другом порядке и имеет другое название. В данной ситуации очевиден вопрос систематизации, группировки и наименования игр. Нельзя позволять участникам игр, с древних времен являвшихся неотъемлемой частью жизни человека, воспитывать подрастающее поколение и развивать свою физическую личность. Также разнообразны занятия в активных, энергичных, повторяющихся, подвижных играх.

Ключевые слова: качество, фрагментация, национальная игра, здоровье, образование, воспитание, национальная спортивная игра.

**Shilibaev Bekbolat Amanzholovich,
Nauatov Serikkhan Kadirkhanovich,**

DON'T FORGET NATIONAL GAMES ...

Annotation: Due to the prevalence of national games in the country, it often happens that the game is played in a different order and has a different name. In this situation, the question of systematization, grouping and naming of games is obvious. It is impossible to allow the participants of the games, which have been an integral part of human life since ancient times, to educate the younger generation and develop their physical personality. There are also various activities in active, energetic, repetitive, outdoor games.

Key words: quality, fragmentation, national game, health, education, upbringing, national sports game.

Жалпы сапа дегеніңіз беріктік, төзімділік, үнемділік, көркемдік-эстетикалық, басқа да көрсеткіштерімен ерекшелінетін, белгілі бір рухани һәм материалдық қажеттіліктерді қанағаттандыру әлеуетіне ие қасиеттердің жиынтығы ұғымын білдіреді. Қазіргі кездегі білім берудің сапалық компоненттерінің бірі – жан-жақты білімді, өмір сүруге бейім, мақсаткер, адамгершілік әдептеріне ие, жоғары қабілетті жеке тұлғаны қалыптастырып, жетілдіру екені баршаға мәлім. Ал сапаны бағалау немесе сынақ дегеніміз – жастардың қандай да бір іс-әрекеттерді болсын талапқа сәйкес жүзеге асыруға қаншалықты мүмкіндігі бар екендігін үздіксіз тексеру жүйесі.

Ежелгі замандарда-ақ қалыптасқан дәстүрлі ойын-сауық түрлерін меңгеру барысында балалар мен жасөспірімдер әртүрлі жаттығулар жасау арқылы денесін шынықтырады, ой-өрісін дамытады. Халқымыз оларды бала

тәрбиелеу ісінің басты құралы ретінде де пайдаланып, ұдайы жетілдіріп те отырды. Денінің шығу тарихы көшпенді шаруашылық қаракеттерден бастауын алады. Ойындардың басты тәрбиелік мәні мен маңызы – жас ұрпақты түрлі кәсіптерге, еңбекке баулу болды.

Ұлттық ойындардың ел арасында кең тарауына байланысты бір ойынның әр жерде әртүрлі тәртіппен ойналуы және олардың атауларының әртүрлі болып келуі жиі кездеседі. Осы жағдайды ескерер болсақ, ойындарды жүйелеу, топтау және атау беру мәселесі алдан шығары анық. Ерте замандардан бері адам өмірінің ажырамас бөлігі болып келген, өскелең ұрпақты тәрбиелеу және олардың дене-тұлғасын дамыту ойындарына қатысушылардың қатты шаршап-шалдығуына жол беруге де болмайды. Белсенді, энергетикалық, көп қайталамалы, қозғалмалы ойындардағы іс- әрекеттер де алуан түрлі. Ойындарда бағыттың аяқ асты өзгеруі және қозғалыс кідірісі бар қысқа жүгірулер, қашықтыққа және нысанаға әртүрлі лақтырулар, кедергіні секіріспен, күш қолданумен жеңіп шығу, арнайы дене шынықтыру жаттығуларына даярлықтары үрдісінде меңгерілген алуан түрлі қозғалыстардың қолданылуы біліктілігін талап ететін барлық әрекеттер әртүрлі тіркесім мен үйлесімдер бойынша жүзеге асырылады. Қозғалмалы ойын ұжымдық сипатқа да ие. Оларды өткізуде мына төмендегідей бірқатар міндеттер көзделген.

Сауықтыру міндеті. Ойыншылардың дене шынықтыру даярлықтары мен жас ерекшеліктері ескерілген жаттығуды дұрыс ұйымдастыру кезіндегі қозғалмалы ойындар бойдың өсуіне, қозғалыс-тірек аппараттарының нығаюына және дамуына, адамдардың дене-тұлғасы дұрыс қалыптасуына, сонымен бірге ағзаның қызметтік функциясы жоғарылауына мүмкіндік береді. Ойындар барысында шамадан тыс бұлшық ет қуаттылығы мен тыныс алудың созылмалы кідірістері болмауға тиіс. Сауықтыру мақсатындағы қозғалмалы ойындарды таза ауада жыл бойы өткізу айрықша құнды: бұл спорт түрімен айналысушылар шыныққан үстіне шыныға түспек, ағзаға келіп түсетін оттегі көлемі де көбейе беретін болады.

Білім беру міндеті. Әлбетте, бұл ойын жеке тұлғаның қалыптасуына үлкен ықпалын тигізеді. Бұл талдау, салыстыру, жалпылау және қорытындылар шығару іскерлігі танылатын және дамытылатын саналы іс-әрекетке де жатады. Оның қозғалыс әрекеттері мен ережелері ойыншылардың нақты өмірдегі мінез-құлық туралы сенімдері мен ұғымдарын қалыптастырады, қоғамдағы, әсіресе адамдар арасындағы қарым-қатынастардың нығайтылуына көмегі бар.

Тәрбие беру міндеті. Қозғалмалы ойындар көп жағдайда дене қасиеттері (күш, жылдамдық, ептілік, төзімділік, икемділік) кешенді дамытылуына мүмкіндік береді. Тек осындай жағдайда ғана әрбір қозғалмалы ойын жан-жақты дене тәрбиесінің тиімді тетігіне айналдырылатын болады.

Күш қолдануды талап ететін ойындардың түрлері көп. Негізінен халқымыз күштілікті, ептілікті қажет ететін ойындарды ойнаған. Осы ойындар арқылы олар өздерін үлкен сайыстарға дайындайтын. Соңғы жылдары мұндай ойын түрлеріне мектептер, балабақшалар ұжымдарының айрықша ділгірлігі бар екендігі айқын сезіліп қалды. Тапсырыстар да көптеп түсуде. Сондықтан да құрамында М. Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университетінің оқытушылары Бекболат Шилібаев, Дархан Мінәрбеков және Жанар Ешеналықызы бар авторлық ұжым ұлттық спорт ойындарын ортамызға қайта оралту, жаңашылдықпен жетілдіру, жаңғырту жолында шығармашылық ізденіспен талмай еңбектенумен келеді.

Жалпы елімізде бүгінде ұлттық спорт ойынының 272 түрі бар. Олардың 12 -ісі – авторлық ойындар. Бір ғана асық ойынының мыңнан астам түрі бар екені айтылады. Алайда бәрінің шарты, ережесі жазылған бір де бір кітап жоқ. Ғаламтордан да мандырымды жауап ала алмайсың. Мерзімді басылымдарда жазылып жататыны болмаса. Сала мамандары бірқатарының мектеп бағдарламасына кірген ережесін жасап шықты. Оған «Ханталапай», «Хан ату», «Құлжа ату», «Құмар», «Қақпақыл», «Қаржу» немесе «Қаржымақ», «Төрт асық», «Бес тас», «Иірмекіл», «Омпа», «Бәйге», «Бес табан» т.б. ойын түрлері жатады. Асық ату ойындарының нақтылы зерттелгені 41-дің үстінде. Жоғарыда аталған «үштіктің» тарапынан бұрынырақта ойластырылған «Үш бас» асық ойыны 42-ші ретпен енгізілді. Бұл ойындарды негізінен жасөспірім балалар ойнайды. Яғни болашақ ел қорғайтын жауынгер жас кезінде асық ату арқылы мергендігін шыңдайды, дәлдігін жетілдіреді, ептілігін арттырады. Осылай жастай шыныққан бала ержеткенде епті жауынгерге айналады. Қысқасы біздің «Ұлттық спорт» деп жүргеніміздің тарихи-этнографиялық маңызы, міне, осы.

Аталмыш авторлар үштігінің күшімен «Қазақ шаңырағы» топтық-командалық ұлттық спорт ойынының ережесі түзіліп, айналымға енгізілгенін де атап өткеніміз жөн. Бүгінде бұл ұжым ежелден бар ұлттық ойындарымыздың негізінде «Қазақ қырандары» аталатын ұлттық сапалық-сынақтық спорт ойынының ережелерін түзіп, мақсатын айқындап, сынақтан өткізу үстінде. Бұған дейін «Үш бас» ойынынан онлайн-жарыс ұйымдастырылған болатын. Ендігі жерде мұндай іс-шараны «Қазақ қырандарынан» да ұйымдастырудың мүмкіндігі бар. Бір отбасында екі бала болса жеткілікті. Ендігі жерде оны ұлттық ойын түріне айналдыруымыз керек. Айта кетейік, «Үш бас» бірқатар жиын- тойларда жұрт назарына ұсынылып, бильярдты, теннисті алмастыра да бастады. Қысқасы, оған жеген ел-жұрттың қызығушылығы жоғары.

Ал мына «Қазақ қырандарының» неліктен ұлттық сапалық-сынақтық ойын түріне жататындығына келетін болсақ, бұрыннан бар ұлттық жеті ойынның ең қиын жаттығулары оның түпнегізі етіліп алында. Яғни дәстүрлі ойындардың біразын біріктіріп, бір арнаға жинақтап, қазақыландырдық. Ондағы жүрістерді орындауға мектеп, колледж оқушылары мен жоғары оқу орындары студенттерінің мүмкіндігі жете ме, жоқ па ол жағын да зерттедік. Тәжірибелік сынақтар да өткіздік. Осынау топтық ойын түрі бар- жоғы он минутқа ғана созылады. Алайда ұзақ, үздіксіз жаттығуды, дене мүшелерін ұдайы жаттықтыруды талап етеді. Аяқ пен қолдың, мойын мен омыртқаның буындары қоғзалысын қамтамасыз ететін, күш қолдануды, қырағылықты, дене күші, қасиеттерін (сапаларын) қажет ететін ойын. Бүгінгі таңда ғаламтор киырларын кезіп, тек саусақтары ұшымен ғана жұмыс істейтіндіктен, қимыл-қозғалысы шектеліп, физикалық тұрғыда жетілмей қалып жатқан жасөспірімдердің күшін еселеуге зор септігін тигізетін осындай ойын түрінің қажеттігі айқын сезіліп те отыр.

«Қазақ қырандарының» құрамына күш қолдануды, қырағылықты, болмыстық, сапалық қасиеттерді қажетсінетін «Білек айқас», «Құс жүріс», «Қол тартыс», «Бел күрес», «Салмақ көтеру», «Иық итеріс», «Сынақ» секілді ойын түрлерін енгіздік. Бұл ойындардың оған қатысушыларға физикалық тұрғыдан зор пайда берері анық.

Жалпы ойынды ашық алаңда, спорт залында өткізуге болады. Ортадан сызық сызылады. Ойынға қатысушылар екі топқа бөлінеді де сол ортадағы сызықта санына, бойларына қарай қатар түзеп тұрады. Ойынды жүргізу үшін екі топқа ортақ бір басқарушы (төреші) тағайындалады. Төрешінің берген бұйрығы

бойынша ойын басталады. Ойынға қатысушылар айла-амал қолданып, алаңның ішінде жүріп, өз тобына жеңіс әкелуді қарастырады. Бірақ белгіленген межелі жерден шығуға немесе шатасуға болмайды. Ойын ойыншылардың дене күшін, жүгіру қабілетін жетілдіріп, денелерін шындап, денсаулықтарын жақсарта түседі. Бұл ойындар адамның денесін ширатып, бұлшық еттерді қатайтады, төзімділікке, батылдылыққа, ептілікке, керек кезінде тез ойланып, әдіс таба білуге машықтандырады.

Ойын төрешінің басшылығымен басталады және тоқтатылады. Егер ойыншылар бір-бірін жеңе алмаса бірдей ұпай беріледі. Спортшы жарақаттанған немесе киімі қолайсыздық туғызған жағдайда ғана жарыс тоқтатылады. Ойыншы ойынды жалғастыра алмаса ол ойыншыға жеңіліс жарияланады.

Ойын басқарушының берген командасы бойынша қатар түзеп сапта тұрған ойыншылар оң жақ шетінен бастап қатар санын «бір, екі, »... деп сол жақ шетіне дейін санап шығады. Содан соң 1 санындағылар 1-ші команда, 2 санындағы ойыншылар 2-ші команда болып бөлінеді. Жарыстың спорт залда өткені дұрыс, өйткені зал сызықтары дайын. Мысалы: залдағы үш сызық, ортадағы шеңбер, оның тең бөлінгені. Осы шеңбер ортасында ойынның көп түрі өтеді. Жарыс бір-біріне қос қолдап сәлемдесуден басталады. Содан соң ойын төрешінің берген бұйрығы бойынша екі топ жарысқа түседі. Екі топтың мүшелері сапалық-сынақтық сайыстар арқылы бір-біріне, өз өнерлеріне сенімділікті үстеп, жеңіске деген құлшыныстарын білдіреді. Ойынды жоғарыдағыдай тәртіппен жүргізе беруге болады. Ойын қимыл бірлігін қалыптастырып, жеке, топтық іс-әрекетке тәрбиелейді.

Бүгінде ұлттық ойындарымызға аса көңіл бөлінбей отырғаны, тіпті кейбір ұлттық спорт түрлерінен айырылып қалу қаупі бар екендігі айтылып та жазылып та жүр. Өз жерімізде тұрып өзіміздің ұлттық ойындарымызды ұлықтай алмауымыз – өзімізге сын. Егер дер кезінде қолға алмасақ, ұлттық ойындарымыздың барлығы «қолды» болып кетуі де ғажап емес. Онсыз да, көкпарды қырғызға, ат үстіндегі полоны ағылшындарға, садақ тартуды Венгрияға «сыйлап» жіберген жайымыз бар.

Елбасы Н. Назарбаев 2020 жылға қарай дене шынықтырумен және спортпен шұғылданатын азаматтардың санын 30 пайызға жеткізу, соның ішінде балалар мен жасөспірімдер санын 15 пайызға жеткізу туралы тапсырма берген болатын. Бүгінде елімізде орташа есеппен әрбір 130 – ыншы тұрғын ұлттық спорт түрімен айналысады екен. Аз ба, көп пе, оны өздеріңіз топшылай жатарсыздар. Дене шынықтыру мен спорт саласындағы басым бағыттардың бірі қазақстандықтардың дені сау ұлт болып қалыптасуын қамтамасыз ету. Бұл ретте бұқаралық спортты дамытуға жағдай жасау аса маңызды.

Рас, ұлттық спорт ойындарын ортамызға қайта оралтудың тиімді тетіктері де жоқ емес. Қалай болғанда да ұлттық спорт ойындарының шын жанашыры басқа емес, өзіміз болуға тиіспіз. Баршаның күш жұмылдыруын қажет ететін бір игілікті іс осы.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. ҚРБЖҒМ. Типтік оқу бағдарламасы. Ұлттық спорт түрлері. Астана. 2006ж.
2. Қазақша-орысша орысша-қазақша терминологиялық сөздік. Дене тәрбиесі және спорт. 31т. Республикалық мемлекеттік «Рауан» баспасы. Алматы 2000ж.
3. Б.Төтенай. Дене тәрбиесі. Оқулық. «Фолиант» Астана. 2012ж.

4. Б.И.Иманбекова. Мектептегі ғылыми-әдістемелік жұмыс. Алматы -2003.
5. Т.Баимбетов. Дене шынықтыру сабақтарындағы жалпыдамытушы жаттығулар және терминология . Әдістемелік құрал. Алматы. «Қазақ университеті» 2006ж
6. Джекенев Б.С., Касымов С., Шилібаев Б.А. Ұлттық қимыл-қозғалыс және спорт ойындары Оқу құралы. ТарГУ им М.Х.Дулати. Тараз қ. 2014 ж.
7. Шилібаев Б.А., Бекбергенова Ж. Еліміздегі дене шынықтыру және спорт, олимпиадалық ойындар тарихы. Оқу құралы. ТарМПИ. Тараз қ. 2016 ж.

УДК

Нурпеисова Макпал Муратбековна
Кандидат экономических наук, профессор
Университет «Нархоз» г. Алматы, Казахстан

ВОПРОСЫ АТТРАКТИВНОСТИ ОБЪЕКТОВ ВПШ СТАНДАРТОВ И ИХ ТРЕБОВАНИЙ К ОРГАНИЗАЦИИ УСЛУГ

Аннотация. На данный момент страны, расположенных по одному из маршрутов продвигают свои инфраструктурные проекты как элементы Экономического пояса Шелкового пути. Инфраструктура Экономического пояса Шелкового пути состоит и из элементов индустрии гостеприимства. Атрактивность - слово, исходником которого является латинское "attrahere", означает «привлекать» стандартов и их требований к организации услуг объектов ВПШ

Ключевые слова: аттрактивность, стандарты, услуги гостеприимства

Андатпа. Қазіргі уақытта маршруттардың бірінде орналасқан елдер өздерінің Жібек жолы экономикалық белдеуінің элементтері ретінде өздерінің инфрақұрылымдық жобаларын ілгерілетуде. Жібек жолы экономикалық белдеуінің инфрақұрылымына қонақжайлылық индустриясының элементтері де кіреді. Тартымдылық - қайнар көзі латынша «attrahere» сөзі ҰЖЖ объектілерінің қызметтерін ұйымдастыруға стандарттар мен олардың талаптарын «тарту» дегенді білдіреді.

Түйінді сөздер: тартымдылық, стандарттар, қонақжай қызметтері

Annotation. At the moment, the countries located along one of the routes are promoting their infrastructure projects as elements of the Silk Road Economic Belt. The infrastructure of the Silk Road Economic Belt also includes elements of the hospitality industry. Attractivity - the word, the source of which is the Latin "attrahere", means "to attract" the standards and their requirements for the organization of services of VPS object

Keywords: attractiveness, standards, hospitality services.

Тема региональной экономической интеграции постоянно присутствует в работах экономистов, социологов, политологов дальнего и ближнего зарубежья начиная с середины 50-х годов XX века, т.е. с начала развития интеграционных процессов в Западной Европе.

Ученые из МГИМО Н.Ливенцев и В.Харламова предлагают: «под региональной экономической интеграцией в общем виде процесс постепенного

хозяйственного объединения стран того или иного региона. В результате формируется новый единый хозяйственный организм — международный региональный комплекс».

Авторы обращают внимание на то, что вследствие интеграции «создается новое качество международных экономических отношений» [1]. одно из крупных отличий постсоветской региональной интеграции от иных регионов (Европы, Юго-Восточной Азии), где локомотивом сближения выступает в первую очередь торговля.

Наличие у большинства стран, расположенных в экономическом поясе Нового шелкового пути это общие структурные проблемы экономики в целом и промышленного производства в частности. Задачи перехода в большинстве из них к постиндустриальному развитию обуславливают, положительные перспективы для углубления и расширения их политического, культурного и экономического сотрудничества и развития на этой базе интеграционных процессов.

Прежде, чем приступить к анализу реальных интеграционных процессов, происходящих между странами, расположенными вдоль пояса нового Шелкового пути, необходимо определиться с системой индикаторов интеграционного процесса.

Инициатива по налаживанию Экономического Коридора Шелкового Пути из Китая в Европу, была предложена Председателем КНР Си Цзиньпинем в сентябре 2013 года в столице Казахстана Астане. Для стран Центральной Азии не представляется возможным игнорирование инициатив, исходящих от Китая, даже имея ввиду включенность стран в иные геостратегические альянсы, объединения и международные соглашения.

Создание «Экономического Пояса Шелкового Пути» предполагает целый ряд аспектов, которые затем были развернуты в концепции «Один пояс – один путь» весной 2015 года на Боасском Форуме. Суть концепции «Один пояс – один путь» заключается в «пяти связующих элементах» – политическое согласование, единая инфраструктурная сеть, беспрепятственные торговые связи, свободные валютно-финансовые потоки, дружба и взаимопонимание между народами [2].

Экономический Пояс Шелкового Пути, представляет собой геоэкономическое позиционирование Китая не только в регионе Центральной Азии, но и имеющее долгосрочный стратегический задел. Стратегии большинства постсоветских стран носят многовекторный характер, с целью сохранения государственной устойчивости и принятия адекватной стратегии модернизации.

Постсоветские страны в основе своей избрали в качестве принципов новой государственной стратегии в политическом отношении – направление демократизации, в экономическом – в большинстве своем принципы либерализации и приватизации государственной собственности.

Казахстан с первых дней независимости провозгласил «открытость» для зарубежных инвестиций в качестве приоритета развития. Республика предоставила возможности иностранным компаниям активно участвовать в приобретении активов в прибыльных отраслях сырье-добывающего комплекса страны. На полученные средства смогла реализовать активные структурные экономические реформы.

В постсоветской Центральной Азии сложились переходные политико-экономические режимы, обладающие определенной лабильностью к восприятию различных внешних геополитических конструкций.

Концепция «Один пояс – Один путь» побудила целый ряд государств Евразии вдоль предполагаемого Экономического коридора Шелкового пути к «геополитической активности». К числу таких государств можно отнести, помимо стран Центральной Азии, также государства Закавказья (Азербайджан, Грузию), Иран и Турцию.

. Вовлечение Турции как наблюдателя, а Ирана как потенциального члена Шанхайской Организации Сотрудничества создает новую геополитическую конфигурацию в Евразии.

Таким образом, в настоящее время мы наблюдаем изменение «политических установок» именно в направлении потенциальными участниками Экономического Проекта Шелкового Пути.

Важным пунктом китайской инициативы налаживания «Экономического Пояса Шелкового Пути» Председатель КНР Си Цзиньпин считает необходимость «развивать дорожное сообщение».

Таким образом, идея Экономического Пояса рождалась изначально как инициатива для стран Шанхайской Организации Сотрудничества по налаживанию эффективного транспортного сообщения с широкими возможностями как политического, экономического, так и культурного характера, способствующего сближению народов.

В этой связи необходимо упоминание Новой Экономической Программы Казахстана «Нурлы Жол» / Светлый Путь, нацеленной на активное участие в этой глобальной концепции развития. Поэтому для таких стран как Казахстан ключевое значение имеет маршрут, по которому пройдет Экономический Пояс Шелкового Пути.

Инфраструктура Экономического пояса Шелкового пути берет начало из западных районов Китая, пролегая через ключевые центры экономической активности Европы и Азии. Протяженность данного маршрута составит от 8,5 до 11 тыс. км. Северный маршрут предполагает задействие Транссибирской магистрали через территорию Казахстана.

Потенциальный ежегодный товарооборот между Европой и Азией по оценкам специалистов МВФ составляет более 600 млрд. долларов США. Это очень конкурентоспособный транспортный коридор, поскольку экономит время в пути до 10 суток от тихоокеанского берега до границ ЕС.

Большая часть инфраструктурных проектов на этапе строительства. И возникают вопросы о принятии во внимание фактора масштабного роста перевозок в начале строительства, так как в то время не учитывались многие текущие факторы.

На данный момент страны, расположенных по одному из маршрутов продвигают свои инфраструктурные проекты как элементы Экономического пояса Шелкового пути. МЦПС «Хоргос» - один из крупнейших инвестиционных проектов, реализуемых по инициативе руководителей Казахстана и Китая. Центр расположен на площади 528 га, стоимость проекта 383 млрд. тенге.

Создаваемая здесь СЭЗ «Хоргос – Восточные ворота» имеет хорошие перспективы стать одним из крупнейших в мире сухопутных перевалочных портов. На территории центра разместятся казахстанские, китайские, а также российские и белорусские торговые дома, выставочные павильоны, гостиницы, промышленные объекты и международный туристический комплекс.

На территории СЭЗ уже зарегистрировано 82 компании, а недавно открытый современный пассажирский терминал проходимостью 10 тыс. человек в сутки не имеет аналогов на всем постсоветском пространстве.

Предприниматели стран Таможенного союза будут здесь заключать сделки с партнерами из КНР, не выезжая в эту страну. В течение месяца любой гражданин Китая и стран Таможенного союза сможет находиться в СЭЗ без визы. Автомобильная дорога Алматы – Хоргос, которая является частью межконтинентального коридора Западная Европа – Западный Китай, строится как автобан и соответствует всем мировым стандартам.

Инфраструктура Экономического пояса Шелкового пути состоит и из индустрии гостеприимства. При выборе гостиницы потенциальный клиент в первую очередь обращает внимание на известные предприятия, которые уже успели зарекомендовать себя на рынке гостиничных услуг [3]. Как правило, такими предприятиями являются международные гостиничные сети, располагающие свои отели в крупнейших городах мира

Однако, не стоит забывать о процессах интеграции и концентрации, которые оказывают существенное влияние на гостиничную индустрию.

Индустрия гостеприимства существует в условиях постоянно растущей и жесткой конкуренции, и потребитель, среди множества подобных средств размещения, выберет то, где качество услуг будет на высоте. Одной из проблем современного гостиничного бизнеса является несоответствие мировым стандартам качества обслуживания при мировом уровне цен на услуги.

Роль гостиничного бизнеса в современной экономике постоянно растет и меняется, происходит его внутренняя перестройка. Разнообразие сегодняшнего отельного предложения на рынке услуг гостеприимства и усиливающиеся темпы стратегической конкурентной борьбы заставляют современных отельеров по-новому взглянуть на управленческие аспекты и использовать современные, порой инновационные подходы к организации гостиничного бизнеса.

Вопрос качества гостиничных услуг является крайне важным, при котором стандарты, их реальная форма и содержание являются критерием качества обслуживания, поэтому к предприятиям размещения и питания применяются более строгие требования, касающиеся качества предоставляемых услуг. Высокое качество услуг и гарантированный сервис способны повысить лояльность гостей, а также привлечь, и что не мало важно, удержать большее количество потенциальных потребителей. Чтобы решить эту проблему, гостиницы не должны сокращать расходы на обучение своего персонала. Состав является залогом успешного гостиничного бизнеса, ведь его доходность во многом определяется квалификацией кадров. Также к одной из основных проблем гостиничной отрасли, влияющих на качество предоставляемых услуг в зданиях гостиниц, чтобы всё соответствовало международным стандартам. Каждому работнику гостиницы необходимо придерживаться определенных стандартов обслуживания потребителей, чтобы уровень сервиса был высоким, вне зависимости от того, в каком субъекте нашей страны предоставляются подобные услуги. Вся система обслуживания должна быть сконструирована таким образом, чтобы обеспечивать удобство гостей.

Эффективными средствами обеспечения качества и безопасности услуг в сфере туризма выступают стандартизация и классификация объектов туристской индустрии, которые в соответствии со ст. 4, 5 Закона о туристской деятельности являются одним из способов государственного регулирования туристской деятельности. Причем стандартизация объектов туристской деятельности — составная часть системы технического регулирования РК.

Координацию международной деятельности в области стандартизации осуществляет Технический комитет 228 «Туризм и связанные с ним услуги» ТС

228 Tourism and related services⁷ Международной организации стандартизации (ИСО).

Аттрактивность - слово, исходником которого является латинское "attrahere", что в дословном переводе означает "привлекать".

Группа экспертов Всемирной туристской организации (ЮНВТО) разработала стандарты качества оказания услуг в сфере туризма, которые были приняты Комитетом по обеспечению качества ВТО на его шестой сессии (Варадеро, Куба, 9–10 мая 2003 г.).

В стандартах ЮНВТО качество в туризме предлагается понимать как «результат процесса, предполагающего удовлетворение по приемлемой цене всех законных потребностей, требований и ожиданий потребителя в отношении продуктов и услуг в соответствии с принятыми на взаимной основе договорными условиями и такими основными параметрами качества, как безопасность и охрана, гигиена, доступность, прозрачность, подлинность и существование гармонии между соответствующей туристской деятельностью и ее человеческой и природной средой»..

Стандарты BRC и само его название. BRC Global Standard — Food (Единый стандарт BRC — Пищевая продукция). имеет широкую область применения, включая все аспекты безопасности продуктов питания и требования, как к поставщикам, так и к продавцам. Также принятие и внедрение на предприятии Системы анализа опасных факторов и критических контрольных точек (ХАССП). Наличие документированной и результативной системы менеджмента качества, контроль производственных стандартов, продукции, процессов и персонала повысят безопасность продукции еще на один уровень.

Четвертая версия стандарта FSSC 22000 отражает лучшие отраслевые практики и состоит из ряда отдельных компонентов, которые проверяются как единая система. К ним относятся компании-производители всех видов продуктов питания и напитков, пищевых ингредиентов и добавок, кормов для домашних и сельскохозяйственных животных, а также производители упаковки и упаковочных материалов. Кроме того, **обеспечение** систематического подхода для эффективного выявления и управления рисками безопасности пищевых продуктов.

Кроме того, FSSC расширила область применения своего стандарта, включив в него транспортировку и складирование, розничные операции, а также сферу общественного питания. позволяющая вам определять, каким именно образом ваш бизнес будет соответствовать требованиям схемы по структуре и документации системы управления безопасностью пищевых продуктов.

Одним из ключевых вопросов является снижение непостоянства качества, чему должна способствовать разработка единых стандартов, нормативов и правил обслуживания.

В международной и отечественной практике под стандартом понимается нормативный документ по стандартизации, разработанный на основе согласия, характеризующегося отсутствием возражений по существенным вопросам у большинства заинтересованных сторон (производителей и потребителей), утвержденный признанным органом и обязательный к применению.

Стандарт как нормативный документ содержит правила, общие принципы, характеристики, касающиеся определенных видов деятельности, в том числе гостиничной, и доступен широкому кругу потребителей. По своей природе он предназначен для установления минимально необходимых

требований, делающих любую услугу соответствующей своему назначению по формализованным показателям качества, безопасности и т. д.

При определении объектов стандартизации в гостиничной индустрии исходят из того, что качество определяется техническими и функциональными компонентами. В связи с этим стандартизация распространяется на следующие элементы услуг и обслуживания:

- термины и определения в гостиничной индустрии, необходимые для взаимопонимания и однозначности восприятия понятий; описывающие услуги; условия их оказания; договорные отношения и безопасность;
- классификацию типов средств размещения и их услуг, категоризацию средств размещения;
- способы и методы формирования, продвижения и оказания услуг;
- способы оценки и минимизации рисков для здоровья и жизни потребителей при пользовании услугами;
- содержание и формы информации об услугах, предлагаемых средствами размещения, посредниками (турфирмами), и пути компенсации за непредоставление объявленных услуг;
- технологии, устанавливающие стандартные требования к формам документов и составу информации в них, а также к другим элементам.

К целям стандартизации в сфере гостиничных услуг относятся подтверждение и обеспечение поддержания заявленного уровня качества и безопасности потребления услуг, а также защита интересов потребителей от недобросовестной конкуренции на рынке.

Государственные стандарты в сфере гостиничных услуг утверждаются, как правило, Государственным комитетом по стандартизации (Госстандарт)-раннее по стандартизации и метрологии (Госстандарт РК). На уровне предприятий внедрение стандартов и нормативов является важным элементом системы управления качеством. Они призваны снизить вероятность ошибок в функциональном качестве и обеспечить постоянство высокого качества обслуживания. Стандарты, нормативы и правила (инструкции) подробно закрепляют производственные обязанности за отдельными подразделениями и службами, должностными лицами предприятия размещения, определяют порядок их взаимодействия и субординации, регламентируют процесс исполнения различных операций при оказании тех или иных услуг.

Стандартизация играет ключевую роль в обеспечении точного информирования потребителя об уровне качества средства размещения как основы формирования ожиданий.

Прежде чем остановить свой выбор на конкретном средстве размещения, потребитель стремится собрать информацию о данном предприятии. Объем информации, необходимый для принятия решения, должен соответствовать тому набору показателей, который использует потребитель для формирования ожиданий. Право потребителя на полную и достоверную информацию о качестве приобретаемой услуги закрепляется в законодательном порядке. Реализация этого права – важная составляющая управления качеством услуг.

В силу неосязаемости услуг средств размещения в распоряжении предприятий не так много способов передать потребителю информацию о качестве. Средства размещения стремятся визуализировать свои услуги, повысить их осязаемость с помощью печатных изданий, брошюр, каталогов, видеоинформации на различных носителях, сайтов в Интернете. Эти носители

информации дают возможность в том или ином объеме создать представление о техническом качестве и номенклатуре предоставляемых услуг. Однако не существует ни одного способа показать функциональное качество до момента начала обслуживания. В распоряжении потребителя могут находиться лишь косвенные свидетельства данного качества – мнения других потребителей, информация о достижениях средства размещения в области качества (сертификаты, дипломы и т. д.). Таким образом, принимая решение воспользоваться услугами средства размещения, потребитель в любом случае рискует не получить ожидаемой услуги. Снизить степень риска и повысить адекватность формирующихся ожиданий поможет ранжирование средств размещения по категориям исходя из уровня качества услуг (обслуживания), т. е. рейтинг, или категоризация. Ранжирование осуществляется по принятой шкале. Уровень качества услуг определяет преимущества, получаемые потребителем, а также лимитирует сферу его притязаний по ассортименту и качеству потребляемых услуг, т. е. ограничивает ожидания. Каждое предприятие ежегодно инспектируется. Этой работой занимаются специально подготовленные инспекторы, которые регулярно обследуют гостиницы. Для гарантированной работы по обеспечению исполнения стандартов они обязаны регулярно проходить обучение на курсах. Гостиницы проверяются анонимно. Поселившись на одни сутки как клиент и получив счет, инспектор представляется руководству и после этого проводит детальную проверку всего предприятия. При смене собственника гостиницы автоматически теряют свою категорию и должны быть переаттестованы. Оплата за работу по аттестации гостиницы зависит от ее размеров, оснащенности оборудованием, кроме того, оплачивается регистрация присвоенной категории.

Список литературы

1. Ливенцев Н.Н., Харламова В.Н. Международная региональная экономическая интеграция. – М.: РОССПЭН, 2001. – 314 с
2. Си Цзиньпин. О государственном управлении. – Пекин: Издательство литературы на иностранных языках, 2014. – 391 с.
3. Волков Ю. Ф. Технология гостиничного обслуживания. – Ростов н/Д.: Высшее образование, 2003.
4. Сенин В. С., Денисенко А. В. Гостиничный бизнес: классификация гостиниц и других средств размещения. – М.: Финансы и статистика, 2004.
4. Яковлев Г. А. Экономика гостиничного хозяйства: учебное пособие. – М., 2005.

Омаров Бахытжан Сұлтанұлы

Халықаралық туризм және меймандостық университеті,
Туркестан қаласы, Қазақстан

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ОҚУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Аңдатпа: Бұл мақалада ұлттық ойындарды оқу және тәрбие үдерісінде, туристік жорықтарда пайдаланудың өзектілігі жайлы баяндалған. Сонымен қатар ұлттық ойындардың атадан балаға, үлкеннен кішіге мұра болып жалғасып отырған көне халықтың дәстүрлері, шаруашылық мәдени, өмір

тіршілігінің жиынтық белгісі болған ойын өнері ретінде жастарға өнегелі ұлттық тәрбие беру жайлы баяндалады.

Түйін сөздер: ұлттық ойын, халық педагогикасы, ойын, оқу, тәрбие.

АКТУАЛЬНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИГР В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Аннотация: В данной статье подчеркивается место и значение национальных игр в учебно-воспитательном процессе и туристических походах. Говорится о нравственном воспитании молодёжи в национальном духе на основе культуры, быта и традиций, передаваемых из поколения в поколение, от старших к младшим через игровое искусство.

Ключевые слова: национальная игра, народная педагогика, игра, обучение, воспитание.

THE ACTUALITY OF USING OF NATIONAL GAMES IN EDUCATING AND UPBRINGING PROCESS

Annotation: This article emphasizes the place and importance of national games in the educational process and hiking trips. It is about the moral education of young people in the national spirit on the basis of culture, life and traditions passed down from generation to generation, from older to younger through the game art.

Keywords: national game, folk pedagogy, game, training, education.

Оқушыда жалпы адамзаттық құндылықтар мен адамның айналадағы дүниемен жеке тұлғалық қатынасын (этикалық, эстетикалық, адамгершілік тұрғысынан) тәрбиелеу мақсатын халқымыздың мәдени рухани мұрасының, салт-дәстүрінің озық үлгілерін оның бойына дарыту арқылы жүзеге асыруға болады. Осымен байланысты бағдарлама халқымызға тән әдептілік, қонақжайлық, мейірімділік, т.б. сияқты қасиеттер, табиғатқа деген қарым-қатынасындағы біздің халыққа тән ерекшеліктер. Жас ұрпақ өз халқының мәдениетімен, асыл мұраларымен ұлттық әдебиеттер арқылы танысып келеді. Халық ойынды тәрбие құралы деп таныған. Ойынды туристік жорықтарда қолдану оқушылардың ой-өрісін жетілдірумен бірге, өз халқының асыл мұраларын бойына сіңіріп, кейінгі ұрпаққа жеткізе білу құралы.

Халық педагогикасының адам, отбасы, өскелең жас ұрпақты тәрбиелеу туралы арман-мақсаттарын, орныққан пікірлерін, ұсыныстарын қамтып көрсететін педагогикалық идеялар мен салт-дәстүрлері өткен мен қазіргінің арасындағы байланысты көрсетеді.

Туристік жорықтарда халықтық педагогиканың ең бір көне тиімді құралдарының біріне ұлттық ойындар жатады. Ойын арқылы бала қоршаған ортаны өз бетінше зерделейді.

Сөйтіп, өзінің өмірден байқағандарын іске асырып, қоршаған адамдардың іс-әрекетіне еліктейді.

Соның нәтижесінде өзі көрген жағдайларды отбасылық тұрмыс пен қызмет түрлерін жаңғыртады. Мәселен, қазақтың ұлттық ойындары: «Бәйге», «Көкпар», «Алтын сақа», «Хан талапай», «Қыз қуу», «Тоғызқұмалақ» т.б. балалардың еңбекке деген қарым-қатынасы мен қабілеттерін арттырады.

Ойын дегеніміз – адамның ақыл-ойын дамытатын, қызықтыра отырып ойдан-ойға жетелейтін, тынысы кең, алысқа меңзейтін, қиял мен қанат бітіретін ғажайып нәрсе.

Ұлы педагог В.И.Сухомлинский: «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, творчествосыз, фантазиясыз толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды», - дейді [1]. Демек, шәкірттің ақыл-ойы, парасаты ұлттық салт-сананы сіңіру арқылы баии түседі.

Туристік жорықтар мен оқу үрдісінде ұлттық ойын элементтерін көпшілік тұрғыда пайдаланған жағдайларда оның танымдық, тәрбиелік маңызы арта түседі. Жорықтарда «Сиқырлы қоржын», «Көкпар», «Асық» «Ақсүйек» секілді т.б. ұлттық ойындарды дәріптеу өте тиімді екеніне көз жеткізу қиын емес.

Халқымыздың ұлы перзенттерінің бірі, аса көрнекті жазушы М.Әуезов: «Біздің халқымыздың өмір кешкен ұзақ жылдарында өздері қызықтаған алуан өнері бар ғой. Ойын деген менің түсінуімше көңіл көтеру, жұрттың көзін қуантып, көңілін шаттандыру ғана емес, ойынның өзінше бір ерекше мағыналары болған», - деп тегіннен тегін айтпаса керек.

Е.Сағындықов өз еңбегінде: «Қазақтың ұлт ойындары тақырыпқа өте бай және әр алуан болады», - дей келіп, ұлт ойындарын негізінен үш салаға бөліп топтастырған [2].

М.Жұмабаев ойындарды халық мәдениетінен бастау алар қайнар көзі, ойлау қабілетінің өсу қажеттілігі, тілдің, дене шынықтыру тәрбиесінің негізгі элементі деп тұжырымдайды. Кезінде ұлттық ойындарды зерттеген авторлар қатарында М.Тәнекеев, Б.Төтенаев, М.Балғымбаев, Ә.Бүркітбаев, т.б. есімдерін атауға болады.

Қазақ халқының ұлттық ойындарының зерттелуі. Қай халықтың болмасын, оның ұлттық ойындарының белгілі бір мақсаты мен әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан ерекше қасиеттері болады. Сондықтан халық арасында қалыптасқан ойындар туралы сипаттамалық жинақтар, деректер және құжаттар дұрыс зерттеу мен талдауды қажет етеді.

Ұлттық дәстүрлі халық ойындарының ел арасындағы беделі, тарихи қоғамдағы алатын орны және болашақ ұрпақты өсірудегі қажеттілігі, оның шығу тарихы туралы ғылыми тұрғыдан бізге дейінгі ғалымдар да көп ізденді. Осы мәселеге байланысты зерттелеген ғылыми еңбектерді біз хронологиялық шектігіне қарай бірнеше топқа бөліп қарастырамыз.

1. Орыстың отарлау саясаты кезеңіндегі алғашқы орыс әскери шенеуніктері мен миссионерлерінің көшпенділер хақындағы зерттеу жұмыстары;

2. Кеңес заманы кезеңіндегі Орта Азия және Қазақстан халықтарының ұлттық ойындары туралы жазылған ғылыми еңбектер;

3. Мектеп жасына дейінгі балаларды дене шынықтыруға баулу әдістерін педагогикалық сипаттағы бағыт-бағдарлама тұрғысынан зерттелген жинақтар.

4. Тәуелсіз егеменді елдер кезеңіндегі (1992 жылдан бүгінге дейін) аталған тақырыпқа қатысты ізденістер.

Қазақ балаларының ұлттық ойынына тоқталғандардың бірі – орыс ғалымы А.Алекторов. Мәселен, оның «О рождении и воспитании детей киргизов, правилах и власти родителей» (Орынбор, 1891) атты еңбегін атауға болады.

Автор бұл еңбегінде көшпенді қазақ халқының өмір сүру салтындағы баланың дүниеге келген сәтінен бастап өсу динамикасына дейін ұлттық ойын

мен қимыл-қозғалыс әрекетінің алатын орны және балғындардың денсаулығы мен дене мүшесінің қалыптасып дамуындағы жеке халық ойындарының қажетті жақтарын ашып көрсетеді.

Туристік жорықтардағы ойындар халық тәрбиесінің дәстүрлі табиғатының жалғасы. Ежелден дәстүрлі ойындарда халықтың өмір сүру әдісі, тұрмыс-тіршілік еңбегі, ұлттық дәстүрлері, батырлық-батылдық туралы түсінігі, адалдыққа, күштілікке ұмтылуы, шыдамдылық, т.б. құндылықтарға мән берілуі – халық данышпандығының белгісі.

XX ғасырдың басында өмір сүрген этнограф М.Гуннер қазақтың ұлттық ойындарын былайша жіктейді:

1. Жалпы ойындар;
2. Қарсыласу мен күресу сипатындағы ойындар;
3. Ашық алаңқайдағы ойындар;
4. Қыс мезгіліндегі ойындар;
5. Демалыс ойындары;
6. Ат үстіндегі ойындар;
7. Аттракциондық-көрініс ойындар.

Қазақтың ұлттық қозғалыс ойындарын спорттық ойындардан ажыратып, алғаш рет бөліп қараған ғалым М.Гуннер қазақ ойындарына топтамалық жіктеу жасай отырып, ұлттық ойындарды оқу үрдісінде сонымен қатар туристік жорықтарда пайдалануға ұсыныс жасайды. Бұл жерде айта кететін бір жайт, Қазақ КСР Халық Комиссарлар Кеңесінің 1943 жылғы шешіміне сәйкес 1949 жылы жарық көрген «Краткий сборник казахских народно-национальных видов спорта» атты еңбегі М.Гуннердің толықтырып, өңделген кітабы. XX ғасырдың басында көшпенді халықтар: қазақ, өзбек, қырғыз, түркімен, қалмақ, т.б. отар елдері туралы этнографиялық деректер жинақтап, олардың ұлттық мәдениетінің тармағы – халық ойындары, оның ішіндегі құрамдас бөлшегі болар ойынын жинап зерттеуді Түркістан генерал-губернаторы арнайы шенеуніктер мен миссионер ғалымдарға жүктеген.

Кеңес дәуірі жылдарында қазақтың ұлттық дәстүрлі халық ойындары күн тәртібіндегі өзекті мәселе болғанына қарамастан, сол тоталитаризм кезінде дәстүрлі ұлттық ойындарды зерттеген авторлар қатарында М.Тәнекеев, Б.Төтенаев, М.Балғымбаев, Ә.Бүркітбаев, т.б. есімдерін атауға болады. Әсіресе М.Тәнекеевтің қазақтың ұлттық және дәстүрлі ойындарын зерттеген деректерінің өзі жеке мәселе. Оның негізгі еңбектері Қазақстандағы спорт пен дене тәрбиесі саласына арналған. Ең бастысы, ол дене тәрбиесінің халықтық педагогикасы сияқты көкейтесті мәселесінің негізін қалаған М.Тәнекеевтің авторлығымен шыққан алғашқы туынды «Казахские национальные виды спорта и игры» (Алматы, 1957). Бұл зерттеуінде ізденуші қазақтың «Тоғызқұмалақ» ойынының ереже тәтіптерін таразылап, халық ойынының қажетті жақтарын ашып, сонымен қатар басқа да ұлттық қозғалмалы, спорттық ойын түрлеріне тоқталып, анықтама беріп жіктеп, құнды мұрағат деркелеріне сүйене отырып, ғылыми сараланған пікірлер айтады. Ғалым негізінен Қазақстандағы Қазан төңкерісіне дейінгі кезеңде дене тәрбиесі мәдениетінің дамуын талдай отырып, тарихта тұңғыш рет, дене мәдениеті мен спорттың екі даму бағытын қара халқтық және ақсүйектік деп көрсетіп, оны формациялық әдістемеге сүйеніп, яғни таптық тұрғыдан қарастырады. Сонымен бірге ғалым зерттеуіне әскери қолданбалы маңызы бар кейбір спорт және ойын түрлерінің өрлеуіне отаршыл Ресей патшалық өкіметінің саяси көзқарасын көрсетеді. М.Тәнекеевтің аталған еңбегінде таптық-формациялық идеологиялық көзқарас тұрғысынан сол заманға

сай зерттелгеніне қарамастан, бүгінгі күні өз құндылығын жоймаған, ғылыми тұрғыдан аса жоғары еңбек болып табылады. М.Тәнекеевтің басшылығымен бұдан басқа да бірнеше ғылыми монографиялық еңбектер жазылды. М.Тәнекеевтің халықтық спорттық тарихи педагогикасының проблемалары дене тәрбиесіндегі ұлттық және интернационалдық факторлардың өзара байланысы тұрғысынан қарастырылады. Онда Қазақстан территориясындағы дене тәрбиесінің ежелгі формалары, дене тәрбиесі мен спорттағы ұлттық, интернационалдық және ұлттық өзара ықпал мен өзара байланысу процестері, дене тәрбиесінің халықтық педагогикасы және Абайдың халықтық спорт туралы ой-пікірлері жан-жақты талданып берілген [4].

Адам өміріндегі ұлттық және спорттық қимыл-қозғалыстың және ойынның алатын орны, формасы және мазмұны үлкен адамның тұрмыстық күйімен, еңбек түрімен және мазмұнымен салыстырылса, қаладағы қажеттіліктің бір тұсы адамды дағдыға үйрету [5].

Ғалым А.Усова өз еңбегінде ойынның мәнін баланың дербес іс-әрекеті, айналасындағы өзгерістерді танып-білуге, белсенді әрекет етуге жол ашу ретінде түсіндіреді.

Дене шынықтыру жаттығуларын туристік жорықтарда ойынмен ұштастырған сәтте баланың тұрақты іс-әрекетке бейімділігінің қалыптасуы айқын сезіледі, сондықтан дене шынықтыру күнделікті қажеттілік болуымен қатар денсаулықтың, шыдамдылық пен тез қимыл-әрекеттің символы.

Қазақстандағы дене шынықтыру, ұлттық ойындар мәселесіне басқаша сын көзбен қарауды талап етеді. Осы орайда соңғы жылдары біздің қарастырып отырған тақырыбымызға орай бірнеше ғылыми еңбектер жарық көрді. Е.Мұхиддинов қазақтың ұлттық ойындарын дамыған қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық құрылыммен байланысты қарастырады. Дене шынықтыру пәнінің теориялық дәлелдемесін қазақтың ұлттық ойындарының тәжірибелік жағымен біртұтас алып қарайды.

Сонымен түйіндеп айтарымыз, қазақтың ұлттық ойындарының басқа халықтардың ұлттық ойындарынан айырмашылығы - оның шығу, пайда болу тегінің ерекшелігіне байланысты белгілі бір тәрбиелік мақсат бірлігін көздейтінінде.

Сабақта және тәрбиеде, яғни туристік жорықтар мен мектептерде ұлттық ойынды ұтымды пайдаланса, өз бетімен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыру шарттары теориялық тұрғыдан негізделсе, онда жастардың білімге деген құштарлығын арттыруға және халықтың асыл мұрасын бойына сіңіріп, ұлттық сананы қалыптастыруға болады.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сухомлинский В.А. О воспитании. – М: Политиздат, 1973 – 125
2. Сағындықов Е. Ұлттық ойындарды оқу – тәрбие процесінде пайдалану.- Алматы: Рауан, 1993 – 76 бет
3. Жұмабаев М.Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992. -106 б.
4. Таникеев М.Т. Теория и практика взаимовлияния национальных факторов в развитии физического воспитания и спорта в Казахстане. – Алматы, 1998. – 270 с.
5. Omarov, B., Orazbaev, E., Baimukhanbetov, B., Khudiyarov, G., Anarbayev, A. - Test battery for comprehensive control in the training system of highly Skilled

Мырзабекова Ляззат Турсыналиевна

Арнайы пәндер оқытушысы
Тараз инновациялық колледжі
Тараз қаласы

ТУРИЗМ – ЭКОНОМИКАНЫҢ ТЕГЕУРІНДІ САЛАСЫ

***Аңдатпа:** Мақалада жалпы әлемдік туризмнің дамуы айтылып, туризммен жапсарлас дамитын жанана салалар туралы баяндалады. Туризмнің жылдық пайдасы туралы дәйектер келтіріліп, туристік индустрияны дамытудың артықшылықтар мен тиімділіктері жазылған. Сондай-ақ, жаһандану заманына сай құбылған туризм түрлері де қамтылған. Автор Қазақстанның туристік әлеуетіне өзіндік пікірін келтіреді.*

***Түйін сөздер:** туризм, саяхат, туризм түрлері, жасстар туризмі, этнотуризм, туризм саласы*

Мырзабекова Ляззат Турсыналиевна

Преподаватель специальных дисциплин
Таразский инновационный колледж
Город Тараз

ТУРИЗМ - ОТРАСЛЬ ЭКОНОМИКИ

***Аннотация:** В статье рассказывается о развитии мирового туризма в целом и о смежных отраслях, которые развиваются параллельно с туризмом. Приводятся аргументы о годовой пользе туризма, изложены преимущества и выгоды развития туристской индустрии. Кроме того, есть различные виды туризма, которые были изменены в соответствии с глобализацией. Автор приводит свое мнение о туристском потенциале Казахстана.*

***Ключевые слова:** туризм, Путешествия, виды туризма, молодежный туризм, этнотуризм, сфера туризма*

Myrzabekova Lyazzat Tursynaliyevna

Teacher of special disciplines
Taraz Innovation College
Taraz City

TOURISM-A BRANCH OF THE ECONOMY

***Annotation:** The article describes the development of world tourism in general and related industries that are developing in parallel with tourism. The arguments about the annual benefits of tourism are presented, the advantages and benefits of the development of the tourism industry are outlined. In addition, there are various types of tourism that have been changed in accordance with globalization. The author gives his opinion about the tourism potential of Kazakhstan.*

***Keywords:** tourism, Travel, types of tourism, youth tourism, ethnotourism, tourism sector*

Халықаралық сарапшылардың пікірінше қазіргі кезде туризм әлемдік экономикадағы қарқыны төмендемейтін саланың біріне жатады. Сондай-ақ, әлемдегі кірісі ең жоғары сала да осы – туризм.

Туризм көп елдерде жалпы ішкі өнімнің қалыптасуына, қосымша жұмыс орнын құруға және сыртқы сауда балансының белсенділігіне ықпал етуде. Сондықтан да, соңғы жылдары туризм әлемдегі ең табысты бизнестің біріне айналды. Туризмнің елдің экономикалық қуатын күшейтіп, халықтың тұрмысын жақсартудағы, жұмыссыздықты азайтып, кәсіпкерліктің көбеюін арттырудағы алар орны өзгеше. Бұл сөзіме келтірілген мына деректер дәлел бола алады. Халықаралық туризм ұйымының 2019 жылы наурызда жариялаған мәліметіне қарағанда, 2017 жылы аталған саланың әлемдік GDP-ға қосқан үлесі 10,4 пайызды құрап, 319 млн адамның кәсіптенуіне мұрындық болды. Бұл 2018 жылы кәсіптенген адам санының 10 пайызын құрайды.[1]

Туристік индустрия қалпына келетін ресурстармен жұмыс істегендіктен туризмнің маңызы жылдан-жылға өсуде. Туризмнің тек валюталық түсім ғана емес, басқа да салаларға тигізетін әсері мол, оның 32 салаға жанама ықпалы бар (турфирмалар, көлік түрлері, мейманхана кешендері, демалыс үйлері, санаториялар, ұлттық парктер, тамақтану сферасы, т.б.). Бұл дегеніміз - әлемдік өндірісте әр 9 адамның жұмыс орны деуге болады. Әлем бойынша жыл сайын 1,5 млрд. ішкі және халықаралық саяхаттау тіркелетінін ескерсек, туризм индустриясының мемлекеттік бюджетке түсіретін валюталық түсімі, орта және шағын бизнестің дамуына көмегі, тауар мен қызмет көрсету нарығы арқылы аймақтардың экономикасының дамуына ықпалы өте зор. [2]

Туризм кеш өркендеген сала болғанымен, оның қазіргі даму аяқ алысы өте тез. Өткен ғасырдың 60-жылдарынан бастап туризм әлемдегі жаңадан гүлденген салаға айналды. Деректерге сүйенсек, 90-жылдардың өзінде туризмнен кіретін кірістің халықаралық экспорт кірісіндегі үлесі 8 пайыздан асып, одан түскен табыс мұнай өнімдері мен автомобиль экспорты табысынан кейінгі маңызды кіріс көзіне айналған.[3]

Заман дамуы түрленген сайын сәйкесінше халықтың тұрмысы жақсарып, мәдениет өресі өскен сайын туризм де ішкі жақтан түрленіп, мазмұны жағынан байып барады. Атап айтқанда, бұрын сыртқы және ішкі туризм деп бөлінсе, қазір бұрынғыдай көркем жер, әдемі аумақтарды саяхаттау сияқты дәстүрлі туризм тәсілі таңсық болудан қалып, демалыс туризмі, ойын-сауық туризмі, жиналыс туризмі, жастар туризмі сияқты жиырмаға жуық түрлері пайда болды.[4]

Сонымен қатар, туризмнің даму бағытында да мынадай тың беталыс байқалды. Біріншіден, экономиканың дамуына ілесе, адамдардың рухани мәдениетке деген қажеттіліктері артып, саяхаттау жұртшылықтың негізгі тұрмыс тәсіліне айналды. Екіншіден, жаңадан дамыған елдердің туристік орындары көбейіп, Азия елдеріне саяхаттап келетін туристер жыл өткен сайын көбейіп келеді. Үшіншіден, қатынас қолайлылығы артқан сайын сауда сипатындағы туризм жандана түсті.[5]

Бұл жолда біздің елімізде де туризм саласы айтарлықтай дамып келеді. Қазақстан 1993 жылы Дүние жүзі туристік ұйымының мүшелігіне енді. Дәл осы жылы туризмді дамыту бағдарламасы дайындалып, содан бері туризм сан-салалы шаруашылықты шалқытып, экономиканы нығайтудың маңызды саласы ретінде қаралып келеді.[6]

«Ұлы Жібек Жолының» жаңғыруы еліміздің туризм дамуының үлкен концепциясының құрылуына алып келді. Қазақстанда туризмнің дамуын дұрыс жолға қою тек табыс алып келу ғана емес, еліміздің басқа елдермен байланысы нығайып, халықаралық бет-бейнеінің қалыптасуына негіз болды.[7]

Қазақстандағы туризмнің тамыры тереңде жатыр. Тарихи алғы шарттары біздің дәуірімізге дейінгі үшінші мың жылдықта Ұлы Жібек жолының дамуы алғашқы туристік негіздердің қалыптаса бастауының көрінісі болып табылады.

Қазақстан тәуелсіздік алғанға дейін туризм басқада экономика салалары сияқты орталықтан қатаң регламенттелді. Туристік қызметтегі КСРО — ның негізгі аймақтары Кавказ, Қырым, Балтық өңірі, Ресейдің, Орта Азияның тарихи орталықтары болды. Сонымен, бірге, Қазақстанның бірқатар сәулет, археологиялық, мәдени ескерткіштері мен табиғи көрнекті жерлерінің тарихи мәніне іс жүзінде жарнама жасалмады және сұраныс болмады. Кеңестік кезеңде Қазақстандағы туризм идеологиялық қызметті атқарған мәдени-ағарту жұмысы жүйесі элементтерінің бірі болып саналды және оның басым рөліне қарамастан, қалдық қағидаты бойынша қаржыландырылды және елеулі экономикалық маңызға ие болмады.[8]

Бүгінде жағдай мүлдем басқа. Еліміз өзінің 30 жылдық Тәуелсіздігінде келелі жетістіктерге жетті. Экономикасын дамытып, берік саясатымен танылған дамушы елге айналды. Елімізде өткізілген түрлі халықаралық шаралар әлемдік қауымдастықта танылуымызға үлкен жол ашты. Ата-бабаларымыз көзінің қарашығында қорғаған кені байтақ жерімізде туризмнің барлық түрін (танымдық, ойын-сауық, этника, экология, сауықтыру, спорттық, аң аулау, балық аулау, серуендеу) дамытуға қажетті шарт-жағдай толықтай жетерлік. Географиялық және климаттық жақтан алып айтсақ, Қазақстанның оңтүстік, солтүстік, батыс, шығыс өңірлерінің табиғаты, ауа райы бір-бірінен өзгеше. Бұл Қазақстанда жыл бойы, төрт маусымда да туризм шаруашылығын шалқытуға аса тиімді деген сөз. Атап айтқанда, көрінісі көз сүріндіретін Бурабай, Баянауыл, Марқакөл, Катонқарағай, Қарқаралы, Алатау, Хан Тәңірі баурайы, Түлкібас сияқты көрінісі көз сүріндіретін көркем өңірлер де, Шарын шатқалы, Сақ қорғаны, Маңғыстау түбегі сияқты ғажайып жерлер де, Қожа Ахмет Ясауи кесенесі, Айша бибі, Арыстан баб кесенесі сияқты мәдени, тарихи мұралары да, Каспий, Балқаш көлі, Алакөл сияқты жағажайдың кереметін сезіндіретін сулы алқаптар да көп. Әлемдегі әсем қалалардың қатарында тұратын Нұр-Сұлтан мен Алматы да туристердің арнайы келіп, аялдайтын қалалары қатарында. Шыңға шығушыларды, тауға өрмелеушілерді, құмды, шөлді, жаяу немесе велосипедпен аралаушыларды, шаңғы тебушілерді баурауға да Қазақстанның мүмкіндігі мол.

Ал мәдениет, салт-дәстүр тұрғысынан сөз қозғасақ, қазақ ұлтының бай салт-санасымен, дәстүрімен, ұлттық ойындарымен де саяхатшыларды баурауға болады. Мысалы, Моңғолияда әр жылы өтетін бүркітшілер мерекесінің өзіне көп туристер келеді. Қазақстанда да мұндай мерекелерді әр облыс, аудандар жыл сайын өткізіп отыруына әбден болады.

Туризм дамыса, қызмет ету саласының даму өрісі кеңейеді. Қатынас саласының кірісі артып, қонақүйлердің, көңіл көтеру орындарының, дәмхана, мейрамханалардың, сауда-саттық орындарының саудасы арта түседі. Сондықтан туризмді дамытуда тиімді детальдарды ұтымды пайдаланудың пайдасы көп. [2]

Туризмді болашағы зор деп танысақ, қазірден бастап жас ұрпақты осы салаға бағыттағанымыз жөн. Бұл орайда негізгі рөлді жастар туризмі алады. Жастар туризмін дамытуды бастауыш мектептен бастап қолға алу керек.

Қазақстанның балалары алдымен өз Отанының көркем жерлерімен танысу үшін міндетті түрде ел іші саяхатын ұйымдастыру керек. Бұл өз кезегінде патриоттық тәрбиенің берілуіне де жол ашады. Өз елін тану арқылы оған деген мақтаныш сезімін осындай саяхаттар арқылы қалыптастыра аламыз.

Туризмді дамыту - маңызды салалардың бірі. Демек, біз өзіміздің қатпарлы тарихымызға үңіліп, әр жердің тарихын әсерлі жеткізіп, өзіндік ұлттық ерекшелігімізбен, мәдени құндылығымызды кіріктіріп, әлемсаяхатшыларын баурайтын әдістерді табуға жұмыстануымыз қажет. Келешек ұрпақты да елінің мерейін асырып, беделін биіктетуге баулуымыз шарт. Қорыта айтқанда, Қазақстан туризм саласында өзінің айшықты орнын басқа елдерден ерекшеленіп тұратын туризм жүйесін қалыптастыру арқылы ғана алады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Алрисаков М.Б. Введение в туризм 1999ж
2. Дурович А.П., Копанев А.С. Маркетинг в туризме: Учебное пособие Минск:1998ж
3. Исмаев Д.К. Основы стратегии и планирования маркетинга в иностранном туризме'- 'Высшая школа по туризму и гостиничному хозяйству М.; 1994ж
4. Доғалова Г.Н. Халықаралық экономика : Оқу құралы — Алматы: Экономика, 2000. — 88б.
5. Гуляев В.Г. 'Туристские перевозки' М., 1998ж
6. Долматов Г.М. Травовые основы туристского бизнеса: Учебное пособие М.; 1997ж
7. Ердавлетов С.Р. География туризма: история, теория, практика А.; 2000ж
8. Азар В.И., Туманов С.Ю. Экономика туристского рынка. М., 1998ж

Әбдиева Ғазиза Ільясқызы

п.ғ.м., аға оқытушы

Халықаралық туризм және қонақжайлылық университеті,
Туркестан қаласы, Қазақстан

Амантай Ақбота

«Дене шыңықтыру және спорт» мамандығының 1 курс студенті,
Халықаралық туризм және қонақжайлылық университеті,
Туркестан қаласы, Қазақстан

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ОҚУ- ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНДЕ ТАБЫСТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУЫНЫҢ ЗАМАНАУИ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа: "Ынтымақтастық педагогика" негізінде оқушылардың табысқа жетуге арналған ортаны қалыптастыру, күнделікті оқыту барысында жаңа әдістерді қолданып, сабақты қызықты және нәтижелі өткізу. Бұл мұғалімдер мен оқушылардың қарым-қатынасын тығыз байланыстырып, кері байланыс орнатып, сапалы білім алуға, спортқа деген қызығушылық танытуға, салауатты өмір салттың қалыптастыруға қолайлы мүмкіндіктер тудырады.

Түйінді сөздер: салауатты өмір салтты, оқушы тұлғасы, оқу-тәрбие үдерісі, табысты тұлға, қалыптастыру, дамыту.

**Абдиева Газиза Ильясовна
Амантай Акбота**

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ УСПЕШНОГО ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ШКОЛЬНИКОВ В УЧЕБНО- ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация: формирование у учащихся среды для достижения успеха на основе "педагогика сотрудничества", который помогает провести интересный и продуктивный урок с использованием новых методов в процессе ежедневного обучения. Это создает благоприятные возможности для тесного взаимодействия учителей и учащихся, установления продуктивной обратной связи, получения качественного образования, интереса к спорту, формированию здорового образа жизни.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, личность школьника, учебно-воспитательный процесс, успешная личность, формирование, развитие.

Қазіргі таңда салауатты өмір салтындағы маңызды мәселе болуы жас ұрпақтың негативті әдетке бет бұруы аландатып отырған жағдайлар бар. Мектеп оқушыларының салауатты өмір салтын табысты қалыптастыруы арқылы алған теориялық білімдерін болашақта денсаулығын сақтау, жақсарту, нығайту, белгілі бір бағытта (дұрыс тамақтану арқылы да жақсарту, дұрыс, жүйелі ойлау да) болып табылады. Бүгінгі күні, мектеп тарапына оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін оны оқу-тәрбие үдерісінде жаң-жақсы насихаттау, жалпы тамақтану мәдениеттің қалыптасуын, теориялық-тәжірибелік білім бағытын жүйелі жетілдіру керек деп ойлаймыз.

Қазіргі ақпараттық, онлайн негізінде сабақ өткізіліп жатқан кезде, салауатты өмір салтының басты себептері: жанұяның әлеуметтік - экономикалық жағдайы (дұрыс, дәрумендерге бай тамақтану, спорт секцияларына қатысу, үй жағдайында жасалатын жағдай), отбасындағы келеңсіз жайттар (ата-аналардың спортқа деген көз қарасы), алдына мақсат қоймай, уақытын бос өткізу (уақытты дұрыс жоспарлай білу), интернет желісіне аландау (тәрбие талаптары).

Қазіргі кезде білім беру мекемелерінің алдында тұрған күрделі міндеттердің бірі – жас ұрпақтың салауатты өмір сүруге көзқарасын жүйелі және мақсатты қалыптастыру, олардың денсаулығын сақтауға, қоршаған ортасын таза ұстауға, сапалы білім алып, сол білімді келешектегі өмірінде табысты тұлға моделінде пайдалана білуге жүйелі, кіші жастан бастап тәрбиелеу. Мектеп оқушыларының салауатты өмір салтын табысты қалыптастыруы арқылы алған білімдерін болашақта денсаулығын жүйелі сақтау, жақсарту, нығайту болып табылады. Мектеп тарапына оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін оны оқу-тәрбие үдерісінде жаң-жақсы дұрыс насихаттау, жалпы мәдениеттің және тамақтану мәдениеттің, спорт мәдениеттің қалыптасуын, білім бағытын жүйелі жетілдіру керек деп ойлаймыз.

Бүгінгі таңда өз тәуелсіздігін алған егеменді еліміз осы бағытта Қазақстан мектептеріне жан-жақты дамыған, денсаулығы мықты, салауатты өмір салтын ұстана білетін дара да табысты тұлғаларды тәрбиелеу, педагогтардың басты талап етіп қойылған мақсаты. Мектеп тарапына салауатты өмір салты бойынша ұйымдастырылатын іс-шара түрлері келесі бағытты болу керек деп ойлаймыз: сабақтарда, сабақтан тыс уақытта, демалыс күндерінде, спорт секцияларында, дене шынықтыру сәттерін күн сайын ұйымдастыру, дене шынықтыру сабақтарында қызықты ұлтық ойындар қолданып отыру, волонтерлық қозғалыстар; дене тәрбиесі және салауатты өмір салты бойынша тақырыпты сабақтары, спорттық секциялар мен үйірмелер, ата-аналар үшін ақпараттық-ағарту курстары, экологиялық форумдар, ғылыми жобалар, сенбіліктер, семинар-тренингтер, демалыс күндердегі денсаулық фестивалдері, спорттық спартакиадалар, денсаулық қауіпсіздік бағдарлары, оқушылар арасында «сенім қызметтерін» ұйымдастыру арқылы қолайлы жағдайлар жасау мен қатар, балалардың психологиялық көз қарастарында түзеу шаралары маңызды. Баланың дене, әлеуметтік – психологиялық, биологиялық, физиологиялық денсаулығын сақтау арқылы, жас ұрпақ тұлғасының өзара үйлесімділігін, білімін тереңдету, тек табысты тұлға ғана емес бақытты тұлға қалыптастыру маңызды деп білеміз.

Әрбір мемлекет өз азаматтарының денсаулығын сақтауды басты мақсат тұтатыны анық. Салауатты өмір салтын қалыптастыруды жүзеге асыру денсаулық сақтаудың басты жұмысы болып табылады. Қазақстан азаматтарының денсаулығын нығайту, салауатты өмір салтын ынталандыру туралы Елбасының жолдауын, егемендіктің негізгі кілтін ұстар жас ұрпақтың болашағына апаратын, алтын бағыт десе де болады. «Дені сау адам - табиғаттың ең қымбат жемісі» деп тегін айтылмаған. Елбасымыз «Салауатты өмір салтын ынталандыру әрқайсымыздың дене тәрбиесімен айналысуымызға, дұрыс тамақтануымызға, есірткілерді, темекі мен алкогольді тұтынуды қойып, тазалық пен санитария шараларын сақтауымызға бағытталған»[1]. «Қазақстан-2030» стратегиясында салауатты өмір салтын ұстануға байланысты төмендегі іс-шаралар маңызды деп көрсетілген: нашақорлық пен наркобизнеске қарсы күрес, темекі мен алкогольді тұтынуды қысқарту, тамақтануды, қоршаған орта мен экологияның тазалығын жақсарту [2]. Мемлекет тарапына қарастырылып жатқан мәселелер, адам өмірінің басты құндылығы адам денсаулығын жақсарту мен нығайту мәселесіне байланысты болып келеді.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру баланың өзіне, жан-жақты көп көмегін береді. Өз-өзіне қызмет жасау, денсаулығын нығайту, сақтауға негізделген. Жеке адамның сапалы тіршілік етуге бағытталған мүмкіндіктерін қалыптастыру болып саналады. Адамның әлеуметтік – психологиялық және биологиялық жақтан салауатты өмір салтын қалыптастыруға мына жағдайлар негіз бола алады: белсенді қозғалыс нәтижесінде ағзаны шынықтыру; дене тәрбиесі немесе спортпен шұғылдану; жеке және әлеуметтік гигиеналық талаптарын жүзеге асыру; қарым – қатынас және экологиялық мәдениеті қалыптастыру; дұрыс жыныстық тәрбие алу; зиянды әдеттерден аулақ болу.

Қазіргі кезде білім беру ошақтарындағы дене шынықтыру сабағындағы салауатты өмір салтының негізгі қағидаттардың бірі – белсенділік болып табылу керек. Ол дене шынықтыру мен айналысатындардың ойластырылған негізде, терең түсінуін қамтамасыз етіп, дене шынықтыру - спорт шараларына тұрақты үлкен шынайы қызығушылық мен қажеттілік тудыруға, барынша белсенді болуға жетелеуге бағытталған басты мәселелердің бастамасы деп білеміз. Бұл

қағидатты іске асыру дене шынықтырумен айналысатындардың түрлі жаттығуларды орындау техникаларын біліп, терең түсініп, дене шынықтыру үдерісіне саналы және байсалды, үлкен қызығушылықпен қарауға көмектеседі деп ойлаймыз. Өйткені, белсенділік–адам орындайтын басты іс-шаралардың өлшемі, оның жұмысқа тартылу деңгейі болып табылады. Мысалы, дидактикалық тұрғыдан алғанда, белсенділік деп білім, білік және дағдыларды саналы түрде игерудің алғы шарттары мен нәтижесін атаймыз.

Проблемалық оқыту әдісі теориялық сабақтарда да, тәжірибелік дене шынықтыру сабақтарында да қолдану керек. Мысалға алғанда, проблемалық оқыту әдісі қолданылатын сабақта бастауыш сынып оқушылары тірек-қозғалыс дағдыларын дамыту мәселесін қарастырғанда оларға мынадай сұрақтар қойылуы мүмкін: Аяқпен неше түрлі жолмен қозғалту, сол арқылы денесің шынықтыру болып келеді. Сабақ барысында, оқушылар бұл қозғалыс түрлерін дұрыс меңгеру, деңсаулығына салмақ салмай, денсаулыққа пайдасы арқылы көрсету керек.

Жоғарыда аталған дене шынықтыру сабағына тән ортақ белгілер бұлар - оқушы мен мұғалімнің арасындағы тығыз және дұрыс психологиялық қарым-қатынасты дамыту, дене шынықтыру барысында ойлау қызметі жоғары деңгейде қалыптастыру, ұжымдық жұмыс түрлері мен жеке жұмыс түрлерін бірге нәтижелі қолдану; оқушыларға әсер ететін эмоционалды деңгейін артыру; танымдық тұрғыдан оқушылардың жекелік ерекшеліктерін қарастыру; өз бетінше, жүйелі білім алуға ынталандыру, саралау, жүйелеу әдісін іске асыруға мүмкіндік беру осылар оқу үдерісінің тиімділігін артыруға үлкен жағдай жасайды. Бұның барлығы оқушы білімінің сапасына қазіргі замануи дене шынықтыру сабағында да қойылатын маңызды талаптардың бірі – оқушының денсаулық жағдайын, дене бітімінің дұрыс дамуын, қимыл-қозғалыс мақсатты болу маңыздылығын, психикалық даму ерекшеліктерін ескеру, саралау және жекешелендіру тәсілін қолданудың маңызы зор болып келеді.

Бүгінгі күні, дене шынықтыру сабағында нәтижелі түрде саралау тәсілі бар оқышылармен қоса, қорсеткіші төмен оқушылар үшін де маңызды болып табылады. Әдетте қимыл-қозғалысқа нашар, дене бітімінің дамуы баяу оқушының бұл сабақта үлгерімінің төмен болуының басты себебі болып жатады. Ал орташа оқушыға есептелген сабақта деңгейі, спортта жетістігі жоғары, икемі бар оқушыға қызықсыз болады. Оның үстіне, дене шынықтыру сабағында балалар негізгі, дайындық және арнайы топ деп бөлінеді. Сондықтан, тапсырмаларды да, сабақ мазмұнын да, оқу материалын игеру қарқынын да, нәтижелерді бағалауды да саралау қажет.

Дене шынықтыру сабағында оқытуды тиімді түрде саралай білу әрбір оқушыға білім бере отырып, оларды лайықты әрі шабыттандырушы түрде жұмылдыруға жағдай жасап отыру маңызды. Дене шынықтыру мұғалімі, оқушыларының ішкі мүмкіндігін арттыру үшін бір қатар педагогикалық оқыту тәсілдерін қолдануға болады. Мысалы: оқушылардың қызығушылығын туғызып, олардың қажеттіліктері мен ұмтылысына сай келетін тапсырмалар орындауды қамтитын жаттығуларды әзірлеу және жетілдіру. Бұл оқушылардың ізденісі арқылы әлемдік, отандық спортшылардың өмір жолдары арқылы спортқа деген қызығушылықтарын оята білу керек. Олардың дене шынықтыру сабағы арқылы жаттығулары мен айналысу тәжірибесі арқылы мүмкіндіктерін байқауға болады. Оқушылардың білетіні және қолынан келетіні мен істегісі келетінінің арасында қалай байланыс орнатуға болады деген сұраққа да, дене шынықтыру сабағы барысында жауап алуға болады. Осылар арқылы, дене шынықтыру

мұғалімі оқытуға қалай тиімді кіріктіре алуға болады деген сұраққа да жауап алуға болады. Сондай-ақ, мұғалім оқушылар өздері баратын спорт секцияда үйренген дағдыларын көрсетуді өтініп, сол арқылы спортық мүмкіндіктері төмен оқушылардың, салауатты өмір салтына деген ықыластарын оятуға болады.

Сол себептен, оқушылардың табысқа жетуге арналған ортаны қалыптастыру үшін, күнделікті оқыту барысында жаңа әдістерді қолданып, сабақты қызықты және нәтижелі өткізу болады. "Ынтымақтастық педагогика" негізінде оқушылардың табысқа жетуге арналған ортаны қалыптастыру, күнделікті оқыту барысында жаңа әдістерді қолданып, сабақты қызықты және нәтижелі өткізу, оқушылар ортасында топтық жұмысқа ынталандыру. Бұл мұғалімдер мен оқушылардың қарым-қатынасын тығыз байланыстырып, кері байланыс орнатып, сапалы білім алуға, спортқа деген қызығушылық танытуға, салауатты өмір салттың қалыптастыруға қолайлы мүмкіндіктер туғызады. Сондықтан, мектептердегі дене шынықтыру пәндері арқылы спортқа қызығушылығы оянған әрбір оқушының салауатты өмір салтын сақтап, денсаулықтарына көңіл бөлуі маңызды.

Балалар спортты мектеп кезінең жақсы көретіні анық, сол себептен мұғалімнің негізгі міндеті - олардың спортқа деген ынта-ықыласын, сүйіспеншілігін дене шынықтыру сабағы арқылы арттыра түсу керек. Салауатты өмір салты – кәзіргі кезде бұл ең әуелі денсаулықты сақтауға және нығайтуға бағытталған сауықтыру жолындағы белсенді де жүйелі іс-әрекеттердің жиынтығы. Оқушылардың жастайынан спортқа қызығушылық танытуы, келешекте оның дені сау, табысты тұлға болып шығарына мүмкіндік береді. Сондықтан, мектептердегі дене шынықтыру пәндері арқылы спортқа қызығушылығы оянған әрбір оқушының салауатты өмір салтын сақтап жүруге жетелейтіні сөзсіз. Сондықтан, жас кезінең оқушының салауатты өмір салтын қалыптастырып, денсаулықтарына аса зор көңіл бөліп, жас ұрпақ тұлғасының «денсаулық - әдемілік айнасы» - деп бекерден айтпаған дана да дара халқымыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2050 стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы.
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2030. Ел Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. Білім, 1998.

XҒТАР 06.71.57

Тұрғамбекова Жансая Ержанқызы

«Туризм және басқарушылық форсайт» БББ 2 курс докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

ДЕСТИНАЦИЯ БРЕНДІНІҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН АНЫҚТАУ: ТУРИСТТІК БАҒЫТТЫ ДАМУДЫҢ ДРАЙВЕРІ РЕТІНДЕ (Алматы облысы мысалында)

Аңдатпа: мақала туристтік дестинация брендінің мінез-құлқын қалыптастырушы негізгі туристтік объектілерді анықтауға бағытталған. Бүгінгі

күнгі дестинациялық брендингке қатысты тенденциялар мен зерттеулер стратегия, тәжірибе, брендтің тұтынушылық капиталы, дестинациямен үйлесімділік, межелі орынға деген адалдық, ауыздан-ауызға тарау, медиа ұғымдарына бағытталғаны анықталған. Десек те, туристік дестинация ретінде қалыптасып келе жатқан аумақ үшін келушілердің қызығушылығын тудыратын негізгі объектілерді анықтау маңызды деп ойлаймыз. Сәйкесінше, мақала зерттеуінде автор Алматы облысы дестинация брендінің мінезін қалыптастырушы туристік объектілерді анықтауды мақсат еткен.

Кілт сөздер: дестинациялық бренд, дестинация активтері, туристік дестинация, тарихи-мәдени объектілер, табиғи ресурстар.

Тургамбекова Жансая Ержанкызы

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ХАРАКТЕРА БРЕНДА ДЕСТИНАЦИИ: КАК ДРАЙВЕР РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ (на примере Алматинской области)

Аннотация: статья направлена на выявление основных туристских объектов, формирующих поведение бренда туристской дестинации. На сегодняшний день, тенденции и исследования, связанные с дестинационным брендингом, ориентированы на концепции стратегии, опыта, потребительского капитала бренда, совместимости с дестинацией, лояльности к месту назначения, распространения из уст в уста, медиа. Тем не менее, для территории, формирующейся как туристская дестинация, мы считаем важным определение основных объектов, представляющих интерес для посетителей. Соответственно, в исследовании статьи автор ставил целью выявление туристских объектов, формирующих характер бренда дестинации Алматинской области.

Ключевые слова: дестинационный бренд, дестинационные активы, туристская дестинация, историко-культурные объекты, природные ресурсы.

Turgambekova Zhansaya Erzhankyzy

DEFINING THE CHARACTER OF DESTINATION BRAND: AS A DRIVER OF TOURIST DESTINATION DEVELOPMENT (on the example of the Almaty region)

Abstract: the article is aimed at identifying the main tourist objects that form the character of the brand of a tourist destination. To date, trends and research related to destination branding are focused on the concepts of strategy, experience, consumer brand equity, destination compatibility, destination loyalty, word-of-mouth and media distribution. Nevertheless, for the territory being formed as a tourist destination, we consider it important to identify the main objects of interest to visitors. Accordingly, in the study of the article the author aimed to identify the tourist objects that form the character of the destination brand of Almaty region.

Key words: destination brand, destination assets, tourist destination, historical and cultural objects, natural resources.

Кіріспе

«Белгілі бір орынның брендин жасаудың кәсіби процесі» ағылшын тілінде «destination branding» тіркесіне сәйкес келеді. Бүкіләлемдік туристік

қауымдастық (United Nations World Tourism Organization; UNWTO) брендтердің негізгі түрлерін ажыратып, оларды: тұтыну тауарларының бренді, қызметтер бренді, дестинациялар бренді, орындар (аумақтар) бренді деп бөлді және дестинациялар брендіне келесідей анықтама берді. Дестинациялардың мәдениет, тарих, тіл, мәдени мұраның және өмір тәртібінің тәжірибесінен құралғанын ескерсек, олар тауарлармен салыстырғанда өзгеріске икемсіз болып келеді [7].

Қазақстан далалары табиғат пен адамның ғасырлай бойғы тарихи байланысының көріністерін көрсетеді. Көшпенділердің саяси мәдениеті қазақстандық шенеуніктер үшін елдің бірегейлігін анықтаудағы басты бағыт болып келеді. Нео-көшпенділер тұрғысынан дәстүрлерді қайта жаңғыртудың бір көрінісі ретінде ауылды жерлерде қазақүйлер лагерлерін орнату жұмыстары жүргізілуде. Осы ретте, дәстүрлі көшпенділер мәдениеті мен келушілердің санын арттыруға бағытталған, мәдени-тарихи мұраларды қайта қалпына келтіру жұмыстарының арасындағы балансты сақтау да негізгі міндеттердің бірі болып табылады. Туризмді дамыту үшін қазақстандық көшпенділер мәдениетін жылжыту мен трансформациялау барлық мүдделі тараптардың қатысуымен және бірлесе жұмыс істеуімен іске асырылады. Десек те, саяхаттаушыларды қабылдайтын ауылды жерлердегі мәдени көріністер, келушілердің ойынан шығатынай, шынайы көшпенді мәдениетке сәйкес болуын жіті қадағалау керек. Дестинациядағы жалпы туризм саласының көрінісін, түрлі деңгейдегі шешім қабылдайтын басшылар мен тиімді талаптар негізінде қауымдастықтардың қатысуы арқылы анықтау қажет [6].

Әдебиеттерге шолу

Бренд – тауар немесе қызметтің тұтынушы үшін маңызын көрсететін кез-келген нәрсе. Осылайша бренд – компанияның құндылығы. Брендтер – тұтынушылардың өнімге қатысты әсері мен қабылдауын тудырады және оның қызмет етуін көрсетеді. Брендінг стратегиясы: күшті бренд қалыптастыру болып табылады [8, 272 б.].

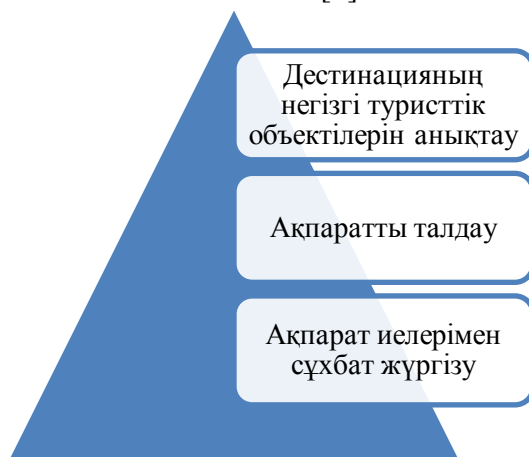
Дестинациялық брендтің міндеті – алдын-ала таңдалған нарыққа нақты брендтің тиісті, тиімді сипаттамаларын беру және орнықтыру болып табылады. *Дестинациялық бренд* ұзақ уақыт бойы тұрақты болуы керек. Егер оның құрылымының басқа элементтері брендтің идеясы мен маңыздылығын жеткізе алмаса, маршруттардың логотипін немесе жағымды айтылуын тек қана әзірлеу бағыттарды саралауда және таңдауда аз пайда әкеледі. Дестинациялық брендтер тиімді болуы үшін: сенімді, қол жетімді, алуан түрлі, күшті идеяларды жеткізетін, сауда серіктестерін ынталандыратын және тұтынушылар пікірін тудырушы болуы шарт [3, 327 б.].

Дестинациялық брендтер әлеуетті туристердің күтетін әсеріне, іс жүзіндегі саяхат тәжірибесіне сәйкес болуы үшін, өз құндылығын жағымды және бірізді түрде жеткізуі керек. Екіншіден, туристер межелі жерде не күтетіні жайлы хабарлап, көрсетіп, ой қалыптастырып дестинациялық брендтің басқа туристерге бағытталған брендінг процесіне қатысуы керек. Нәтижесінде, үйлесімді брендінг стратегиясын құру үшін дестинациялық брендінг сапардың үш кезеңінің әрқайсысында, яғни сапар алдында, сапар кезінде және одан кейін туристердің пікірлерін туындатуы қажет [2, 195 б.].

Дестинациялық брендінг дестинацияның бәсекелестермен салыстырғандағы дифференциациясына және оның уникалды сипатына негізделіп, тұтынушылармен байланыс құралы ретінде анықталуы мүмкін [4].

Зерттеу әдістері

Мақала зерттеуі Алматы облысы дестинациялық брендінің қалыптасуына әсер ететін, негізгі туристік объектілерді анықтауға бағытталған теориялық әдіснамалық сипатқа ие. Зерттеу мақсатына жету үшін эмпирикалық зерттеу әдістерін қолданамыз. Нақтылайтын болсақ, эмпирикалық әдісте бақылау, сипаттау, сауалнама, сұхбат, модельдеу қолданылады. Сонымен қатар, зерттеуде дестинациялық брендингтің үздік ғалымдарының бірі С. Анхольттың «Дестинациялық брендингті жүргізудің практикалық моделі» нұсқасы негізінде құрастырылған болжалды модель қолданылды [5].

1 Сурет. Дестинацияның негізгі туристік объектілерін анықтауға бағытталған болжалды модель.

Ескерту: модель С. Анхольттың «Дестинациялық брендингті жүргізудің практикалық моделі» нұсқасы негізінде құрастырылған.

Зерттеу барысында келесідей сұрақтарға (зерттеу сұрағы: ЗС) жауап беру міндеттері қойылды:

ЗС. Алматы облысы дестинациясының келушілер қызығушылығын тудыратын басты активтері қандай?

ЗС. Дестинацияның туристік объектілері АО дестинациялық брендінің мінез-құлқының қалыптасуына қаншалықты әсер етеді?

Зерттеу сұрақтарына жауап беру үшін, Алматы облысы (АО) туристік дестинациясы туралы ақпарат иелерімен сұхбат жүргіземіз. Сұхбаттасушылар қатарында: АО туризм саласының мамандары; жеке сектор, үздік деп танылған туристік мекемелер басшылары; туристік ақпараттық орталық мамандары, туризм туралы академиялық білімі бар тұлғалар, профессорлар бар.

Талқылаулар

Сұхбаттасу нәтижелеріне сәйкес, Алматы облысы дестинациясының негізгі туристік объектілері жинақталды. Сұхбат барысы 40 минут шеңберінде жүргізілді. Сұхбат барысы диктофонға жазылып алынды және мәтін ретінде теріліп, сұхбатты өңдеу әдісі арқылы талданды. Әдіске сәйкес, негізгі кілт сөздер, сөз тіркестері, қойылған сұрақтарға байланысты топтастырылды. Нәтижесінде, әр сұрақ төңірегінде ең көп қайталанған сөздер, атаулар мен сөз тіркестері сұрақтың ортақ жауабы ретінде қабылданды. Сәйкесінше АО туристік дестинациясының негізгі объектілері келесідей орналастырылды.

1 Кесте. АО туристік дестинациясының мінезін қалыптастырушы негізгі туристік объектілері

	Туристтік объектілер
	Тарихи-мәдени ескерткіштер, оның ішінде:
	1. «Алтын адам табылған Есік қорғандары»
	2. Бесшатыр қорғандары
	3. Вознесенский кафедральный соборы (парк-Панфиловцев)
	4. Алматы қаласының орталық мемлекеттік мұражайы
	Таулар, оның ішінде:
	1. Хантәңірі шыңы
	2. «Шымбұлақ» тау шаңғы курорты (Медеу спорт кешені, Көк-төбе)
	ЮНЕСКО объектілері:
	1. Тамғалы тас петроглифтері
	2. Жібек Жолы бойындағы қалалар: Қаялық, Талхиз (Талғар), Қарамерген
	Өзендер мен көлдер, сарқырамалар, оның ішінде:
	1. Қайыңды, Көлсай көлдері
	2. Алакөл көлі
	3. Балқаш көлі
	4. Бұрхан бұлақ сарқырамасы
	Ұлттық-табиғи парктер, оның ішінде:
	1. «Іле Алатауы»
	2. «Алтынемел»
	3. «Шарын»
	4. «Көлсай көлдері»
	5. «Жоңғар Алатауы»
	Мәдени - спорттық шаралар, оның ішінде:
	1. «Сиверс» алмасының гүлдеуі
	2. «Гойқазан» ұлттық асхана фестивалі
	Этно-ауылдар (салт-дәстүр, әдет-ғұрып, қолөнермен танысу, театрландырылған көріністер) оның ішінде:
	1. «Nomad» этно орталығы
	2. «Гунны» этно-ауылы, демалыс базасы.

Сарапталған сұхбат ақпараттарына сәйкес, АО дестинациялық брендинің мінез-құлқын қалыптастыратын туристтік объектілері келесідей жеті санатқа топтастырылды: тарихи-мәдени ескерткіштер; таулар; ЮНЕСКО объектілері; өзендер мен көлдер, сарқырамалар; Ұлттық-табиғи парктер; мәдени - спорттық шаралар; этно ауылдар (салт-дәстүр, әдет-ғұрып, қолөнермен танысу, театрландырылған көріністер).

Кестеге сәйкес, АО туристтік объектілер қатарын тарихи-мәдени және табиғи ресурсты деп үлкен екі санатқа жіктеуге болады деп топшылаймыз. Оның тарихи-мәдени объектілер қатарына, «Алтын адам табылған Есік қорғандары», Бесшатыр қорғандары, Вознесенский кафедральный соборы (парк-Панфиловцев), Алматы қаласының орталық мемлекеттік мұражайы, Тамғалы тас петроглифтері, Жібек жолы бойындағы қалалар: Қаялық, Талхиз (Талғар), Қарамерген. Сонымен қатар осы санатқа, «Сиверс» алмасының гүлдеуін, «Гойқазан» ұлттық асхана фестивалін және де «Nomad»

этноорталығын, «Гунны» этно-ауылы, демалыс базасын қосу дестинацияның ортақ тарихи-мәдени активтерін қалыптастырады деп ойлаймыз.

Ал, табиғи ресурсты объектілерге, АО аумағында орналасқан 5 Ұлттық-табиғи парктерді: «Іле Алатауы», «Алтынемел», «Шарын», «Көлсай көлдері», «Жоңғар Алатауы» және Қайыңды, Көлсай, Алакөл, Балқаш көлдерін, Бұрхан бұлақ сарқырамасын жатқызамыз. Хантәңірі шыңы мен «Шымбұлақ» тау шаңғы курорты, Медеу спорт кешені, Көк-төбе объектілері де, АО туристік дестинациясының мінез-құлқын қалыптастырушы орындар қатарына енгізуге болады деп болжаймыз.

Қорытынды

Бүгінгі күні дестинациялық брендинг туризмді дамыту үшін инвестиция тарту құралы ғана емес, адамдардың тұрғылықты жерді таңдауында, бизнеске жаңа қызметкерлер тартуда, мәдени-спорттық шараларды өткізуге бастамашылық етудің алғышарты ретінде қолданылуда [1].

АО туризмі саласының мамандарынан алынған сұхбат пен оның талдамалары нәтижесінде алынған ақпаратқа сәйкес келесідей қорытындылар жасауға болады.

1. АО дестинациясы брендинің мінез-құлқын қалыптастырушы туристік объектілер сипаты тарихи-мәдени және табиғи ресурсты болуына байланысты, дестинация брендинің мінез-құлқы тарихи-мәдени және табиғи ресурсты бағытты қамтиды деп тұжырымдаймыз. АО туристік дестинациясына келген турист, аймақта орналасқан объектілерден тарихи-мәдени сипаттағы тәжірибе алуға мүмкіншілігі мол. Саяхаттаушы өзінің білімін Жібек жолы бойындағы қалалар мәдениетімен толықтырып, «Алтын адам» табылған Есік қорғандары мен Бесшатыр қорғандарын көріп, қазақ даласын мекендеген тайпалардың тарихымен мәдениетінен сыр шертетін құнды жәдігерлермен таныса алады. Нәтижесінде, туристік дестинациядан алған әсері тарих-мәдени құндылықтарды қалыптастырады деуге болады. Сәйкесінше, тарихи-мәдени бағыт АО туристік дестинациясы мінез-құлқының ажырамас бөлігі деп қорытындылауға болады.

2. «Жер жаннаты Жетісу» деген теңеуге ие АО табиғаты кім-кімді де бей-жай қалдырмасы анық. 5 Ұлттық табиғи парктің бір облыста орналасуы, «Хан Тәңірі» сынды мәңгі қарлы шыңдардан бастап, «Алтынемел» ҰТП, Шарын шатқалы сияқты шөлді табиғи ресурстардың болуы, дестинацияның туристік потенциалының мол мүмкіншіліктерін межелейді. Осы ретте, АО туристік дестинациясы брендинің мінез-құлқының қалыптасуында табиғи ресурстар үлкен рөл атқарады деп топшылаймыз.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Hankinson, G. (January 2005 г.). Destination brand images: a business tourism perspective. *Journal of Services Marketing*(19), P. 24-32.

2. Hany Kima, Svetlana Stepchenkova, Vahideh Babalou Branding destination co-creatively: A case study of tourists' involvement in the naming of a local attraction // *Tourism Management Perspectives* – 2018. № 28, P. 189–200.

3. Morgan, N., Pritchard, A. and Pride, R. Butterworth-Heinemann, Destination brands: Managing place reputation (3rd edition) / Macmillan Publishers Ltd. 1751-8040: USA, 2011, - 370pp.

4. Morrison, A. & Anderson, D. 2002. Destination branding. Available from: [http://www.macvb.org/intranet/presentation/Destination Branding LOzar ks6-10-02.ppt](http://www.macvb.org/intranet/presentation/Destination%20Branding%20LOzar%20ks6-10-02.ppt)

5. Simon Anholt. Handbook on Tourism Destinations Branding/With an introduction by Simon Anholt. 2009, ISBN: 978-92-844-1311-9 (UNWTO)/ISBN: 978-92-990050-6-4 (ETC)

6. Tiberghien, G. (2020 г.). Neo-nomadic Culture as a Territorial Brand for 'Authentic' Tourism Development in Kazakhstan. Europe-Asia Studies (72), P. 1728-1751.

7. UNWTO. Destination Management and Quality Programme. Conceptual Framework. Terminology [Electronic resource]. – 2002. – URL: <http://destination.unwto.org/content/conceptual-framework>

8. Филип Т. Котлер, Гари Армстронг Маркетинг негіздері / «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. - Алматы: 2019 жыл. - 736 бет. 270-274 бб.

640.4

Жумекенова Дидар Ерсайиновна,

География магистрі, аға оқытушы

А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті,
Қостанай қаласы, Қазақстан Республикасы

Казтаев Елдос Рамазанович,

«Туризм» мамандығының 4 курс студенті

А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті,
Қостанай қаласы, Қазақстан Республикасы

ТҮРІК ҚОНАҚ ҮЙЛЕРІНІҢ СЕРВИСТІК ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ЭЛЕМЕНТТЕРІНІҢ ТӘЖІРИБЕСІН ҚАЗАҚСТАНДА ПАЙДАЛАНУ МҮМКІНДІГІН ТАЛДАУ

Аңдатпа: мақалада Қазақстан Республикасының қонақжайлылығының негізгі мәселелері және елдегі қонақ үйлерге сервистік қызмет көрсету түрлері қарастырылған. Қазақстан Республикасының қонақ үй индустриясын дамытуда шетелдік тәжірибе алмасу мәселелері талданды. Қазіргі таңда тез қарқында дамып келе жатқан отандық туризм және қонақжайлылық саласындағы қызмет көрсету сапасының шыңдана және ары қарай алға жылжуына түрік қонақ үйлерімен тәжірибе алмасу ықпал ете алады.

Түйін сөздер: қызмет көрсету, туризм, туризм саласы, қонақ үй, қонақжайлылық, қонақ үй индустриясы, туристік инфрақұрылым.

Жумекенова Дидар Ерсайиновна

Казтаев Елдос Рамазанович

АНАЛИЗ ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОПЫТА ЭЛЕМЕНТОВ СЕРВИСНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ ТУРЕЦКИХ ГОСТИНИЦ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация: в статье рассмотрены основные проблемы гостеприимства Республики Казахстан и виды сервисного обслуживания гостиниц страны. Проанализированы вопросы обмена зарубежным опытом в развитии гостиничной индустрии Республики Казахстан. Обмен опытом с турецкими отелями может способствовать росту и дальнейшему продвижению качества услуг в сфере отечественного туризма и

гостеприимства, которые в настоящее время развиваются быстрыми темпами.

Ключевые слова: сервис, туризм, сфера туризма, гостиница, гостеприимство, гостиничная индустрия, туристическая инфраструктура.

**Zhumekenova Didar Ersainovna
Kaztaev Eldos Ramazanovich**

ANALYSIS OF THE POSSIBILITY OF USING THE EXPERIENCE OF SERVICE ELEMENTS OF TURKISH HOTELS IN KAZAKHSTAN

Abstract: the article deals with the main problems of hospitality in the Republic of Kazakhstan and the types of hotel service in the country. The issues of exchange of foreign experience in the development of the hotel industry of the Republic of Kazakhstan are analyzed. The exchange of experience with Turkish hotels can contribute to the growth and further promotion of the quality of services in the field of domestic tourism and hospitality, which are currently developing rapidly.

Keywords: service, tourism, tourism industry, hotel, hospitality, hotel industry, tourist infrastructure.

Қонақ үй бизнесінің күрделілігі оның жүйелілігімен тығыз байланысты және оның әлеуметтану, экономика, психология, география, педагогика және т.б. сияқты негізгі ғылымдармен, сондай-ақ ғылыми білім бөлімдерімен өзара байланысын білдіреді. Қонақ үй бизнесін қонақжайлылық, туризм, экскурсиятану, басқару мектебі және басқа да бағыттар зерттейді [1].

Қонақ үй бизнесінің көп өлшемділігі, біріншіден, құрама тұжырымдама болумен қатар, көптеген эндо-және экзогендік факторлардың әсеріне ұшырайтындығын және өз кезегінде қоршаған ортаның әртүрлі аспектілеріне әсер ететіндігін білдіреді.

Екіншіден, қонақ үй бизнесі – тұрақты динамикадағы құбылыс, яғни ол үнемі өзгеріп, дамып келеді. Әр түрлі факторлардың әсерінен қонақ үй бизнесінің бұрыннан бар формаларының табиғи комбинациясы және жаңа нұсқалары пайда болады.

Үшіншіден, қонақ үй бизнесі салыстырмалы түрде «жас» құбылыс болып табылады, бұл бүкіл әлемдегі ғылымның назарын осы күрделі, бірақ қызықты және перспективалы бағыттарға салыстырмалы түрде кеш аударуға әкелді, оның барлық жағымсыз салдары бар, мысалы:

- зерттеуге арналған әлсіз құралдар жиынтығы;
 - қонақ үй бизнесін зерттеумен айналысатын ұйымдардың ғылыми зерттеулеріндегі елеулі бытыраңқылық;
 - тиісті статистикалық деректердің жеткіліксіздігі және сәйкес келмеуі.
- Қонақ үйлерді меншік түріне, қызмет түріне, туристік тартымдылыққа және қосымша қызметке бөлуге болады[2].

Ұйым мен жеке кәсіпкерлердің сервистік қызметі мемлекет экономикасына үлкен үлес қосады. Өнеркәсіптік дамыған елдерде сервистік қызмет саласына жалпы ішкі өнімнің жартысынан көбі келеді. Сервистік қызмет елдің экономикалық әлеуетінің өсуін, халықтың еңбекпен қамтылуын қамтамасыз етеді.

Сервистік қызметті және көрсетілетін қызметтерге сұранысты дамыту, ең алдымен, өнеркәсіптік өндірістің өсуіне және халықтың сатып алу қабілетінің

артуына негізделеді. Өнеркәсіптік кәсіпорындар сервистік ұйымдарды жөндеу және техникалық қызмет көрсету қызметтерінің объектісі болып табылатын өнімді шығарады. Өндірістік және сауда ұйымдарының қызметі аудиторлық, заңдық, ақпараттық, медициналық қызмет көрсетуді талап етеді. Өндірістің дамуы сервистік қызметтің дамуын ынталандырады. Қазақстандағы жаңа экономикалық қатынастар сервистік қызметті дамыту үшін қолайлы жағдай қалыптастырды. Экономиканы реформалау сервистік ұйымдардың жұмысын жетілдіруге және қызмет көрсетудің жаңа формаларының пайда болуына алғышарттар берді [3].

Соңғы онжылдықта Қазақстанда қызмет көрсетудің прогрессивті нысандары мен әдістері, қызмет көрсету сапасына қойылатын талаптар туралы ақпарат түсе бастады. Осы ақпаратты белсенді пайдалану және шетелдік тәжірибені енгізу қызметтерге сұранысты арттырды, тұтыну нарығының құрылымын өзгертті. Халықтың жекелеген топтарының әл-ауқатының өсуіне байланысты жаңа қажеттіліктері мен қызмет көрсету талаптары бар тұтынушылар санаттары пайда болды [4].

Материалдық тұрғыдан қамтамасыз етілген тұтынушылар жоғары сатып алу қабілетіне және олардың өмірінің жайлылығын арттыратын қызметтердің кең ассортиментіне үлкен қажеттілікке ие. Сервистік ұйымдар тұтынушылардың жеке қажеттіліктеріне көп көңіл бөле бастады, қызмет көрсету сапасына қойылатын қатаң талаптарға бейімделе бастады. Қазақстандық нарыққа енгізілетін отандық және шетелдік ұйымдар арасында бәсекелестік қатынастар пайда болды. Қызмет көрсету саласындағы бәсекелестік өте жылдам. Бәсекелестік жағдай Қазақстанның сервистік кәсіпорындарының жұмысын дамыту және жетілдіру, жаңа тұтынушыларды іздеу, халықтың ауқатты және тұрмысы төмен топтары үшін қызметтердің тиісті бағаларымен қызметтердің түр-түрін қалыптастыру үшін қосымша ынталандыру болып табылды. Сервистік қызмет қажет, өйткені ол мемлекет экономикасына үлкен үлес қосады, өндірісті дамытуға, жұмыс пен қызмет көрсету сапасын арттыруға ықпал етеді [5].

Қонақ үй индустриясын дамытуда және қызмет көрсету сапасының жоғарғы деңгейі жөнінен алдыңғы қатарлы елдердің бірі – Түркия. Түрік қонақ үйлері өз қонақтарына көрсетілетін қызмет ассортименттерінің кең спектрін ұсына алады. Елде жоғарғы сападағы қызмет көрсететін бесжұлдызды қонақ үйлердің саны жеткілікті. Мұндай қонақ үйлер орналастыру және тамақтандыру орындарымен қатар көптеген қосымша қызметтер де ұсынады.

Түркияда туризмді дамытуға да, онымен байланысты қызмет салаларына да, ең алдымен мейрамхана мен қонақ үй бизнесіне үлкен мән беріледі. Қонақ үй бизнесіне қаржы салу әлемнің әртүрлі елдерінің инвесторлары үшін өте тартымды көрінеді. Теңіз жағалауының, дамыған инфрақұрылымның және көптеген көрнекті орындардың арқасында қонақтар бұл елге кез-келген маусымда келеді. Түркия ұзақ уақыт бойы нағыз туристік «Мекке» деп танылды, онда үлкен қонақ үй кешендері де, бутиктік қонақ үйлер, лагерьлер немесе пансионаттардың да саны жеткілікті.

Туристік бизнес - түрік экономикасының басым бағыттарының бірі, сондықтан барлық қонақ үйлер қонақтарды барынша қуантуға тырысады. Мұнда тіпті эконом-кластағы қонақ үйлерде жайлы тұру үшін қажеттінің бәрі бар: жайлы бөлмелер, сумен жабдықтау, кәріз, мінсіз тазалық және ресепшендегі орыс тілді қызметкерлер [6].

Түрік қонақ үйлерінің көпшілігі «all inclusive» немесе «барлығы қосылған» қызмет көрсету жүйесін пайдаланады, онда тұру, тамақтану (буфет), сусындар және қосымша қызметтердің әр түрлі түрлері билеттің бағасына кіреді. Тамақтану сапасы қонақ үйдің жұлдызына тікелей байланысты. Үш жұлдызды қонақ үйде сізге ыстық тағамдардың 2-3 нұсқасын, ал бес жұлдызды қонақ үйде — 10-15 таңдау ұсынылады. Үш жұлдызды қонақ үйде тегін минералды немесе тәтті газдалған сусындар ұсынылады. Бес жұлдызды қонақ үйлерде көптеген шырындар, жеміс сусындары, концентраттар, минералды су және тәтті содалардың кең таңдалымы беріледі. «All inclusive» қызмет көрсету жүйесі бар түрік қонақ үйлерінің барларында жергілікті өндірілген арзан алкоголь ұсынылады.

Түрік қонақ үйлерінің ерекшелігі - анимацияның болуы. Күндіз олар туристер үшін спорттық-сауықтыру іс-шараларын және балаларға арналған ойын-сауықтарды өткізеді, ал кешке олар сол контингентті концерттер мен театрландырылған қойылымдарға шақырады [7].

Сонымен қатар, бейресми түрде Түркияның қонақ үйлері VIP, 6 жасқа дейінгі балалары бар отбасыларға арналған қонақ үйлер, 6 жастан кейінгі балалары бар отбасыларға арналған қонақ үйлер, жастар қонақ үйлері болып бөлінеді. Бұл VIP қонақ үйге 6 жасқа дейінгі баламен жас жұбайларды жібермейді дегенді білдірмейді, бұл тек осы жерде жасалған жағдайларға байланысты осы қонақ үйде кім ыңғайлы болатынын айтады.

Жоғары сұранысқа ие түріктің танымал қонақ үй желілерінің бірі – «Rixos Hotels» болып табылады. Қонақ үйлер тек «барлығы инклюзивті – барлығы эксклюзивті» жүйесі бойынша жұмыс істейді, бұл Rixos Hotels брендінің визит карточкасы болып табылады. Rixos Group компаниясы соңғы жылдары қарқынды жұмыс, сондай-ақ белсенді және икемді стратегиялық басқару нәтижесінде айтарлықтай өсуді бастан кешуде. Дамудың осы кезеңінде Rixos қонақ үйлер желісінің алдында біздің қонақ үйлерімізде дәстүрлі жоғары сапалы сервисті сақтай отырып, қонақжайлық саласындағы инновациялық идеяларды интеграциялау мақсаты тұр.

«Rixos Hotels» – әлемнің 5 еліндегі 16 қонақ үйден тұратын халықаралық қонақ үй желісі. Алғашқы қонақ 2000 жылы Түркияда пайда болды. Rixos қонақ үйлерін басқаруды Rezidor Hotel Group компаниясы жүзеге асырады, штаб-пәтері Түркияда орналасқан. Компанияның нарықтық орны – сәнді қонақ үйлер, сондай-ақ ірі қонақ үй курорттық кешендері. Қонақ үй желісі инновациялық дизайнмен және ерекше қонақ үй сәулетімен тез танылды. Бұл қонақ үй желісінің тұжырымдамасы экологиялық таза, әдемі жерде тамаша орналасуды, алдыңғы қатарлы сәулет және дизайн шешімдерін, ең талапшыл қонақтардың тыныш демалысы үшін жан-жақты идеяны қамтиды.

Rixos қонақ үйлерін бүгінде Түркияның, Дубайдың барлық танымал курорттарынан табуға болады, сонымен қатар қонақ үйлер желісі бүкіл әлем бойынша белсенді өсуде. Осындай қонақ үй желілері біздің елімізде де орналасқан. Бүгінгі күні Rixos қонақ үйлері белсенді жұмыс атқаруда.

Rixos дәстүрлі стилінде, ауданы 52.000 ш.м. «Rixos Almaty» премиум класты қонақ үй, 2006 жылы бұзылған Пионерлер сарайының орнында салынған. Қонақ үйдің қасбеті қонақ үйдің беделі мен брендін баса көрсетеді, ал ғимараттың өзі эстетикалық, экологиялық, техникалық және санитарлық нормаларға сәйкес келеді. Rixos Almaty қонақ үйі бүгінгі таңда талғампаз сәулет пен талғампаз интерьер дизайнның ең жақсы үлгісі болып табылады [8].

«Rixos Almaty» қонақ үй кәсіпорнында персоналды басқару және жұмыстарды орындау процесі қонақ үйдің, мейрамхананың немесе қонақжайлылық саласындағы басқа кәсіпорынның ұйымдық құрылымы шеңберінде жүреді. Бұл қонақ үй кәсіпорнында құрылым компанияның қызметі жоспарланған, ұйымдастырылған, басқарылатын және бақыланатын бұйрықтардың сызбасын анықтайды. Демек, құрылым компанияға белгілі бір пішін (құрылым) береді және оны ұйымдастыру процесі мен жұмысты орындау үшін тиісті базамен қамтамасыз етеді.

Rixos Almaty қонақ үйінде қызметтердің кең спектрі бар, оған мыналар кіреді:

Жалпы: мейрамхана, бар, тәулік бойы тіркеу тағаны, темекі шекпейтіндерге арналған нөмірлер, мүмкіндігі шектеулі қонақтарға арналған нөмірлер, лифт, кіру/шығуды жедел тіркеу, дыбыс өткізбейтін нөмірлер, жылыту, багажды сақтау камерасы, кондиционер, мейрамхана (мәзір).

Негізгі спорт және демалыс: сауна, фитнес-орталық, солярий, спа және сауықтыру орталығы, массаж, гидро массаждық ванна, жабық бассейн (жыл бойы жұмыс істейді), сұлулық салоны.

Сервистер: нөмірлерге қызмет көрсету, конференц-зал банкет залы, бизнес-орталық, кір жуу, химиялық тазалау, шаштараз сұлулық салоны, нөмірдегі таңғы ас, киім үтіктеу қызметтері, жас жұбайларға арналған люкс, валюта айырбастау, аяқ киімді тазалау, оралған ланч, экскурсиялық бюро, факс ксерокөшірме, билет сату қызметтері, қонақ үй аумағындағы банкомат, консьерж қызметтері, трансфер (қосымша ақыға).

«Rixos Almaty» қонақ үйінде 262 люкс, 2 Presidential Suites, 34 Duplex Deluxe, 18 Deluxe Corner, 6 Suites және мүгедектерге арналған 2 нөмір бар.

Нөмірлерді брондау бөлімі ыңғайлы тұруды қамтамасыз ете алады, сонымен қатар тұрақты қонақтарға төмен бағалар немесе қосымша қызметтер көрсетілетін ұзақ мерзімді келісім-шарт ұсына алады. Мұндай келісімге бір жыл мерзімге қол қойылады және компания қонақүйге белгілі бір түн беруге міндеттенеді. Бұл келісімді екі тараптың заңгерлері мұқият тексереді [9].

Қорытындылай келе айтқанда, Қазақстанда туризм және қонақжайлылық саласы белсенді қалыптасу үстінде және одан әрі дамудың кең болашағы бар екенін атап өту керек. Қонақ үй бизнесіндегі жұмыстың қаралған нәтижелері еліміздің қонақжайлылық саласындағы қызмет көрсету сапасының енді ғана тұрақтана бастағанын көрсетеді.

Қазақстанның экономикасы және туризм жақсы дамыған ірі 6 қаласында орналасқан «Rixos» қонақ үй желілері қызметтердің кең ассортиментін ұсынатын жалғыз кәсіпорын болып табылады. Еліміздегі өзге орналастыру кәсіпорындарының қызмет көрсету сапасы ғана емес, сонымен қатар ұсынылатын қызметтер тізімі де шектеулі. Алайда, осы факторларға қарамастан жаңа технологияларды және қызмет көрсетудің оңтайлы әдіс-тәсілдерін қолданатын түрік қонақ үйлерінің тәжірибесін пайдалану – еліміздегі қонақ үй индустриясының қарқынды дамуына және сервистік қызмет көрсету деңгейінің артуына ықпал етеді деп болжауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Александрова А.Ю. «Международный туризм». Учебное пособие для вузов. М.: 2001г. – 464 с.

2. Котлер Ф., Боуэн Дж, Мейкенз Дж. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм: Учебник для вузов. - 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юнити – Дана, 2005 г.
3. Уокер Дж. Р. Введение в гостеприимство. Пер. с англ. - М.: Юнити-Дана, 2002 г.
4. Мазбаев О.Б., Омаров Қ.М. Қонақ үй шаруашылығы. Оқу құралы, 2007 ж. – 99 б.
5. Қазақстанның қонақ үйлері туралы / дайынд. Есжан А. // Қазақ. – 2006 ж. №15
6. Туризмнің дамуына қабылдау көп: облыстағы туризм проблемалары туралы / дайынд. С. Ғаббасұлы // Айқын. – 2005 ж. – 152 б.
7. Турция. Электронный ресурс. Режим доступа: www.turkey-info.ru
8. Генш К.Л. «Турция» 1-3. – Москва: Изд-во АСТ, Восток-Запад. –193 с.
9. Шатерникова А. Перекосы в развитии гостиничной инфраструктуры могут негативно сказаться на стремлении позиционировать Казахстан как новое туристическое направление. // Панорама, 2007. № 17.

УДК 338.46

Нурмуханбетова Динара Ериковна,

кандидат технических наук, ассоц. профессор НОД «Туризм и сервис»
Университет Нархоз,
г. Алматы, Казахстан

Какабаева Индира Бейбутовна,

магистрант 1 курса специальности «РДиГБ»,
Университет Нархоз,
г. Алматы, Казахстан

ИССЛЕДОВАНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА РАЗВИТИЯ ГОСТИНИЧНОГО БИЗНЕСА В СТРАНАХ ДАЛЬНЕГО ЗАРУБЕЖЬЯ В КОНТЕКСТЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

***Аннотация.** В данной статье проведено исследование зарубежного опыта развития гостиничного бизнеса в странах Дальнего Зарубежья в контексте заимствования в Республике Казахстан. Кроме того, в статье рассмотрены современные инновационные подходы к развитию гостиничного бизнеса в мире, дается оценка их внедрения в практику казахстанских гостиниц. Результаты исследования подтверждают улучшение развития гостиничного бизнеса в Казахстане и замедление внедрение инновационных подходов к развитию казахстанских гостиниц.*

***Ключевые слова:** туризм, гостиничный бизнес, зарубежный опыт развития, инновационные подходы к развитию отеля, автоматизированные системы управления.*

Нурмуханбетова Динара Ериковна

Какабаева Индира Бейбутовна

АЛЫС ШЕТ ЕЛДЕРІНДЕГІ ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІН ДАМУ ТУРАДАҒЫ ТӘЖІРИБЕСІН ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚОЛДАНЫЛУЫ

Аннотация. Бұл мақалада Алыс шет елдердің қонақ үй бизнесін дамыту тәжірибесінің зерттеулерін Қазақстан Республикасында қолданылуы жөнінде айтылады. Сонымен қатар, мақалада әлемдегі қонақ үй бизнесін дамытудың заманауи инновациялық тәсілдері қарастырылып, оларды қазақстандық қонақ үйлердің тәжірибесіне енгізуге баға беріледі. Зерттеу нәтижелері Қазақстандағы қонақ үй бизнесін дамуына оң әсер еткенін және Қазақстандық қонақ үйлерді дамытуға инновациялық тәсілдерді енгізудің баяулағанын растайды.

Түйінді сөздер: туризм, қонақ үй бизнесі, шетелдік даму тәжірибесі, қонақ үйді дамытудың инновациялық тәсілдері, басқарудың автоматтандырылған жүйелері.

**Nurmukhanbetova Dinara Erikovna
Kakabayeva Indira Beibutovna**

RESEARCH OF FOREIGN EXPERIENCE OF HOTEL BUSINESS DEVELOPMENT IN NON-CIS COUNTRIES IN THE CONTEXT OF BORROWING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Annotation. *In this article, the study of foreign experience in the development of the hotel business in non-CIS countries in the context of borrowing in the Republic of Kazakhstan is conducted. In addition, the article considers modern innovative approaches to the development of the hotel business in the world, and assesses their implementation in the practice of Kazakhstani hotels. The results of the study confirm the improvement in the development of the hotel business in Kazakhstan and the slowdown in the introduction of innovative approaches to the development of Kazakhstani hotels.*

Keywords: *tourism, hotel business, foreign experience of development, innovative approaches to hotel development, automated management systems.*

Туризм – это отрасль, развивающаяся в соответствии с глобализацией и одна из самых быстрорастущих наряду с автомобильной, нефтяной и химической промышленностью. С другой стороны, из-за положительных эффектов туризма, таких как поддержка платежного баланса путем создания притока иностранной валюты, создания рабочих мест и поддержки внешней торговли, инфраструктуры и надстройки, его развитие поощряется не только развивающимися странами, но и развитыми странами

Гостиничный бизнес является частью мировой индустрии туризма, и в настоящее время он является важным звеном в сфере туризма. Технологии в гостиничной сфере сегодня развиваются молниеносно. Стараясь обогнать конкурентов, гостиницы по всему миру все больше придумывают способы, как угодить клиенту.

Положение Казахстана как экономического и политического лидера Центральной Азии дает ей преимущество в развитии туризма. Чтобы использовать этот быстрорастущий сектор, Казахстан должен подчеркнуть свои региональные преимущества и рекламировать свои финансовые, культурные и научные ценности. Сектор туризма функционирует в соответствии с предположениями о доходах, занятости, инвестициях, экспорте и импорте.

Для эффективного развития гостиничного бизнеса менеджерами проводится поиск новых методов качественного обслуживания, охраны номеров и предоставления новых услуг для потребителей, которые сегодня внедряются в практику отелей зарубежных стран.

Инновации в зарубежном опыте развития гостиничного бизнеса в странах Дальнего зарубежья являются одним из путей для улучшения качества производства и быстрого качественного предоставления услуг в сфере гостиничного бизнеса. В большинстве современных гостиниц, есть онлайн бронирование и свои сайты. Отрадно, что сайты переведены на иностранные языки, тем самым есть возможность людям за рубежом получить информацию о месте, где они желают отдохнуть.

Следует отметить, что инновации в гостиничном бизнесе связаны непосредственно с развитием Интернета. Интернет позволяет в значительной степени повысить оперативность и качество связи, снизить затраты на коммуникации и командировки, расширить географию деятельности, круг клиентов и партнеров. Подобные инновации, связанные с интернетом, быстро набирают популярность у владельцев гостиниц, потому что выгода от их использования уже проверена временем.

Разработка и внедрение автоматизированных систем управления происходит в основном в крупных гостиницах. Наиболее популярными на этом рынке являются западные системы — «Micros Fidelio», «Lodging Touch LIBICA», Hospitality Enterprise Resource Planning «Cenium», Epitome PMS, Amadeus PMS, OPERA. На российском рынке известны такие как «Nimeta», «Эдельвейс», «Отель», «KEI Hotel», «UCS Shelter», соответствующие модули корпоративных систем Галактика и Парус [1].

Типичная структура автоматизированной системы управления гостиницей представлена ниже на рисунке 1.

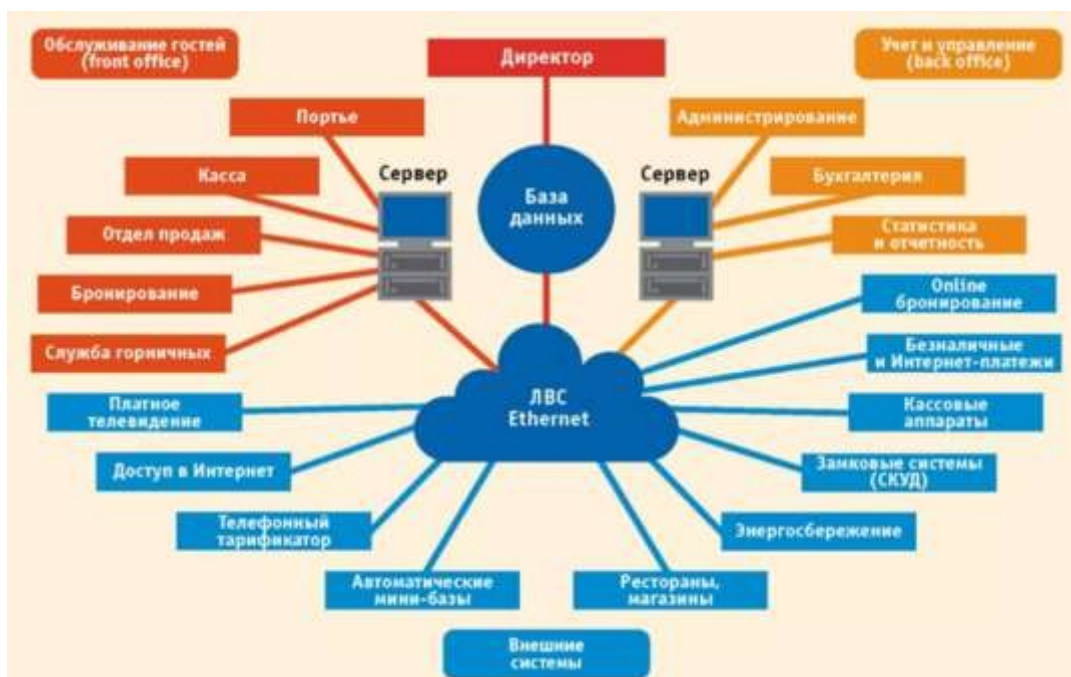

Рисунок 1 – Структура автоматизированной системы управления гостиницей

К сожалению, во многих гостиницах в Казахстане без «звезд» всю информацию о постояльцах до сих пор заносят в обычный журнал вручную.

Повысить эффективность системы управления гостиничным комплексом помогают программы, приложения для компьютеров. К специальной сети, содержащей все необходимые данные, подключают каждого сотрудника. Это позволяет получить доступ к информации тогда, когда возникает надобность, своевременно отреагировать на любые изменения, касающиеся продаж и бронирования.

В настоящее время все большее число предприятий индустрии гостеприимства отдают предпочтение этим технологиям, заменяя использование локальных серверов [2]. К основным недостаткам традиционных технологий относятся следующие: локальный сервер требует регулярного обслуживания от системного администратора; доступ к базе данных ограничен средствами локальной сети; скорость подключения ограничена скоростью локального провайдера и разделена между всеми, кто обращается к базе данных server [3]. Использование облачных технологий, напротив, имеет ряд преимуществ: облачный сервер, который ведут специалисты центра обработки данных; изменение вычислительного питания осуществляется программно и не требует физических действий, доступ к базе ограничивается только правом доступа (имя пользователя и пароль); скорость доступа к данным будет ограничена только скоростью доступа к данным конкретного пользователя; обеспечения непрерывности доступа, так как центр имеет дублирование каналов связи и источников аварийного энергосбережения.

Кроме того, известные гостиничные корпорации вслед за авиакомпаниями начали использование компьютерных гостиничных систем, как для внутреннего управления, так и для создания собственных транснациональных компьютерных систем бронирования и резервирования мест. Например, корпорация «Starwood Hotels & Resorts» предлагает своим гостям стать участниками программы «Starwood Preferred Guest (SPG) – Программа Привилегированных Гостей Старвуда», которая является самой популярной программой лояльности среди гостиничных сетей. Члены программы получают баллы и дополнительные услуги в отелях сетей Westin, Sheraton, St. Regis, Luxury Collection, Hotels и Four Points в более 740 отелях в 80 странах.

С целью удовлетворения потребностей деловых людей в крупнейших деловых центрах мира, сеть «Шератон» разработала программу «Гостиницы в аэропортах» в девяти европейских и четырех американских аэропортах. Эта инновационная программа содержит в себе «Кухню по биологическим часам», исследованную лучшими шеф-поварами сети и ведущими диетологами для того, чтобы преодолеть отрицательные эффекты от перелетов. «Номера для отдыха днем», которые можно забронировать за половину цены, при этом воспользовавшись теми же удобствами, что и во время проживания в отеле. Помимо этого, клиентам предоставляется набор «Transit Survival Kit», в который входят предметы личного пользования, и, конечно, услуги прачечной и химчистки.

Таким образом, развитие гостиничного бизнеса в мире невозможно без развития и внедрения инноваций. И, соответственно, гостиничный бизнес Казахстана не исключение [6].

Современные требования времени сегодня оказывают влияние на развитие казахстанских гостиниц. По оценкам ЮНВТО Республика Казахстан может принимать до 40 миллионов иностранных туристов в год, что в 3 раза больше, чем на сегодняшний день. Туристов, прибывающих в Казахстан, с

каждым годом становится все больше и больше, соответственно количество посетителей гостиниц увеличивается с каждым годом. Динамика количества обслуженных посетителей в местах размещения с 2016 по 2019 годы показана в таблице 1.

Таблица 1 – Количество обслуженных посетителей в местах размещения

[5]

Регионы Казахстана	2016	2017	2018	2019	2017 к 2016 в %	2018 к 2016 в %	2019 к 2016 в %
Республика Казахстан	3802225	4217782	5279406	4 262 963	110,9	138,9	112,1
Акмолинская	226 190	300 439	341 399	270 002	132,8	150,9	119,4
Актюбинская	83 589	84 744	100 450	90 415	101,4	120,2	108,2
Алматинская	264 819	435 239	703 663	721 398	164,4	265,7	272,4
Атырауская	211 756	200 003	184 353	150 787	94,4	87,1	71,2
Западно-Казахстанская	94 461	86 868	112 321	74 090	92,0	118,9	78,4
Жамбылская	93 669	90 776	103 912	84 917	96,9	110,9	90,7
Карагандинская	258 915	241 260	292 509	212 572	93,2	113,0	82,1
Костанайская	161 259	146 590	192 174	155 571	90,9	119,2	96,5
Кызылординская	39 373	49 485	59 192	42 815	125,7	150,3	108,7
Мангистауская	176 068	192 081	205 904	191 797	109,1	116,9	108,9
Туркестанская (ЮКО)	144 560	198 515	269 974	117 307	137,3	186,8	81,1
Павлодарская	110 456	114 057	147 485	113 664	103,3	133,5	102,9
Северо-Казахстанская	68 213	91 016	120 847	105 016	133,4	177,2	154,0
Восточно-Казахстанская	424 336	460 878	486 157	462 897	108,6	114,6	109,1
г.Нур-Султан	722 832	732 764	989 205	557 127	101,4	136,9	77,1
г.Алматы	721 729	793 067	969 861	786 795	109,9	134,4	109,0
г.Шымкент	–	–	–	125 793	–	–	–

Данные таблицы 1 свидетельствуют, что за анализируемый период по количеству обслуженных клиентов лидирует Алматинская область, она за 2018 год обслужила на 165,7%, а за 2019 год – на 172,4% больше гостей, по сравнению с 2016 годом. В ряде областей, таких как, Акмолинская, Кызылординская, Северо-Казахстанская, Туркестанская (ЮКО) также наблюдается рост количества обслуженных посетителей выше общереспубликанского значения [5].

В Казахстане стоимость гостиничных услуг очень высока. Стоимость проживания в гостиницах Казахстана равна стоимости проживания в гостиницах Нью-Йорка и Парижа. Из-за этих высоких затрат заполняемость отеля в среднем составляет 23% [5].

Развитие гостиничного бизнеса Казахстана идет по положительной траектории. Это подтверждают статистические данные о состоянии гостиниц в республике за последние годы. Соответственно, чем больше и быстрее начнут внедряться новые технологии в сферу туризма и гостиничного бизнеса, тем быстрее Казахстан сможет конкурировать на мировом рынке.

Однако следует отметить, что основу гостиничного сектора Казахстана составляют в основном небольшие гостиницы, при этом они преимущественно

не имеют «звезд». Присвоение обязательной «звездности» гостиницам предлагает Ассоциация гостиничного и ресторанного бизнеса Республики Казахстан. В 2019 году около 84% гостиниц Казахстана не имело звёздности [5]. Данный факт означает, что оснащенность их номеров заметно хуже, если сравнивать с зарубежными гостиницами.

К сожалению, больших и по-современному развитых гостиниц у нас в стране не так уж много. Хотя крупные гостиницы лучше оснащены технологиями, так как нацелены на более состоятельных клиентов. Вместе с тем, использование новых технологий значительно повышает стоимость номеров, но в тоже время, их использование делает отдых туриста намного комфортнее. Городами «гигантами» в гостиничной сфере Казахстана принято считать города Алматы и Нур-Султан. Два самых крупных и значимых города Республики, именно в этих городах, находят применение современных технологии. Наиболее широко используемые инновационные подходы к развитию гостиничного бизнеса в Республике Казахстан представлены на рисунке 2.

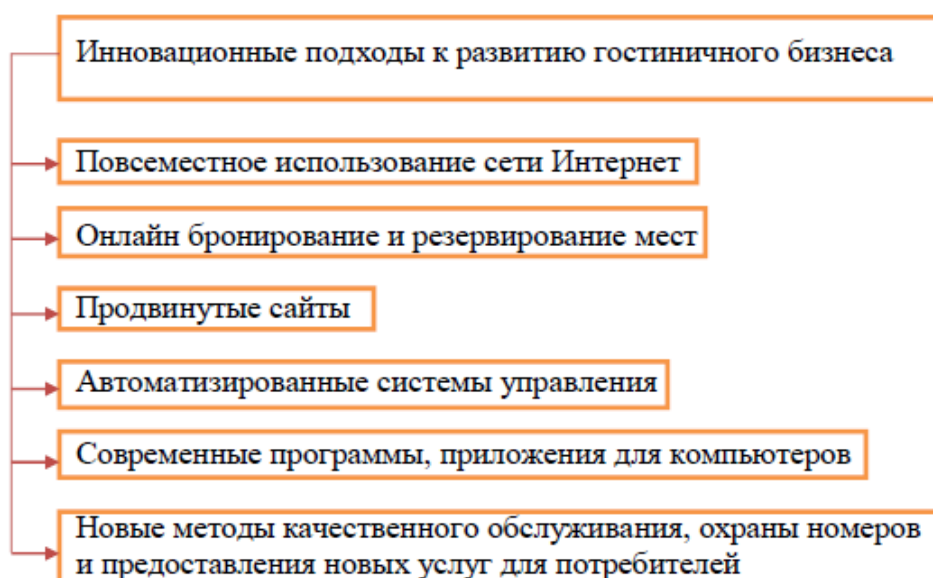

Рисунок 2 – Иновационные подходы к развитию гостиничного бизнеса РК

Таким образом, внедрение современных технологий инновационного характера в гостиницы Казахстана происходит медленно, не так как хотелось бы потребителям и самим гостиницам. Тем не менее, радует появление на нашем рынке таких крупных гостиничных сетей как Marriott, Hilton, Garden Inn и Ritz-Carlton. Надеемся, что опыт успешных гостиниц подхватят и все остальные участники данного рынка услуг.

Список литературы

1. Атикеева С.Н., Оспанова А.Е. Особенности становления гостиничных предприятий в республике Казахстан // Евразийский Союз Ученых. – 2020. – №9-7 (78). – С. 28-37.

2. Муталиева Л. М., Смыкова М. Р. Современные мировые тренды гостиничного бизнеса и возможности их применения в Казахстане // Социум и власть. – 2018. – №5 (49). – С. 19-27.

3. Рахимбекова Ж.С. Современные направления развития гостиничного хозяйства в Республике Казахстан // Экономика и статистика. – Алматы. – 2018. – №4. – С. 51-58.

4. Садыкова Р.К. Развитие гостиничного бизнеса в Казахстане (35-38) // Евразийский Союз Ученых. Экономические науки. – 2020. – №70(4). – С. 35-38.

5. Сайт Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан: Электронный ресурс. - Режим доступа: <http://stat.gov.kz> (дата обращения: 18.05.2021).

6. Шогельбаева Г.К. Гостиничная индустрия Казахстана: аналитический обзор // Norwegian Journal of Development of the International Science. – 2021. – №60-1. – С. 33-41.

ОӘЖ 779

Жумекенова Дидар Ерсайынқызы

*А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті,
Дене шынықтыру және спорт теориясы мен практикасы кафедрасының
Аға оқытушысы, Қостанай, Қазақстан*

Әшім Елсұлтан Таксинұлы

*А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің
Дене шынықтыру және спорт мамандығының 4 курс студенті
Қостанай, Қазақстан*

А.БАЙТҰРСЫНОВ АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ ӨңІРЛІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ, СПОРТ ЖӘНЕ ТУРИЗМ ФАКУЛЬТЕТІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ

***Аңдатпа:** Мақалада дене шынықтыру, спорт және туризм факультетінің қалыптасу кезеңдерінің жарты ғасырлық қысқаша тарихы туралы ақпарат беріліп, негізгі жұмыс бағыттары қарастырылған. Факультеттің негізін қалап оның дамуына үлес қосқан кәсіби және қоғамдық қызметте айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізген тұлғалардың еңбектері бейнеленген.*

***Түйін сөздер:** факультет, тарих, қалыптасу кезеңдері, факультет жетістіктері, дене шынықтыру және спорт, туризм, кафедра.*

Мұғалімдер институты құрылған күннен бастап (1939 ж.) студент жастардың дене тәрбиесіне көп көңіл бөлінді. Ол кезде мұғалімдер институты «Педагогический институт имени 50 лет Октября» деп аталған болатын. Кафедрада белгілі ғалымдар мен тәжірибелі оқытушылар жұмыс істеді, соның ішінде: Владимир Иванович Литуновский, Лидия Дмитриевна Мальчевская (Зотова), Подгорецкий Андрей Владимирович сияқты оқытушылар болды [1].

Мальчевская (Зотова) Лидия Дмитриевна 1954 жылы институтқа жоғары дене шынықтыру білімі бар бірінші маман ретінде келіп, зейнетке шыққанға дейін яғни 1984 жылға дейін жұмыс істеді.

Институттағы спорттық базаның кедейлігіне қарамастан, спорт жастардың сүйікті ісі болды. Көптеген спорт секциялары жұмыс істеді: гимнастика, ауыр атлетика, бокс, еркін күрес, волейбол және т.б. студенттер

мемлекеттік, облыстық және республикалық жарыстарда жеңіске жетті. 1966 жылы спорт залының ашылуы үлкен жетістік болды.

Спорттық жұмысты 1960 жылы ұйымдастырылған дене тәрбиесі кафедрасының басшысы Андрей Владимирович Подгорецкий басқарды.

1967 жылы биология факультетінде «Дене тәрбиесі» бөлімі ашылды. Осы негізде 1967 жылы ҚазКСР Жоғары білім Министрлігі «Дене тәрбиесі» мамандығына алғашқы қабылдау туралы жариялады. Институттың сол кездегі ректоры К. Ғазизов, дене тәрбиесі кафедрасы менгерушісі А.В. Подгорецкий және пединститут спорт клубының төрағасы И.Б.Маркос болды.

1967 жылдан бастап факультет құрылғаннан кейін «Буревестник» футбол командасы құрылып, оны Макаренко Геннадий Николаевич жаттықтырды [1].

1969 жылдан бастап А.В. Подгорецкий факультет деканы болып тағайындалып, 1983 жылға дейін басқарды. А.В.Подгорецкий факультетті жабдықтау, кадрлық әлеуетті қалыптастыру, облыс жастары мен тұрғындары арасында дене шынықтыруды танымал ету үшін көп жұмыс жасады.

Дене тәрбиесі факультетінің құрылуының екінші жылында спорттық базаны кеңейту үшін белгілі бір сәтті шаралар қабылданды және 1968 жылы студенттік спорттық-сауықтыру лагері мен биостанцияны ұйымдастыру үшін педагогикалық институтқа Щербаково кентінен алыс емес әдемі орманды жерде орналасқан Алтынсарин (Обаған) ауданының бұрынғы пионер лагерлерінің бірі және «Сосновый бор» санаторийінің құрылысы басталды. Бұл лагерь оқу-лагерлік жиындарды өткізу үшін тамаша жазғы база болды.

Әр істің сәттілігін екі компонент – база мен кадрлар шешетіні белгілі. Сол жылдары бүкіл Қостанай облысы бойынша жоғары дене шынықтыру білімі бар жиырмаға жуық маман болды, олардың алтауы (А.В. Подгорецкий, Л.Д. Зотова, В.В. Тетерин, Н.И. Сеницын, С.Н. Орещук және И. Б. Маркос) бірнеше жылдан бері педагогикалық институттың штатында болды. Бірден, 1967 жылы жаңадан ашылған мамандыққа Алматы ҚазМҒЗИ-нан В.Я. Рубцов (кейін ҚазКСР еңбек сіңірген жаттықтырушысы, дене шынықтыру факультетінің деканы, дене тәрбиесі кафедрасы менгерушісі) келді. КСРО-ның басқа қалаларындағы дене шынықтыру оқу орындарын бітірген мамандар Қостанайдың жаңа факультетіне қарай беттеді: Грозный қаласынан А.М. Лысенко (Асранкулова), Челябинск қаласынан В.А. Носенко, Алматыдан В.А. Исаков.

Жаңа мамандық арнайы кадрлармен өсе бастады: ерлі-зайыптылар А.А. және Н.Л. Померанцевтер, В.П. Янча, А.П. Баландин, В.П. Баданова, Н.В. Моргунова, Т.К. Самойлова, А.М. Егорова, Е.А. Савинова, П.К. Петров, М.И. Машенко, Г.К. Курило, А.К. Асранкулов, М.С. Ким, П.И. Трофименко, В.П. Артамонова. Бұл мамандар бізге Мәскеуден, Мәскеу облысынан, Өскеменнен, Ижевскіден, Воронежден, Николаевтан, Алматыдан келді.

Барлық спорттық-педагогикалық пәндерді оқыту өте жоғары деңгейде басталды (сол жылдары қажеттілікті ескере отырып алдын-ала сұраныс бойынша - шаңғы спорты, жеңіл атлетика, туризм, жүзу, гимнастика және т.б. спорт түрлері дами бастады). Тар бейінді мамандар болмаған жағдайда жергілікті штаттан тыс жаттықтырушы-оқытушылар тартылды. Сонымен, В.И. Литуновский мен В.П. Петров, футбол, хоккей және коньки - Г.Н.Макаренко, туризм - Ю.В.Семикоз волейболдан сабақ берді, дегенмен сол кезде кейбір «сағат бойынша оқытатындардың» әлі жоғары білімі болған жоқ [2].

Өзінің алғашқы жылдарынан бастап факультет құрама командалар мен жекелеген спортшылардың түрлі жарыстарда, соның ішінде бүкілодақтық және

халықаралық жарыстарда жарқын өнер көрсетуінің арқасында тез беделге ие болды. Жеңісті алғаш ашқандар - Қазақстан чемпионы, велотректен Қазақстан жүлдегері В.Лавриненко, бокстан Бүкілодақтық Универсиаданың жүлдегері В.Фатеева, қысқы көпсайысы бойынша КСРО чемпионы Т. Фатеева, көпсайысы бойынша КСРО-ның бес дүркін чемпионы В. Антимо, конькимен жүгіру спорты бойынша Қазақстан чемпионы Н. Винс атанды.1972 ж. жеңіл атлетикадан «Известий» кубогында институт атынан қатысқан облыс құрамасы жеңімпаз атанды. «Спорт шебері» жоғары атағын Винс Наталья, Кмита Станислав, Бишева Наталья, Фатеева Татьяна иеленді.

1983 жылдан 1990 жылға дейін дене шынықтыру факультетінің деканы болып педагогика ғылымдарының кандидаты Виктор Макаренко тағайындалды. 1984 жылы дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесі кафедрасының меңгерушісі Бикташева Г. Ш. болды.

1985 жылы құрылған педагогика факультетінде дене шынықтыру оқытушылары сабақ жүргізе бастайды, себебі педагогика факультетінің студенттері «Дене тәрбиесі мұғалімі» қосымша мамандандыруын алады.

1990 жылы күндізгі бөліммен қатар дене шынықтыру факультетінде сырттай бөлім ашылды. Осылайша факультет студенттерінің контингенті кеңейді.

1991 жылдан бастап дене шынықтыру және спорт факультетінің деканы КСРО ЖАК доценті, «Дене шынықтыру және спорт» ОӘБ республикалық кеңесінің мүшесі Г.Ш. Бикташева басқарды.

Факультетте 3 кафедра жұмыс істеді. Жоғары спорт шеберлігі кафедрасының меңгерушісі И.П.Сивохин педагогика ғылымдарының кандидаты, ауыр атлетикадан спорт шебері, Азия ауыр атлетика федерациясының Халықаралық ғылыми-әдістемелік комиссиясының мүшесі, халықаралық санаттағы төреші болды.

Дене шынықтыру және спорт ғылыми негіздері кафедрасы – меңгерушісі М.А. Артықов биология ғылымдарының кандидаты, доцент, «Special Olympics Kazakhstan» республикалық және облыстық кеңестерінің мүшесі.

Дене тәрбиесі кафедрасының меңгерушісі болып Г.Н. Порубов республикалық дәрежедегі төреші.

Факультет оқытушылары арасында Қазақстан Республикасына Еңбегі сіңген 3 жаттықтырушы, жоғары ұлттық санаттағы 4 жаттықтырушы, 3 оқытушы «Қазақстан Республикасында дене шынықтыру мен спортты дамытуға сіңірген еңбегі үшін» құрмет белгісімен марапатталды.

2005 жылдан бастап факультетте «Туризм» мамандығы ашылды. Факультетте келесі мамандықтар күндізгі, күндізгі-қысқартылған оқыту түрлері бойынша бакалавр дайындығы жүргізіле бастады: 58010800-«Дене шынықтыру және спорт»; 58090200 - «Туризм»[3].

Педагогикалық институттың университет болып қайта құрылуына байланысты факультеттегі кафедралар қайта құрылды. Спорт ойындары, циклдік спорт түрлері, ұлттық спорт түрлері және гимнастика, дене тәрбиесі және спорт биологиялық негіздері кафедралары ашылды.

2008 жылдан бастап факультет дене шынықтыру, спорт және туризм факультеті деп аталды.

Факультетте тұрақты түрде «Родник» туристік клубы жұмыс істейді. Клуб жетекшілері кафедра меңгерушісі Огиенко Н.А. және туризм бойынша еңбек сіңірген жаттықтырушы Огиенко И.В.

«Родник» туристік клубы құрылған сәттен бастап оның негізгі мақсаты туристік көпсайысты дамыту және танымал ету, спортшылардың техникалық және тактикалық шеберлігін арттыру болып табылады, клуб әртүрлі жарыстар өткізеді: «Алтын күз», жаяу жүргіншілер туризмі техникасы бойынша қала біріншілігі және т.б. Факультеттің туристері Оңтүстік Орал, Щучье Бурабай, Тянь-Шаньға бірінші және екінші күрделілік санаттарындағы демалыстарға катысты [3].

Сонымен қатар факультет ғылыми жұмыспен де белсенді айналысты. Дене шынықтыру және спорт ғылыми негіздері кафедрасы бойынша «Солтүстік Қазақстан аймағында тұратын әр түрлі жастағы және жыныстағы балалардың денсаулығы мен ақыл-ой дамуын бағалаудың морфофункционалды көрсеткіштерін кешенді зерттеу» атты ғылыми жоба сәтті әзірленді. Қазақстан Республикасының Ғылым Академиясының сараптамалық кеңесінің конкурстық іріктеуінен өтіп, Ыбырай Алтынсарин атындағы қазақстандық республикалық білім беру проблемалары институтының жоспарына енгізілген. Ол бойынша оқытушылар Артыков М.А., Бикташева Г.Ш., Артыкова Н.М. және Моторико Л.Г. зерттеулер жүргізді.

Осы уақытқа дейін оқу және оқу-жаттығу процесіне заманауи білім беру технологияларын енгізу бойынша жүйелі жұмыс жүргізілуде, бұл:

- ақпараттық қоғам жағдайында тұлғаны дамыту міндеттеріне сәйкес білім беру мазмұнын жетілдіру, білім беру бағдарламаларын әзірлеу;
- оқыту мен оқытудың жаңа әдістері мен ұйымдастыру нысандарын енгізу, оқу қызметінің түрлерін кеңейту;
- авторитарлық иллюстрациялық-түсіндірме оқытудан проблемалық, шығармашылыққа көшу.

Факультетте заманауи талаптарға жауап беретін аппаратурамен жабдықталған жаңа ақпараттық технологиялар кабинеті ашылды. Студенттерді дене шынықтыру және спорт саласында ақпараттық технологияларды қолдану бойынша кең мүмкіндіктермен, атап айтқанда, сауықтыру дене шынықтыруды компьютерлендіру, спорттық жарыстарды техникалық және бағдарламалық қамтамасыз ету, перспективалы спортшыларды іріктеу сияқты өзекті бағыттармен таныстырады. Оқу үрдісінде видеотехника кеңінен қолданылады. Студенттерді электрондық тақтада жұмыс істеуге үйретеді, электрондық және магниттік тасымалдағыштардағы оқу және әдістемелік әдебиеттер базасы кеңейтіледі.

Дене шынықтыру маманы керемет практикалық дайындықсыз мүмкін емес. Әрбір мұғалім бағдарламада қарастырылған физикалық менеджментті техникалық тұрғыдан мінсіз көрсетуі керек және мектеп немесе университеттің оқу бағдарламасынан кез-келген бақылау стандарттарын орындауы керек. Кәсіби дайындық арқылы мұғалім студенттік ортада құрмет пен беделге ие болады, нәтижесінде мұндай шебер оқытушының тиімділігі бүкіл тәртіпке артады.

Соңғы жылдары факультетте кадрлар даярлау өңірлік сипатқа ие болуда студенттердің басым көпшілігі Қостанай облысының тұрғындары болып табылады. Бүгінгі таңда өңірдің ең өзекті проблемасы жалпы білім беретін мектептердің, әсіресе ауылдық жерлерде дене шынықтыру мұғалімдерімен қамтамасыз етілуі болып табылады. Өз қызметін ерекше табиғи, экономикалық, әлеуметтік және мәдени жағдайларда жүзеге асыратын қазіргі заманғы ауыл мектебінде гуманизм рухымен ұштасқан, әлеуметтік, адамгершілік, эстетикалық мұраттарды бойына сіңірген, үлкен тәрбиелік мәні бар, ұрпақтардың сан

ғасырлық еңбек, адамгершілік, отбасылық-тұрмыстық тәжірибесін көрсететін прогрессивті ұлттық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды жаңғыртуға ерекше назар аударылуға тиіс.

Жалпы білім беретін мектептерден басқа факультет кафедралары БЖСМ жас спортшыларын даярлау жүйесінің мекемелерімен, спорт клубтарымен байланыс жасайды. Оқытушылардың көпшілігі спорттық федерациялардың мүшелері болып табылады, олар спортшы балалармен көптеген жылдар бойы жұмыс жасауда[3].

Өткен жолға қарап, дене шынықтыру факультеті ұжым жинақтаған тәжірибе мен қалыптасқан дәстүрлер негізінде біздің университетіміздің мүмкіндіктері мен аймақтың қажеттіліктерін ескере отырып, ең ұтымды қызмет бағдарламасын анықтады деп айтуға болады.

Факультет тарихында ұжым абыроймен еңсерген көптеген күрделі кезеңдер болды, сондықтан да ол дамуды жалғастыра отырып, алдына қойылған мамандарды даярлау сапасын арттыру міндеттерін шеше отырып, алға сеніммен қарайды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1 Терновой, И.К. Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының тарихы [Текст] / И.К. Терновой, К.М. Баймырзаев, А.Ш. Ибатулин. – Костанай, 2009.

2 Кустанай-Костанай: очерки истории [Текст]: 2 т. (с 1936 по 2013 годы) / под ред. И.К. Тернового. – Костанай: ТОО «Костанайполиграфия», 2013. – 2 том.

3 Бикташева Г.Ш. Дене тәрбиесі факультеті: мемлекет және даму болашағы // ҚМПИ жаршысы. №7, 2016.

Абдиева Газиза Ильясовна,
магистр педагогических наук, ст.преп.
Международный университет туризма и гостеприимства,
г.Туркестан, Казахстан

РОЛЬ ПЕДАГОГА-ЭДВАЙЗЕРА В ФОРМИРОВАНИИ УСПЕШНОЙ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО ПРОФЕССИОНАЛА.

Аннотация: В статье рассматривается роль и место педагога-эдвайзера в обновлении содержания высшего образования при вхождении в мировое образовательное пространство. Новые тенденции в системе высшего образования определяют роль педагога в вузе, как субъекта который уже не «учит», а только помогает «учиться», в границах целесообразности и его личной заинтересованности.

Ключевые слова: личность, высшее образование, мировое образовательное пространство, педагог-эдвайзер, индивидуально-профессиональные качества.

Әбдиева Ғазиза Ільясқызы
БОЛАШАҚ КӘСІБИ МАМАНЫҢ ТАБЫСТЫ ТҮЛҒАСЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГ-ЭДВАЙЗЕРДІҢ ОРНЫ

***Андапта:** Мақалада әлемдік білім беру кеңістігіне ену кезінде жоғары білім мазмұнын жаңартудағы педагог-эдвайзердің рөлі мен орны қарастырылады. Жоғары білім беру жүйесіндегі жаңа тенденциялар мұғалімнің университеттегі рөлін анықтайды, ол тек "оқытып" қана қоймай, "оқуға" бағыт бағдар беріп жеке жұмыс жасауға көмектеседі.*

***Түйінді сөздер:** тұлға, жоғары білім, әлемдік білім беру кеңістігі, педагог-эдвайзер, жеке-кәсіби қасиеттер.*

На современном этапе в Казахстане внедрение кредитной системы обучения невозможно без учета мировых тенденций в сфере высшего образования. Казахстан в марте 2010 года подписал Великую Хартию Университетов, присоединился к Болонской декларации и стал полноправным членом Европейской зоны высшего образования. Основным принципом Болонской декларации, является трехуровневая модель подготовки специалистов: «бакалавр - магистр - доктор PhD» означает внедрение новой кредитной системы обучения в вузе.

«Новое поколение должно уметь справляться с решением крупных проблем, уметь как адаптироваться к изменившимся экономическим и технологическим обстоятельствам, так и использовать эти условия в свою пользу, предчувствуя глобальные тренды на два шага вперед», отмечает лидер нации, глава государства, Ел басы Н.А.Назарбаев [1]. Для реализации задач поставленным Ел басы перед молодежью, в Казахстане создана благоприятная среда как основной фундамент для развития внутреннего потенциала успешной личности. Ведь, современный конкурентоспособный специалист это личность со свободным выражением мысли, и готовым к свободной реализации креативно-инновационных проектов и для воплощения творческих замыслов в различных сферах общества.

В рамках современной образовательной парадигмы обучающегося в системе высшего образования уже не «учат», а обучающейся сам «учится» и «развивается», а педагог в вузе ему помогает в границах целесообразности и его личностной активности.

В процессе обновления содержания высшего образования, педагогу-эдвайзеру необходимы знания и навыки, профессиональный опыт, личностная интуиция, умение видеть, понимать, анализировать, сравнивать, моделировать, прогнозировать явления педагогической действительности в процессе формирования успешной личности будущего специалиста.

Современная вузовская система требует от педагога-эдвайзера нового стиля педагогического мышления и психологического поведения ориентированный на «субъектно-субъектное» взаимодействие на основе сотрудничества и партнерства и это предполагает возможность достижения целей обучения и воспитания с позиций будущего успешного специалиста. Поэтому важной особенностью учета современных мировых тенденций в сфере высшего образования является творчески созидательная направленность педагога на разработку системы эффективных методик и технологий педагогического процесса, имеющих альтернативный, по отношению к традиционному характеру взаимодействия «субъект-объект». Важно, педагогу-эдвайзеру для развития успешной личности будущего профессионала необходима учитывать индивидуально-психологические особенности личности (характер, способности, темперамент, стиль поведения).

Именно, в новой системе образования педагог-эдвайзер должен обладать психолого-педагогическими возможностями формировать у студентов академической группы интерес к своей личностной особенности и конечно к специфике избранной профессии.

Современная вузовская система нуждается в педагогических кадрах, способных эффективно находить пути личностно-профессиональной реализации своих возможностей, комплекса знаний в изменяющихся современных условиях. Одним из индивидуально-профессиональных черт педагога-эдвайзера является уровень общей культуры, отношение к своей личности, к личности обучающегося и к умелой организации коллективной деятельности, ориентированной на простые человеческие ценности и морально-этические нормы в социуме. Великий педагог В.А.Сухомлинский говорил, что педагог воспитывает не столько определенными методами и приемами, но и прежде всего влиянием собственной личности, индивидуальности [5].

На сегодня необходимо понять еще одну из профессиональных качеств педагога-эдвайзера педагогические способности, как основное психолого-педагогическое и профессиональное мастерство, ориентированное на умение и навыки работы со студенческой аудиторией, на партнерство «педагога и студента», направленный на гуманность и тонкое наставничество. И следует отметить: умение развивать в обучающихся креативность и любознательность; сплачивать студентов вокруг себя; психологически понимать индивидуально-психологическую особенность личности обучающегося; уметь вести за собой всю академическую группу; завоевывать абсолютное доверие студентов к своей личности; осуществлять практический контроль за действиями обучающихся; владеть способностью убеждать; владеть организаторскими и ораторскими, дидактическими, коммуникативными, мнмотехническими качествами.

Общеизвестно, что педагогическое мастерство с годами профессионально и гибко переходит на профессиональный опыт педагога, под которым понимается, прежде всего - уровень творческого овладения современной системой средств психолого-педагогического воздействия (голосом, мимикой, жестами, стилем). Он не только умело овладевает теоретическими знаниями в наиболее интересной и доходчивой форме для аудитории в процессе обучения, но и эффективно применяет психолого-педагогические воздействия на личность обучающегося. И такое психолого-педагогическое умение педагога-эдвайзера формирует личностно-профессиональную модель успешного поведения в вузе, которая называется педагогической техникой педагогического опыта.

В процессе всей психолого-педагогической деятельности педагог-эдвайзер критически анализирует ход своих личностно-профессиональных действий и поступков как педагог вуза, то есть как основное направляющее лицо в учебно-воспитательном процессе. Исследователи в области психолого-педагогической науки говорят о том, что в современных условиях учебно-воспитательный процесс в вузе должно носить личностно-ориентированный характер. И это определяет степень развития некоторых индивидуально-профессиональных качеств педагога-эдвайзера, таких как способность к педагогическому мышлению, организаторские способности, выносливость нервно-психической системы, сочетание быстрой реакции с находчивостью, эмоциональной уравновешенностью, умением владеть своими личностными чувствами.

Таким образом, внедрение кредитной системы обучения в вузах Казахстана означает не только вхождение в мировое образовательное пространство, но и изменение содержания и сути образования в вузе в подготовке специалистов с уровнем креативной самостоятельности, что непременно повлечет за собой качество высшего профессионального образования в современном информационном обществе.

Первоочередная задача педагогов в вузе на сегодня привить будущим специалистам способность к непрерывному профессиональному росту в условиях трансформации современного социума. И потому в условиях образовательных перемен радикально меняется статус педагога в системе высшего образования.

Современная вузовская система формирует наиболее новую модель деятельности педагога как субъект учебно-воспитательного процесса в вузе имеющий статус педагога-эдвайзера. Основные принципы новой системы организации образовательного процесса в вузе всецело направлены на «идея формирования новой генерации людей с инновационным, творческим типом мышления, с развитой мировоззренческой культурой, высококвалифицированных профессионалов с этически ответственным отношением к миру» [6]. И поэтому в работе со студентами в вузе педагог-эдвайзер осуществляет учебно-воспитательный процесс в системном формировании личности будущего конкурентоспособного специалиста.

Список литературы

1. Назарбаев Н.А. «Казахстанский путь». - Караганда, 2006
2. Harrison, E. Faculty perceptions of academic advising: I don't get no respect, *Nursing Education Perspectives*, 30 (4), (2009a) pp. 229
3. Кант И. Полн. собр. соч. Т.2. М., 1991. С.67
4. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. - М. - 1956.- С.171
5. Сухомлинский В.А. О воспитании. - Изд. 4-е. - М.-1952. - С.123
6. Закон Республики Казахстан Об образовании (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.03.2011 г.).

ӘОЖ 372.878 Е 78

Есмахай Ербол Сейппулаұлы. Оқытушы. Магистр

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті.

Дене шынықтыру кафедрасы.

Тараз қаласы.

Әшімханов Әл-Қуат Маратханұлы. Оқытушы.

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті.

Дене шынықтыру кафедрасы.

Тараз қаласы.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ-САУЫҚТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУҒА КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫ ЖЕТІЛДІРУ

Аннотация: Болашақ мамандарды кәсіби даярлау педагогикалық жоғары оқу орындарында жалпы білім беру жүйесі шеңберінде дамитын және қызмет ететін, кәсіби-білімділік жүйені құрайды. Жалпы кәсіптік білім беру жүйесі: жалпымәдени, педагогикалық-психологиялық және пәндік, онымен қоса

кәсіби дайындық элементтерінен тұрады. Ұстаз көрсетілген жүйенің бір бөлігі ретінде өзінің міндеті етіп оқушыға пайда болған танымдық міндеттер мен оның өзінің ойлау тәсілдерін және іс- әрекеттері арасындағы, қайшылықтарды оны оқушы пайда болатын қиыншылық ретінде субъективті қабылдайды және жеңуге көмектеседі.

Түйін сөздер: дене тәрбиесі, еліктеушілік, спорт үйірмелері, тәрбиелеу, пайда, ұстаз, болашақ.

ФИЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫЕ РАБОТЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НА ОРГАНИЗАЦИЮ РАБОТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

***Аннотация:** профессиональная подготовка будущих специалистов формирует профессионально-образовательную систему, развивающуюся и функционирующую в рамках системы общего образования в педагогических вузах. Система общего профессионального образования: общекультурная, психолого-педагогическая и предметная, включает в себя элементы профессиональной подготовки. Учитель, являясь частью указанной системы, своим долгом субъективно воспринимает и помогает преодолеть возникшие у ученика познавательные задачи и противоречия между его собственными образами мышления и поступками, как трудности, с которыми сталкивается ученик.*

***Ключевые слова:** физкультура, имитация, спортивные кружки, воспитание, польза, будущее.*

PHYSICAL CULTURE AND RECREATION OF FUTURE TEACHERS ORGANIZATION OF WORK IMPROVING PROFESSIONAL TRAINING

***Annotation:** professional training of Bolashak specialists forms a professional and educational system that develops and operates within the framework of the general education system in pedagogical universities. The system of general professional education consists of: general cultural, pedagogical-psychological and subject-specific elements of professional training. The teacher, as part of this system, subjectively perceives the contradictions between the cognitive tasks that arise for the student and his own ways of thinking and actions as difficulties that arise for the student and helps him to overcome them.*

***Key words:** physical education, imitation, sports clubs, education, profit, uztaз, future.*

Қазіргі адам дамуының элементі болып табылатын дене тәрбиесі білімінің маңыздылығымен анықталатын, оның оқу-тәрбие үрдісіндегі үлесін, онымен қоса, қалыптаса бастаған білім беру философиясының шеңберіндегі дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарының жаңа мақсаттарын және оны меңгеруде қалыптасқан жүйенің жоқтығын ескере отырып, болашақ мамандарды даярлауды жеке мәселе ретінде тек практикалық қана емес, теориялық тұрғыдан да айырып көрсету керек.

Мектептегі дене шынықтыру-сауықтыру бойынша туындаған күрделі мәселелерді шешу төмендегідей ұйымдастырылуы тиіс:

1. Жұмысқа қабілетті болу үшін оқушылардың дене мәдениеті мен дамуына ықпал ету.

2. Ағзаның дұрыс дамуы тұрғысында коршаған ортаның жағымсыз әрекеттері мен түрлі ауруларға қарсы тұрып, денсаулықты нығайту.

3. Негізгі қимыл сапасын дамыту және адамның жан-жақты қимыл қабілетін қалыптастыру.

4. Тек денемәдениетіғана емес, соныменкөсе ерік-күшсапасын, сенімсіздік пен әлсіздіктіжеңбілугетәрбиелеу.

5. Дененіөміргеаса қажеттіқимылдарынынбілік - дағдыларынмеңгеру.

6. Дана тәрбиесімен ұдайы және қызығушылықпен айналысуға тәрбиелеу.

7. Өмірге қажетті дене тәрбиесі мен спорт, медицина, жеке бас гигиенасы туралы білім қалыптастыру

Оқу тәрбие жүйесіндегі мұғалімнің алдында тұрған негізгі міндет – өзіне жүктелген білім жүйесіндегі тапсырманы өз әрекетіне қарай жинақтау. Мектептегі оқытудың мақсаты оқушыларды денсаулық сақтау мен салауатты өмір салтына тәрбиелеу болып табылады .

Біздің пікірімізше, бұл мақсатқа мынадай жолдармен жетуге болады:

1. Оқушыға білім бере отырып, дене тәрбиесі мен спорт туралы түсінігін қалыптастырып, жаттығулардың пайдасын ұғындырып, өздерінің қимыл әрекеттерін талдай білуге үйрету. Мектептегі алған білімінің болашақ өмірге тигізер пайдасы зор екендігіне оқушылардың көздерін жеткізу.

2. Денсаулықты нығайтып, дене мәдениетін қалыптастыру.

3. Оқушыны тұруға, жүгіруге, секіруге доп лақтырып және жүзуге, шаңғы тебуге, салмақ көтеруге үйрету.

4. Оқушының күшін, жылдамдығын, шапшағдығын, икемділігін, мергендігін, дәлдігін және қимылдың дәлдігі мен маңыздылығын меңгеруге үйрету

5. Қалыпты жағдай мен қимыл мәдениетіне тәрбиелеу

6. Эстетикалық және адами интеллектілерін дамыту

Міне, жағдайлар арқылы дене тәрбиесі туралы білім қаруланады. Бұл мақсатқа жету үшін, ойлауды дамыту, сана мен ерікті, сезім мен тәртіпті, мәдениетті қалыптастыру қажет. Дене жаттығуы мен қимылсыз бұл даму жүзеге аспайды.

Дене жаттығуына жетік болып, спортты еркін меңгерген, дене мәдениетінің жақсы дамуы адам құндылығының бастапқы бөлігі деуге болады. Құндылықты меңгеру әрекеті жалғыз дене тәрбиесі сабағына ғана тән емес, сонымен қатар, спорт үйірмелері мен секцияларында немесе үйде де дене қимыл жаттығуларымен жүзеге асырылады. Сондықтан дене тәрбиесі мұғалімдеріне арнаулы дайындықтан өтіп, мектеп оқушыларын дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарын ұйымдастырудағы даярлықты меңгеруі талап етіледі.

Болашақ мамандарды кәсіби даярлау педагогикалық жоғары оқу орындарында жалпы білім беру жүйесі шеңберінде дамитын және қызмет ететін, кәсіби-білімділік жүйені құрайды. Жалпы кәсіптік білім беру жүйесі: жалпымәдени, педагогикалық-психологиялық және пәндік, онымен қоса кәсіби дайындық элементтерінен тұрады.

Жоғарғы оқу орнында студенттердің кәсіби даярлығын жетілдіруде тиісті деңгейге жауап беретін талаптар айқындалып қана қоймай, оларды жүзеге

асырудың тиімді жолдары іздестірілуі тиіс. Алдымен оның бастапқы тұғыры болатын жарғы оқу орындарында болашақ мамандарды даярлаудың әдістемелік жүйесінің қазіргі жағдайына талдау жасалады. Ол сараптау арқылы мұндағы орын алатын қарама-қайшылықтар анықталып айқындалады.

Ю.К. Бабанский қарама –қайшылық көп жағдайда кездейсоқ бір ізділікте қарастырылатандығын анықтайды. Ол жоспарлау процедурасына сәйкес келмейді, оқыту процесін ұйымдастыру мен реттеуге мұғалімдер мен әдіскерлер нақтылығы жағдайда процесті жасауы ескерілмейді.

Зерттеу нәтижесінде мыналар анықалады: - қарама – қайшылықтарды қалай болса солай тұжырымдау дұрыс емес, нақтылы педагогикалық, процесті жүйе ретінде, олар зерттелетін объектінің мәнін ашуы тиіс;- қарама – қайшылықтар жүйесін ғана емес, сонымен бірге оларды шешу әдістемесін негіздеу керек.

Педагогикалық процестің мақсаты оқушылар тұлғасын қалыптастыру болады. Демек, бірінші және негізгі қарама- қайшылықтар тобы – бұл даму үстіндегі тұлғаның қарама- қайшылықтары. Бұл педагогикалық процестің қарама-қайшылықтар тобын психологтар жеткілікті жәрежеде жақсы зерттеген. Олардың қатарыа Г.К. Костюк келесі қарама- қайшылықты жатқызады:

- Жаңа қажеттілік, мүдделер, ұмтылушылық пен тұлға мүмкіншілігінің қол жеткен даму деңгейі арасындағы;

- Жаңа ғылымдардың міндеттерінен бұрын қалыптасқан ойлау тәсілдері мен іс-әрекет тәсілдері арасындағы;

- Тұлға деңгейінегі жеткен деңгейі мен оның өмір сүру қалпы, қоғамдық қатынастар жүйесінде алатын оның орны, атқаратын қызметі арасындағы;

- Жақсы жетістіктерге ұмтылушылық пен қиыншылықпен қорқу арасындағы;

- Дербестікке, тәуелсіздікке ұмтылушылық пен жеке тәжірибенің жетіспеуі арасындағы;

- Мақсаттылық, стереотиптік (еліктеушілік), тұрақтылық пен ширақтылық, өзгергіштікке ұмтылушылық арасындағы;

- Тұлғаның ерікті әрекеті мен қоғамдық қажетті іс-әрекет арасындағы

Тұлға дамуындағы қайшылықтарды білу жеткілікті дәрежеде жұмыс әдісін біліп, педагогикалық әрекеттің жемісін жасауға мүмкіндік береді, ол оқушыларды дербес тәуелеіздікке, өз орнын табуға ұмтылудағы оның формалары мен әдістерін табуға көмектеседі. Дұрыс педагогикалық басшылық жасалмаса, қайшылық шешілмейді, тұйыққа тірелетеді, ол әдетте шиеленіскен дәу-жанжалға әкеледі. Дамуда тоқырауларға әкелетін кейбір үзілістер пайда болады. Бір құбылыстың ішінде пайда болған қайшылық оның өз ішінде шешілмейді, басқа жоғары деңгейдегі құбылыстармен байланыстары арқылы, яғни жаңа, өте күрделі даму формасы құрылуы арқылы жүзеге асады. Қайшылық дегеніміз қарама- қарсылықтардың бірлігі. Егер субъектінің іс-әрекеті арқылы қарама- қарсылықтардың бірі басқаға сәйкес келсе, онда қайшылық шешіледі деген сөз. Бұл деректі анықтау қозғаушы күштерге ықпал ету әдістемесіне, оқытумен тікелей байланысты.

Ұстаз көрсетілген жүйенің бір бөлігі ретінде өзінің міндеті етіп оқушыға пайда болған танымдық міндеттер мен оның өзінің ойлау тәсілдерін және іс-әрекеттері арасындағы, қайшылықтарды оны оқушы пайда болатан қиыншылық ретінде субъективті қабылдайды және жеңуге көмектеседі. Бұл қайшылық әлеуметтік тәжірибенің әртүрлі іс-әрекеттер түрлерінің тәсілдерін меңгеруге көмектеседі, олармен көптеген ұрпақтар бойы әлеуметтік тәжірибе жасалады.

Негізінен мұғалім нақтылы кезеңдегі қайшылықтың анықталған ерекшеліктеріне байланысты оқушыларға (педагогикалық басшылықтың мәні міне осында) өз орнын табуға керекті тәсілдерін меңгеруге көмектеседі. Демек, кең мағынада Түсіндірілетін заттық (пәндік) іс-әрекет, оған мұғалімнің басшылығымен оқушы еңгізіледі, қайшылықтарды шешудің құралы болады, ал ол индивидтің субъект болып қалыптасуына әкеледі.

Сонымен, оқытушы мақсатты педагогикалық процестің дамына ықпал еткісі келсе, «ұзтаз - студенттер» жүйесіне тән бірнеше қайшылықтар тобының болағындығын ескеруі керек. Сонымен бірге, оқытушы өзінің әр-бір нақтылы практикалық іс-әрекеттерінің аз ғана уақытында шәкірт тұлғасының нақтылы даму қайшылықтарына бір ғана емес бірнеше оқу, көркем еңбек, спорт және т. б. Ұжымның жүйесі болатын, онда жетекші іс-әрекет әртүрлі қайшылықтарды шиеленістіре түсуі мүмкін. Нақтылы педагогикалық процестегі қайшылықтар оның сыртқы етінде жатпайды. Мұғалім процесс барысында ауытқудан пайда болып келе жатқан қайшылықтарды білуді, олардың ерекшеліктерін анықтау үшін және осыған байланысты өз әрекетінің ұзақ мерзімді жоспарын алу қажет болса тез шешім қабылдау үшін керекті, оған сай теориялық және әдістемелік дайындық қажет.

Егер педагог, сол нақтылы қайшылықтың басқа топтар жүйесіндегі орнын көре білсе, онда оның қабылдаған шешімі педагогикалық процестің негізгі интерактивтік қасиетін оқушы тұлғасына өзара қиылыстағы қосымша жүйелердің үздіксіз ықпалын корсетеді. Ұстаздың басшылығымен жұмыс істейтін адамдардың әрекеттерінде қалай болса да педагогикалық процестің - белсенділік теңқатынастың бірлігі, қосымша жүйенің қызметтік мамандануы, көп жақты қатынастардың процесс субъектілерінің өзара әрекетінің нәтижесінің әсері сияқты қасиеттері көрінеді.

Қайшылықтардың бағыттылықпен шешілуі педагогикалық процестің табиғатына сай дұрыс қызмет істеуіне әкеледі. Педагогтың алатын негізгі

нәтижесі студенттердің оқу және оқудан тыс кеңістікте белсенді түрде іс-әрекет тәсілдерін меңгере түсуімен байланысты, бұнсыз олардың әрекетінің дамуы мүмкін емес. Бұл дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарында маңызды болып табылады.

Дене тәрбиесі пәнін оқыту және оның бағыт-бағдары Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрілігі бекіткен әдістемелік нұсқаулар, нормативтік құжаттар және өзіміздің жасаған әдістемелік жүйе арқылы жүргізіледі, олар:

1. Дене тәрбиесі бойынша оқу бағдарламалары;
2. Сыныптан және метептен тыс спорт жұмыстарының бағдарламасы;
3. Дене даярлығының Президенттік сынақтары;
4. Денсаулық жағдайына байланысты арнайы дәрігерлік топқа жатқызылған оқушылардың сабақ бағдарламасы;
5. Мектептегі дене тәрбиесі ұжымы мен мектептен тыс мекемелер туралы ереже;
6. Дене тәрбиесі ұйыдастыру және көпшілік дене тәрбиесі жұмыстарын дамытуға арналған әдістемелік нұсқау жөніндегі нормативтік құжаттар т. б.

Оқу саласы бойынша жоғары оқу орындарында жетекші қызметтегі жұмыс ретінде өзі үшін емес сапалы жетістіктерге жету үшін - болашақ педагогқызметінің қалыптасу жолдары көрсетілген. Оқу қызметіндегі болашақ

педагогдережесінің өсуі, өз жеке басының белсенділігін көрсету үшін дидактикалық жүйенің мүмкіндіктерін берумен анықталады. Көптеген жағдайда бұл мүмкіндік бұрыннан қалыптасқан “белсенлі оқыту” терминімен бірлесіп, дидактикалық жүйені зерттеу және жасау бағыттарын игереді. Жоғарыда айтылғандардың астарында жиі аталатын “белсенді” оқытудың жаңа түрлері мен әдістері келесілермен ұқсастырылып келтіріледі, яғни мәселелі лекциялар, семинар-пікір-таластар, мұғалім қызметіндегі имитациялық моделдеудің әлістері, іскерлік және инновациялық ойындар және оның тиімділігін тежірибелі-эксперимент тексеуі. Педагогты дайындау кезінде белсенді оқытудың түрі мен әдістерін жасау, жалпы жоғары мектептерге мамандар даярлауда, мысалы, іскерлік ойындар, имитациялық моделдер қандайда бір ғылыми-әдістемелік негіздемесіз эмпирикалық түрде пайдалануының басымдылығын көрсетеді. А. А. Вербицкий “дәстүрлі үйлесімін тапқан белсенді оқытудың түрі мен әдістерін кешенді пайдалану - бұл сирек кездесетін құбылыс, жұмсалған күштерді көбіне ақталмайды” дейді [3].

Оқытудың классикалық көрінісі көмегімен білім беруді түсіндіру қиынға соғады, атап айтсақ студенттің мұғалім “қызметіндегі” іскерлік ойындары, педагогика кафедрасындағы ғылыми-әдістемелік және ғылыми зерттеу жұмыстарына қатысуы, оны мектеп практикасына ендіру болып табылады.

“Қызмет” түсінігі психология және педагогика сияқты мектеп практикасына қатаң түрде кірді.

Ю. Қ. Бабанский еңбек әрекетінің жалпы теориясын адамның танымдық қызметіне таралуы қажет деп ұсыныс жасап, берілген теорияның талдауымен “одан мақсатты, мазмұнды, мотивті, іс-әрекет тәсілдерін ... көруді талап етеді, іс-әрекеттерін реттеу тәсілдері мен олардың нәтижелілігін бақылау” толықтырылған болып табылады дейді [4].

И. Я. Лернер білім беру мазмұны құрамын анықтайтын әлеуметтік тәжірибенің төрт элементін анықтады, яғни [5],

- білім туралы ілім мен әрекет тәсілдері;
- әрекет тәсілдерін жандандыру тәжірибесі;
- жаңа мәселелерді шешу дайындығын көрсететін шығармашылық әрекет тәжірибесі;
- эмоционалды-құнды тәжірибенің өмірмен байланысы.

Психологиялық-педагогикалық дайындық жүйесінде білім беру мазмұнының әрбір түрін игеру үшін студент қандай қызметті іске асыру қажет?

Жоғары педагогикалық білімнің, оқыту ыңғайылы қызметіне сәйкестігі негізгі мәселелерінің бірі - игерген кәсіби қызметінің толық құрылымын қалыптастыру болып табылады.

Жоғары оқу орындарында дене тәрбиесі мұғалімдерін *дене* шынықтыру сауықтыру жұмыстарын ұйымдастыруға даярлауын қазіргі кездегі жағдайын талдаула «Дайындық» ұғымын қарастырсақ, ол біріншіден, бір мақсатқа бағытталған қажетті білім, білікті қалыптастыру бағытындағы оқыту; екіншіден, жинақталған білім-білік қорымен сипатталатын нәтижеге бағдарлану. Сонда дайындық оқу-тәрбие үрдісі және оның нәтижесі болып шығады. Бірінші мақсатқа жету нақтылы білім жүйесі және тұлғалық сипаттын қалыптасуымен көрінеді. *Екінші* мақсат нақтылы кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін қажетті біліктілік пен дағдының қалыптасуы арқылы жүзеге асады.

В. А. Сластенин педагогтың кәсіби дайындығының жүйесіне мыналарды жатқызады:

- а) психологиялық дайындық, яғни педагогикалық қызметтегі өз білімін

жетілдіру қажеттілігі, кәсіптік ойлау қабілетін дамыту;

б) ғылым-теориялық дайындық, яғни педагогикалық оқу орындары жағдайында кәсіби қызмет үшін қажетті арнайы білім мен психологиялық-педагогикалық білік қажет;

в) практикалық дайындық, яғни кәсіби іскерлігі мен дағдыларының деңгейіне қойылатын талаптардың қалыптасуы; г) психологиялық және физиологиялық, даярлығының белгілі бір мамандығы бойынша педагогикалық қызметті игеру үшін сәйкес алғы шарттарының бар болуы, жеке тұлғаның кәсіби мәнді сапасының қалыптасуы, қоғам жағдайында педагогикалық қызметтің денсаулық жағдайы мен физикалық даму талаптарының сәйкестігі.

Дене тәрбиесі пәні мұғалімін даярлау дегеніміз - оларға болашақ кәсіби қызметінің қыр-сырын жан-жақты оқыту және тәрбиелесу. «Дайындық» ұғымы әлеуметтік, психологиялық, гносеологиялық құраушылардан тұрады.

Жоғары оқу орындарында дене тәрбиесі пәні мұғалімдерін даярлау негізгі үш: жалпы мәдени, пәндік, жалпы психологиялық-педагогикалық бағыттардан тұрады.

Студенттерді мектептегі дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарына даярлаудың жүйесі қажеттігі туындап отыр. Бұл жоғары оқу орындағы болашақ мамандарды арнайы ұйымдастырылған білім жүйесі арқылы жүзеге асырылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ.

1. Уақбаев Е. Дене тәрбиесінің негіздері. Алматы «Санат» 2000ж.
2. С.Ш. Әбенбаев Тәрбие теориясы мен әдістемесі (оқу құралы) Алматы «Дарын» 2004ж.
3. Шилібаев Б.А. Дене шынықтыру және спорт теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы. Тараз қ. 2012ж.
4. Р.Р. Аманбаев. Спорт теориясы мен әдістемесінің жалпы негіздері. (оқу құралы) Алматы 2006ж. ҚС ж ТА

338.48

Усубалиева Салтанат Джумадиловна,

Кандидат географических наук,

Казахский Университет Международных Отношений и Мировых языков имени Абылай хана,

Г. Алматы, Казахстан

Дидалова Карибар Мамедовна

Магистрант 1 курса специальности «Туризм»,

Казахский Университет Международных Отношений и Мировых языков имени Абылай хана,

Г. Алматы, Казахстан

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ КОНТЕКСТОВ НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ ТУРИСТСКОГО БИЗНЕСА В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ

Аннотация. Статья содержит анализ экономических контекстов, а также основных факторов, влияющих на деятельность туристских предприятий в период пандемии. Расчет количества туродней, коэффициента неравномерности

туристского потока, а также корреляционно-регрессионный анализ, приведенный в статье отражают степень зависимости различных показателей туристской сферы и их влияние на развитие отрасли. Приведены примеры способов оказания помощи предприятиям в период пандемии на основе положений, принятых на заседании ЦАРЕС в 2020 году, а также основные рекомендации по оздоровлению отрасли.

Ключевые слова: пандемия, корреляционно-регрессионный анализ, субсидирование.

**Усубалиева Салтанат Джумадиловна,
Дидалова Карибар Мамедовна**

ПАНДЕМИЯЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ ТУРИСТІК БИЗНЕС КӘСПОРЫНДАРЫ ҚЫЗМЕТІНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ ӘСЕРІН ТАЛДАУ

Аңдатпа. Мақалада экономикалық жағдайларға талдау, сонымен қатар пандемия кезіндегі туристік кәсіпорындардың қызметіне әсер ететін негізгі факторлар келтірілген. Мақалада келтірілген туристік күндер санын, туристік ағынның біркелкі емес коэффициентін есептеу, сондай-ақ корреляция мен регрессиялық талдау туристік сектордың әр түрлі көрсеткіштерінің тәуелділік дәрежесін және олардың дамуға әсерін көрсетеді өнеркәсіп. Онда 2020 жылы ОАӨЭЫ кеңесінде қабылданған ережелер негізінде пандемия кезінде бизнеске көмектесу жолдарының мысалдары, сондай-ақ саланы қалпына келтіру бойынша негізгі ұсыныстар келтірілген.

Түйін сөздер: пандемия, корреляциялық-регрессиялық талдау, субсидиялар.

**Usubalieva Saltanat Dzhumadilovna,
Didalova Karibar Mamedovna**

ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF ECONOMIC CONTEXTS ON THE ACTIVITIES OF TOURIST BUSINESS ENTERPRISES IN THE PANDEMIC PERIOD

Annotation. The article contains an analysis of economic contexts, as well as the main factors affecting the activities of tourism enterprises during a pandemic. The calculation of the number of tourist days, the coefficient of unevenness of the tourist flow, as well as the correlation and regression analysis given in the article reflect the degree of dependence of various indicators of the tourism sector and their influence on the development of the industry. It provides examples of ways to help enterprises during a pandemic based on the provisions adopted at the CAREC meeting in 2020, as well as key recommendations for the recovery of the industry.

Key words: pandemic, correlation-regression analysis, subsidies.

Никогда прежде в истории человечества феномен путешествий не играл такой важной роли в повседневной социально-экономической жизни, как сегодня. Во многом такая ситуация была предопределена такими факторами, как рост международных путешествий за счет создания коммерческих авиакомпаний, совершенствование транспортной системы и инфраструктуры:

новые информационные и логистические технологии, увеличение располагаемых доходов во многих странах мира. мир, современный образ жизни, увеличение количества свободного времени, гостеприимная политика многих государств и глобализация в целом. Все эти факторы и их расширение привели к появлению огромной новой индустрии: туристического сектора.

Пандемия коронавируса изменила жизнь людей во всем мире, изменив приоритеты, жизненные цели и отношение многих людей. В Республике Казахстан тысячи туристических работников потеряли свои доходы и столкнулись с неопределенностью из-за эпидемии коронавируса. На этом этапе важно изучить влияние экономических условий на деятельность туристических компаний.

Экономические факторы, влияющие на развитие туристической деятельности на микроуровне, делятся на следующие показатели:

- Показатели объема туристского потока.
 - Уровень туристских расходов.
 - Состояние объектов материально-технической базы.
 - Показатели финансово-хозяйственной деятельности и т. д. [1].

Данные компоненты отображают количественные объемы реализации туристских услуг в совокупности с их качественной, и являются необходимыми для определения экономической эффективности туристской отрасли страны.

Объем туристского потока характеризует ряд показателей: общее число самостоятельных и организованных туристов, количество туродней, уровень среднемесячного количества туродней.

Для определения объема туристского потока в Казахстане за 2020 год необходимо воспользоваться следующей формулой:

$$\text{Кн.} = (\text{Д}_{\max} / \text{Д}_{\min}) \times 100\%,$$

Где: Кн. – коэффициент неравномерности туристского потока.

Д_{\max} – количество туродней в месяце максимального туристского потока.

Д_{\min} - количество туродней в месяце минимального туристского потока.

При этом в первую очередь необходимо рассчитать туристические дни в период минимального и максимального спроса. Количество дней посещения определяется умножением общего количества туристов на среднюю продолжительность (в днях) пребывания туриста в стране (регионе).

$$\text{Д} = \text{Ч} \times \text{t},$$

Где: Д – количество туродней, чел.-дней.

Ч – количество туристов, чел.

t - средняя продолжительность пребывания одного туриста в данном регионе, дней.

Согласно статистике новостных и бизнес-порталов, количество туристов в высокий сезон составляло 240 тысяч, а в низкий сезон - 1 миллион 41 тысяч человек. Обратное отношение наблюдается в связи с введением блокады и закрытием границ и запретом на полеты. Среднее количество дней, которое туристы проводят в январе, составляет 5 дней, а в июле туристы проводят в стране в среднем три дня.

$$\text{Д}_{\max} = 240000 \times 3 = 720000 \text{ (туродней)}$$

$$\text{Д}_{\min} = 1041000 \times 5 = 5205000 \text{ (туродней)}$$

Таким образом коэффициент неравномерности туристского потока равен:

$$\text{Кн.} = (\text{Д}_{\max} / \text{Д}_{\min}) \times 100\% = (720000 / 5205000) \times 100\% = 13,8\%$$

Исходя из этого, можно сделать вывод, что объем туристов в республике

снизились в 3,6 раза по сравнению с 2019 годом (49,68%). Этот показатель очень низкий и указывает на критическое состояние процесса развития туризма, связанное с распространением пандемии. Для сравнения: в 2020 году мировой туристический поток снизился на 74%. На Рисунке 1 видно, что уровень туристических потоков в 2020 году снизился в разной степени в зависимости от региона. Эти последствия были вызваны распространением пандемии и введением карантина на территории многих государств.

Из приведенных выше расчетов мы можем наблюдать тенденцию к снижению туристических потоков во всех регионах мира. Этот показатель привел к снижению еще одного фактора - уровня туристических расходов. На текущем этапе экономики расчет объема туристского потребления недостаточно обоснован, так как в большинстве случаев туристы не запоминают все свои расходы, что приводит к большой погрешности в расчетах, отсюда и коэффициент объема часто используется экспорт туристических услуг. По данным Нац.банка, объем экспорта туристических услуг в 2019 году составил 2,5 миллиарда долларов [4].

Также необходимо изучить состояние материальных конструкций и технической базы. Для исследования зависимости от влияния факторов был выбран корреляционно-регрессионный анализ. Корреляционный анализ - это метод статистической обработки данных, который измеряет жесткость связи между двумя или более переменными. Корреляционный анализ тесно связан с регрессионным анализом (также часто встречается термин «корреляционно-регрессионный анализ», который является более общим статистическим понятием), с его помощью определяют необходимость включения определенных факторов в уравнение множественной регрессии, а также оценить полученное уравнение регрессии для выявленных звеньев соответствия (используя коэффициент детерминации).

Коэффициент корреляции может варьироваться от -1 (отрицательная корреляция) до +1 (положительная корреляция). Если коэффициент корреляции равен 0, это указывает на отсутствие корреляции между переменными. Если коэффициент корреляции ближе к 1 (или -1), это сильная корреляция, а если он ближе к 0, это слабый.

Собраны и собраны статистические данные о состоянии материально-технической базы туризма в Казахстане. В качестве показателей развития туризма использовались две категории:

- Объем услуг, оказанный местами размещения
- Количество обслуженных туристов

Корреляция между показателями развития материально-технической инфраструктуры и показателями развития туризма показана в таблице 1.

Таблица 1 – Корреляция между показателями развития материально-технической инфраструктуры и показателями развития туризма [7].

X\Y	Объем услуг, оказанный местами размещения	Количество обслуженных туристов
Количество мест размещения	0,8749	0,8673
Предоставлено койко-местами размещения	0,9987	0,9997
Валовый выпуск услуг	0,9881	0,9887

транспорта, млн. тенге		
------------------------	--	--

Чаще всего используется такая шкала:

$|r| \leq 0,25$ – слабая корреляция;

$0,25 < |r| < 0,75$ – умеренная корреляция (корреляция средней силы);

$|r| \geq 0,75$ – сильная корреляция.

При этом связь между показателями развития материально-технической инфраструктуры и показателями развития туризма очень высока.

При положительной корреляции увеличение (или уменьшение) значений одной переменной приводит к естественному увеличению (или уменьшению) другой переменной, то есть отношениям типа увеличение-увеличение (уменьшение-уменьшение).

Уравнение регрессии: зависимость объема туристических услуг от количества мест размещения представлена на рисунке 2.

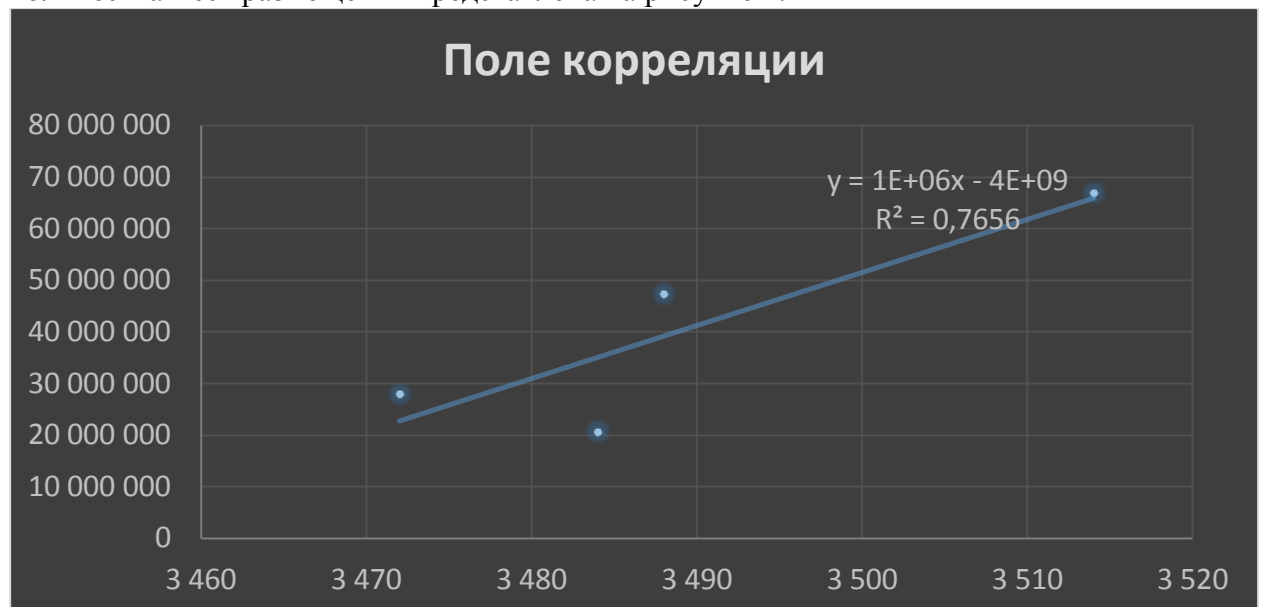

Рисунок 2 - Уравнение регрессии: зависимость объема туристических услуг от количества мест размещения [8].

Прежде всего, обратите внимание на R-квадрат и коэффициенты.

R-квадрат - коэффициент детерминации. В данном случае это 0,7656, или 77%. Это означает, что рассчитанные параметры модели на 77% объясняют взаимосвязь между исследуемыми параметрами. Чем выше коэффициент детерминации, тем лучше модель. Коэффициент больше 0,77, поэтому зависимость довольно сильная.

Коэффициент 06 показывает слабый вес переменной X (количество жилья) на Y) объем туристических услуг, то есть количество размещений в рамках этой модели влияет на объем туристических услуг с весом 06 (это небольшая степень). влияния). Знак «+» свидетельствует о положительном влиянии: чем больше жилья, тем больше объем оказываемых туристических услуг.

Темпы роста количества санаторно-курортных учреждений, объектов размещения и туристического бизнеса, уровень совершенствования туристической инфраструктуры - все это положительно сказывается на привлекательности индустрии туризма.

Одним из важных последствий коронавируса с точки зрения социально-экономических последствий будут резкие изменения в структуре спроса, сокращение ряда секторов экономики, которые не имели первостепенного значения для людей.

Эта ситуация будет усугубляться коренным пересмотром характера организации рабочего процесса, когда по результатам удаленной работы будут поставлены на рассмотрение вопросы эффективности и производительности труда. Будет понятно, что существующие модели рабочих взаимоотношений инерционны и что работу можно организовать по-другому - вне офиса, удаленно. Этот процесс также может привести к массовому сокращению офисных работников, которые составляют значительную часть небольшого среднего класса Казахстана.

В столь сложной ситуации очень важно уделять достаточно внимания сфере туризма и субсидировать ее всеми возможными путями для того, чтобы не произошли катастрофические изменения в ней.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. М. Романова (PDF) Факторы, влияющие на развитие индустрии туризма (researchgate.net)/ [Электронный ресурс] /URL - https://www.researchgate.net/publication/317823856_Factory_vliausie_na_razvitie_industrii_turizma
2. Л. Сабирова Роль политического фактора в формировании и развитии характера русского человека- КиберЛенинка (cyberleninka.ru))/ [Электронный ресурс] /URL -<https://cyberleninka.ru/article/n/rol-politicheskogo-faktora-v-formirovanii-i-razvitii-haraktera-russkogo-cheloveka>
3. Экономические факторы (1fin.ru) / [Электронный ресурс] /URL -<https://1fin.ru/?id=281&t=1278>
4. Влияние COVID-19 на экономику Казахстана - KPMG Kazakhstan (home.kpmg) / [Электронный ресурс] /URL -<https://home.kpmg/kz/ru/home/insights/2020/05/covid-key-economy-sectors.html>
5. Елисеева И. И., Юзбашев М. М. Общая теория статистики: Учебник / Под ред. И. И. Елисеевой. — 4-е издание, переработанное и дополненное. — Москва: Финансы и Статистика, 2010. — 480 с.
6. Корреляция, корреляционная зависимость/ [Электронный ресурс] /URL - <https://statpsy.ru/correlation/correlation/>
7. Динамика основных социально-экономических показателей: официальная статистическая информация Комитета по статистике МНЭ РК/ [Электронный ресурс] /URL - <http://stat.gov.kz>
8. Романова М. М. Информационные технологии в туризме // Ценности и интересы современного общества: материалы Междунар. науч.-практич. конф. Ч. 3. – М., 2013. – С. 89–93.

Балалар мен жасөспірімдер туризмін дамытудың мүмкіндіктері мен перспективалары

Алиева А.С

Ғылыми жетекші: доцент, экономика ғылымдарының кандидаты

Ш.С. Нурмухамедова.

Халықаралық Туризм және меймандостық университеті

Қазақстан, Түркістан қаласы

***Аннотация.** Мақалада туризм саласының балалар мен жасөспірімдер туризмін дамытудың мүмкіндіктері мен перспективалары көрсетілген. «Жасөспірімдер туризмі» ұғымына анықтама берілген, жасөспірімдер туризмінің қарқынды даму жолдары көрсетілген. Жастар туризмі - бұл саяхаттаудың жеке категориясы, онда жастар компаниясы қызықты жерлерді зерттеу үшін демалуға барады. Жастардың белсенді туризм түріне әсіресе манубайкинг, альпенизм, сноуборд, велотуризмге қызығушылық танытатынын байқауға болады. Туристердің 60 пайызы жастар, әсіресе білім алушы жастар. Білім алушы жастар саяхат құнын төлей алмайтындықтан турфирмалар түрлі жеңілдіктер жасайды. Осы себептіде жасөспірімдер туризмі, туризм нарығының ерекше түрі болып саналады. Жасөспірімдер туризмі тек туризм саласын ғана емес сондай-ақ, білім саласының дамуына септігін тигізеді. Егер жастар жақсы білім алатын болса, олар кезкелген салада жұмыс істей алады және оны әрі қарай дамыта алатынын ескеру қажет.*

***Түйінді сөздер.** Мәдениет, проект, маршрут, программа, тәрбие, жорық, экскурсия, жоба.*

Қазіргі таңда танымал және өзекті салалардың бірі ол – Туризм. Туризмді көпшілік адам, тек саяхат жасау тұрғысынан танумен шектеледі, алайда туризм ол – Тарих, туризм ол – Медицина, туризм ол – Мәдениет, туризм ол – Сауда. Әлемде жеті миллиард адам, екі жүз ден астам ел бар, сан түрлі тіл мен өзіндік ерекшеліктер бар, олардың бәрін болмасада бір шамасын біліп, тануымыз керек. Ел танымын, тіл үйреніп дамимын деушілерге туризм таптырмас сала. Туризм адамның дамуына, бәсекеге қабілетті болуына септігін тигізеді, яғни тұлғаның көшбасшылық және ойлау қабілетін артырады. Бұл тұста жасөспірімдер туризмі алдына ден қояды. Жасөспірімдерге туризм саласы кәсіби тұрғыда тиімді болып табылады. Жастар туризмі ұғымдары мен категориялары зерттелген және осы негізде «жастар» және «жастар туризмі» анықтамалары нақтыланды. Жасөспірімдер туризмі атынан белгілі, яғни балалар және жастар мен жасөспірімдерге арналған, олар көбіне өз топ ішінде, достары мен құрдастарының арасында ұйымдастырылады. Сондай-ақ жеке саяхат түріде бар. Жеке жастар туризмі - бұл мотивация болып табылатын бір адамның дараланған жеке қызмет көрсеруі болып табылады, талабына сәйкесінше тур бағасы жоғары болады. Жеке жастар туризмі іскерлік, ғылыми, сауықтыру мақсаттарымен және көп жағдайда өзара алмасу немесе туыстық байланыстар арқылы жүзеге асырылады. Және де трекинг, манубайкинг, сноуборд, альпенизм, велотуризм тіпті ғарыш пен джайлоо туризміне барушы туристердің әсіресе жастар тарапынан екенін байқауға болады. Алайда танымдық мақсаттағы бағытында ұмытпау керек, себебі бұл бағыт адамның жеке қасиеттерін дамытуға дағдыланады. Танымдық мақсаттағы туризм жастардың ой өрісін, санасын дамытып және жеке идеяларының туындауына үлкен септігін тигізеді. Жастар

мәдениет және білім мақсатында музейлер мен спорттық кешендерге қызығушылық танытқандықтан оларды жеке турист ретінде қабылдайды. Қазірде музейлер тек экспонаттар мен жәдігерлермен шектеліп қоймайды, аспан асты музейі сынды түрлі проектілер жасалынады, ол жасөспірім туристердің келуге деген қызығушылығын көбейтіп, қиалын артырады. Жасөспірімдер туризмі қарапайым туризмнің барлық қағидаттарын қамтиды, алайда туристтердің жас айырмашылығымен ерекшеленеді. Жасөспірім туризмінде туристтердің жасы он төрт жастан отыз жас арасын қамтиды. Бұл туризм түрі құны мен орналасу жағдайында ерекшелік табады. Себебі, студенттер люкс (Lux) отельдерде және маршрут барысында ең жақсы орындармен өзін қамтамасыз ете алмайды. Алайда студенттік билеттері бар болса оларға көптеген жеңілдіктер жасайды. Туризм саласында жасөспірім туризмінің сұранысы жылдан жылға артып келеді, әсіресе оқу туризмі маңызды рөл атқарады. Мысалға, елдер арасында студент алмасу бағдарламасы бар, ол ел тану, өзге дәстүрді тану, тіл үйрену мәдениеттердің жақындасу мақсатында жоспарланады. Бұл бағдарлама бойынша туристердің жастары он сегіз – жиырма жетіні қамтылу керек, ол студент белгілі бір отбасыға жіберіледі де тіл, мәдениет үйреніп, түсінуіне оңтайлы септігін тигізеді. Сонымен қатар, Еуропалық Одақ аясында жастар туризмі мен ұтқырлығын жеңілдету және жеделдету үшін көптеген мекемелер мен ұйымдар құрылды. Студент алмасуда Erasmus программасы танымал, бұл программаны Австралия, Новая Зеландия, Австрия, Швецария, Англия сынды елдер қолдайды. Жасөспірім туризмінің нарықтағы бағытын атап кетпесек болмас, себебі туризм нарығында маңызды нарықтардың бірі ол жасөспірімдер туризмі болып табылады. Жас туристтер туристік мансапта алдыңғы қатарда тұр. Олар үнемі алға қарай дамып отырады, жаңа кәсіптер ашады және маркетинг саласына үлкен үлестерін қосуда. Жас саяхатшылардың мотивациялық факторларын ескере отырып, итермелейтін факторлар олардың ауырлық күшіне емес, олардың саяхатқа бейімділігіне едәуір әсер ететіндігін атап өткен жөн. Жастар туризмінің негізгі мотивтері - білім алу, басқа адамдармен кездесу, мансаптық өсудің құндылығын арттыру, басқа мәдениеттер туралы білім алу, өзін-өзі дамытуды арттыру, оқу, білім және саяхатшылар, бұл жас саяхатшылар тұлғасының бір бөлігі ретінде қарастырылады. Ең баста жастар туризмі тек балаларды тәрбиелеу мақсатында құрылған болатын, кейінірек жорық мақсатында, яғни жорықтағы қауіпсіздік шараларыды үйрету мақсатында ашылады. Жасөспірім туризмінің негізі Германияда қаланған, өйткені онда жас туризмнің ажырамас бөлігі ретінде қарастырылған алғашқы жатақханалар пайда болды. Бүгінде Германияда жас саяхатшылар үшін құны тиімді турларда жүретін туристер саны көп, бұл жастар туризмінің табысты дамуына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, Германиядағы жастар туризмінің өзіндік нормативтік-құқықтық базасы бар. Ал Ресейде жастар туризмін дамыту перспективалы бағыты болып табылады. Ресейде жастар туризмін дамытудың әлеуеті айтарлықтай үлкен, оның маңызы, әсіресе 2014 жылғы Сочи Олимпиадасынан кейін айқын болды. Қрымның Ресейге қосылуы туризмнің дамуына белгілі бір әсерін тигізді. Жастар көрікті жерлерге, Ресейдің теңіз жағалауындағы демалысқа қызығушылық таныта бастады. Қырым, Қазан және Анапа, Санкт-Петербургтегі турлар қазіргі жастар арасында өте танымал. Бүгінде бұл бағытта туристік ұсыныстар өте көп. Ең алғаш туризмді білім мақсатында 1425 жылы Мантуедегі мектеп тәрбиелеушілері Альпі бөктеріне балаларды бір күндік жорықтарға алып жүретін болған. Қазіргі кезде де, мектептерде экскурсиялар өткізіледі, себебі тек айтып, оқығаннан көзбен көріп,

эмоциялар арқылы қабылдау есте ұзаққа сақталатыны бәрімізге белгілі және бұл адамның ойлау қабілетін артырады. Біздің елде мұндай бағдарламалар бар, мысалы Нұр-Сұлтан қаласында оқушыларға арналған үш күндік экскурсия өткізеді. Ең бірінші күні оқушыларды орналастырады, тамақпен қамтиды да, қала орталығында үш сағаттық экскурсия өткізеді, онда Бейбітшілік сарайына, «Астана-Опера», Қазақстан Республикасы Президентінің резиденциясы - Ақ Орда мен «Хазірет Сұлтан» мешітін тамашалай алады. Екінші күні спорт әлеміне саяхат жасайды. Яғни, «Алау» мұз сарайы, «Сарыарқа» республикалық велотрегі, «АстанаАрена» стадионын, Қазақстандағы ең ірі сауда ойын сауық орталығы «Хан-Шатыраға» барып тамашалайды. Ал үшінші күні Мұхиттан үш мың шақырымнан астам қашықтықта орналасқан әлемдегі жалғыз океанариумға бару, 5D кинотеатрына тамашалау, зоопарктермен көбелектер галереясын тамашалауға мүмкіндік алады. Экскурсия ішіне Қазақстан Республикасының Ұлттық музейіне бару мүмкіндігі бар. Мұражайда жаңа технологиялар қолданылады, мәселен динамикалық макеттер, үлкен экрандар мен мультимедиялық нұсқаулықтармен жабдықталған. Бұл экскурсия 10 адамды қамтиды, жалпы құны 55000 т құрайды. Жасөспірім туризмінің негізгі проблемалары ол туристік қызметтер мен тұрақты орнының жоғары құны, жастарға көрсетілетін туристік қызметтің сапасы төмен деңгейлігі, көлік транспортында айырмашылықтар, жастардың туристік демалыс орындарының едәуір бөлігі апатты жағдайда және бос тұруы, аудандардың жұмысын облыс орталығымен үйлестіру тиімді емес. «Болашаққа бағдар: Рухани жанғыру» жобасында дамыған 50 елдің қатарына қосылу жобасы бойынша жастарды тәрбиелеу және білімін артыру мақсатқа қойылған. Н.Ә. Назарбаев айтқандай «Болашақ жастардың қолында», - дейді шынында да жасөспірімдердің ойлау және қабылдау қабілеті жоғары деңгейде. Қазақстанда жастарға арналған түрлі жобалар бар. Ел ордамызда туристік өлкетану қызметі бойынша «Жас туристер станциясы» жұмыс атқарады. Ол туристік өлкетану іс-әрекеті барысында жеке тұлғаны тәрбиелеуге бағытталған патриоттарды тәрбиелеу туған жерді, қоршаған ортаны, тарихи және мәдени ескерткіштерді білу, қарым-қатынас жасау арқылы мектеп оқушыларын салауатты өмір салтын қалыптастыруға, табиғатқа баулуға, ерік пен руханилыққа тәрбиелейді. Бүгінгі күні станцияда 640-тан астам орыс және қазақстандық студенттер бар. Олар «Жас велосипедшілер», «Жас туризм нұсқаушылары», «Жас гидтер», «Жас өлкетанушылар», «Өлкетану географтары», «Шағын туризм», «Изотуризм» түрлеріне бағытталған. Туризмді мемлекеттік басқару белгілі бір әдістер мен формаларды қолданады. Зерттеуші Н.Ю. Хаменева өз сөздерінде былай дейді: «туризмді мемлекеттік басқару әдістері мыналарды қамтиды: салық жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ететін бағдарламалық-мақсатты жоспарлау; мемлекеттік келісімшарттар жасасу, туризм саласындағы экономикалық қызметті үйлестіру, мемлекеттік меншікті басқару, құрылымдық басымдықтарды анықтау жаңа ақпараттық технология құралдарын енгізу, лицензиялау, сертификаттау, мемлекеттік қадағалау негізінде ақпараттық қызметтерді ұсыну болып табылады». 2012-2016 жылғы Қазақстанда мемлекеттік туризмді дамыту бағдарламасында жасөспірімдер туризмінің тұлға аралық тәрбие негізінде, салауатты өмір салтын ұстануда, мәдениет, тарих және спорт түрі ретінде ерекшеленетіндігін айтады. 2019 жылдың жазында «Almaty Nomad» туристік клубы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті - Елбасы қорының гранттық қолдауымен Қазақстанда жастар туризмін дамыту бойынша жобаны жүзеге асырды. Жоба 2019 әлеуметтік идеялар мен жобалар

жәрмеңкесінің жеңімпазы болып табылады. Оның басты мақсаты - қызығушылық танытқан жастарды елдің табиғи, тарихи және мәдени көрнекті жерлерімен таныстыру. Жаз бойы жобағу қатысушы туристтер ежелгі Тараз, Сауран, Отырар қалаларын, Айша бибі, Қарахан, Арыстан баба, Х.А.М.Әуезованың кесенелерін аралады. Сапар барысында жобаға қатысушылар пикниктер ұйымдастырып, кемпингтер жасады. Жастар саяхаттардан алған әсерлерін өлеңдерінде, блогтарында, мақалаларында және ғылыми жобаларында көрсетті. Бұл жоба жастардың көпшілігін өзіне қарата алды және ішкі туризмнің дамуына әсерін тигізді, болашақта мұндай жобалар жиі ұйымдастырылып, түрленуі маңызды. Себебі жастарды әр күн сайын жаңа ақпараттар мен жаңа жобаларды ұсыну арқылы тек жасөспірім туризмін ғана емес Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы алға бастар тағы бір қадам болар еді. Жасөспірімдер туризмі модернизацияланады, материалдық-техникалық қамтамасыз етіледі, шет елдерге демалу мақсатында базалар ашу және мектептерде ел ішінде жорықтар жасау мен Қазақстанның көрікті жерлеріне сапарға шығу міндеттеледі. Туризмді дамыту мақсатында ең алдымен ішкі туризмді дамыту керек. Ол үшін гид, экскурсовод, тuroператор т.б мамандарының санын артыру керек. Осы себепті жасөспірімдер туризмінің дамуы туризм саласында және экономика мен мемлекет үшін маңызды. Тек бұл үшін жасөспірімдерге дұрыс бағыт-бағдар берілуі тиіс, туризм мамандығына жастардың қызығушылығын артырып, мүмкіншіліктерін арттыру керек. Жастар туризмі аймақтың өндіргіш күштерінің ең динамикалық және белсенді элементін дамытады, сондықтан тұтасымен тағайындалған жердің ресурстық әлеуетін арттыруға ықпал етеді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. МОЛОДЁЖНЫЙ ТУРИЗМ В ДЕЙСТВИИ. В АЛМАТЫ СОСТОЯЛАСЬ ПРЕЗЕНТАЦИЯ ПРОЕКТА-ПОБЕДИТЕЛЯ ЯРМАРКИ СОЦИАЛЬНЫХ ИДЕЙ. 23.10.2019 · 09:52 <https://fnn.kz/ru/news/129>
2. Молодежный туризм: понимание мотивов молодежи. <https://swsu.ru/sbornik-statey/youth-tourism-understanding-motives-of-youth.php>
3. Развитие управлением туризмом в РК: историко-теоретический анализ. 2009 жыл <https://articlekz.com/article/6832>
4. Нур-Султан для школьников, 3 дня. 2013 "Turan-Asia" travel company. <http://turanasia.kz/shkolnyj-voyazh-v-nur-sultan/>
5. Copyright © 2010-2021 Travelluxtour.info . Молодёжный туризм 2011-04-29 11:39:30 <https://travelluxtour.info/vidy-turizma/molodjozhnyj-turizm/>
6. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ДЕТСКОГО ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН . В. П. Фомин УДК 796.5:1379.83:374.1 [file:///C:/Users/User/Downloads/problemy-i-perspektivy-razvitiya-detskogo-turizma-v-respublike-kazahstan%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/problemy-i-perspektivy-razvitiya-detskogo-turizma-v-respublike-kazahstan%20(1).pdf)
7. РАЗВИТИЕ ДЕТСКО-ЮНОШЕСКОГО ТУРИЗМА. Кузьменко М. – 2013. – Т. II, ч. 2. – С. 224-226 http://kazatu.edu.kz/assets/i/science/sf9_men_225.pdf

Лайсханов Шахислам Ұзақбайұлы,
PhD доктор, Абай атындағы қазақ педагогикалық университеті
Алматы қаласы, Қазақстан

Тыныштыбаева Қаракөз Қайнарқызы,
Абай атындағы қазақ педагогикалық университеті,
География мамандығының 2-курс магистранты
Алматы қаласы, Қазақстан

ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫНЫҢ КИЕЛІ ОРЫНДАРЫ - ТУРИСТІК НЫСАН РЕТІНДЕ

Аңдатпа. Мақалада киелі жерлерге талдау жүргізу арқылы Қызылорда облысының киелі жерлері, облыстың ішкі туристік әлеуетін анықтайтын маңызды ерекшеліктері, Қызылорда облысы бойынша жергілікті маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіштерінің саны мен аудандар бойынша үлесі қарастырылған. Сондай, Қызылорда облысының киелі орындарын туристік нысан ретінде пайдаланудың мәселелеріне талдау жасалды және туризмді дамыту үшін киелі жерлерге жаңа маршруттар құрастырылды.

Тірек сөздер. Киелі жерлер, Қызылорда облысы, тарихи деректер, мәдени мұра, туристік нысандар.

Лайсханов Шахислам Узакбаевич,
Тыныштыбаева Каракөз Кайнарова

САКРАЛЬНЫЕ МЕСТА КЫЗЫЛОРДИНСКОЙ ОБЛАСТИ-КАК ТУРИСТИЧЕСКИЙ ОБЪЕКТ

Аннотация. В статье рассмотрены сакральные места Кызылординской области путем проведения анализа сакральных мест, ключевые особенности, определяющие внутренний туристский потенциал области, количество и доля памятников истории и культуры местного значения по Кызылординской области. Также проведен анализ вопросов использования сакральных мест Кызылординской области в качестве туристских объектов и разработаны новые маршруты по сакральным местам для развития туризма.

Ключевые слова. Сакральные места, Кызылординская область, исторические источники, культурное наследие, туристические объекты.

Laiskhanov Shakhislam Uzakbaiuly,
Tynyshtybayeva Karakoz Kainarkyzy

SACRED PLACES OF THE KYZYLORDA REGION-AS A TOURIST OBJECT

Annotation. The article considers the sacred places of the Kyzylorda region by analyzing the sacred places, the key features that determine the internal tourist potential of the region, the number and proportion of historical and cultural monuments of local significance in the Kyzylorda region. The analysis of the issues of using the sacred places of the Kyzylorda region as tourist sites was also carried out, and new routes were developed for the development of tourism in the sacred places.

Keywords. Sacred places, Kyzylorda region, historical sources, cultural heritage, tourist sites.

Қызылорда облысы – көне қалалар мен киелі орындарға бай өңір. Бұл облыстан 12 орынның Қазақстанның киелі нысандарының қатарынан табылуы бұған анық дәлел бола алады. Сыр өңірінің киелі жерлерінің даму кезеңдерін, қызметі мен бағыттарын заманауи тұрғыда зерттеудің маңызы зор. Қызылорда облысында орналасқан киелі нысандардың қазақ мәдениет әлемінің бір бөлшегі ретінде толыққанды мағлұмат беретін мәдени жәдігерлер қатарына кіреді. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында жалпыұлттық қасиетті орындар ұғымының ерекше маңыздылығын тоқтала келіп: «Қазақстанның қасиетті жерлерінің мәдени-географиялық белдеуі – неше ғасыр өтсе де, бізді кез келген рухани жұтандықтан сақтап, аман алып шығатын символдық қалқанымыз әрі ұлттық мақтанышымыздың қайнар бұлағы. Ол – ұлттық бірегейлік негіздерінің басты элементтерінің бірі» [1] деген болатын. Расында да халқымыздың бұрыннан келе жатқан баба ізімен жас ұрпақты отансүйгіштікке тәрбиелеу, туған жеріне құрметпен қарау, ата-аймақтарында орын алған тарихи оқиғаларды таныту және дәстүрлі мәдени болмысымызды бойларына сіңірту – бүгінгі күннің басты талабы. Жалпы дархан даламызда батыр тұлғасына қатысты, ірі шайқастарға арналған, діни – культтік, табиғат құбылысымен байланысты қалыптасқан киелі жерлер жетерлік. Ендігі кезек сол киелі нысандардың әрқайсысы бойынша кешенді зерттеу жұмыстарын жүргізу арқылы, тарихтағы өз орнын анықтау мәселесі тұр. Өңірдің туризмнің күшті жақтарына оның көбіне ішкі туристік әлеуетін анықтайтын мынадай маңызды ерекшеліктері бар:

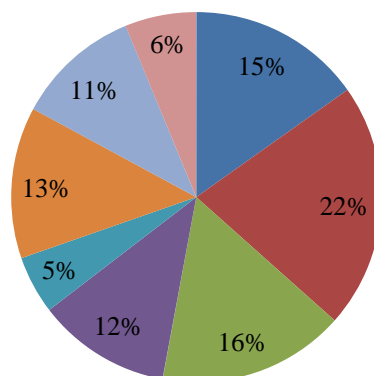
1. Қызылорда облысында 532 тарихи-археологиялық, архитектуралық ескерткіштер сақталған. Олардың 23-і әлемдік маңызы бар ерекше ескерткіштер: архитектуралық, тарихи ескерткіштердің өте көп болуы;
2. Ұтымды әрі оңтайлы географиялық жағдай, темір және автокөлік жолдарының торабында орналасуы;
3. Туризм саласына инвестиция мен қаржыландыруды іске асыру мүмкіндіктері;
4. Республикада және аймақтарды ақпараттық-туристік орталықтың, мемлекеттік және аймақтық қолдау саясатының және туризмді дамытудың стратегиялық құжаттар жүйесінің болуы.

Қызылорда облысында киелі тұтқан тағзым ету ету нысандарының тарихы ерте замандардан бастау алады. Қызылорда облысы сияқты киелі орындарға тағзым ету әдет-ғұрпы мен салт-дәстүрі тек қазақ халқының мәдениетінде ғана емес, барлық түркі халықтарында кездеседі, осы дәстүр бүгінде сақталған.

Қызылорда облысы бойынша жергілікті маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіштерінің мемлекеттік тізімін бекіту туралы Қызылорда облысы әкімдігінің 2020 жылғы 4 мамырдағы № 28 қаулысы бойынша облыста жалпы әр дәуірдің көрінісі саналатын 257 жәдігер тіркелген (1-сурет)[2].

Жергілікті маңызы бар нысандар саны

■ Арал ауданы ■ Қазалы ауданы ■ Қармақшы ауданы ■ Жалағаш ауданы
■ Сырдария ауданы ■ Қызылорда қаласы ■ Шиелі ауданы ■ Жанақорған ауылы

1-сурет. Қызылорда облысы бойынша жергілікті маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіштерінің аумақ бойынша үлесі [20].

1-суретте көргеніміздей облыс аумағындағы жергілікті маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіштерінің ең көп үлесі Қазалы ауданында таралған. Ол жалпы облыс бойынша таралған нысандардың 22%-ын құрайды. Одан кейін жәдігерлердің ең көп тараған аумақ бұл Қармақшы ауданы, бұл ауданға облыс аумағындағы жәдігерлердің 16%-ы тиесілі. Ал, жергілікті маңызы бар нысандардың ең аз таралған аумағына Сырдария ауданы және Жанақорған аудандарын айтуға болады.

Жәдігерлердің қолданылу мақсатына қарай археологиялық, қала құрылысы және сәулет, киелі объекті, монументтік өнер құрылысы деп бірнеше санаттарға бөлінеді (сурет 2).

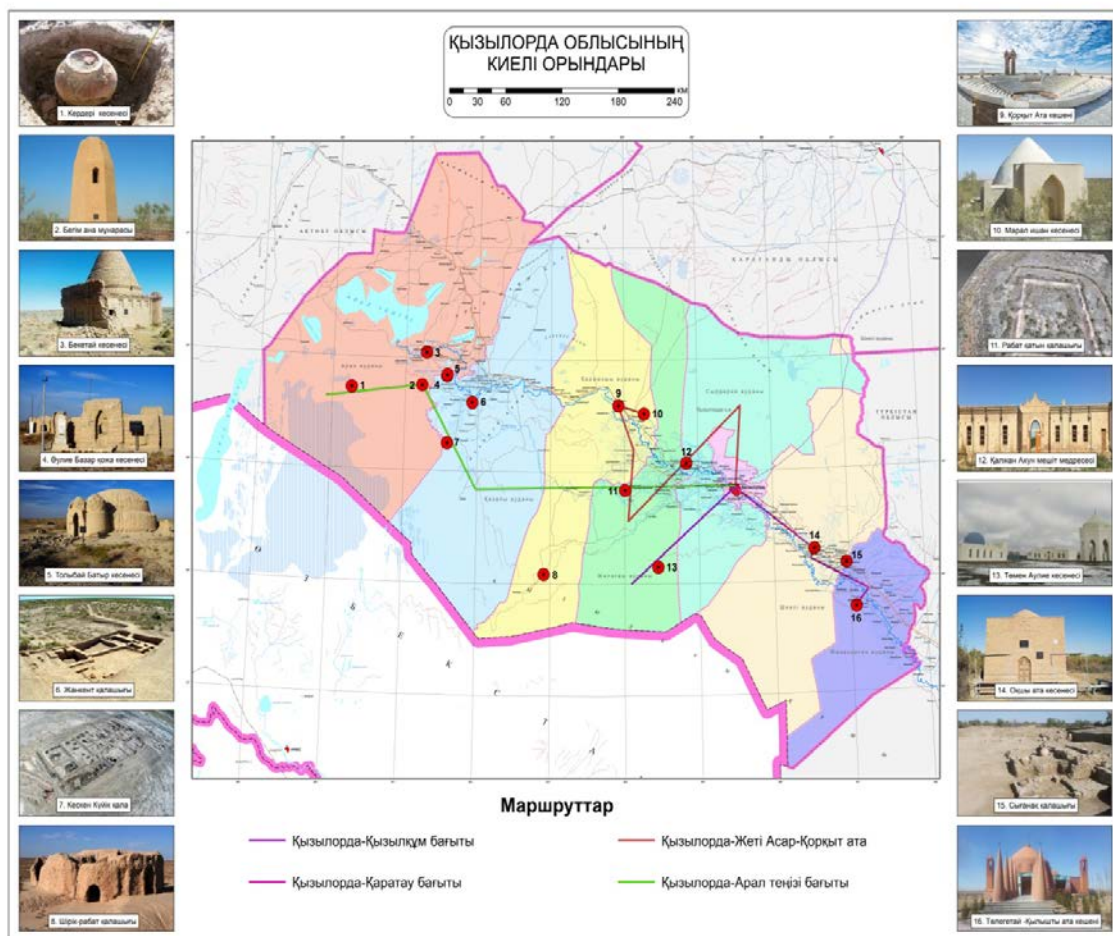

2-сурет. Қызылорда облысы бойынша жергілікті маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіштерінің аумақ бойынша саны [3]

2-суреттен байқағанымыздай облыс аумағындағы ең көп таралған нысандардың санатына қала құрылысы мен сәулет нысандары жатады. Бұл нысандардың ең көбі Қазалы, Арал аудандары мен Қызылорда қаласында таралған. Ал, таралуы жағынан екінші орындағы археологиялық нысандардың көпшілігі Қармақшы ауданы, Арал ауданы, Шиелі аудандарына тиісті. "Құқықтық актілер туралы" Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 6 сәуірдегі Заңының 27-бабына және "Тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғау және пайдалану туралы" Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 26 желтоқсандағы Заңының 21-бабына сәйкес, Қызылорда облысының әкімдігі қаулысы бойынша киелі нысандар облыс аумағындағы Қазалы, Қармақшы, Жалағаш, Сырдария, Шиелі және Жаңақорған аудандарында таралған. Ал, монументтік өнер құрылысының ең көп үлесі Қызылорда қаласына тиесілі.

«Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы аясында Қызылорда облысы бойынша жергілікті өлкетанушылардың ұсыныстары негізінде 12 тарихи ескерткіш еліміздің жалпыұлттық қасиетті нысандар тізіміне және 35 тарихи ескерткіш өңірлік қасиетті нысандар тізіміне енді. Осы жобаға енген біршама нысандарға тоқталсақ.

Қызылорда өңірінің киелі жерлерінің тақырыптық экскурсиялардың технологиялық карталарын 4 ауданға – Қызылорда-Қаратау бағыты, Қызылорда-Қызылқұм немесе «Құм басқан өркениеттер» бағыты, Қызылорда-Жетіасар-Қорқыт ата, Қызылорда-Арал теңізі бағыты деп бөліп қарастыруға болады. Осы бағыттар бойынша өлкеміздің қола дәуірінен бастап бүгінге дейінгі аралықпен мерзімделетін киелі орындары енгізілді. Әрине, картаға барлығын қосу мүмкін емес, бірақ, осы маршруттар барысында көптеген қосымша нысандарды қамтуға болады [4].

3-сурет. Қызылорда облысының киелі орындары [автормен құрастырылған]

Қызылорда облысының 1:300 000 масштабтағы картасы негізінде зерттеу нысанының киелі орындар картасы құрастырылды.

XXI ғасырдағы ғылым мен технологияның дамуы барлық зерттеу ақпараттарын, әдістерін және олардың нәтижелерін өңдеуді сандық түрге көшіруді талап етіп отыр. Бұл бағыт картография саласындағы ГАЖ технологиясын пайдаланып, сандық түрге көшуді қажет етуде. Мұндай әдістер дәстүрлі картографиялық зерттеу әдістеріне қарағанда кез келген зерттеу нысанын үшөлшемді үлгіні көруге мүмкіндік береді. Осының нәтижесінде келесідей жан-жақты колданбалық пайдасы бар жер шарының сандық үлгісі, электронды географиялық атластар, қалалардың, географиялық нысандардың үшөлшемді үлгілерінің жобаларын көре аламыз.

3-суретте көрсетілген карта бойынша Қызылорда облысында орналасқан киелі нысандар маршрутын қолжетімді, жүйелі етіп төрт бағытқа бағытталған.

Алғашқы бағыт, Қызылорда-Қаратау бағыты: Қызылорда–Бәйгекұм ауылы –Оқшы ата қорымы – Шиелі –Көккесене – Төменарық –Жанақорған – Қырқеңсе ауылы–Төлегатай-Қылышты ата кесенесі – Қорасан баба қорымы – Сунақ ата ауылы – Сығанақ кешені – Еңбекші ауылы – Сауысқандық жартас суреттері.

Қызылорда-Қызылқұм бағыты: Қызылорда–Қармақшы ауданы, Көмекбаев ауылы – Бәбіш-мола қалашығы – Шірік-Рабат қала-қорымы – Сеңгіртам қорымы –Баланды кешені –Ұйғарақ қорымы –Оңтүстік Түгіскен

қорымы –Солтүстік Түгіскен кесенесі –Жент қалашығы.

Қызылорда-Жеті Асар-Қорқыт ата: Қызылорда–Тереңөзек –Қалжан ахун мешіт-медресесі –Жалағаш –Қармақшы ауданы, Тұрмағанбет ауылы –Жалпақ-асар –Қурайлы асар –Кіші Қос-асар –Үлкен Қос-асар –Томпақ-асар –Алтын-асар –Бұзық-асар –Ордазы –Қорқыт ата кешені –Қармақшы ата қорымы –Марал ишан кесенесі және Қалқай ишан кесенесі.

Қызылорда-Арал теңізі бағыты: Қызылорда–Қазалы ауданы, Әйтеке би кенті – Өркендеу ауылы – Қамбаш көлі –Бегім ана мұнарасы – Ұзынтам мұнарасы – Көкарал платинасы – Арал-асар қонысы –Кердері кесенесі – Барсакелмес қорығы.

Киелі орындардың тақырыптық-туристік маршруттық картасы туристер үшін қолайлы болу керек. Аталған нысандардың басым бөлігіне туристер апаруға болады. Сонымен қоса туристерді жіберуге болатын аймақтар анықталған. Олар: Қармақшы ауданы бойынша Байқоңыр ғарыш айлағы, Қорқыт Ата мемориалдық кешені; Жаңақорған ауданы-емдік батпақ пен сумен емдеу «Жаңақорған» санатории мен Қаратаудағы Қатынқамал, Ақүйік, Бесарық өзендерінің шатқалдары; Шиелі ауданы-Телікөл көлдер жүйесіндегі Қанқожа көлі, Қарғалы қорғалымы; Қазалы қаласындағы ІХ-ХХ ғ.ғ. тарихи қалақұрылыстары, Арал ауданы-Кіші Арал теңізі, Көкарал бөгеті, Ақлақ су тоспасы, Қамыстыбас (Қамбаш) көлі.Жалпы Сыр өңірінде мәдени туризм аймақтық дамудың басты турресурсы бола алады, өйткені оның туристерді қызықтыратын маңызды сипаттамалары жеткілікті.

Қазіргі таңда туристік мәні бар ескерткіштерімізді таныстыратын турлар құру арқылы Сыр өңіріндегі ішкі туризмді де дамытуымызға болады және мәдени-тарихи туризмнің аймақтық және халықаралық деңгейде дамуындағы қосатын үлесі бар екендігі белгілі. Дегенмен туристердің көпшілігінің әуелі танысып өтетін интернет беттерінде Сыр өңірінің туристік нысандары туралы ақпараттармен қамтамасыз етілу жағдайы төмен. Қызылорда облысының облыстық кәсіпкерлік және туризм басқармасының мәліметі бойынша 2019 жылғы қаңтар-қазан айларының қорытындысы бойынша облысқа келуші туристер саны - 39237 адамды құрады. Оның ішінде резиденттер-37 633 адам, резидент еместер-1604 адам. Қызығушылық тудыратындай ақпараттар болмаса шетелдік қана емес, жергілікті азаматтардың да баруы қиын және өңіріміздің ішкі туризмі дамымай отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әбікенов Ж.О., Сыр өңіріндегі мәдени құндылықтарға семиотикалық талдау, қолжазба, 2020
2. Қызылорда облысының халық санының өзгеруі туралы /www.stat.gov.kz /Ресми статистикалық ақпарат/ көлік және байланыс/Бюллетендері/ Қызылорда облысындағы көлік және байланыс жұмыстарының негізгі көрсеткіштер/www.stat.gov.kz /
3. Социально-экономическое развитие Кызылординской области: Статистический сборник / Под ред. Б.Сапар. – Кызылорда, 2014.
4. Қазақстан Республикасы президенті Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» («Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания»). «Егемен Қазақстан».

Есіркепов Жандос Мергенбайұлы,
Педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент
Халықаралық туризм және меймандостық университеті,
Түркістан қаласы, Қазақстан
Шоманов Расул Жомартұлы,
«Дене шынықтыру және спорт» мамандығының 1-курс студенті,
Халықаралық туризм және меймандостық университеті,
Түркістан қаласы, Қазақстан

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ӨТКІЗУДІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

***Аңдатпа:** Бұл мақалада мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде өткізілетін ұлттық ойындардың түрлері, олардың балалардың денсаулығын нығайтуға әсері, ұлттық ойындардың тәрбиелік мәні қарастырылады. Сонымен қатар, ұлттық ойындардың дене қабілеттерін (жылдамдық, төзімділік, күш, икемділік, ептілік) дамытудағы рөлі, адамгерлішікке, еңбексүйгіштікке, алғырлыққа, тапқырлыққа, достыққа тәрбиелеудегі маңызы егжей-тегжейлі сипатталған.*

***Түйін сөздер:** Ұлттық ойындар, тәрбие, балабақша, денсаулық, мектеп., дене қабілеттері.*

**Есіркепов Жандос Мергенбайұлы,
Шоманов Расул Жомартұлы,**

ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПРОВЕДЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИГР В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

***Аннотация:** В данной статье рассматриваются виды национальных игр, проводимых в дошкольных образовательных учреждениях, их влияние на укрепление здоровья детей, воспитательное значение национальных игр. Кроме того, подробно описана роль национальных игр в развитии физических способностей (скорость, выносливость, сила, гибкость, ловкость), значение в воспитании человечности, трудолюбия, предприимчивости, смекалки, дружбы.*

***Ключевые слова:** Национальные игры, воспитание, детский сад, здоровье, школа., физические способности.*

**Yessirkeпов Zhandos Mergenbaevich
Shomanov Rassul**

EDUCATIONAL VALUE CONDUCTING NATIONAL GAMES IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

***Abstract:** The types of national games held in preschool educational institutions, their impact on the promotion of children's health, and the educational*

significance of national games are considered. In addition, the role of national games in the development of physical abilities (speed, endurance, strength, flexibility, dexterity), the value in the education of humanity, hard work, ingenuity, friendship is described in detail.

Keywords: *National games, education, kindergarten, health, school, physical abilities.*

Мектеп жасына дейінгі баланы дамытатын, тәрбиелейтін негізі іс-әрекет - ойын. Ойын арқылы балалар ұйымшылдыққа үйренеді. Қазақ халқы балалардың дені сау болып қалыптасуына көп көңіл бөле білген. Қай халықтың болмасын, оның ұлттық ойындарының белгілі бір мақсаты мен әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан ерекше қасиеттері болады. Сондықтан халық арасында қалыптасқан ойындар туралы ғылыми тұрғыдан ғалымдар көп ізденген. Мектеп жасына дейінгі балаларды дене шынықтыруға баулу әдістері педагогикалық сипаттағы бағыт-бағдарлама тұрғысынан зерттеген этнограф, педагог-ғалым Әбубәкір Диваев өзінің «Қазақ балаларын қалай жұбатады», - деген мақаласында қазақтың бауырмалдылығын сипаттай келіп, «бала бас бармағын көтеріп, оған пайғамбарымыз не дейді деп, көк аспанға қарап, құдай тәңірінен рұқсат сұраған», - десе, «Бес саусақ» ойынымен саусақ атауларын алға тартады. Саусақ пен қимыл-қозғалыс жасау әрекеті негізінде баланы тәрбиелей шынықтырудың үлкен даналық философиялық мағынасы жатқандығын сөз етеді [1].

Қазақтың белгілі ғалым ағартушылары А.Құнанбаев, Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин халық ойындарының балаларға білім берудің тәрбиелік мәнін жоғары бағаласа, М.Жұмабаев ойындарды халық мәдениетінің бастау алар қайнар көзі, ойлау қабілетінің өсу қажеттілігі, дене шынықтыру тәрбиесінің негізгі элементі деп тұжырымдады. Ұлтымызды ұлықтайтын тұрмыс-салтының өзі - дене тәрбиесіне негізделген. Бесікке салудан бастап, баланы шомылдыру, маймен сылау, тұсау кесу рәсімі, атқа мінгізу, ұлттық ойындарға араластыру - баланы жастайынан шынықтыру, моральдық-рухани нығайту, темірдей тәртіпке көндіру, ерік-жігерді дамытуға тәрбиелейді. Ата-бабамыздан қаймағы бұзылмай жеткен ұлттық ойындарды дене тәрбиесіне енгізу баланың күш-жігерінің дамуына септігін тигізеді. Сондай-ақ дене құрылысы икемделеді, сымбатты, қырағы, алғыр, өмірдің барлық қиыншылығына төзімді азамат болып қалыптасады. «Денсаулық - зор байлық», - дейді халқымыз. Өзін іргелі ел санаған халық әдеп-ғұрпын, салт-санасын, дәстүрін қадірлей біліп, жас ұрпақтың бойына дарыту қажет. Ел арасында көп тараған ойын түрлерін баланың жас ерекшелігіне сай саралап, рухани талап-тілектеріне сәйкес бағыттауымыз керек. Ең басты міндет - ұлттық ойынның өзіндік құндылығын жоғалтпай, ойынды мазмұнды ұйымдастыруға жағдай жасау, тәрбиеге де, ой-санаға да лайықты етіп пайдалана білу. Ұлттық ойынның тәрбиелік мәні - бала өз халқының ұлттық мәдениетімен танысып, заттардың пішінін, көлемін, қасиеттерін байқауға, қоршаған ортаға еркін араласуына көмектесетіндігінде. Өмір туралы қарапайым түсініктер алады, жылдамдық, мергендік сияқты қасиеттері артады.

«Баланың күні бойы ойнауға шамасы бар. Ойын - оның шынайы тіршілігі. Көзіне көрінген, қолына түскен нәрсенің бәрімен ойнайды. Үш жасар бала көбіне жалғыз ойнайды. Көппен бірге ойнауды ол әлі көтере алмайды, мазасыздана бастайды», - деп жазады «Мектептен бұрынғы тәрбие» (1923), -

деген еңбегінде ойын түрлерінің қолдану әдістері мен маңызына тоқталған педагог-ғалым Нәзипа Құлжанова. [2]

Ұлттық ойындарды мектеп жасына дейінгі дене тәрбиесіне енгізуде үш бағытта ұстанғанымыз жөн:

1. Ағартушылық - ұлттық тәрбиеге насихаттау, үйрету.
2. Тәрбиелік - имандылыққа, әдептілікке баулу.
3. Бақылау- дене тәрбиесінде ұлттық ойындардың қажеттілігіне әсер ету, қолдау көрсету.

Балабақшада ұлттық ойындардың қолдану жүйелері:

1. Таңертеңгілік-гигиеналық жаттығуда;
2. Сергіту сәттерінде;
3. Ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде;
4. Таза ауаға серуенге шыққанда.

Ұлттық ойындарды табиғат аясына серуенге шыққанда, тәрбие жұмысына мүмкіншілікке қарай ұйымдастырса, балалар сол ойындар арқылы жақсы тәрбиені, өмірге қажетті қимылдарды тез үйреніп, ақыл-ой парасаты дамиды.

Дене тәрбиесі ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінің міндеті - қимылдың белгілі бір кешенін жасап үйрену болып табылады. Мақсаты - баланы өнегелікке, сымбаттылыққа, күштілікке, төзімділікке тәрбиелеу. Ойынды тиімді пайдалану - ұйымдастырылған іс-әрекеттің әсерлігін, тартымдылығын, белсенділігін, баланың ынтасын күшейтеді. Ойын ережесі балалардың түсінуіне орай, қарапайым болуы керек. Ойынның ережеге сәйкес орындалуына - тәрбиешілердің ойынның мазмұны дұрыс түсіндірмеуінен болады. Мұндай жағдайда балалар оған қызықпайды, зейін қойып тыңдамайды. Ойын барысында көрнекілікті алдын-ала дайындауы тиіс. «Аңшы мен ит және қояндар», 5-6 жастағылар үшін «Торғай мен мысық» ойындары барысында алғашқы күннен бастап өзін-өзі тежеуге үйрету керек. Барлық баланың қабылдау қабілеті бірдей емес екендігі, яғни белсенділер мен әлжуаз балалар арасындағы тепе-теңдікті сақтау оларды әр түрлі орынға тарту арқылы шындау, ұмтылдыру, бірнеше рет бір ойынды ойнату барысында баланың физиологиялық өзгерісімен қатар психологиялық тұрғыдан сенімділігі артады.

Ұлттық ойыннан ой-танымы жаттығуларын, тапқырлыққа, ептілікке машықтану көріністерін байқаймыз. Атап айтқанда: ұлттық ойындардың ішінде ер балалардың денесін шынықтырып, икемділігін, сергектігін, күш-қабілетін толықтырып, машықтандырытын да, ой тапқырлығы мен шешендігін жетілдіретін, ой сергітетін, білімін байытып, тапқырлығын танытатын түрлері бар. Ер балаларға арналған «Ат жарыс», «Қап киіп жарысу» баланың күшін дамытып, жігерін, денесін ширатып, бұлшық еттерін нығайтып, төзімділікке, батылдыққа баулиды. Өз бойындағы күшін, әдіс-айласын түгел пайдаланатын «Қазақша күресті» алайық. Күрестің «Білектесу», «Аударыспақ» сынды көптеген түрлері бар. Ойын барысында бала мінез құлық ережелері мен нормаларын, өмірге көзқарасын, өзара қарым-қатынасын шығармашылықпен игереді.

Қазақтың ұлттық ойындарының өзіндік ерекшелігі қыз балаларға арналған ойындардың болуы. Қыз баланың биязы болуы, дене икемділігі мен нәзіктігіне тәрбиелейтін ойындарды жас ерекшеліктеріне қарай пайдаланған. Қыздардың «Қуыршақ» ойынында қуыршаққа киім дайындау, отбасындағы ата-ана рөлдерін сомдау, кейіптендіру олардың психологиясына саналылық өзгерістер тудырады. Мазмұнды ойындар арқылы өз әрекетін өзгелермен

үйлестіруге, түсінуге талпынса, өзінің ақыл-есін түгел сол ойынның мақсатына жетуге жұмсайды, шындыққа сенеді, тапқырлық пен табандылыққа ұмтылады.

Ұйымдастырылған оқу іс-әрекет барысында «Сиқырлы қоржын», «Көкпар», «Асық» сияқты ұлттық ойындарды жаңа материалдарды бекіту немесе қайталау кезінде қолдануға болады. Тәрбиеші ұйымдастырылған оқу іс-әрекетті ұлттық ойынмен сабақтастырып түсіндірсе, баланың пән тақырыптарын тез, жылдам меңгеруіне ықпал етеді. Мысалы: «Даусынан таны» ұлттық ойыны барысында балалар шеңбер болып отырады. Санамақ санау арқылы бір бала жүргізуші болып, көзін орамалмен байлайды. Ортаға шыққан жүргізуші атын атаған баланың даусынан тануы тиіс. Таба алмаса, айыбына тақпақ немесе ән айтуы керек. «Шалма тастау» ойынына қатысушылар алаңға топталады. Мәре сызылып, он метр жерге қазық немесе үшкір ағаш қағылады. Ұзындығы сол жерге жететін арқанның бір ұшы ілмекпен, шалма тастайды. [3]

Қыз балаларға арналған «Үй тұсынан ақ қоянды ояту» ұлттық ойынында бір ырғақта әрекет жасап, ән айтуға, тіл байлығын молайтуға, моральдық, эстетикалық тәрбие беруге тигізер септігі мол. Ойынды қызықты өткізу үшін - ойынның шартын бұзбау, достарын ренжітпеу, жеңілсе ашуланбау, бастаушының айтқандарын орындау керек.

Пайдаланылған ойындарды қортындылағанда баланың өздеріне талдау жасату қажет. Балалардың не себептен немесе қандай мүмкіндікпен жеңіске жеткендіктерінде көздерін жеткізу арқылы балалар ойын ережесін жете түсінетін болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. С.Қалиұлы. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы / Алматы «Білім», 2003. - 151 бет.
2. С.Қалиев, Қ.Аюбай «Қазақтың тәлімдік ойлар антологиясы» Алматы.
3. Қазақстан. Ұлттық энциклопедия / Алматы, 2007. 9 том. - 32 бет.

УДК 379.832

Жолманова Назерке Жанайдарқызы

Алимбеков Дамирбек Аскарбекович

Магистр, аға оқытушы

Халықаралық туризм және қонақжайлылық университеті,

Түркістан қаласы, Қазақстан

БАЛАЛАР-ЖАСӨСІРІМДІК ТУРИЗМДІ ДАМУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа. Мақалада еліміздің алдына қойған маңызды міндеттерінің бірі жастайынан балалар-жасөспірімдер туризмін дамыту, білім алушыларды туристік-өлкетану жұмыстарына кеңінен тарту арқылы массалық дене тәрбиесіне тәрбилеу туралы айталған. Түрлі туристік жорықтарға қатысу салауатты өмір салтын қалыптастыру, денсаулықты нығайту, сондай-ақ балалар мен жасөспірімдердің зияткерлік-танымдық, эмоционалды-еріктік тұлғасын дамытыны туралы жан-жақты қарастырылған.

Түйін сөздер: балалар-жасөспірімдер туризмі, сауықтыру лагері, салауатты өмір салты, ішкі туризм.

**Жолманова Назерке Жанайдарқызы
Алимбеков Дамирбек Аскарбекович**

РОЛЬ РАЗВИТИЯ ДЕТСКО-ЮНОШЕСКОГО ТУРИЗМА

Аннотация. В статье рассказывается об одной из важнейших задач, поставленных перед страной, развитие детско-юношеского туризма, воспитание массового физического воспитания через широкое вовлечение обучающихся в туристско-краеведческую работу. Участие в различных туристских походах предполагает формирование здорового образа жизни, укрепление здоровья, а также развитие интеллектуально-познавательной, эмоционально-волевой личности детей и подростков.

Ключевые слова: детско-юношеский туризм, оздоровительный лагерь, здоровый образ жизни, внутренний туризм.

**Zholmanova Nazerke Zhanaydargyzy
Alimbekov Damirbek Askarbekovich**

ROLE OF CHILD AND YOUTH TOURISM DEVELOPMENT

Annotation. The article describes one of the most important tasks set for the country, the development of youth tourism, the education of mass physical education through the wide involvement of students in tourism and local history work. Participation in various tourist trips involves the formation of a healthy lifestyle, health promotion, as well as the development of the intellectual and cognitive, emotional and strong-willed personality of children and adolescents.

Keywords: youth tourism, health camp, healthy lifestyle, domestic tourism.

Балалар-жасөспірімдер туризмі Қазақстан Республикасында өскелең ұрпақты тәрбиелеудің, денсаулықты жақсарту мен сауықтырудың маңызды құралы болып табылады. Қазақстанның қоғамдық өміріндегі болған өзгерістер балалар мен жасөспірімдерге қосымша білім беру ұйымдарының, балалар-сауықтыру лагерлерінің жабылуы, балалар мен туристік-өлкетану қызметімен айналысатын жасөспірімдердің санының азаюына алып келді. Туристік іс-шаралар өткізуге қажетті білікті педагогикалық, туристік-спорттық мамандардың жетіспеушілігі де маңызды мәселелердің бірі.

Қазіргі уақытта ұлттық экономиканың даму тұрақтылығы көбінесе нарық субъектілерінің өсіп келе жатқан бәсекелестігіне тікелей байланысты. Саяси және экономикалық себептерден пайда болған әлемдік экономикадағы жаһандық өзгерістер, сондай-ақ ғылыми - техникалық прогресс өңірлік құрылымның әлеуметтік-экономикалық дамуына жаңа тәсілдер іздеуді қажет етіп отыр.

Балалар мен жасөспірімдер туризмі қызығушылық тудырады, сәйкесінше өңірдің бәсекеге қабілеттілігі оның аумағында өзара байланысты салалардың балалар мен жасөспірімдер кластерінің болуына байланысты. Біріккен өндірістік және экономикалық құрылымдарды құру және дамыту идеялары оңай емес. Бұл кластерлік типтегі өндірістік-шаруашылық құрылымдарға да қатысты.

Балалар мен жасөспірімдер туризмі саласында жұмыс істейтін кластерлік типтегі құрылымдарды қалыптастыруға және дамытуға бағытталған әдіснамалық мәселелер туралы да айтуға болады. Балалар мен жасөспірімдер туризмі ұғымын түсіндірудің анықтамалары мен тәсілдерін талдай отырып, көп жағдайда басты назар экономикалық компонентке аударылады деген қорытынды жасауға болады. Сонымен бірге балалар мен жасөспірімдер туризмінің анықтамаларын тұжырымдай отырып, әлеуметтік, мәдени және адамгершілік-тәрбиелік компонент жиі назардан тыс қалады.

Шетелдік дереккөздерде балалар мен жастар туризмін құру мен жұмыс істеудегі мемлекеттің рөліне қатысты шектеулі көзқарасты кездестіруге болады. Атап айтқанда, көптеген авторлар мемлекет нормативтік-құқықтық қамтамасыз етудің негіздерін жасайды және балалар мен жасөспірімдер кластерлерінің қызметін реттейді деп мәлімдейді.

Алайда, қазіргі кездегі экономикалық тұрақсыздық жағдайында, сондай-ақ балалар мен жасөспірімдер туризмі индустриясындағы дағдарыстық құбылыстарды ескере отырып, мұндай тәсіл дұрыс емес. Балалар мен жасөспірімдер туризмінде кластерлік құрылымдар қызметінің нәтижелілігіне қол жеткізу үшін инновациялық технологияларды енгізу процестерінің әсеріне және кластерлік құрылымдар құрылымының дамуына көбірек көңіл бөлу керек. Бұл ретте ғылыми-техникалық дамудың заманауи мүмкіндіктерін ескеру қажет.

Осыған байланысты, Қазақстан Республикасының бірінші президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың "Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру" атты бағдарламалық мақаласын келтіруге болады, ол кез келген мемлекет негізделетін күшті ұлттың қоғамдық санасын жаңғыртудың үшінші бөлігіне бағытталған.

Президент балалар мен жасөспірімдер туризмінің негізгі мақсаты болып табылатын рухани сана-сезім призмасы арқылы барлық қазақстандықтардың ел болашағы үшін жауапкершілігін арттыруды ұсынады [1].

Лагерьлерде балалар демалысының қазақстандық дәстүрлерінің ұзақ тарихы бар. Қазақстандағы балалардың көптеген ұрпақтары лагерьлерде өздерінің балалық шақтарын өткізді және осы уақытты қуана еске алады. Сондықтан мұндай демалысқа сұраныс үнемі нарықта болады. Алайда, 90-шы жылдары кеңестік балалар сауықтыру лагерлерінің жүйесі іс жүзінде жойылды, ал нарық талаптарына жауап беретін жаңа педагогика мен ата-ананың басын біріктіретін ұйым болмады. Тек Кавказдағы "Бүркіт" және Қырымдағы "Артек" балалар сауықтыру лагерлері ретінде өмір сүруді жалғастырды, бірақ олардағы демалыс туралы пікірлер бұрынғыдан түбегейлі ерекшеленді.

Балалардың көпшілігі шетелге демалуға кетті. Қаржылық дағдарыс нәтижесінде көптеген ата-аналарға шетелде балалар демалысы қол жетімді болмады, бұл Қазақстан мен ТМД-да балалар туризмін дамытуды талап етті. Бұрынғы пионер лагерлерінің ішінде ескірген күйге келген немесе ересектерге арналған демалыс орындарына қайта бейімделген, қолайлы нәрсені табу өте қиын болды.

Дегенмен, дефолттан кейінгі алғашқы жылдары "Балдәурен" және "Маралсай", "Discovery Бурабай" сияқты белгілі лагерлер пайда болады. Көп жағдайда балалар шетелге әртүрлі балалар лагеріне барады. Шетелдегі халықаралық балалар мен жасөспірімдер лагерлері, олар әлемнің түкпір-түкпірінен келген балаларға толы.

Осындай балалар лагерлерін әлемнің көптеген елдерінде кездестіруге болады, бірақ біздің туристік нарықта олар нашар ұсынылған, негізінен мұндай

лагерлермен Кипр, Хорватия, Греция, Мальта, Италия, Германия сияқты елдер мақтана алады, соңғы жылдары Польшада ұсынастарын арттырып жатыр. Мұндай балалар демалыс орталықтары бастапқыда әртүрлі мемлекеттерден келген жасөспірімдердің көп болуын болжауы мүмкін, бірақ көбінесе жасөспірімдер өздерінің кеңесшілерімен бірге топтарға шығады.

Лагерлердің көпшілігі шет тілдерін үйренуге, виндсерфингке, яғни дайын бағдарламасы бар орталықтарға баса назар аударады, және бізде туристік нарықта, әдетте, әр мемлекетте бір нұсқа көрсетілген. Қазақстанда балалар мен жасөспірімдер лагерлері үлкен дамуға ие болды, онда қазақстандық балалардан басқа Украина, Белоруссия және лагерь орналасқан елдердің балалары да болуы мүмкін.

Дәстүрлі түрде қазақстандық туроператорлар өздері немесе елден тыс лагерьдің бизнес-серіктестерінің көмегімен оларды ҚР жасөспірімдерімен толтыра отырып, оларды халықаралық деп атайды, тек балалар орталығының өзі басқа елдерде орналасқандықтан. Мұндай лагерьлерді ұйымдастыру әлдеқайда жеңіл, өйткені Қазақстаннан туроператор - осы өнімнің тапсырыс берушісі, орналастыруды, тамақтану түрін (біздің балалар белгілі бір рационға үйреніп қалған), режимді, сондай-ақ қазақстандық балаларға арналған бағдарламаларды қалыптастырудың шексіз мүмкіндіктеріне ие [2].

Қазақстанда балалар мен жасөспірімдер туризміне SWOT-талдау жүргіземіз (1-кесте).

1-кесте Қазақстандағы балалар мен жасөспірімдер туризмін SWOT-талдау

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
<ul style="list-style-type: none"> - туристік индустрия инфрақұрылымының болуы; - Туристік саланы дамыту үшін заңнамалық және нормативтік-құқықтық негіз; - Қазақстанда дамуы үшін әлеуеті бар халықаралық нарықта экотуризмге жоғары қызығушылық (8,9 млн адам немесе жалпы әлеуеттің 63%); - мәдени танымдық туризмді дамытуға мүмкіндік беретін Қазақстанның бірегей мәдениеті мен тарихы; - тау шаңғысы туризмін дамыту үшін табиғи жағдайлар; - Қазақстандағы экономикалық өсудің жедел қарқыны (ЖІӨ-нің жыл сайынғы өсуі, тиісінше, халықтың сатып алу қабілеті); - ҚР-дағы саяси тұрақтылық. 	<ul style="list-style-type: none"> - барлық инфрақұрылым қалалар мен ірі елді мекендерде орналасқан; - инфрақұрылымның халықаралық талаптарға сәйкес келмеуі; - туристердің қызығушылық тудыратын объектілерде көп күндік болуға жағдайдың болмауы; - инвесторларға дотация, преференциялар және салық жеңілдіктері тетігінің болмауы; - Қазақстанда экотуризм дамыту тәсілдері мен саясаты қалыптастырылмаған; - туристік объектілерге баратын жолдардың сапасының төмендігі/болмауы; - кадрлар даярлау бағдарламасы нарықтың нақты қажеттіліктеріне сәйкес келмеуі.
Мүмкіндіктер	Шектеулер
<ul style="list-style-type: none"> - жаңа жұмыс орындарын, оның ішінде ауылдық жерлерде құру; - Қазақстанның туристік қызметтердің халықаралық нарығында 	<ul style="list-style-type: none"> - бір күндік маршруттар санының артуы; - туристік ағындар көлемінің төмендеуі;

<p>танылуының жоғары деңгейі, бұл бюджетке инвестициялар мен кіріс ағынын қамтамасыз етеді;</p> <ul style="list-style-type: none"> - ұлттық туристік өнімді құру; - келу және ішкі туризм бойынша туристік ағындарды ұлғайту. 	<p>-инвестициялық белсенділік деңгейінің төмендігі;</p> <p>- Қазақстанның туризм үшін қолайсыз ел ретіндегі бейнесін қалыптастыру, сондай-ақ инвестициялық тартымдылықтың төмендеуі.</p>
---	--

Ескерту: автор дереккөз негізінде жасаған [3]

Қазақстанның туристік әлеуеті бай және алуан түрлі. Ол туризмнің барлық дерлік түрлерін дамыту үшін бірегей мүмкіндіктерге ие, танымдық – мәдени-тарихи нысандарға барудан бастап, флора мен фаунаның сирек кездесетін түрлерін бақылауды қоса алғанда, шытырман оқиғалы және балалар мен жасөспірімдер туризміне дейін (1-сурет). Еліміздің ең бірегей өңірлерінің бірі ретінде Бурабай, Ерейментау таулары, Қорғалжын мемлекеттік табиғи қорығы және басқа да курорттарымен танымал Ақмола облысын мақтанышпен мысалға келтіруге болады. Сонымен қатар, Ақмола облысының туристік-рекреациялық әлеуеті мол, сондай-ақ балалар мен жасөспірімдер туризмін дамыту үшін барлық факторлар бар.

1-сурет. ҚР балалар мен жасөспірімдер туризмін дамытудың басым бағыттары

Ескерту - автор дереккөз негізінде жасаған [4]

Бірақ, өкінішке орай, соңғы жылдары балалар туризміне деген қызығушылықтың төмендеуі байқалады, ал ата-аналар балаларын шетелге жіберуге мәжбүр етеді, өйткені баға мен сапа қатынасы дұрыс емес [5].

Жасалған тұжырымдар негізінде балалар мен жасөспірімдер туризмін дамытудың негізгі проблемалық нүктелерін тұжырымдауға болады, оларды шешуге БЖТ туристік кластерлер жүйесін құру ықпал етуі керек. олардың қатарына мыналарды жатқызуға болады:

- нормативтік-құқықтық базаны жеткіліксіз пысықтау;

- балалар мен жасөспірімдер туризмін сипаттау және дамыту көрсеткіштерін есепке алудың нақты статистикалық базасының болмауы;
- аумақтық жағдайларда балалар мен жасөспірімдер туризмі шеңберінде бағдарламалар мен іс-шараларды үйлестіру жүйесінің болмауы.,
- аумақтық және муниципалдық бюджеттер қаражатынан жеткілікті қаржыландырудың болмауы,
- балалар мен жасөспірімдер туризмі саласындағы жобаларды іске асыруға бюджеттен тыс қаражат тарту тетіктерінің болмауы,
- білім беру процесі мен балалар мен жасөспірімдер туризмі арасындағы өзара байланыстың төмен деңгейі,
- білім беру процесі тұрғысынан балалар мен жасөспірімдер туризмінің нәтижелілігін бағалау жүйесінің ашық болмауы,
- балалар мен жасөспірімдер туризмі саласында қызметтер көрсету процесіне сапаны бақылаудың болмауы [6].

Осы мәселелерді ескере отырып балалар мен жасөспірімдер туризмін дамытудың негізгі бағыттарын бөліп көрсету маңызды. Олар:

- жастардың салауатты өмір салты мен өмірді растайтын ұстанымын насихаттау;
- балалар мен жасөспірімдердің өзін-өзі танытуына жәрдемдесу;
- белсенді демалыс пен саяхатты танымал ету;
- жас ұрпақ денсаулығының басымдығын ұлтты сақтаудың негізгі негізі ретінде тану;
- зиянды әдеттерден бас тартуды ынталандыру; ҚР балалар мен жасөспірімдер туризмінің үрдістері мен басымдықтары.

Осыған байланысты өскелең ұрпақты мектептердегі және мектептен тыс ұйымдардағы секциялар санын арттыру арқылы сауықтыру мәселелері өзекті болып отыр. Алайда, әлеуметтік мәселелерді шешу кезіндегі қалдық принципі спорттық-сауықтыру туризмінің бұқаралық нысандары: жорықтар, бұқаралық туристік-спорттық іс-шаралар, слеттер мен лагерьлер ұйымдастыруға кері әсер етеді.

"Қазақстан-2030" стратегиясында": балалар мен жастар жаңа еліміздің болашақ ұрпағы және қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда, олардың моральдық бағыт-бағдарларын жоғалтпауы керектігін айтылған.

Балалар мен жасөспірімдер туризмін дамыту перспективалары

жастардың тарихқа деген қызығушылығымен

және Ұлы Жібек жолының қайта өркендеуімен тікелей байланысты.

Мұның бәрі

оңтайландыру бойынша ұсыныстар әзірлеу қажеттілігін тудырып отыр. Балалар мен жасөспірімдер туризмін дамыту арқылы олардың тағбиғатқа, туған өлкесіне деген махаббатын оятамыз, денсаулығын нығайтамыз, саналы және білімді, ой-өрісі кең ұрпақ тәрбиелейміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Программной статья Президента Республики Казахстана Нурсултана Абишевича Назарбаева "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания", - 2017г.

2. Программа развития детско-юношеского туризма в Республике Казахстан на 2012-2016 годы., от 2009г.

3. Писаревский, Е.Л. Актуальные вопросы государственного регулирования туризма / Е.Л. Писаревский // Туризм: право и экономика. – 2009. – № 2. - С.2-19

4. Сысоева, О.Е.: Организация летнего отдыха детей / О.Е. Сысоева. – М.: Владос, 1999. – 176с.

5. Постановление Правительства Республики Казахстан от 11 октября 2010 года № 1048 «Об утверждении Программы по развитию перспективных направлений туристской индустрии Республики Казахстан на 2010 - 2014 годы».

6. Автореферат диссертации на соискание степени доктора философии (PhD) по специальности 6D090200 – «Туризм» Сардарова Османа Агитовича на тему «Организационные и научно-методические основы развития детско-юношеского туризма в Республике Казахстан». Электронды ресурс. <file:///C:/Users/Admin/Downloads/%D0%A5%D0%B0%D0%BB%D1%8B%D2%9B%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8B%D2%9B%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F%2028.05.2021.pdf>

ӘОЖ 338.482.224 (574)

Бекбаулина Сабира Хакимовна

Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қаласы, Қазақстан

Дуйсембаева Альмира Токтаназаровна

Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қаласы, Қазақстан

Қашқынбаева Бибігүл Хамидуллақызы

«Туризм» мамандығының 3 курс студенті,
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қаласы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН ТУРИСТІК НАРЫҒЫНЫҢ ЗАМАНАУИ ЖАҒДАЙЫ

Аңдатпа: COVID-19 пандемиясы әлемдік экономикада айтарлықтай қыйындықтар тудырды. Туризм саласы - коронавирустық инфекцияның соққыларына бірінші болып жығылған салалардың бірі. 2020 жылдың бірінші тоқсанының аяғында COVID-19 пандемиясы халықаралық сапарларды күрт тоқтатты және туристік индустрияға айтарлықтай әсер етті. Қолайсыз эпидемиологиялық жағдайда туристік бизнестің дамуына үлкен қауіп төндірді.

Түйін сөздер: рекреация, туризм индустриясы, экономика, инфрақұрылым, сұраныс, пандемия, ішкі туризм, инвестиция.

Ірі ауқымды туристік бизнесті дамыту және рекреациялық әлеуетті ұтымды пайдалану негізінде туристік индустрияны қалыптастыру «Қазақстан - 2050» Стратегиясын жүзеге асырумен тікелей байланысты. 2017 жыл Қазақстандағы туризмді дамытудың бетбұрыс кезеңі болды. Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша Мәдениет және спорт министрлігіне

біріктірілген индустрия және туризм комитеті құрылды [1]. 2019 жылғы 31 мамырда Қазақстан Республикасының туризм индустриясын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы бекітілді». Өнеркәсіптің 2025 жылға қарай ЖІӨ-дегі туризм үлесін 8% -ға дейін арттыру стратегиялық мақсаты бар. 2025 жылға қарай жұмыспен қамтудың 660 мың адамға дейін өсуі. Өсім үш негізгі драйверден болады деп күтілуде: туризмге инвестиция, ішкі шығындар және шетелдік туристік шығындар. Бағдарламаның 2025 жылы ЖІӨ құрылымындағы туризмнің үлесін 8% -ке жеткізудің стратегиялық мақсатын жүзеге асыру үшін жоғарыда аталған үш драйвердің орташа жылдық өсу қарқыны 7-8% болуы керек [2].

Туризм индустриясы қоғамның бүкіл инфрақұрылымын - экономика, мәдениет, әлеуметтік сала, сондай-ақ коммуникацияның дамуына ықпал етеді. Әлемдегі жалпы өнімнің шамамен 10% -ы, қызметтердің әлемдік экспортының 30% -ы, әлемдік инвестициялардың 7% -ы, жұмыс орындарының 10% -ы және барлық салықтық түсімдердің 5% -ы туризмнен келеді. Туристік өнімді жылжытуға бағытталған шығындар туризмді дамытудағы негізгі шығындардың бірі болып табылады. Осылайша, ДСҰ-ның мәліметтері бойынша ұлттық туристік өнімді жылжыту мен құру шығындары туристік инфрақұрылым дамыған елдер бюджетінің жартысына жуығын құрайды. Мысалы, Таиланд жыл сайын туризмді дамытуға шамамен 90 миллион доллар, Түркия 100 миллион доллардан астам қаражат жұмсайды [3].

Мамандар орташа есеппен бір туристің елге келуіне тең табыс табу үшін шамамен 10 тонна көмір экспорттау керек екенін есептеді. Республикадан шикізат экспорты қалпына келтірілмейтін қорларды сарқитынын, ал туризм секторы шикізатқа үлкен шығындарды қажет етпейтінін ескеру қажет. Бұл факт туризмді индустрия сала ретінде дамытудың басымдылығын растайды.

Елде туризмді дамытудың маңызды параметрлері келу және шығу туризмінің көрсеткіштері болып табылады. Мәселен, 2018-2019 жылдары сыртқа шығу туризмі бойынша келушілер саны 10,7 млн-нан астам адамды, ал сырттан келушілер бойынша-тек 8,5 млн адамды құрады (кесте. 1). Осылайша, шығу туризміне сұраныс кіріс туризміне қарағанда әлі де көп екенін түсінуге болады. Пандемияға дейін республикалық, сондай-ақ өңірлік деңгейлерде Қазақстанға шетелдік туристерді тарту бойынша үлкен жұмыс жүргізілді, имидждік саясат және елдің туристік бағыттарын танымал ету саласында шаралар қабылданды [4].

Кесте 1

Туризм түрлері бойынша келушілер саны, адам

№	Көрсеткіштер	2018 ж	2019 ж
1	Шығу туризмі бойынша келушілер саны	10 646241	10 707270
2	Сырттан келушілер туризмі бойынша келушілер саны	8 789314	8 514989
** Дереккөз: кесте Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика Министрлігі статистика комитетінің деректері бойынша жасалды			

Статистикалық комитеттің мәліметі бойынша, 2019 жылы Қазақстанға келген 8,5 млн-нан астам туристің ішінде Қазақстанмен көршілес елдер:

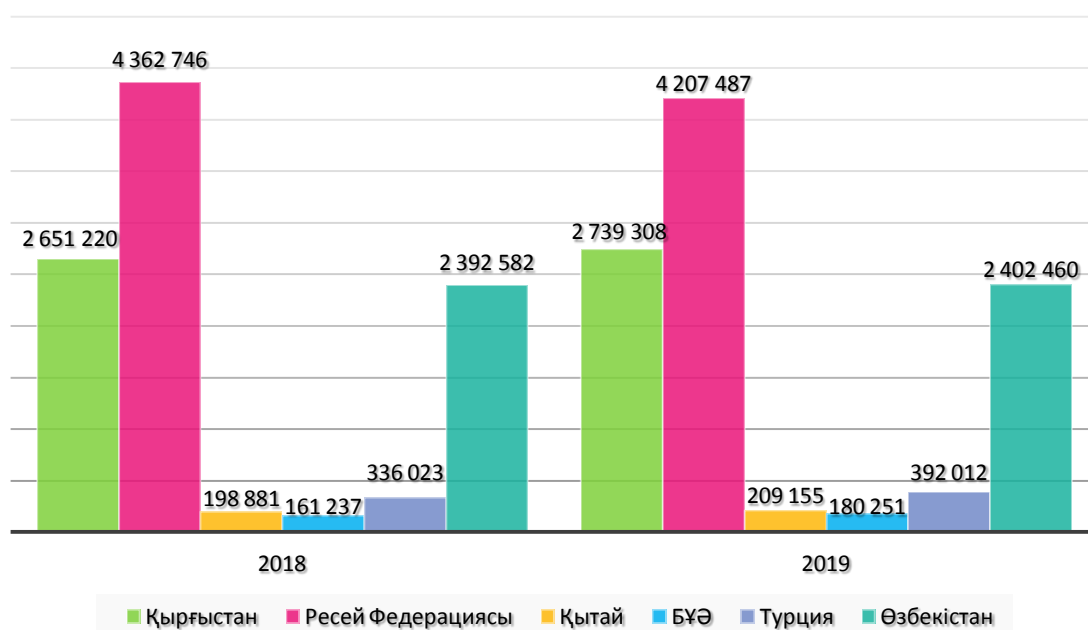
Өзбекстан, Ресей, Қырғызстан, Тәжікстан және Қытай азаматтары бар. Қалған 25% - ы негізінен Түркия, Германия және Әзірбайжан тұрғындары (1-сурет).

Сурет 1. Елге келу туризмі бойынша келушілер саны, адам.

2019 жылы туристік мақсатта келген туристер саны тек 8 514 989 құрады, бұл 2018 жылмен салыстырғанда 4% төмен. Мемлекеттік ресурстардан алынған аналитикалық мәліметтерге сәйкес, Қазақстан Балтық елдері немесе Еуропа елдеріне қарағанда ТМД елдері арасында көбірек танымал, бұл оның географиялық орналасуы бойынша таңқаларлық емес. Қытай Қазақстанға келетін туристер саны бойынша көптеген еуропалық және тіпті ТМД елдерінен озып кететін ерекше ерекшелік болды.

2019 жылы туристік мақсаттағы шығатын туристер саны тек 10 707 270 адамды құрады, бұл 2018 жылмен салыстырғанда 61 мыңнан астам адамға көп. Оның ішінде туристік бизнес және кәсіптік мақсаттар үшін 1 999 147 адам, жеке мақсаттар үшін 8 708 123 адам, оның ішінде: туризмге байланысты 205 733 адам, жеке саяхат 8 500 045 адам, транзиттік жолмен 2 345 адам [5].

Сурет 2. Шығу туризмі бойынша елге келушілер саны, адам.

Кесте 2.

2019 жылғы туризм түрлері бойынша туристер саны, адам.

САПАР МАҚСАТТАРЫ	КЕЛУ ТУРИЗМІ	ШЫҒУ ТУРИЗМІ
1	2	3
Барлығы	8 514989	10 707270
Соның ішінде:		
іскерлік және кәсіби	1 453440	1 999147
жеке	7 061549	8 708123
оның ішінде:		
туризм	76203	205 733
жеке	6 341598	8 500045
транзит	643748	2345
Ақпарат көзі: [https://stat.gov.kz/ - Ресми ақпараттық ресурс Қазақстан Республикасының Премьер-Министрі]		

COVID-19 пандемиясы дүниежүзілік экономикаға айтарлықтай кедергі келтірді. Туризм индустриясы алғашқылардың бірі, жаңа коронавирустық инфекция болып табылады. 2020 жылдың бірінші тоқсанының аяғында COVID-19 пандемиясы халықаралық саяхатты күрт тоқтатты және туристік индустрияға айтарлықтай әсер етті. Қолайсыз эпидемиологиялық жағдай аясында туристік бизнестің дамуына үлкен қауіп төнді. Сарапшылардың пікірінше, пандемияның алғашқы айларында ғана барлық шығыс бағыттары бойынша сұраныс 20-25%-ға төмендеді, ал көптеген мемлекеттер шекараларын жапқаннан кейін, ол нөлге жуықтады. Туризм бизнесіндегі мұндай ауыр дағдарыс екінші дүниежүзілік соғыстан бері байқалмаған. Алайда кез-келген дағдарыс тек жағымсыз салдарға әкеліп соқтырмайды [6].

Пандемияның әсері сыртқы туризмге әсер еткенімен, ішкі туризмнің өсуіне оң әсер етті. Пандемия кезінде өрлеудің алдын-ала болжанған ішкі туризм шынымен де Қазақстан Республикасының қарапайым тұрғынының қызығушылығына айналды. Қазақстанның түкпір-түкпірінен адамдар белсенді туризмге қосыла отырып, Алакөлге, Бұқтырмаға, Катонқарағайға барды. Көптеген дамыған және дамушы елдер үшін туризм секторы жұмыспен қамтылудың, мемлекеттік кірістердің және валюта түсімдерінің негізгі көзі болып табылады. Бұл өмірлік маңызды сызық болмаса, көптеген елдер ЖІӨ-нің күрт төмендеуімен және жұмыссыздықтың өсуімен бетпе-бет келуі мүмкін. Туристік бизнес - бұл жылдар бойына салынған бизнес. Оған қаржылық және адами ресурстар да салынды. Мұндай жағдайда да кәсіпкерлер өмір сүру құқығы және жұмыс істеу, қызмет көрсету және табыс алу құқығы үшін күресуде.

Пайдаланған әдебиеттер

1. <https://stat.gov.kz/> - Ресми ақпараттық ресурс Қазақстан Республикасының Премьер-Министрі

2. Государственная программа развития туристической отрасли Республики Казахстан до 2025 года: положение Правительства Республики Казахстан от 31 мая 2019 года №360 // информационная система "параграф". – 2019

3. <https://kursiv.kz/opinions/2018-07/что-не-хватает-казахстану-для-развития-туризма>

4. https://studbooks.net/682454/turizm/sovremennoe_sostoyanie

5. <https://inbusiness.kz/ru/news/v-kazahstane-podros-vnutrennij-turizm>

6. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs>

ӘОЖ: 338.46(075.8)

Дүйсембаева Альмира Токтаназаровна

Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қаласы, Қазақстан

Бекбаулина Сабира Хакимовна

Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қаласы, Қазақстан

**ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ СЕРВИС ЖӘНЕ ТУРИЗМДЕГІ
МЕНЕДЖМЕНТ**

***Аңдатпа:** Қазіргі таңда басқарудың жалпы тұжырымдамасымен біріктірілген, жоғары технологиялық туристік кешенді дамытуға байланысты мәселелерді практикалық шешу және өзінің туристік әлеуетін толыққанды пайдалануға бағытталған туризм индустриясының өңірлік ұйымдарын жандандыру жолымен мүмкін болады. Елдің туристік саласын дамытуға жаңа тәсілді іске асыру, әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті ұлттық туристік өнімді қалыптастыруды, туристердің келу ағынын әуестендіруді және туристердің туризм индустриясы мен қонақжайлылық кәсіпорындарында сапалы сервис алуға қажеттіліктерін қанағаттандыруды көздейді.*

***Түйін сөздер:** туризм, бизнес, экономика, басқару, әлеуметтік-экономикалық, басқару, жүйелік, процесс, сервистік менеджмент, қонақжайлылық.*

Туристік сала әлемдік ауқымда серпінді дамып келеді. Қазақстанда туризм және қонақжайлылық индустриясы халық шаруашылығының басым салаларының біріне айналды. Қазіргі уақытта мемлекет пен туристік бизнестің күш-жігері туристік саланың ішкі және халықаралық туристік нарықтарда тиімді қызметті кешенді түрде жүзеге асыруға қабілетті бірыңғай жүйеге айналдыруға бағытталған. Қазіргі таңда басқарудың жалпы тұжырымдамасымен біріктірілген, жоғары технологиялық туристік кешенді дамытуға байланысты мәселелерді практикалық шешу және өзінің туристік әлеуетін толыққанды пайдалануға бағытталған туризм индустриясының өңірлік ұйымдарын жандандыру жолымен мүмкін болады. Елдің туристік саласын дамытуға жаңа тәсілді іске асыру, әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті ұлттық туристік өнімді

калыптастыруды, туристердің келу ағынын әуестендіруді және туристердің туризм индустриясы мен қонақжайлылық кәсіпорындарында сапалы сервис алуға қажеттіліктерін қанағаттандыруды көздейді.

Қазіргі қоғамда және экономикада қызметтер рөлі үнемі өсіп келеді. Нарықтық экономикадағы қызмет көрсету саласының үлесі салыстырмалы болды, ал тауар өндірумен салыстырғанда аз. Алайда, өте қысқа уақыт аралығында бұл қатынас түбегейлі көп өзгерді. Дамыған елдерде басталған экономикалық даму кезеңі ол қызметтер басым болатын «қызмет көрсету экономикасы» ретінде сипатталады. Қызмет көрсету нарықтарындағы жаңа үрдістер, ең алдымен, кең ауқымды және терең көпжақты трансформация соңғы 25-30 жылдағы секторлар. Қызметтер өндірісі қазіргі экономиканың басым немесе үлкен бөлігі дамыған елдерде оның ЖІӨ-дегі үлесі және жұмыспен қамтылғандар саны ғасырдың басында 70-ке жетті-80%, ал әлемдік ЖІӨ-де - 65%-ға. Бұл салада құрылымдық және сапалық өзгерістер болды. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, қажеттілік жүйесіндегі өзгерістер негізінде ғылыми білім мен адами капиталдың рөлін арттыру салалардағы соңғы 20-25 жылдағы экономикалық өсу көздерінің қызмет көрсету салалары «тыныш» революция болды, оны түбегейлі өзгертті.

Егер бұрын осы сектордың құрылымында жетекші позициялар болса дамыған елдерде сауда, тұрмыстық, рекреациялық және тағы басқалар болды, бүгін орталық орынғылымды қажет ететін топ ұсынылды, яғни қызмет түрлерін, телекоммуникацияларды, сондай-ақ білім беру, денсаулық сақтау, мәдениетті ұштастыра отырып, ғылымды қажетсінетін олар жаңартылған салалармен қатар индустрия салаларын құрайды, дәстүрлі салалар (сауда және көлік) белсенді дамып келеді. Қазіргі экономиканың өзегі және қызмет көрсету саласының да, сол сияқты сапа параметрлері, бәсекеге қабілеттілігі шаруашылықтың барлығы, көп жағдайда динамиканы анықтайды.

Соңғы жылдары сыртқы нарықтарға қызметтерді жылжыту жылдар айтарлықтай дәрежеде өзекті қызметтердің экспансиясымен байланысты - телекоммуникация, қаржы секторы, ақпараттық, компьютерлік, консалтинг, менеджмент, маркетинг, инженерлік-құрылыс, аудиторлық, білім беру және тағы басқалар.

Жоғарыда айтылғандардың бәрі процестерге жаңа талаптар қояды және осы саладағы басқару тетіктері менеджмент алады, кейбір ерекшеліктер, қызмет көрсету және туризм саласында жұмыс істейтін мамандар білуі керек. Қызмет көрсету кәсіпорнының өзгертін сыртқы ортаға бейімделу процестері ортада орталыққа назар қойылады. Бұл басқару процесінің сипатын өзгертеді. Осы сервистік кәсіпорынды басқару шарттары мыналарға негізделуі керек, процесті, функцияларды, әдістерді түсіну және менеджменттің басқа аспектілерін оның қызметін терең білу.

«Менеджмент» ағылшын тілінен шыққан, тікелей мағынасы «басқару» дегенді білдіреді. Туризм менеджменті жайындағы ойларымызды жинақтап қорытындылайтын болсақ менеджмент функциясының негізгі саяхат жасау белсенділігі, қызмет көрсетудің бір саласы ретінде туризм менеджментін қарастыру, оған әр уақытта экономикалық, әлеуметтік және техникалық сонымен қатар мәдениет факторлары әсер етіп отыр. Жалпы алғанда менеджментті ғылым ретінде қарастыру қажет, еңбекті пайдалану арқылы өзінің алдына қойған мақсаттарға жете білу. Бұл адамдарға әсер ететін қалыптаспаған элементтерді тиімді өндіретін күшке айландыру. Басқаша айтқанда, менеджмент - бұл адамның барлық мүмкіншіліктерін пайдалану арқылы ұйымның алдына

қойылған стратегиялық және тактикалық мақсаттарына жету. Негізінде «басқару» мен «менеджмент» синоним ретінде қолданылады. Классикалық түсінікте «басқару» категориясы «менеджмент» түсінігіне қарағанда кең мағыналы. Өйткені басқа жерлерде мысалы машина жүргізу немесе басқа күрделі техникалық құрылғыларды пайдалануда қолдана береді. Менеджмент әлеуметтік – экономикалық процесстерді ұйымының деңгейінде, қызмет көрсету саласындағы және ондағы қызметкерлерді басқару[1].

Біздің ойымызша, «менеджмент» терминінің барлық түсініктері қарастырылған» бір-біріне қайшы келмейді. Керісінше, олар бір-бірімен тығыз байланысты және әр түрлі тараптар талқыланатын ұғымдарды ашады.

Сервистік ұйымда менеджменттің әртүрлі тәсілдері бар. Бұл жүйелік, функционалды процесс, маркетингтік, логистикалық тәсілдер, сондай-ақ қызмет көрсету тұжырымдамасы.

Сервистік менеджмент ұғымы ғылыми және практикалық айналым ХХ ғасырдың 80-ші жылдарының басында Швеция мен Ұлыбританияда бірте-бірте ол жалпыға бірдей қабылданды, басқару қызметінің бағыты, бұл принципті білдіреді Біздің пікірімізше, жаңа тұжырымдаманы қалыптастыруда бес шешуші рөл атқарды, пәндік, салалар-маркетингі, операциялық менеджмент, ұйымдастыру теориясы. Адам ресурстарын басқару және басқару сапасы пайда болған жаңа ғылыми бағыттарды менеджерлердің және консультанттардың мансап тәжірибесі деп санауға болады

Сервистік менеджмент бастапқыда өндірістік тауарлар маркетингі қосымша ретінде жасалды. Сонымен, Н.Е.Николайчук сервистік менеджмент-бұл жалпы ұйымдастырушылық тәсіл, ол қызмет сапасын жасайды, бизнес-қызметтің күші, клиент қабылдайтын қызмет сапасын басты қозғаушы күшке айналдырады [2].

Б. Чернышев осы тұжырымдаманың неғұрлым егжей-тегжейлі анықтамасын береді және оны келесідей ұсынады: "сервистік менеджмент басқару философиясы, оған сәйкес ол болуы керек принципті түрде, біріншіден, ең жоғары мүмкіндікке бағытталған белгілі бір клиенттің нақты қажеттіліктерін қанағаттандыру оған сервистік өнім (дербес қызмет немесе материалдық өнім мен ілеспе қызметтерді біріктіретін жүйелер), белгілі бір пайдалы әсерге ие, яғни сапасы, екіншіден, ұйымда құру үшін мұндай өнімді өндіру үшін мүмкіндіктер мен жағдайлар (қамтамасыз ету материалдық ресурстармен, технологиямен); процеске тартылғандардың барлығының мақсаттары мен мүдделерін (пайдасын) байланыстыру тараптардың (ұйымдардың, клиенттердің, мүдделердің басқа да топтарының) қызметтерін көрсету " [3].

Осылайша, материалдық өнім тасымалдаушыға айналады (қызмет көрсету шарты). Материалдық емес атрибуттардың рөлі артып келеді (жайлылық, назар, мейірімділік) ынталандыру ретінде сатып алуды жетілдіру.

Біздің ойымызша, келесі тұжырымдамалық ережелерге сүйене отырып сервистік менеджменттің мәнін ұсынуға болады: толық перспектива клиентке бағдарлану; сапаға бағдарлану; ұзақ мерзімді перспектива; басқаруға жүйеге көзқарас; ішкі дамуда фокустау. Сервистік менеджменттің мәні сервистік кәсіпорынды басқару функцияларын біріктіру-маркетинг, операцияларды басқару және персоналды басқару. Тұжырымдаманың негізі нарықтық стратегияны әзірлеу сегіз элементтен тұратын модель болуы мүмкін. Әлеуметтік-мәдени сервис пен туризмдегі менеджмент қызмет көрсету теориясы мен практикасы: экономика, әлеуметтік сала, технологиялар («8р» - классикалық маркетингтік модельге ұқсас «4р»). Бұл элементтердің ұтымды

интеграциясы синергетикалық сервистік бизнестің сәттілігіне ықпал ету әсерін береді.

Осы модельге сәйкес, 4 стратегиялық элемент кәсіпорынның маркетингтік қызметі-өнім (product), баға (price), орын (place) және жылжыту (promotion) келесідей толықтырылуы керек - процесс (process), өнімділік (productivity), адамдар (people) және сапаның материалдық белгілері (physical evidence) [4].

Әлеуметтік-мәдени қызметтің ерекшеліктерін білу және туризм менеджмент объектісі ретінде қысқаша тоқталу керек, осы қызмет саласының ерекшелігі және оның материалдық саладан айырмашылығы өндіріс Б. Карлоффтың пікірінше, қызмет көрсету жүйесі сондай алайда, өнеркәсіптік компаниядағы өндіріс және тарату жүйесі көбінесе мүлдем басқа түрде ұсынылған [5].

Бұл мәселені түсіну үшін біз Г. Ассэл ұсынған қызметтердің жіктелуіне, жүгінуіміз керек, оған сәйкес барлық қызметтер жабдықтарды пайдалану және адам еңбегіне негізделген қызметтер, тауарларға байланысты қызметтерге [6].

Әлеуметтік-мәдени қызмет (ӘМК) – бұл қанағаттандыру мақсатында қызмет көрсету процестері мен рәсімдерінің жиынтығы халықтың рухани, мәдени және материалдық қажеттіліктерін, сондай-ақ өндірістік қызметтерді сүйемелдеу. Әлеуметтік-мәдени ұғым қызметі "әлеуметтік-мәдени сала" ұғымымен тығыз байланысты» - әлеуметтік саланы тікелей қанағаттандыратын салалардың жиынтығы, қоғам мүшелерінің рухани және мәдени қажеттіліктері. Өндірілетін тауарлардың белгілі бір бөлігі болса да, қызмет түріндегі тауарлар заттай нысанда беріледі.

Әлеуметтік-мәдени сала - күрделі, екі ұшты ұғым. Кейбір авторлар әлеуметтік-мәдени саланы жиынтық ретінде анықтайды, тіршілік әрекетіне байланысты өнім шығаратын кәсіпорындар, адамдар, бұл жағдайда әлеуметтік-мәдени сала өте маңызды, автомобиль жасау, өндіріс сияқты экономиканың көптеген салалары тұрмыстық техника және т. б.

Басқалары әлеуметтік-мәдени сала ұғымына әлеуметтік-мәдени функцияларды орындайтын, барлығының мәдени деңгейі үшін маңызы бар кәсіпорындар жиынтығын салады, бұл жағдайда қоғам әлеуметтік-мәдени салаға түседі, кәсіпорындардың тар тізімі – театрлар, кітапханалар, клубтар, мұражайлар.

Әлеуметтік-мәдени сала кәсіпорындары тауарлар мен қызметтер өндіретін салалар жиынтығы, әлеуметтік-мәдени қажеттіліктерді қанағаттандыру адам үшін қажетті деп түсінеміз.

Әлеуметтік-мәдени саладағы менеджмент біз үшін ерекше. Біріншіден, оның технологиялық мазмұны жалпы менеджменттің барлық байлығы ашылады: жоғарыда айтылғандай, мәдениет саласында түрлі фирмалар жұмыс істейді.

Екіншіден, басқалардың мәдениет саласымен ынтымақтастық мүмкіндіктерін түсіндіру, іскерлік белсенділік салаларын бұл қарастырудың болашағы маңызды. Менеджменттің негізгі ерекшелігі әлеуметтік-мәдени сала - бұл ақша осы салада олар негізінен қарапайым коммерция негізінде емес, ақша табады мүдделі іскер тұлғалардың қаражатын тарту негізі: демеушілік, патронаж, қайырымдылық.

Үшіншіден, басқарушылық талаптарға қойылатын талаптардың өсуі байқалады әлеуметтік-мәдени сала мамандары мен қызметкерлерінің салалары.

Әлеуметтік-мәдени сала ішінде "Қозғалыс және салаларды дамыту локомотивтері" деп аталатындары бар» ("Экономикалық өсу нүктелері") қызметтің басқа түрлерінің экономикалық дамуы. Мұндай «экономикалық өсу нүктелеріне» туризм жатады. Бұл салыстырмалы сервистік процестерді синтездейтін әлеуметтік-мәдени сервистің оқшауланған саласы жоғарыда қаралған индустрия және бір мезгілде олардың дамуы қозғаушы күші болып табылады. Әлеуметтік-мәдени сервистің жеке саласы ретінде туризмге қысқаша шолу жасаймыз. Туризм (франц. *tourisme, tour* – серуендеу, жол жүру) – адамның бос уақытында негізінен айтқанда жұмыстық, не мәлім міндеттік мәжбүрлеумен емес, туысшылаумен емес, өз еркінше көңіл көтеру мен демалу үшін, тәуекел жасау үшін, көріп қызықтау үшін, яғни субъективті рухани қажеттілік бойынша басқа бір жерге ерікті саяхаттап, серуендеп баруы. Жақын жердегі қысқа мезетті орындалатыны - серуен делінсе, алыс жерге аттанған ұзақ мерзімдісі - саяхат делінеді [7].

Экономикалық тұрғыдан алғанда, туризм - бұл өндіріс саласы және түрлі ұйымдардың туристік қызметтер мен тауарларды өткізуі, туристік ресурстары бар. Туристік қызмет клиенттің (туристік қызметтерді сатып алушының) өзара қарым-қатынасын және турды (туристік өнімді) сатып алу және сату процесінде туристік ұйымның (туристік қызметтерді сатушының) қызметін жүзеге асырады.

Туризм - экономикалық категория, өйткені мемлекет жергілікті қызметтерді сатады, өз жұмыс орындарын жасайды азаматтар валюта әкелуден үлкен табыс алады. Көптеген елдерде туризм - экономикалық қызметтің негізгі түрі болып табылады.

Туризмнің салалық аспектісін қарастыра отырып, халық шаруашылығы салаларының қазіргі классификациясына сәйкес шаруашылық, туризм дербес сала ретінде бөлінбейді. Әлеуметтік-мәдени сервис пен туризмдегі менеджмент қызмет көрсету теориясы мен практикасы: экономика, әлеуметтік сала, технологиялар. Туризм денсаулық сақтау сияқты салалардың құрамына кіреді, дене шынықтыру, әлеуметтік қамсыздандыру. Осы айтылған маңызды халықтың денсаулығын нығайтудағы белсенді демалыстың рөлін, салауатты өмір салтын насихаттау.

Туризмнің дербес сала ретіндегі негізгі белгілері болып табылады:

- 1) мамандандырылған материалдық-технологиялық база;
- 2) ерекше табиғи-антропогендік ресурстар;
- 3) қызмет көрсетудегі және қызмет көрсету технологияларындағы ерекшелік;
- 4) қоғамдық маңызы жоғары, туризм әлеуметтік, саяси, экономикалық, этникалық және мәдени адамдар мен мемлекеттердің қарым-қатынасы.

Туризмнің әлеуметтік әсері рационализацияда көрінеді халықтың бос уақыты, рухани және физикалық халықтың қабілеттерін дамыту. Туризм оң әсер етеді экономиканың басқа салалары экономикалық дамуды ынталандырады жергілікті халықтың жұмыспен қамтылуын арттырады. Табиғатты пайдаланудың ең экологиялық таза түрлерінің бірі туризм болып табылады.

Осылайша, бүгінде туризм ең алдымен оның мәдениеті, елдегі бағыты, өңірлік дамудың қуатты факторы, өзінің ерекше географиялық орналасуымен, тарихи бай, мәдени мұрасы құрылған туристік маршруттар және тиімді және инновациялық туристік жобаларды перспективалық енгізу.

Туризмдегі инновациялар әлеуметтік - мәдени бағыттын дамытудағы жетістіктер туристік бизнесті бүкіл әлемде шешуші болып табылады.

Болашақта мамандар туристік бизнесте пайда әкелетін өзгерістер жаңа заманауи технологияларды енгізген жағдайда ғана бағыттарын болжайды.

Қазіргі уақытта туризмнің рөлі артып келеді, өйткені ол, біріншіден, индустриалды пішінге ие, екіншіден, қызмет түрінде әрекет етеді, үшіншіден, жаңа жұмыс орындарын құрайды, төртіншіден жаңа аудандардың экономикалық дамуын, бесіншіден, жергілікті инфрақұрылымды дамыту мен өсудің жолсерігі болып табылады, алтыншыдан, жергілікті халықтың өмір сүру деңгейін, жергілікті инфрақұрылымды дамыту.

Жоғарыда айтылғандардан қорытынды жасауға болады, туризмді дамудың сапалы жаңа деңгейіне шығады. Тіпті алғашқы арнайы бөлімдер пайда болады – туристік тарихи тұрғыдан туристердің қауіпсіздігін қамтамсыз ету.

Қазіргі кезеңде заманауи технологияларды дамыту қажет. Ақпараттық технологиялар, ақпараттандыру және компьютерлендіру, мультимедиа, интернеттің мүмкіндіктерін игеру, қазірдің өзінде заманауи жарнама, басқа да бизнес-технологияларсыз өмір сүру мүмкін емес.

Қазіргі менеджменттің барлық ерекшеліктері ішкі үрдістердің әрекеті менеджменттің өзі оны мәдениет саласына айтарлықтай жақындатады және жалпы әлеуметтік-мәдени сала табиғи көрінісі болып табылады. Бұл біліктілікке және қазіргі заманғы кәсіби шеберлікке қойылатын жаңа талаптарды қояды. Технология ұйым білімінің дәстүрлі талаптарына, қаржылық бақылауына және маркетинг мәдениетіне гуманитарлық сипаттағы талаптарға қосылады.

Осылайша, заманауи менеджер, фирма қызметін, теориялық тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар жалпы қолданбалы мәселелер бойынша мәдениеттанушылық, әлеуметтік психология, шет тілін білу, мәдени тұрғысынан ілгері жылжу, қазіргі заманмен таныс болу, оның ортасында болатын қоғамдардағы мәдени процестермен күресуге тура келеді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Смыкова М.Р. Туризм: экономика, **менеджмент** и маркетинг [Текст] : учебное пособие / М.Р. Смыкова. - Алматы : NURPRESS, 2014. - 246 с.
2. Зайцева Н.А. **Менеджмент** в сфере услуг: туризм и гостиничное дело [Текст] : учебное пособие / Н.А. Зайцева. - М. : Издательский центр "Академия", 2013. - 288 с.
3. Чернышев Б. Менеджмент в сервисной экономике: сущность и содержание // Проблемы теории и практики управления. 2014. № 1.
4. **Маркетинг** в сфере сервиса [Электронный ресурс] : Учебник / В.А. Бабурин [et al.]. - Санкт-Петербург : Астерион, 2014. - 439 с.
5. **Маркетинг туризма** [Электронный ресурс] : Учебное пособие / И.В. Гончарова [et al.]. - М. : Федеральное агентство по туризму, 2014. - 224с.
6. Ассэль Г. Маркетинг: принципы и стратегия: Учебник для вузов. М.: ИНФА-М, 1999.
7. <https://ru.wikipedia.org/wiki>

Дуйсембаева Альмира Токтаназаровна

Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қаласы, Қазақстан

Бекбаулина Сабира Хакимовна

Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қаласы, Қазақстан

ТУРИЗІМДІ ДАМУДАҒЫ АҚЫРТАСТЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Аңдатпа: Бүгінгі таңда туризм саласы ең тиімді табыс көзі болып табылатыны, экономикалық негізгі және динамикалық салалардың бірі екендігі белгілі. Кейбір деректерге қарағанда дүние жүзі бойынша туризмнен түсетін табыс мұнайдан түсетін табыстан кейін екінші орын алады екен. Көптеген елде туризм жалпы ұлттық өнімнің артуына, қоғамды жаңа жұмыс орындарымен қамтамасыз етуіне, сыртқы сауда байланысының белсендірілуіне өте үлкен ықпал ететіндігі белгілі. Сондықтан Ұлы Жібек жолының бойында орналасқан Жамбыл облысындағы Тараз қаласында туризм саласын дамытуды өзекті мәселе деп қарастыруға болады.

Түйін сөздер: Ақыртас, Ұлы Жібек жолы, Тараз, турист, Айша бибі, Рухани жаңғыру, туризм кластері

Н.Ә.Назарбаев 2018 жылғы 10 қаңтарда Қазақстан халқына жолдаған кезекті жолдауын: «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» - деп атады. Бұл дегеніміз шын мәнінде өткен жылдың көктемінде жарияланған «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламасының жалғасы десек те болғандай. Себебі әр адам, әр ұжым, әр мемлекет тұрақты даму үстінде екендігі айқын. Сол жолдаудағы негізгі екі мәселе – саяси реформа және экономикалық жаңғыру жүзеге асырылу үстінде және одан үзінді келтіре кететін болсақ, Елбасы өз жолдауында: «Біздің мақсатымыз айқын, бағытымыз белгілі, ол – әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына қосылу. Аталған екі жаңғыру процесінің де нақты мақсат-міндеттері, басымдықтары мен оған жеткізетін жолдары бар. Мен көздеген жұмыстарымыздың бәрі дер уақытында және барынша тиімді жүзеге асарына сенімдімін. Бірақ, ойлағанымыз орындалу үшін мұның өзі жеткіліксіз. Мақсатқа жету үшін біздің санамыз ісімізден озып жүруі, яғни одан бұрын жаңғырып отыруы тиіс. Бұл саяси және экономикалық жаңғыруларды толықтырып қана қоймай, олардың өзегіне айналады» – деп қадап айтқан [1].

Осы өзекті мәселенің жалғасы ретінде төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері қарастырылатыны аян. **Жалпы рухани жаңғыруды қалай түсінуге тиіспіз?** Рухани жаңғыру – біріншіден адам баласының ішкі әлемінің жаңаруы, сана-сезімінің өсуі, жаңа өзгерістерді қабылдай білуі. Дәл осы ғасырда жаңалықтар күн санап емес, тіпті минут, секунд сайын ашылып жатқаны белгілі. Әлемнің жаһандануы, жаңа технологиялардың дамуы және қолданысқа енуі, адамдардың бір бірімен қарым – қатынасы, әлем елдерінің шекараларының ашылып бір – біріне барып келуі, әлемдік дамыған өркениеттің таралуы, туризмнің дамуы т.б.

Н.Ә.Назарбаев рухани жаңғырудың бірнеше принциптерін ұсынған. Соның бірі **нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамыту бағдарламасы** аясында оның құралдарын нығайта отырып, халықтың осы санаттарын кеңінен тарту қажеттілігі екендігі айқын.

Ерекше «Ақыртас» сарай кешені Жамбыл облысының Тараз қаласына жақын жерде орналасқан. Бұл ортағасырлық мәдениеттің ескерткіші ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұралар тізіміне енгізілген. Керемет құрылымның тарихы көптеген құпиялармен тығыз байланысты, сондықтан ғалымдар оның пайда болуы теорияларын әлі де ұсынуда. Қазіргі Ақыртас – бұл, үлкен тас блоктардың қалдықтары, оның құрылысы өткен ғасырларда іс жүзінде мүмкін емес болған, бұл көптеген ғалымдар мен этнографтарды таңғалдырады. Сарай ғимараты төрт бөліктен тұрады, ал кешен пайдалы қазбаларды өндіруге арналған тау разрезін, саябақты және тұрғын үй құрылыстарын қамтиды. Ақыртастың қабырғалары өте қатты және берік, ал ғимарат іргетасының биіктігі 4 метрге дейін жетеді. Кешен тұрғындары сумен қамтамасыз етілген, себебі жақын арада орналасқан бұлақтардан сужеткізу жүйесі салынған еді[2].

«Ақыртас» сарай кешені әлемдік ғалым қайраткерлерінде үлкен қызығушылық тудыра, оның зерттеу жұмыстары бүгінгі күні әлі жалғасуда.

Бүгінгі таңда туризм саласы ең тиімді табыс көзі болып табылатыны, экономикалық негізгі және динамикалық салалардың бірі екендігі белгілі. Кейбір деректерге қарағанда дүние жүзі бойынша туризмнен түсетін табыс мұнайдан түсетін табыстан кейін екінші орын алады екен. Көптеген елде туризм жалпы ұлттық өнімнің артуына, қоғамды жаңа жұмыс орындарымен қамтамасыз етуіне, сыртқы сауда байланысының белсендірілуіне өте үлкен ықпал ететіндігі белгілі. Сондықтан Ұлы Жібек жолының бойында орналасқан Жамбыл облысындағы Тараз қаласында туризм саласын дамытуды өзекті мәселе деп қарастыруға болады.

Жамбыл облысы және 2000 жылдық тарихы бар Тараз қаласы Тянь-Шань тауының оңтүстік-батыс бөлігінде орналасқан, табиғаты көркем, табиғи тарихи ресурстарға бай өлке. Климаты жайлы және жұмсақ, ауасы таза, аса бай табиғи бағалы, сирек, эндемикалық, ерекше өсімдіктер, хайуанаттар әлемі, ғылыми, экономикалық және табиғи туризм үшін тартымды аймақ. Туризм кластерін дамытуға қолайлы өлке. Жамбыл облысы өзінің ерекше, сан түрлі табиғи жануарлар мен өсімдік әлемімен де ерекшеленеді. Ұлы Жібек жолының бойында орналасқандықтан тарихи ескерткіштері көп, бұл ескерткіштер тек Қазақстанның ғана емес әлемдік мәдениетке туризмнің тарихи-танымдық, экологиялық, спорттық, ғылыми түрлерін танып білуге мүмкіндіктер береді.

Ежелгі қалалардың бірі болып саналатын Тараз жерінде көптеген сан ғасырлық өмірге куә тарихи ескерткіштер бар, олардың негізгілері: Қарахан кесенесі. Кесененің тарихы тым тереңде жатыр. Мемориалдық кешен Айша бибі мен Бабаджа қатын кесенесімен тікелей байланысты сонау қараханиттер дәуірінде бой көтерген. Осы жерде X-XIII ғасырларда керуеннің өтуін жүзеге асыратын тас көпір болған екен. Айшықты – Айша бибі мазары, Төрткүл керуен сарайы, Сыр тұнған – «Ақыртас» сарай кешені, Қарасайдың ұлы Көшек батыр кесенесі, Әбдіқадір мешіті және т.б. сәулетімен тамсандыратын орындар жеткілікті. Ұсынып отырған шағын мақалада «Ақыртас» қалашығының туристерге қандай маңызды мағлұмат беретіндігін атап өтпекпін[1].

Ақыртас қалашығының тарихы бұдан 140-150 жыл бұрын орыс суретшісі М.С.Знаменскийдің қарындашпен салған понарамалық сызбасынан басталады. Содан бастап мұнда көптеген зерттеушілер, тарихшылар өз пікірлерін жазып

келеді және ол туралы П.Лерх, В.Бартольд, В.Каллаур, Г.Пацевич, А.Бернштам, Т.Бәсенов, Л.Маньковская, Т.Сениговалардың еңбектерінен оқуға болады. Кейінгі жылдары «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында және академик К.М.Байпақовтың жетекшілігімен жүргізілген кешенді ғылыми-зерттеу мен «Қазқайтажаңғырту» мекемесінің Қ.Қ.Тұяқбаев басқаратын мұражайландыру жұмыстарының нәтижесінде ғана ашыла бастады. Сондай-ақ халықаралық зерттеуші Ренато Салонның жетекшілігімен түсірілген кешенді аэрофото арқылы зерттеу қорытындылары да оң нәтиже берді.

Қазіргі зерттеулер Ақыртас ғимараттарының оған жақын 400 метрдей қашықтықтан алынған қызыл құмтас пен ерекше табиғи қасиеті бар қосынды – саздан салынғанын дәлелдеп отыр. Ақыртас кешеніндегі құрылыс қабырғаларының қалыңдығы 3,5 метрден 4 метрге дейін жетеді. Ал ғимарат іргетасының биіктігі 4 метр екен. Бұл кешен құрылысының зәулімділігін айғақтай түссе керек. Ғалымдар сондай-ақ, осы күнге дейін сақталып қалған су құбыры жүйесінің оңтайлы құрылымының нәтижесінде, кешеннің 5-6 шақырым қашықтықтағы тау етегінде тебіндеп жатқан бұлақ суымен қамтамасыз етілгенін де ғылыми негізде дәлелдеп берді. Ақыртас қабырғаларының қазіргі кезде сақталған сілемдері 160,146 және 140 метр шамасында. Қабырғалары қалың, ірі тас блоктардан қаланған. Қорғанның оңтүстік және солтүстік қақпалары бар. Тұрғын үйлер ішкі ауланың төңірегіне топтастырыла салынған қызмет көрсететін және шаруаға қажетті бөлмелер кешенінен тұрады екен. Ал енді осынау бірегей тарихи ескерткішке қай кезде назар аударыла бастады деген сауалға келер болсақ, шығыстанушылар, архитекторлар және археологтар оған ХІХ ғасырдан бастап көңіл бөлген. Ақыртасты 1864 жылы алғашқы рет полковник Черняевтің әскери экспедициясы құрамында жұмыс істеген суретші М.С.Знаменский зерттеп, оның сол кезге дейін сақталып келген, биіктігі 2,5-3 метрді құраған қабырғаларының панорамалық суретін сызып жариялаған.[3]

Ақыртас туралы тұңғыш деректерді 1222 жылы даос тақуасы Чань Чунь қалдырған. Ол өзінің жолжазбаларында былай деп хабарлайды: «Жолда бізге тас қала кездесті: тастар қып-қызыл түсті, көне әскери құрылымның іздері бар. Батысқа қарай бағытталған Үлкен аю жұлдызы секілді орналасқан көлемді зираттық үйінділерді көрдік». М.С.Знаменский Ақыртастың алыстан қарағандағы жалпы сұлбасын қағазға түсірумен шектелсе, одан кейінгі кезеңде Ақыртас кешенін В.А. Каллаур, П.И.Лерх, Д.И.Иванов, В.В.Бартольд, А.Н.Бернштам, Н.А.Аристов және Г.И.Пацевич тәрізді өлкетанушылар мен ғалымдар зерттеген. П.И.Лерх кейбір блоктардың жекелеген өлшемдерін жүргізіп, даос тақуасы қалдырған деректермен салыстыра отырып ескерткіштің жалпы сипаттамасын берген. Кешендегі маңызды ғылыми-зерттеулердің бірін геолог Д.Л.Иванов жүргізген. Ол құрылыс пен тас қашалатын орынның жоспарын егжей-тегжейлі сипаттап қана қоймай, қабырға блоктарын суреттеп, Ақыртастың тарихи маңыздылығына өте жоғары баға берген. Ақыртас кешенін зерттеушілер, оның қай дәуірдің туындысы екендігін, құрылыстың нақты арналым – нысанасы неге саятындығын әлі күнге дейін дөп басып, дәлелдей алмай отыр. Мәселен, зерттеуші П.И.Лерх Ақыртас салынып бітпеген будда ғибадатханасы деген болжам айтса, академик В.В.Бартольд несториан ғибадатханасының қалдығы деген тоқтам жасайды. Ал белгілі қазақ сәулетшісі Т.К.Бәсеновтің жазуына қарағанда, Ақыртас құрылысы бітпей қалған зәулім сарайдың іргетасы... 1996 жылғы зерттеулер барысында қазақ және француз мамандары, Ақыртас VIII-XI ғасырларға жататын керуен сарайдың орны болуы мүмкін деген болжам жасаған. Өйткені, құрылыс жобасы Ирак пен Сирия

жерлеріндегі орта ғасырлық құрылымдарға өте ұқсас деп болжанған. Соған қарап Ақыртас VIII ғасырдың II жартысында, яғни 751 ж. қарлұқтар мен араб әскерлері Атлах маңында Қытай әскерлерін талқандап, екі мемлекет арасында бейбіт қатынас орнаған кезде салына бастаған құрылыс болуы бек мүмкін деген жорамал жасалады [4]

Қазақстан тәуелсіз ел атанғаннан кейін, академик К.М.Байпақов бастаған ғылыми топ кең көлемді археологиялық жұмыстарды француз ғалымдарымен бірлесіп жүргізуді қолға алды. Соның нәтижесінде түбегейлі жүргізілген ғылыми-зерттеулер Ақыртас брахман ғибадатханасы немесе несториан монастрі болған деген болжамдарды жоққа шығаруға мүмкіндік берді. Осы жағдай құрылыс VIII ғасырдың ортасынан бұрын салынбағанына ғалымдардың көзін жеткізді. 1998-1999 жылдары Сарай кешенінің жанынан кішігірім керуен-сарай табылды. Кешеннен оңтүстік-батысқа қарай 1 шақырым жердегі биікте, бір-бірінен 50 метрдей қашықтықта орналасқан, бұрыштарында төрт мұнарасы бар қамал және қолбасшының бекінісі (VIII -X ғғ.) орналасқандығы анықталды. Осы арада соңғы кезде Ақыртастың құрылысы мен Мысырдағы Хеопс пирамидасы арасындағы ұқсастыққа тарихшылардың ерекше ден қоя бастағанын да айта кеткеніміз жөн. Мысалы, Мысырдағы ең әйгілі Хеопс пирамидасының, жалпы Гиза аңғарындағы барлық пирамидалардың соғылу тәсілдеріне көз жіберер болсақ, олардың ірі тас блоктары 100 метрден аса биіктікке, құрылыстың іргесіне төгілген құм-топырақтан тұратын жасанды үйінділердің көмегімен бөрене арқылы сүйреп шығарылған дейтін де болжам бар ғой... Аталмыш тәсіл Ақыртас құрылысында да еркін пайдаланылған. Оған куә – алып құрылыстың екі қанатына қолдан тұрғызылған және күні бүгінге дейін сақталып қалған екі жасанды биіктік. Ақыртас пен Мысыр пирамидалары арасындағы ұқсастық қазақ тарихшылары үшін анау айтқан жаңалық емес [5].

Кешеннің жалпы ауданы 180-205 метрге жуық шаршыны алып жатыр және ішкі-сыртқы қабырғалары да шегенделген тас блоктармен қаланған. Бірақ олар алмағайып заманда көзден таса жерде, құланды жыныстардың астыңғы қабатында көміліп қалып, тек кейінгі қазба жұмыстары кезінде ғана жарыққа шығарылды. Негізінен көлемді төрт бөліктен тұратын Ақыртас сарай кешенін «Шеберлер ауылы», «Хан ордасы», «Құмтас кенші» және «Ақыртас ғимараты» деуге болады. Әрине өкінішке орай, егемен ел болғанша «Ақыртастың» XIX-ғасырдағы ғаламат бейнесі жұтаң қалпында жетті. Ұлы археологтар Картер мен Шлиман жеткен биіктен қарағанда болашақта Ақыртастың да адамзат өркениетінен алар орыны аласа бола қоймас деп ойлаймыз [6].

Өрелі өркениеттің өзгеше өрімі өрелі зерттеуді, кешенді жаңғыртуды талап етеді. Өз өлкемізде жатқан ғажайып жәдігерді насихаттау, қазір қолға алынып жатқан экономикадағы кластерлік жүйенің туризм саласына бағытталған бөліміне Ақыртас сарай кешенін суландыру, жарықтандыру, жол салу дейтін арнайы баптар енгізу қажет. Бұл мәселелер жергілікті атқарушы органдардың, жергілікті бюджеттің көмегінің шешілуіне анық. Сәулет өнерінің інжу-маржаны Айша бибі күмбезі тұрған, ұлы дінімізді ұлағатты ділімізге алғаш сіңірген Қарахандар әулетінің қаны мен тері сіңген, қазақ жұртының қара шаңырағы алғаш рет көкке көтерілген қасиетті Әулиеата-Тараз топырағында жатқан Ақыртас кешені де кемел болмысымыздың бір парасы, көшпенділер атанған көшпелі жұртымыздың көркем тарихының бір парағы болатындығы аян.

Осынау құпияға толы «Ақыртас» сарай кешені жанынан тарихи мұраға қызмет ететін, тұңғыш рет облысымызда және арнайы қызмет өкілдері, яғни ғалымдармен зерттеушілерге, шаруашылық сала қызметкерлеріне арналған 2 қабатты «Ақпараттық-ғылыми орталық» салынды. Атқарылған жұмыстар нәтижесінде Ақыртас сарай кешені қазіргі таңдағы Жамбыл облысындағы ашық аспан астындағы тұңғыш мұражай статусына иелік ете алатын нысандар қатарына толығымен қосылды деп айтуға болады.

«Ақыртас» кешенінің қазіргі жағдайына зерделеу жұмыстарын жасап, қалпына келтіру мәселелерінің шешімін тауып, көптеп келетін қазақстандық және шетелдік туристерді бірден-бір қызықтыра алатын қасиетті орынға айналдыру екенін атап өтті. Өтіп жатқан кеңесіміздің осы «Ақыртас» сарай кешені орналасқан жерде өтуінің мәні мен мақсаты осында екенін жеткізді. – Туризмнің заманауи индустриясы бүгінгі күні қызметтердің халықаралық нарығында жоғары табысты және серпінді дамып келе жатқан сегменттерінің бірі. Осы кешеніміздің экономиканың өсуі мен жаңғырту қарқынын тездетудің күшті негізі болуға қабілетті екендігін түсіну маңызды. Осындай бай мәдени мұраларымыз, ежелгі Тараз қаласын мекендеген түркі халықтарының аңыздары, тарихи ескерткіштер мен археологиялық қазбалар Ұлы Жібек жолы бойындағы Жамбыл облысы бөлігінің мәдени-тарихи ресурстары мен туристік әлеуетінің негізі болып табылады

Жамбыл облысына келетін туристердің қызығушылығын тудыратын айтулы туризм объектілерінің арасынан алдыңғы қатарлы орынды алатындығы даусыз.

Қолданылған деректер көзі:

1. www.madenimura.kz/kk/culture.../anyzdanzhetkenakyrta/
2. <https://www.qazaquni.kz/>
3. <https://egemen.kz/article/akyrta/>
4. <https://qazir.kz> > article
5. <http://anatili.kazgazeta.kz>
6. <https://www.culturemap.kz>

УДК 338.46

Алимбеков Дамирбек Аскарбекович

Магистр, ст.преподаватель Международного университета туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Республика Казахстан

Жолманова Назерке Жанайдарқызы

Магистр, ст.преподаватель Международного университета туризма и гостеприимства, г. Туркестан, Республика Казахстан

ТУРИЗМ - ТҰЛҒАНЫҢ ЖАН-ЖАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Аннотация: В статье обосновано положительное влияние туризма на комплексное развитие личностных качеств человека.

Ключевые слова: Туризм, тәрбие, эксперимент, өлкетану, спорт, белсенді туризм

Summary: The article substantiates the positive impact of tourism on the integrated development of personal qualities of a person.

Қазіргі техногенді ортада (техносфера) қоғамда, әсіресе жастар арасында, техника мен технологияның даму салдарынан қозғалыстың жеткіліксіздігінен ағза функциялары бұзылып, Гиподинамия ауруы кең тарауда [1]. Айналасында зәулім үйлер мен тоқтаусыз жүрген машиналардан шығатын улы элеменнтер, отырықшы өмір салты адамның физикалық және психикалық ауытқуына әкеледі. Осы тұрғыда ашық ауада жүру жүрек, табиғатқа үнемі шығып, белсенді қимыл, әрекет жасауы қан тамыр, буын, өкпе т.б. аурулардын алдын алып қоймай, адамның моральдық, эстетикалық қасиеттері мен өмірлік құндылықтарын тәрбиелейді.

«...табиғатта өткен бір күн - аудиторияда өткен бірнеше апталардан артық...» (К.Д. Ушинский) демекші қазіргі заманауи білім беру жүйесінде денсаулық сақтау технологиялары бар, тұлғаға бағытталған білім беру жүйесі дамыған елдерде үлкен сұранысқа ие.

Осыған байланысты, жастарды рухани және дене тәрбиесі саласында жаңа бағыттар іздестіріліп, ескі құралдар мен әдістер жетілдірілу үстінде.

Әйгілі тығыз байланыстағы үштіктің құрамдас бөліктер - «рухани байлық», «моральдық тазалық» және «физикалық кемелдік» - дені сау, белсенді тұлғаның атрибуты ретінде, ажырамас бір-бірімен үйлесімді байланыста болады.

Адамгершілік қасиетін тәрбиелеудегі басты міндет - адам өмірінің әртүрлі салаларында: еңбек, қоғамдық-саяси, рухани-адамгершілік және басқаларында көрінетін және іске асырылатын белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастыру екендігі белгілі. Дене шынықтыру мен спортпен шұғылдану процесінде белсенді өмірлік ұстаным қалыптасатыны бәріне айғақ.

Кез-келген спорт түрімен шұғылдану үнемі жетілдіруді талап етеді, сондықтан еңбекқорлық пен табандылық арқылы қиындықтарды жеңуге мәжбүр етеді. Физикалық жетілу максималды физикалық және психикалық күйзелістерсіз, күш жігерсіз мүмкін емес, сондықтан олар айқындық, ұстамдылық және ерік-жігерді тәрбиелейді. «Егер сіз батылдықты тәрбиелеуде тәрбиеленушіге батылдық таныта алатындай жағдай тудырмасаңыз, сіз батыл адамды тәрбиелей алмайсыз», - деп А.С. Макаренко жазды. Ал спорт, осындай жағдай туғызатын санаулы салалардың бірі болып табылады.

Дене шынықтыру мен спорттың үлкен арсеналында туризм жеке тұлғаны дамытудың кешенді құралы ретінде танымал. Бұл оның денсаулықты жақсарту қасиеті мен спорттық мәнінің арқасында болу керек. Туризм адамның интеллектуалды мүмкіндіктерін қалыптастыру және дамыту құралы болып табылады және туризм саяхаттау құралы ретінде ғана емес, сонымен бірге адамның моральдық және еріктік қасиеттерін дамыту құралы ретінде, оның ішінде адамгершілік мәдениетін, Отанға деген сүйіспеншілікті, жоғары азаматтық сезімді, борыш сезімін, достыққа адалдықты қалыптастыруға көмектеседі.

Алайда, туризмнің адамзатқа тигізетін әсерінің кендігіне қарамастан, шешімдер қажет ететін бірқатар проблемалар бар. Бұл туризм саласындағы мемлекет пен жергілікті билік органдарының бірыңғай саясатының жоқтығы, жастардың туризмнің мақсаттары, міндеттері мен мүмкіндіктері туралы хабардар болуының төмендігі (өйткені, өкінішке орай, туризм қазіргі кезде тек шетелдік сапарлармен байланысты болып айқындалады), білім беру жүйесіндегі

бағдарламасында туризм саласының атақты ғалымдарының еңбектерінің ескерілмеуі, қаржыландырудың жоқтығы, қымбат туристік құрал-жабдықтар және тағы басқа мәселелер.

Осылайша, осы мәселені терең зерттеп қарастырудың қажеттілігі мен өзектілігі туындайды.

Қазіргі тәрбие беру патриоттық тәрбие, адамгершілік, еңбек тәрбиесі, политехникалық тәрбие, эстетикалық және дене тәрбиесін қамтиды.

Патриоттық тәрбие азаматтық жетілуді, қоғамдық белсенділікті және патриоттық тәрбиемен тығыз байланысты қоғамдық мінез-құлыққа дағдыларын дамытуды көздейді. Туризм арқылы әлеуметтік және саяси білім беру ұжымдыққа тәрбиелеуге бағытталған, яғни. қоғамдық мүдделерді жеке мүдделерінен жоғары қоятын, қиындықтар мен кедергілерді бірлесе жеңе алатын, ұжымның қуаныштары мен қайғыларымен бөлісуді білдіреді. Әр түрлі күрделілікке толы туристік жорықтарды ұжымның рөлі айқын көрінеді. Бірлігі жарасқан топ кез келген маршрутты сәтті өтуінің кепілі.

Туристік сапарларда, тіпті ұзындығы мен ұзақтығынан аз болса да, ұжымдық сезімдері тудырады, табиғатқа құрметті арттырады, қатысушылардың танымы кеңейеді. Туристік жорықтағы ортақ мақсат әр түрлі жастағы адамдарды біріктіреді. Жүрген әр шақырым өзіне деген сенімділікті арттырады, үлкен моральдық қанағат сезімін тудырады.

Туризм еңбекке баулу құралы ретінде өзіне-өзі қызмет ету және әлеуметтік пайдалы іс-әрекеттерді жасауда жүзеге асады. Туристік топтың қатысушылары бүкіл маршрут бойында өзінің өмір сүруін қамтамасыз етуі керек : жүріп өту және кедергілерді жеңу, тамақ пісіру үшін лагерь құру, құрал-жабдықтарды жөндеу, киім-кешектерді жөндеу, суретке түсіру және т.б. Осының арқасында турист үй жұмысының негізгі әдістерін үйреніп қана қоймайды, сонымен бірге жұмыста саналы тәртіпті, ұйымдастыруды, үйлестіруді көрсетуге үйренеді.

Эстетикалық тәрбие. Туризммен айналысатын адам сұлулықты, табиғатпен қоғамның байланысын, өмірді рухани мазмұнын терең түсінеді, оны әдемі, бай етеді, айналадағы әлемді жақсы көруге көмектеседі. Орыстың ұлы ұстазы К.Д. Ушинский табиғатты жас ұрпақтың тамаша тәрбиешісі деп атады.

Туризм көбінесе өлкетану жұмыстарына ықпал етеді, ал өлкетану туризмді өте танымал және педагогикалық құнды түрлердің бірі ретінде қарастырады. Жақсы ұйымдастырылған туризм және өлкетану жұмыстары студенттерге ғылым негіздері туралы терең және тұрақты білім алуға, оларды өмірге және жұмысқа, Отанды қорғауға дайындауға көмектеседі [2].

Мақала әзірлеу барысында спорттық туризмнің өсіп келе жатқан баланың жан жақты дамуына тиімді әсерін анықтау мақсатында эксперимент жасалды.

Зерттеу мақсатын іске асыру үшін келесі міндеттерді шешу қажет болды:

1. Өлкетану және басқа да өтілген пәндердің игерілу деңгейін және алдағы сапарға қатысушылардың физикалық дайындығын анықтау .

2. туризмнің жеке тұлғаны қалыптастыруға оң әсерін тәжірибелік негізде дәлелдеу.

Экспериментке Шымкент қаласының бір ЖОО-ң «Туризм» мамандығының 2 ші курс студенттері қатысты. қатысушылардың саны 16 адам болды. Қатысушылардың 18 жасқа дейін, олардың ішінде 8 қыз 8 ұл. Барлық зерттеу нәтижелері эксперимент нәтижелерін сандық және сапалық талдау әдісімен өңделді.

Эксперимент төрт кезеңде өткізілді :бірінші кезең 2019 жылдың қыркүйек айында өткізілді,

Алғашқы анықтау экспериментінің мақсаты сауалнама негізінде өлкетану және басқа да өтілген пәндердің игерілу деңгейін анықтау болатын.

Алғашқы эксперимент нәтижесінде студенттердің теориялық білімі бойынша келесі нәтижелер алынды.

Сауалнама нәтижелері алдағы туристік саяхатқа қатысушылардың басым көпшілігі аймақтың географиялық ерекшеліктері туралы сұраққа жауап бере алмайтындығын көрсетті (жер су топонимикасын, жел атауларын, аудан тарихын т.б.). Сауалнамаға қатысушылардың көпшілігі (72,6%) Түркістан облысының аймағында қандай таулар орналасқанын білмейді, ал Түркістан аймағында өзендер қайдан шығып, қайда құяды деген сұраққа - 69,3% қате жауап берді! Сауалнаманың алынған нәтижелері, біздің ойымызша, мектептің білім беру бағдарламаларында өлкетану білімінің жеткіліксіз деңгейі немесе өлкетануға байланысты мектеп бағдарламасын меңгерудің жеткіліксіз деңгейі, осы факторлардың жиынтығы болуы мүмкін.

Топтағы туризм және туристік қызмет туралы қанағаттанарлықсыз білім 70% құрайтыны анықталды.

Екінші кезең 2019 жылдың 28 қыркүйегінде Шымкент қаласының Дендро саябағында өткізілді. Бұл кезеңде алдағы сапарға қатысушылардың физикалық дайындығын анықтау Дене шынықтыру көрсеткіштері мен алдағы туристік жорыққа қатысушылардың функционалдық жүйелерінің жай-күйін талдау мыналарды көрсетеді:

- жүрек-қантамыр жүйесінің жағдайы 36,3% қатысушылардың «жақсы», 39,6% қатысушылардың «қанағаттанарлық» және 19,8% қатысушылардың қанағаттанарлықсыздығы;

- қатысушылардың 39,6% -ында тыныс алу жүйесінің қанағаттанарлықсыз жағдайы анықталды, қатысушылардың 26,4% -ында қанағаттанарлық жағдай, алдағы сапарға қатысушылардың 30,3% -ында тыныс алу жүйесінің жақсы жағдайы анықталды.

Осылайша, алынған бастапқы нәтижелер келесі қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Туристік жорыққа қатысушылардың жүрек-қан тамырлары мен тыныс алу жүйесінің жағдайы, туристік жорық басталғанға дейін жеткілікті дамыған деп тануға келмейді. Себебі «жақсы» жүрек-қантамыр жүйесін бағалауға тек 36,3% -ды жатқызуға болады. Ал біздің жағдайда тыныс алу жүйесінің «қанағаттанарлықсыз» және «қанағаттанарлық» рейтингі бар қатысушылардың үлесі сапарға қатысушылардың жалпы санының 69,9% құрады.

Үшінші, қалыптастырушы кезең 2019 қарашада Түркістан облысындағы Сайрам Үгем ұлттық паркінде өткізілді. жүргізілді. Қалыптастырушы эксперименттің мақсаты лагерь саяхаты кезінде туризм туралы теориялық білімді кеңейту және тереңдету, туристік іс-әрекеттің дағдыларын қалыптастыру және жетілдіру, өлкетану туралы білім деңгейін арттыру, кемпингтік саяхатқа қатысушылардың физикалық дайындығын арттыру болды. Қалыптастырушы эксперименттің құрамына 25 км жаяу жүру бағыты кірді. және Батыс Тянь Шань тауының Сайрам су бөктерінде орналасқан төменгі көлге көтерілу (биіктігі 2000 м.). Туристік іс-шаралар кезінде тәжірибеге қатысушылар туристік қызметтің өзін-өзі тамақтандыру, тамақ әзірлеу және гигиенамен байланысты қажетті тәжірибелік дағдыларын игерді (таңертең және кешкі дәретхана, кір жуу, сапардың келесі күніне

жабдықтарды дайындау). Оқытушының жетекшілігімен тәжірибеге қатысушылар экологиялық дағдыларға ие болды (табиғатты құрметтеу, от жағатын орынды дұрыс таңдау және туристік қалдықтарды кәдеге жарату). Қалыптастырушы эксперимент барысында қатысушылар өлкетану туралы білімдерін қалыптастырды, толықтырды, кеңейтті.

Төртінші, кезең 2019 қарашада жоғары оқу орны қабырғасында өтті, оның барысында психологиялық-педагогикалық эксперименттің талдауы өткізілді. Психологиялық-педагогикалық эксперимент барысында біз келесі зерттеу әдістерін қолдандық:

- ғылыми және әдістемелік әдебиеттерді теориялық талдау және синтездеу;

- сұрақ қою;
- дене шынықтыруды педагогикалық бақылау тестілері;
- эксперимент нәтижелерін сандық және сапалық талдау.

Адамның білімінің бірнеше саласы бойынша әдеби деректерді зерделеуге арналған әдеби көздерге теориялық талдау жасалды: биология, экология, психология, педагогика, дене тәрбиесінің теориясы мен әдістері, барлығы 34 әдеби дереккөз талданды.

Эксперимент соңында біз келесі нәтижелерге қол жеткіздік: жорық сапарының соңында 89,1% туристер туралы тамаша теориялық білімдерін көрсетті. Өлкетану туралы білім айтарлықтай өсті. Сонымен, науқанның соңында жорықтың барлық қатысушылары өлкетану туралы жақсы білімдерін көрсетті. Тыныс алу жүйесінің көрсеткіштері де жоғарылайды. Туристік қызметті жүзеге асыру кезінде тыныс алудың қарқынды жұмысы жорықтың барлық қатысушыларының тыныс алу жылдамдығының жоғарылауына әкелді. Жүрек-қантамыр жүйесінің көрсеткіштерімен өсу бағытында айтарлықтай өзгерістер байқалды. Сонымен, «Жақсы» көрсеткіштері бар қатысушылардың үлесі 24,4% -ға артып, 66% деңгейіне жетті. «Нашар» рейтингі бар жорыққа қатысушылардың үлесі екі есе азайды және тек 9,9% құрады.

Осылайша, зерттеу нәтижелері туризмнің жеке тұлғаны кешенді дамыта алатын пән ретінде қолдану құралы ретінде пайдалануға тиімді екені расталды.

Жалпы білім беру жүйесінде мектеп бағдарламасының міндетті компоненті ретінде өлкетану пәніне қосымша өз туылған жерін танып, білу мақсатында туристік жорықтар еңгізілсе жастар тәрбиесінде көптеген мәселелер шешімін табатын еді.

Халықтың жаппай спортқа, белсенді туристік саяхаттарға бет бұруы халықтың жұмыс өнімділігінің артуына алып келетіні анық, сонымен қатар аймақтарда пайда болған жаңа туристік бағыттар арқылы еліміздің тарихи маңызы бар жерлерді көруге, саяхаттауларды ұйымдастырушы кәсіпорындарының беделін арттыруға мүмкіндік беретіні сөзсіз.

ҚОЛДАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Вуколов В.Н. Основы техники и тактика активных видов туризма. Алматы: Ун-т Туран, 1999. — 268 с. — ISBN 5766727364.

2. <http://www.informio.ru/publications/id179/Turizm-kak-sredstvo-razvitiya-lichnosti-rebenka>

10-14 ЖАС АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ЖАС БОКСШЫЛАРДЫҢ КОРДИНАЦИЯ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ ҒА ӨЛШЕМЕСІ

Сафарғалиева Гульфия Надимовна

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті,
Дене шынықтыру және спорт теориясы мен практикасы кафедрасы
Аға оқытушы, п.ғ.магистрі, Қостанай, Қазақстан
Арапов Айдос

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің Дене шынықтыру
және спорт мамандығының студенті, Қостанай, Қазақстан

***Аннотация:** Бұл мақалада бокспен айналысатын 10-14 жастағы балалардың координация дағдыларын қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Бокстағы алғашқы дайындық кезеңінде техникалық қорғаныс әрекеттерін қалыптастыру әдістері ұсынылған. Жас боксшылардың техникалық дайындығы қарастырылған әдістер мен әдістемелердің әрқайсысы бокс техникасын жетілдіру мәселесін толық шеше алмайды, тек олардың спортшының жас ерекшеліктерімен моториканың жетілуіне байланысты туралы айтылған.*

***Түйін сөздер:** бокс, жас спортшылар, техникалық дайындық, координация, техникалық қорғау әрекеттері.*

Қазіргі уақытта бокстың сәтті өнер көрсетуі - халықаралық жарыстарда айтарлықтай дәрежеге жетудің, жасөспірімдермен жүйелі жұмыс жасаумен байланысты. Спортшы үшін дайындық жаттығу процесі жоғары дәрежелі бастапқы, 10-14 жастан басталатын кезең. [1]. Дәл осы кезеңде отандық боксшылар, бокс техникасының негіздері және жалпы және арнайы дене шынықтыру даярлығы қалыптасады. Бокстың қазіргі даму кезеңінде қимыл қозғалыстың көлемі мен қарқындылығы артты. Сондықтан бұл реакция жылдамдығын, концентрацияға және назар аудару, кеңістік-уақыт дәлдік және биомеханикалық ұтымдылық пен ептілік сияқты қасиеттерді дамытуды талап етеді. Барлық осы аталған мінездемелер координациялық қабілеттер ұғымымен байланысты. Әсіресе боксшының жоғары жылдамдығы, әр түрлі күрделі қозғалыстармен- жекпе-жекте өткізуге қатаң жағдайда, соққыға қарсы әрекет жасаумен қорғану мақсатты көздейді. Сол себептен боксшының аз уақыт аралығында ұтымды қозғалыс әрекетін жасауға талап етеді [2].

Жас боксшылардың қозғалыс координация мен қабілеттерін дамытудың ең қолайлы кезеңі, жаңа моторикалық бағдарламаларын әзірлеу жасы 10-14 жас. Дәл осы жас ауқымы мақсатты диапазонға ерекше сезімтал спорттық жаттығулардың әсері зор. Сонымен, жаттығуды ұйымдастырудың дәстүрлі формалары бокс бойынша кеңістік-уақытша және баламалы жағдайларда қызмет көрсетіледі. Алайда, бұл жағдайлар, бұрынғы қатысушылар үшін бір типті және стереотипті [3]. Ықтималды жағдайларда бейімделу әрекеті өте тез жүреді. Сондықтан координация қабілеттерін оқытудағы әсері жас боксшыларда қиындықтар ғана емес шешілген психомоторлық есептер, сонымен қатар олардың жаңалығы мен тұрақты өзгергіштігі. Осыған байланысты (бір жағынан) бокстағы жаттығу жағдайларын ұтымды өзгерту қажет. Сондай-ақ, олардан көрінуді талап ететін жағдайларда қатысушыларды жүйелі түрде қоюға,

уақытша және балама жағдайындағы қозғалыс әрекеттерінің жылдамдығы, ұтымдылығы, маневрлігі мен жеңілдігі. Екінші жағынан, мамандандырылған жаттығулардың көлемін біртіндеп арттырып, моторикалық құрылымының үйлестіру күрделілігін өзгерту. Бұл тек бәсекелестік қызмет жағдайларын модельдеу арқылы мүмкін болады. Мәселенің маңыздылығына қарамастан, боксшылардың спорттық жаттығуларының қазіргі теориясында олардың координациялық даму әдістемесі қабілеттерін дамуына назар аударады. Кординация негіздері туралы нақты түсінік жоқ. Олардың құрылымы туралы әртүрлі мәліметтер көріністердің жас ерекшеліктері, үйлестіру қабілеттерін дамыту деңгейлерін бағалау критерийлері әзірленбеген. Өйткені дайындықтың бастапқы кезеңінде боксқа қатысты оларды дамыту технологияларына қарастырылмаған [4].

Арнайы кординация психофизиологиялық механизмдер бойынша біртекті қозғалыс операцияларының топтарын қамтиды, олар әдетте өсу күрделілігі бойынша сараланып орналасады:

- циклдік және ациклдік қозғалыс әрекеттерінде;
- дененің кеңістіктегі қозғалысы (гимнастикалық, акробатикалық);
- дененің әртүрлі бөліктеріндегі кеңістіктегі манипуляция қозғалыстары (инъекция, соққы және т.б.);
- заттарды кеңістікте жылжыту (ауыр заттарды көтеру, заттарды тасымалдау);
- баллистикалық (лақтыру) лақтыру қашықтығы мен күшіне (доп, ядро, диск);
- дәлдікке лақтыратын жаттығулар (теннис, жонглерлік ету);
- бокста негізі жекпе - жекте шабуыл жасайтын және қорғайтын әрекеттер;
- жылжымалы және спорттық ойындарда шабуылдаушы және қорғаушы әрекеттер [5].

Нақты кординация жеке адамның мүмкіндіктерін қамтиды, оның оңтайлы басқаруға және реттеуге дайындығын анықтау, үйлестіру (ритм, реакция, тепе-теңдік). Бағдарлау қабілеті-адамның мүмкіндігі дене қалпын дәл анықтау және уақытында өзгерту және дұрыс бағыттағы қозғалыс. Қозғалыс параметрлерін саралау мүмкіндігі жоғары дәлдікті және кеңістікті үнемдеуді анықтайды (буындарда), күш (жұмыс бұлшықеттерінің кернеуі) және уақыт (сезім уақыт, қозғалыс параметрлері). Жауап беру қабілеті - жылдам және дәл орындауға мүмкіндік береді, алдын - ала белгілі немесе белгісіз тұтас сигнал. Қозғалыс әрекеттерін қайта құру мүмкіндігі - жылдамдық қозғалыстардың дамыған нысандарын түрлендіру немесе өзгеретін жағдайларға сәйкес бір қозғалтқыш әрекетінен екіншісіне ауысу.

Кординация қабілеттерін дамытудың көптеген мәселелерінің сәйкессіздігі және шешілмеуі, жас боксшылар тақырыбына өзектілігін анықтау үшін зерттеулерді қажет етеді. Зерттеу жұмыстарына қарастырылатын негізгі жаттығулар:

1. Үйлестіру қабілетін дамыту үшін оң және сол жаққа максималды айналуды бірнеше рет секіру - деңгейді анықтау үшін қозғалыс жүйесі құрылымның, қозғалтқыш моториканы дамуына әсер етеді.

2. 180° бұрылыспен алға қарай жылжу-үшін вестибулярлық тұрақтылық деңгейін анықтау. Субъектілерге 180° - қа бұрыла отырып, алға қарай бірнеше серияларды орындау ұсынылды. Сынақ бас айналуының алғашқы белгілеріне дейін және түзу сызықта серпіліс жасай алмағанға дейін жүргізіледі (бұл

ақпарат бөлігіндегі сәтсіздік ретінде қарастырылды қозғалыс жүйесінің құрылымы). Бақылау жаттығуларының орындалу уақыты өлшемі (сек.).

3. Ромберг сынағасы (бір аяғындағы тепе-теңдік) - статикалық үйлестіру мен вестибулярлық тұрақтылықтың даму деңгейін анықтау үшін.

4. "Жүгіру" - қозғалыс әрекеттерін қалпына келтіру қабілетін анықтау. Субъектілерге 9 метр жүгіріп, бастау сызығына қайтып келу ұсынылды. Содан кейін 6 м жүгіріп, қайта оралу, содан кейін 3 м жүгіріп қайта кері оралу ұсынылды. Орындау уақыты өлшем (с.) есептеледі.

5. "Кедергілерден өту" - кеңістікте бағдарлану қабілетін анықтау үшін. Ұзындығы 10 м алаңда 2,5 м және 7,5 м белгілерде жоғары фишкалар орнатылды. Субъектілерге басталу сызығына және мәре сызығына дейін жүгіру ұсынылды. Оң жақта 1 фишка, сол жақта 2 және оң жақта 3 фишка. Екінші әрекетте жүгіру ұсынылды 1-ші фишка сол жақта, 2 - ші-оң жақта, 3 - ші-сол жақта. Алдында әрбір бақылау әрекетін орындау арқылы субъектілерге бір сынақ ұсынылды. Балалардың уақыты бойынша жаттығуларды орындау, құрылымның ақпараттық бөлігіндегі анықтауға арналған бақылау сынақтары қолданылады [6].

Тәжірбие барысында боксшыларды кординация баспалдақтарында жаттықтыру қозғалыс бағыты қарастырылды. Қозғалыстарды жоғары кординацияны сақтауды талап ететін спорт түрлерімен айналысатын спортшылар, аяқтардағы қозғалыстар дамыту үшін тренажер кординация баспалдақтары қолданылады. Кординация баспалдақтары-берік Нейлон ленталары пайдаланды. 40 см қашықтықта, 12-20 пластикалық рельстер орнатылған. Баспалдақтың ұзындығы 6-дан 10 метрге дейін. Баспалдақтың ені өзгермейді-50 см. Бұл қарапайым және қымбат емес тренажер сізге жылдамдық дағдыларын жақсартуға көмектеседі. Аяқтың бұлшық еттері, төзімділік, үйлестіру, маневр жасау, дене тепе-теңдігін бақылау және моториканы дәл синхрондау әдісі. Кординация баспалдақтары бар жаттығулар өте көп, бірақ олардың барлығы дерлік кординация мен аяқтың жылдамдығын, қозғалыс техникасы мен тепе-теңдікті жақсартуға бағытталған. Боксшылар үйлестіру баспалдақтарында аптасына кемінде екі рет жұмыс істеуі керек. Бұл қарқынды жаттығулар циклінде жеткілікті. Жаттығу боксшының міндеті мен дайындығына байланысты таңдалады. Кез-келген спортшы үшін бұл жаттығуды әртараптындырудың өте пайдалы және қызықты тәсілі [7].

Адамның қозғалысын ұйымдастыру, оның қозғалыс белсенділігінің негізгі принциптері орын алғанымен, пайда болу салдарының қозғалысы себептерін айқындайды. Өзара байланысы-базалық жұмыста не пайдалы болуы мүмкін. Өйткені қозғалысты ұйымдастыру бойынша базалық ақпарат сыртқы форманы емес, қозғалыстың ішкі толуын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оның бәрі болып жатқан процестердің мәнін түсініп, осының көмегімен өз мақсатына жетуге мүмкіндік береді.

Тұрақты тепе-теңдікті сақтау қабілетті кеңістіктік бағдарлау. Сонымен қатар, боксшылардың кординация ерекше көріністері келесі күрделі үйлестіру түрінде анықталды. Боксшылардың қозғалысы кезінде аяқтың ептілігі шабуылдаушының әртүрлі әрекеттерін қорғаныс, қозғалыстарының нақты үйлесімі, бас, иық, дене, қол, аяқ, боксшының қимылдарының нақты ырғағы.

Соққылы қозғалыстар техникасындағы ауытқудың себебі, оқу қателіктерімен қатар, боксшының жалпы және арнайы дене дайындығының жеткіліксіз деңгейі болуы мүмкін. Жекелеген бұлшықет топтарының дамуындағы артта қалу қозғалыс жетілмеуіне, тұтас соққы қозғалысында күш

әлеуетін толық пайдалану мүмкін еместігіне әкелуі мүмкін. Боксшының қимыл-қозғалыс барысында соққы мен қорғану техникасының «нысанаға» дейінгі қашықтықта, кинематикалық өзара байланысын нақтылауды қамтамасыз ететін мүмкіндік береді. Әр бір спорт түрлерінде жаттығуларды орындаған кезде «эталондық» орындау керек деген көзқарас қалыптасқан. Ол ең жақсы спортшының өз спорт түрінде негізгі жаттығуды орындады. Ол кітапта жазылған, суретте, кино түсірулерде көрсетілген жаттығуды орындау түрі, техникасы жаттығуды үйренуге негіз болуы керек. Ал спортшыдан дәл осындай орындау керек деп талап еткен дұрыс болмайды. Спортшы сол көрсетілген жаттығуды орындау техникасын негізге алып, өз ерекшеліктерін ескеріп, жаттығуды орындауы керек. Ол ерекшеліктер: дене құрылысы, дене қуаты дайындығы, физиологиялық, психикалық ж.б. қасиеттер.

Боксшылардың арнайы ептілік көрсеткіштері бойынша субъектілердің тәжірибелік тобында сенімді артықшылық табылды. Бақылау жаттығуларында: серіктес орындайтын қимылдарды қайталау дәлдігіне "айна", қарсыласқа соққылардың түсу дәлдігіне " мерген", қарсылас жағынан жанасудан аулақ болуға "пятнашка", кезінде бақылау және эксперименттік топтар арасында сенімді айырмашылықтар анықталды. Эксперимент барысында топтың өкілдері бақылау тобының өкілдеріне қарағанда бокс жарыстарының жеңімпаздары мен жүлдегерлері болды.

Боксшының мықты, тұрақты қимыл дағдысын игеру дәрежесі – оның спорттық шеберлігі мен психологиялық дайындығы болып табылады. Жоғары дәрежелі спортшы біліктілігі нашар боксшыдан ең басты айырмашылығы, оның әрекеті, қарсыластың жеке ерекшеліктеріне және ұрыстың шиеленісуіне, жарыстың деңгейіне қарамастан мықты, дұрыс және нақты орындалуымен сипатталады.

Жалпы қорыта айтсақ, бокста координациялық дағдыны қалыптастыру жаттықтыру үдерісінде өтеді. Жаттығу үдерісін сапалы басқару үшін дағдыны қалыптастырудың негізгі жағдайы – оқытылған қимылды бірнеше рет қайталау деп есептейді. Сонымен қатар жаттығу барысындағы қимыл-қозғалыстарды түрлендіріп жаңарту арқылы спортшының шеберлігін арттыруына септігін тигізеді. Бұл сол кезекте болшақта жоғары спорттық нәтижелерге жеткізеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Алабин В.Г. Многолетняя тренировка юных спортсменов / В.Г. Алабин, А.В. Алабин, В.П. Бизин. – Харьков: Основа, 1993. – 243 с.
2. Калмыков Е.В. Теория и методика бокса: учебник / под об. ред. Е.В. Калмыков, В.А. Киселев, В.Н. Клещев, Н.Д. Хромов. – М. : ФК, 2009. 272 с.
3. Баранов В.П. Современная спортивная тренировка боксера: практическое пособие. В 2 т. Т.1/ В.П. Баранов, Д.В. Баранов. – Гомель: Сож, 2008. – 360 с.
4. Колесник И.С. Инновационная технология развития ведущих двигательных координаций у боксеров 15-17 лет массовых разрядов: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / И.С. Колесник. – Малаховка, 2006. – 25 с.
5. Кличко В.В. Методика определения способностей боксеров в системе многоэтапного спортивного отбора: автореф. дис. ... канд. наук по

физ. восп. и спорту: 24.00.01 / В.В. Кличко. – Нац. ун-т физ. восп. и спорта Украины. – Киев, 2000. – 18 с.

6. Нұрмаханов. Ә. Боксшыларды жаттықтырудағы Теория-методикасы. Алматы, 2005 – 260.б.

7. Мауленов К. С. Бокс энциклопедиясы. Атамұра, 2009 ж.

УДК 930

Болсамбекова Гульнар Егеутаевна

НОВЫЙ ЭТАП РАЗВИТИЯ ШЕЛКОВОГО ПУТИ

Аннотация: в статье рассмотрены вопросы значения, предложенного китайским правительством «Экономического пояса Шелкового пути» для развития стран Центрально-Азиатского региона. Кроме того, ценность инициативы ООН в возрождении Шелкового пути, для развития туризма, культуры, экономики.

Ключевые слова: торговый путь, туризм, ООН, Китай, маршрут, путешествие.

Болсамбекова Гульнар Егеутаевна

ЖІБЕК ЖОЛЫ ДАМУЫНЫҢ ЖАҢА КЕЗЕҢІ

Аңдатпа: Мақалада Орталық Азия өңірі елдерін дамыту үшін Қытай үкіметі ұсынған "Жібек жолының экономикалық белдеуі" мәселелерінің маңызы қарастырылды. Сонымен қатар, туризм, мәдениет, экономиканы дамыту үшін Жібек жолын жаңғыртудағы БҰҰ бастамасының құндылығы айшықталды.

Түйінді сөздер: сауда жолы, туризм, БҰҰ, Қытай, маршрут, саяхат.

Bolsambekova Gulnar Egeutaevna

A NEW STAGE OF THE SILK ROAD DEVELOPMENT

Annotation: The article discusses the significance of the "Silk Road Economic Belt" proposed by the Chinese government for the development of the countries of the Central Asian region. In addition, the value of the UN initiative in the revival of the Silk Road, for the development of tourism, culture, and economy.

Keywords: trade route, tourism, UN, China, route, travel.

Сегодня 5 постсоветских стран в числе которых - Казахстан, Киргизия, Узбекистан, Таджикистан и Туркменистан образуют Центральную Азию. Понятие «Центральная Азия» - достаточно условное. Существует несколько трактовок территориального охвата региона Центральной Азии, в целом их можно отнести к географическим и геополитическим определениям [1]. Географическое определение: ЮНЕСКО определяет границы Центральной Азии на основе определения А. Гумбольдта, данного в 1843 году, где Центральная Азия ограничивается следующим регионом: территорией Монголии, Западного Китая (Синьцзян-Уйгурский автономный район – СУАР), Пенджаба, Северной Индии, Северного Пакистана, Северно-восточного Ирана, Афганистана, районами азиатской России (районы от современной Астраханской области на западе до Алтайского края на востоке). Геополитическое определение - регион пяти азиатских постсоветских стран.

Великий Шелковый путь обладает значительным потенциалом в области развития туризма и турпродуктов, основанных на уникальном и чрезвычайно богатом наследии, природе и традициях десятков различных народов и культур вдоль вечного маршрута [2].

Основываясь на анализе различных источников можно сказать что Великий Шелковый путь (Great silk road) – это единая трансконтинентальная система караванных торговых путей, соединявшая страны в пределах Западной Европы и Китая.

В 138 году до н.э. китайский дипломат и военный начальник Чжан Цзян впервые открыл путь из Китая в страны Центральной Азии. Ко второй половине 2 века до н.э. Центральная Азия становится регионом, связывающим две основные части торговых путей, ведущих в Центральную Азию: с Запада (из стран Средиземноморья) и с Востока (из Китая, Ханьская Империя). Таким образом, Центральная Азия стала основным и наиболее протяжённым звеном соединения торговых путей в первую историческую трансконтинентальную систему торговых путей (караванных дорог) ведущих из Китая в страны Ближнего Востока и Европы. Термин «шелковый путь» был предложен в 1877 г. немецким географом Ф. Рихтгофеном для обозначения связей между Востоком и Западной частью Евразии.

Великий Шелковый путь – одно из самых значительных и величайших достижений цивилизации которому по праву можно присвоить роль главной торговой трансевразийской артерии за все время ее существования. Это первый в истории человечества путь, соединивший между собой страны и народы от Средиземноморья до Тихого океана, с помощью которого на протяжении многих веков осуществлялся обмен товарами, идеями, технологиями и ремеслами. Путешественники не боялись серьезных трудностей, с которыми они сталкивались, преодолевая такой длинный и тяжелый путь. Их не пугали ни нападения кочевников, ни безводные азиатские пустыни, порой заносившие дорогу так, что верное направление можно было отыскать потом только «по костям людей и животных» [3, с.5]

Концепция «Экономического пояса Шёлкового пути», которая была сформулирована председателем КНР Си Цзиньпином 7 сентября 2013 г., во время его официального визита в Казахстан. Это проект не только по созданию транспортного, энергетического и торгового коридора, а также проект, который будет способствовать развитию туризма в регионе и укреплению культурных обменов Китая со странами Центральной Азии, он также включает в себя строительство сети высокоскоростных волоконно-оптических сетей. Экономическая полоса Шёлкового пути будет начинаться в Китае и проходить по Центральной и Южной Азии, часть ответвлений будет проходить по территории Российской Федерации и выходить в Европу.

Этот международный инвестиционный проект предполагает создание континентального транспортного пути. Для осуществления сухопутной части «Великого Шёлкового пути» должно быть построено три железнодорожных коридора (северный, центральный и южный) Они впоследствии должны послужить основой для развития других видов транспорта, включая автомобильный. Строительство этих трёх железнодорожных коридоров выступает в качестве важнейшего и необходимого этапа реализации проекта.

Правительство Китая заявляет, что создание экономического пояса Шёлкового пути - это возрождение некогда процветающего торгово-транспортного и культурного коридора из Азии в Европу, который вновь будет

содействовать активизации дружественного обмена между народами разных стран. В дальнейшем всё это должно соединиться в единое торгово-экономическое пространство Европы и Азии, а также должно послужить осуществлению более глубокого экономического сотрудничества между участвующими в нём странами, увеличению торгового оборота и расширению научно-технических обменов между ними.

«Экономический пояс Шёлкового пути» не является простым повторением существовавшего в истории маршрута или попыткой «второй раз войти в реку». Это современная, хорошо продуманная, взвешенная и вполне реализуемая программа, направленная на развитие экономики региона, улучшение благосостояния населяющих его народов, ускорение реструктуризации и модернизации, участвующих в проекте стран и углубление культурного взаимодействия между ними. Она актуальна в плане продвижения региональной интеграции, активизации потенциальных возможностей Азии и мирового экономического развития в целом.

В 1993 году Генеральная Ассамблея ООН приняла решение о возрождении Великого Шелкового Пути в качестве важного канала международного сотрудничества в области дипломатии, культуры, науки, торговли и туризма.

Транспортные коммуникации и туризм, стали важными составляющими бренда «Великий Шелковый Путь». В настоящее время ведущую роль в возрождении древнего маршрута принадлежит Всемирной туристской организацией (ВТО), которая осуществляет долгосрочный проект под названием «Туризм на Великом Шелковом Пути». Единая концепция трансконтинентального туризма была разработана туристическими компаниями из девятнадцати стран Великого Шелкового Пути - Узбекистан, Кыргызстан, Туркменистан, Казахстан, Таджикистан, Иран, Грузию, Армению, Азербайджан, Китай, Пакистан, Турция, Япония, Индия т.д. Развитие транспортных коммуникаций на Великом Шелковом Пути также вносит вклад в ее возрождение. За годы независимости транспортные системы Узбекистана, Кыргызстана и Туркменистана получили новые рынки сбыта в Китай, Иран и через Грузию в Турцию [4].

Тесное сотрудничество ВТО и стран-участниц в проекте «Великий Шелковый Путь» дают рекомендации для секретариата Всемирной туристской организации принять эффективные меры для того, чтобы создать образ «Шелковый путь» в качестве жизнеспособного туристического продукта и создать полную базу данных о своих маршрутах на международных рынках. Сегодня ВТО является единственной в мире межправительственной организацией, посвященной путешествиям и туризму.

Туризм помогает привести народы и страны к сотрудничеству, он способствует формированию глобальной культуры, которая поглощает духовные сокровища из древних и современных цивилизаций.

Список использованных источников:

1. Al Mamun A. Mitra S.A. A Methodology for Assessing Tourism Potential: Case Study Murshidabad District, West Bengal, India // International Journal of Scientific and Research Publications. 2012. Vol.2. Iss.9. Pp. 1-8.
2. Умаралиев Р.А., Хетагурова В.Ш. Великий Шёлковый путь как основа социально экономической интеграции: современное видение // В сб.:

Фундаментальные и прикладные исследования: проблемы и результаты. Труды международной научно-практической конференции. - М., 2014. - С. 225-229.

3. Макогон Ю.В., Грузан А.В. Роль Великого шелкового пути в развитии цивилизации. Возрождение Большого пути через трансформацию Евразийских транспортных коммуникаций: региональный аспект. - Донецк, 2009. - 306 с.

4. Петров А.М. Великий Шелковый путь. - М., 1995. – 327 с.

УДК 379.85

Камелова Шынар Адильбековна
учитель 2 категории КГУ СШ № 9, п. Байсерке,
Илийского района, Алматинской области

ОСНОВЫ ТУРИЗМА

***Аннотация:** Рассмотреть феномен возникновения туризма и его научные трактовки. Падение «железного занавеса» и свободного перемещения в мире жителей постсоветского пространства. Влияние развития туризма на экономику стран мира.*

***Ключевые слова:** туризм, феномен, глобализация, экономика, концепция.*

Камелова Шынар Адильбековна
ТУРИЗМ НЕГІЗДЕРІ

***Аңдатпа:** Туризмнің пайда болу феноменін және оның ғылыми түсіндірмелерін қарастыру. "Темір перденің" құлауы және посткеңестік кеңістіктегі тұрғындардың әлемдегі еркін қозғалысына әсері. Туризм дамуының әлем елдерінің экономикасына әсері.*

***Түйінді сөздер:** туризм, феномен, жаһандану, экономика, концепция.*

Kamelova Shynar Adilbekovna
BASICS OF TOURISM

***Annotation:** To consider the phenomenon of the emergence of tourism and its scientific interpretations. The impact of the collapse of the USSR on the fall of the "Iron Curtain" and the free movement of the inhabitants of the post-Soviet space in the world. The impact of tourism development on the world economy.*

***Keywords:** tourism, phenomenon, globalization, economy, concept.*

В начале XIX века литература и публицистика стремились осмыслить феномен – «путешествия для собственного удовольствия» [1]. Первые попытки дать научное определение туризма предпринимались в конце XIX века. В трудах А. Геттнера появление туризма рассматривается как реакция на рост городов и усложнение городской жизни. Человек вынужден менять время от времени место пребывания на иное, более комфортное и спокойное, менее заселенное [2]. Из этой потребности и рождается туризм.

В настоящее время туризм является одной из динамично развивающихся сфер экономики во многих государствах мира и за счет высоких темпов развития обеспечивает стимулирующее влияние на остальные сектора народного хозяйства, особенно в посткризисный период. Туризм как отдельная сфера народного хозяйства оказывает сильное влияние на социальную и экономическую жизнь общества и за это многие зарубежные и отечественные ученые называют его «феноменом XXI века». По последним данным

Всемирной Туристской организации доля туризма в мировом валовом национальном продукте составляет около 11-12%. К тому же, на долю туризма приходится: 8% суммарных инвестиционных вложений в мире; 10,8% мировых расходов на потребление конечной продукции; 5-6% всех налоговых отчислений и 6,5-7% выручки от мирового экспорта. Данные статистические показатели сопоставимы лишь с показателями нефте- и газодобывающих секторов экономики [3].

Внимание к туризму как специфическому виду социально-экономической активности в последние десятилетия растет стремительно и в отдельно взятой стране, и во всем мире. Из множества причин и предпосылок этого хотелось бы подчеркнуть главное: туризм представляет один из тех видов человеческой деятельности, который наиболее полно соответствует одному из основных принципов процесса глобализации — свободному перемещению больших масс людей. Именно перемещение людей в пространстве, путешествие (от фр. *tourisme*) — родовой признак туризма.

Следует также отметить, что процесс глобализации, набравший скорость по мере развития средств коммуникаций на протяжении всей истории человечества, обрел свою масштабность и интенсивность во второй половине XX века. Организационно-правовое оформление этого процесса состоялось, как известно, в 1994 году, когда была создана Всемирная торговая организация (ВТО), деятельность которой, прежде всего в экономической сфере, в полной мере распространилась и на туристскую сферу.

После распада Советского Союза в период радикальных социально-политических и экономических изменений в нашей стране, выразившихся, в частности, в обвальной либерализации всего и вся, пространство свободного перемещения людей в мире существенно увеличилось.

Открытие страны миру, явившееся одним из положительных следствий постсоветских преобразований, позволило многим соотечественникам выехать за рубеж. Цели были разными: учеба, работа, торговля, семейные дела и, конечно же, вечное желание познания. В отличие от прежних времен возможность выезжать определялась в основном наличием соответствующих финансовых средств и заграничных паспортов.

Толковый словарь русского языка Д.Н. Ушакова определяет: «Туризм — вид спорта - путешествия, в которых развлечения и отдых соединяются с общеобразовательными целями». Немногим отличаются друг от друга определения туризма в Толковом словаре русского языка С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведовой, в Большом толковом словаре русского языка 1998 года и Новом словаре иностранных слов 2003 года. Определение ЮНЕСКО 1954 года: «Туризм — это активный отдых, влияющий на укрепление здоровья, физическое развитие человека, связанный с передвижением за пределы постоянного места жительства». Всемирная конференция Всемирной туристской организации (ВТО) предложила иной вариант: «Туризм — один из видов активного отдыха, представляющий собой путешествия, совершаемые с целью познания тех или иных районов, новых стран и сочетаемые в ряде стран с элементами спорта».

Существуют две основные точки зрения на происхождение рассматриваемого феномена. Согласно одной из них туризм возник одновременно с первыми перемещениями людей в пространстве, с путешествиями — вне зависимости от того, какие цели эти перемещения преследовали. С психологической стороны определяющим признаком туризма

признавалась свобода воли и выбора, даже если он был невелик. С этой точки зрения туристическими следует признать известные со времен античности поездки с образовательными целями, для лечения и отдыха, для посещения священных мест, очень распространенное в средние века паломничество.

Вторая точка зрения основывается в значительной степени на признаках, относящихся к базисным аспектам, то есть выраженных, прежде всего, в правовом и экономическом смысле. Речь идет о создании правовых условий и экономических предпосылок в виде гарантий свободы перемещений, в том числе за рубеж, появлении усовершенствованных видов транспорта и развитой транспортной инфраструктуры, об индустрии услуг странствующим и путешествующим. А также наличии свободных капиталов у желающих заняться таким бездоходным, неприбыльным делом, как путешествия. Эти и другие обстоятельства создали в конечном итоге возможность для людей осуществлять перемещения, не обусловленные лишь задачами простого выживания (как, например, при кочевье или в примитивной торговле). В Европе это состояние общества хронологически приходится на период после буржуазных революций.

Объединяя эти две точки зрения, можно с большой долей уверенности полагать, что туризм зарождался там и тогда, где и когда общество в своем развитии достигало такого уровня обеспеченности материальными благами, при котором создавался некоторый избыток времени и средств, позволявший человеку удовлетворять свои потребности более высокого порядка, чем упомянутая выше потребность простого физического выживания. Потребности самопознания на основе сравнения условий жизни других людей, обогащения себя опытом их жизни, расширения знаний об окружающем мире стали необходимыми для реализации самого себя как человека разумного.

Туризм — это не только важная отрасль экономики, но и важная часть жизни людей. Туризм в мировой экономике — один из ведущих создателей рабочих мест: он создает свыше 75 млн рабочих мест в мире. Каждый 12-й житель Земли работает в сфере туризма. Международный туризм представляет собой вид деятельности, имеющий важнейшее значение для жизни людей и современного общества, превратившись в важную форму использования свободного времени отдельных лиц и основное средство межличностных связей и политических, экономических и культурных контактов, ставших необходимыми в результате интернационализации всех секторов жизни наций. Туристские потоки сконцентрированы в нескольких регионах земного шара, и их движение имеет в основном интрарегиональный характер [4].

Развитие туризма для Республики Казахстан является одной из приоритетных задач для улучшения экономического положения страны и создания условий для развития смежных отраслей. Для этого имеются все необходимые предпосылки: республика обладает уникальными природными ресурсами и самобытной культурой кочевого народа.

С мая 2014 года утверждена Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан, которая в июне 2017 года актуализирована и утверждена Правительством Республики Казахстан в новой редакции [5].

Список использованных источников:

1. Джафари Дж. Феноменология туризма // Теория практика физической культуры. – 2000. - № 8. – С. 47-54

2. Кусерова А.И. Ковшов В.П. Туризм как объект исследования в истории географической науки // Актуальные проблемы географии и геоэкологии. – 2010. - № 1. – С. 32-41

3. Развитие туризма в современных условиях // Официальный сайт Всемирной туристской организации www.wto.org

4. Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 года, утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 19 мая 2014 года № 508.

5. Концепция развития туристской отрасли в Республике Казахстан до 2023 года, утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 406.

УДК 796

Анарбаев А.К.

К.п.н., профессор, международный университет туризма и гостеприимства,
Юлдашева С.

Студентка 1 курса международного университета туризма и гостеприимства,
специальность 6В01401 - Физическая культура и спорт

ПРОБЛЕМА ГИПОКИНЕЗИИ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ И В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ ОРТА МЕКТЕПТЕГІ ГИПОКИНЕЗИЯ МӘСЕЛЕСІ

Түйін: Жақында, басқа проблемалармен қатар, балалардың дене тәрбиесі ерекше өзекті. Соңғы жылдары мектеп бағдарламасының өсіп келе жатқан талаптары, өмір сүру жағдайларының өзгеруі гипокинезияға ықпал етеді – мотор белсенділігінің төмендеуі. Гипокинезия бұлшықеттердің, байламдардың, сүйек аппараттарының әлсіздігіне, физикалық дамудың нашарлауына, жүйке жүйесінің функциясының бұзылуына әкеледі. Бұл әсерге қарсы тұрудың жалғыз сенімді жолы-ерте жастан бастап дене тәрбиесін дұрыс ұйымдастыру. Бұл ретте, жеке тұлғаның дене және рухани дамуына, салауатты өмір салтына құндылық бағдарларын тәрбиелеу, дене шынықтыру жаттығуларымен және спортпен тұрақты айналысуға деген қажеттілік пен тілек қалыптастыру, ерік-жігер және адамгершілік қасиеттерді дамыту бойынша балалармен мақсатты жұмыс жүргізу қажет.

Түйін сөздер: гипокинезия, сүйек аппараттарының әлсіздігі, дене шынықтыру жаттығулары.

THE PROBLEM OF HYPOKINESIA IN PRESCHOOL AND SECONDARY SCHOOLS

Summary Recently, among other problems, physical education of children is particularly relevant. In recent years, the growing requirements of the school curriculum, changes in living conditions contribute to hypokinesia – a decrease in motor activity. Hypokinesia leads to weakness of muscles, ligaments, bone apparatus, deterioration of physical development, violation of the function of the nervous system.

The only reliable way to counteract this influence is to properly organize physical education from an early age. At the same time, it is necessary to carry out purposeful work with children on the education of value orientations for physical and spiritual development of the individual, a healthy lifestyle, the formation of a need and desire for regular physical exercises and sports, the development of Will and moral qualities.

Keywords: *hypokinesia, weakness of the bone apparatus, physical exercises.*

В последнее время, наряду с другими проблемами, является особенно актуальным физическое воспитание детей. Возросшие за последние годы требования школьной программы, изменившиеся условия жизни способствуют гипокинезии – пониженной двигательной активности. Гипокинезия приводит к слабости мышц, связок, костного аппарата, плохому физическому развитию, нарушению функций нервной системы. Единственно верный путь противодействия этому влиянию – правильная организация физического воспитания с раннего детства. В соответствии с социально-экономическими особенностями современного общества целью физического воспитания в дошкольных и школьных учреждениях является содействие гармоничному формированию всесторонне развитой личности. Основным средством для достижения этой цели является изучение детьми основ личной физической культуры, под которой понимается определенное количество знаний, навыков и потребностей, оптимальный уровень здоровья, физического развития, разностороннее развитие двигательных (координационных и кондиционных) способностей, умения осуществлять собственно двигательную, физкультурно-оздоровительную и спортивную деятельность. При этом необходима целенаправленная работа с детьми по воспитанию ценностных ориентаций на физическое и духовное развитие личности, здоровый образ жизни, формирование потребности и желаний к регулярным занятиям физическими упражнениями и спортом, развитие волевых и нравственных качеств. Основное средство изучения физической культуры – освоение ребенком базовых ее основ, то есть объективно необходимого и обязательного для каждого человека уровня физической культуры, без которого невозможно эффективное осуществление жизнедеятельности вне зависимости от того, чем бы ни хотел ребенок заниматься в будущем. Как видим, физическое воспитание позволяет наиболее полно использовать запас физических и духовных сил человека.[1] «Нередко приходится видеть сочетание развитой умственной деятельности с весьма слабым телом,- подметил П.Ф. Лесгафт - Но такое нарушение гармонии в постройке и отправлениях организма не остается безнаказанным, оно неизбежно влечет за собой бессилие внешних появлений: мысль и понимание могут быть, но не будет надлежащей энергии для последовательной поверки идей и настойчивого поведения и применения их на практике.» Поэтому физическое воспитание является важным разделом всего процесса воспитания подрастающего поколения.

Основные цели физического воспитания: -развитие данных человеку от природы физических качеств- силы, быстроты, выносливости; овладение двигательной культурой - выработка у школьников способности к сложным двигательным координациям, к эффективному самоконтролю и управлению движениями, овладение навыками и умениями, необходимыми в труде, обороне Родины; исправление нарушений осанки, слабого или непропорционального развития отдельных частей тела; воспитание воли и настойчивости в достижении

поставленной цели благодаря систематическому волевому усилию, необходимому для регулярного и качественного выполнения определенного количества физических упражнений. Таким образом, помимо укрепления здоровья, физическое воспитание формирует характер и позволяет улучшать внешний вид человека. Физическое воспитание в школах ведется по специально разработанным и утвержденным Министерством просвещения программам, которые постоянно совершенствуются.

Ученые продолжают изучать возрастные особенности регуляции движений, ведут исследования адаптации организма подростков, юношей и девушек к физическим нагрузкам разной мощности. Разрабатываются нормативы развития ведущих физиологических функций в процессе физического воспитания. Изучаются вопросы оценки успеваемости по физической культуре, пути формирования потребности к занятиям физическими упражнениями в разном возрасте. Совершенствуется также методика внеклассных занятий по физической культуре в школе, уточняются критерии оценки этой деятельности и др. Физическое воспитание учащихся непосредственно находится в руках учителя физической культуры, и жизнь, потребности нашего общества ставят все более высокие требования к качеству его работы, к его профессиональному уровню. Ведь труд учителя физкультуры может быть столь же творческим и плодотворным, как и преподавателя любого предмета.[2] Так оно и есть в очень многих школах. Вместе с тем мы сталкиваемся еще с большими недостатками в подготовке и работе преподавателей физического воспитания. При их обучении в вузе много времени тратится на спортивную подготовку, порой в ущерб методической подготовке. Опыт школ показывает, что многие молодые учителя не готовы к организации массовых форм физического воспитания, к проведению физкультурно-оздоровительных мероприятий с учащимися. Нередко они ориентированы на работу преимущественно с наиболее талантливыми в спортивном отношении учениками и не уделяют должного внимания всем остальным. Подобной ориентации учителей способствует и то обстоятельство, что до настоящего времени нет достаточно четких критериев оценки их деятельности в школе. Более того, некоторые директора школ, руководители органов народного образования критерием оценки качества работы преподавателя физической культуры считают прежде всего количество завоеванных кубков на различных соревнованиях с участием школьников. При подготовке учителей физической культуры следует значительно больше внимания уделять преподаванию таких дисциплин, как физиология развивающегося организма, школьная гигиена и возрастная психология, расширять их кругозор во всей сфере охраны здоровья и использования для этих целей природных факторов. На уроках физической культуры далеко не всегда используются хотя бы простейшие технические средства, тренажеры, не звучит музыка. Плотность уроков во многих случаях недостаточна, составляя иногда лишь 10-20%. И не всегда дело в качестве оборудования школьных залов или в учебной программе. Многое здесь зависит от педагогического мастерства самого учителя. Современный учитель физической культуры должен не только на высоком профессиональном уровне проводить занятия, но в то же время уметь и формировать у школьников интерес к таким занятиям, четко учитывая при этом индивидуальные физиологические и психологические особенности каждого. Только низкой культурой некоторых учителей можно объяснить имеющиеся случаи поведения уроков физической культуры преимущественно в

закрытых помешениях, спортивных залах вместо того, чтобы делать это на спортивной площадке? Любому неспециалисту ясно, что такие занятия не способствуют оздоровлению учащихся, их закаливанию. Для решения сложных задач физического воспитания большое значение имеет материально-техническая база школы, наличие необходимого оборудования. Особенно полезны так называемые многопропускные снаряды - приспособления, позволяющие делать упражнения одновременно всем учащимся класса. Это повышает плотность и эффективность уроков физической культуры, дает возможность всем учащимся заниматься, а не тратить время на ожидание своей очереди подойти к снаряду. В школах, где уже имеются многопропускные снаряды, резко повысилась эффективность занятий. Школа располагает большими возможностями для укрепления здоровья подрастающего поколения. Вполне реальна задача резкого сокращения числа детей с нарушениями осанки, повышенным артериальным давлением, лор-заболеваниями, пониженной остротой зрения. Однако пока еще не все школьники готовы к сдаче президентских норм, а из сдавших эти нормы не все способны подтвердить свои возможности при повторной проверке. Недостаточен еще процент учащихся, ежедневно делающих утреннюю зарядку, регулярно занимающихся спортом. Многие школьники не умеют плавать. Поэтому в деле физического воспитания в первую очередь подрастающего поколения, еще предстоит сделать многое. Перспективы исследований предполагают дальнейшее изучение физического воспитания и здоровья школьников.

Литература

1. Степаненкова Э.Я. Теория и методика физического воспитания и развития ребенка [Текст]: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Э.Я. Степаненкова - М.: Издательский центр "Академия", 2006, 368с.
2. Кузнецов В.С., Холодов Ж.К. Теория и методика физического воспитания и спорта [Текст]: Учебное пособие для вузов / В.С. Кузнецов, Ж.К. Холодов - М.: Издательский центр "Академия", 2008, 480с.

ОӘЖ 779

Жумекенова Дидар Ерсайынқызы

Аға оқытушы

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті,

Қостанай қаласы, Қазақстан

Отдан Әділ Ергенұлы

Дене шынықтыру және спорт мамандығының 4 курс студенті, А.Байтұрсынов

атындағы Қостанай өңірлік университетінің,

Қостанай қаласы, Қазақстан

БАЛУАНДАРДЫҢ ТӨЗІМДІЛІК ҚАБІЛЕТІН ДАМУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа: Бұл мақалада балуандардың спорттық дайындық процесін оңтайландыру жетекші факторларды, олардың өзара байланысын және нәтижеге әсер ететін сандық әсерлерді білуді ғана емес, сонымен қатар балуандардың төзімділік қабілеттерін дамыту және жетілдіру процесінде әр түрлі деңгейдегі арнайы жаттығулар арқылы дамытудың ерекшеліктері туралы айтылған.

Түйін сөздер: балуанның төзімділігі, дене сапалары, жаттығулар, бастапқы дайындық, жаттығуды үйлестіру.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ВЫНОСЛИВОСТИ У БОРЦОВ

Аннотация: В данной статье рассказывается об особенностях оптимизации процесса спортивной подготовки борцов не только знания ведущих факторов, их взаимосвязи и количественных эффектов, влияющих на результат, но и развитие способностей борцов к выносливости с помощью специальных упражнений различного уровня в процессе развития и совершенствования.

Ключевые слова: выносливость борца, физические качества, упражнения, начальная подготовка, координация упражнений.

FEATURES OF ENDURANCE DEVELOPMENT IN WRESTLERS

Abstract: This article describes the features of optimizing the process of sports training of wrestlers, not only the knowledge of the leading factors, their relationship and quantitative effects that affect the result, but also the development of the endurance abilities of wrestlers with the help of special exercises of various levels in the process of development and improvement.

Keywords: endurance of the wrestler, physical qualities, exercises, initial training, coordination of exercises.

Спорттық дайындық процесін оңтайландыру жетекші факторларды, олардың өзара байланысын және нәтижеге әсер ететін сандық әсерлерді білуді ғана емес, сонымен қатар ең тиімді құралдар мен әдістерді таңдауды және оларды іс жүзінде ұтымды қолдануды да қамтиды. Педагогикалық тұрғыдан жаттығудың тиімді әдістері туралы мәселені дұрыс шешу спорттық жетістіктерді арттыруға тікелей әсер етеді.

Спорттық жаттығулар теориясында шұғыл жаттығу әсері жүктемені бір рет қолдану нәтижесінде (мысалы, бір жаттығу сабағының әсерінен) ерекшеленеді, бұл әдетте шаршау мен өнімділіктің төмендеуімен көрінеді, бір немесе бірнеше жаттығу немесе бәсекелестік жүктемелердің кешіктірілген әсері және спортшының көптеген жаттығу жүктемелеріне немесе жаттығу сабақтарына жүйелі әсер етуінің нәтижесі ретіндегі жаттығу әсері.

Жаттығудың қарқындылығы. Бұлшықет жұмысын энергиямен қамтамасыз ету сипаты жүктеменің қарқындылығына байланысты болғандықтан, оны жіктеу кезінде энергия өлшемдерін, яғни энергиямен қамтамасыз етудің аэробты және анаэробты процестерінің арақатынасын қолданған жөн. Жаттығудың қарқындылығы: а) ең жоғары - жұмыс негізінен энергиямен қамтамасыз етудің алақатты анаэробты механизмі есебінен жүзеге асырылады; б) субмаксималды - жұмыс гликолитикалық анаэробты процестер есебінен қамтамасыз етіледі; в) үлкен - жұмыс аэробты өнімділіктің максималды деңгейінде бұлшықет қызметін аралас аэробты-анаэробты қамтамасыз ету арқылы жүзеге асырылады. Бұлшықет жұмысы негізінен аэробты процестер арқылы қамтамасыз етілетін жаттығулардың қарқындылығы орташа және аз болуы мүмкін[1].

Орташа қарқындылықта организм жалған тұрақты күйде болады, яғни анаэробты процестер бұлшықет жұмысын энергиямен қамтамасыз етуге

катысады; орташа қарқындылықта организм шынайы тұрақты күйде жұмыс істейді - оттегі шығыны оттегі сұранысына толық сәйкес келеді; төмен қарқындылықта дененің әртүрлі жүйелері демалғанға қарағанда жоғары деңгейде жұмыс істейді. Жаттығудың қарқындылығының жеткілікті дәл көрсеткіші-жүрек соғу жиілігі. Сонымен, максималды қарқындылық импульстің максималды жиілігіне сәйкес келеді (150-170 рет/мин). Субмаксималды қарқындылық жаттығуы импульстің 180-200 рет/мин дейін көтерілуіне әкеледі; жүрек соғу жиілігінің жоғары қарқындылығында 170-190 рет/мин құрайды, дәл осы жұмыс режимінде минуттық қан көлемінің және оттегінің максималды деңгейіне қол жеткізіледі. Жалған тұрақты күй жүрек соғу жиілігімен сипатталады 150-160 рет/мин, ал шынайы тұрақты күй-жүрек соғу жиілігі 130-150 рет/мин.

Жүрек соғу жиілігінің 100-130 рет/мин дейін жоғарылауымен бірге жүретін төмен қарқындылықтағы жаттығулар (әсіресе егер олар ұзақ уақыт орындалса) бұлшықеттің тамырлануына ықпал етеді, яғни олардың жалпы тамыр арнасының жоғарылауы, бұл аэробты өнімділікке оң әсер етеді.

Жаттығудың ұзақтығы оны орындау қарқындылығымен тығыз байланысты. Максималды қарқындылығы бар жаттығуларды 20 секундқа дейін орындауға болады, субмаксималды қарқындылықпен (гликолитикалық энергиямен қамтамасыз ету кезінде) - 40 сек. 2 минутқа дейін. Аэробты энергия көздеріне байланысты орындалатын жұмыс (оттегінің тұтынылуы оттегінің сұранысына сәйкес келеді) өте ұзақ уақытқа созылуы мүмкін-бірнеше сағатқа дейін [2].

Демалу аралықтарының ұзақтығы-ағзаның жаттығу жүктемесіне реакциясының мөлшері мен сипатын анықтайтын факторлардың бірі. Дененің екінші жүктемеге реакциясы осы жүктеменің мөлшеріне және қайталанулар арасындағы демалу уақытына байланысты. Демалу кезінде дененің жұмысын қалпына келтіру фазалық сипатқа ие: жүктемеден кейін бірден, егер ол жеткілікті кернеулі болса, жұмыс жүктемеге қарағанда аз болады; демалу кезінде ол жоғарылайды, бастапқы деңгейге жетеді және одан да асып түседі, содан кейін өнімділік бастапқы деңгейге дейін төмендейді. Сонымен қатар, демалу кезінде қалпына келтіру процестерінің жылдамдығы тұрақты емес: жүктемеден кейін қалпына келтіру тез жүреді, содан кейін оның жылдамдығы айтарлықтай төмендейді. Дененің әртүрлі жүйелерінің функционалды қасиеттерін қалпына келтіру жылдамдығы бірдей емес, бұл оның жұмысын қамтамасыз етеді.

Демалудың табиғаты әртүрлі болуы мүмкін-толық демалудан бастап арнайы қалпына келтіру әсеріне дейін (массаж, оттегімен тыныс алу және т.б.). Тек демалу сипатын өзгерту арқылы сіз бірдей жүктемені аэробты немесе анаэробты ете аласыз. Сонымен, егер демалу кезеңінде жүрек-қан тамырлары, тыныс алу және дененің басқа жүйелері қызметінің жеткілікті жоғары деңгейі сақталса, онда келесі жұмысты энергиямен қамтамасыз етудегі анаэробты процестердің үлесі жаттығуларды орындағаннан кейін толық демалу жағдайларына қарағанда төмен болады.

Төзімділікті тәрбиелеуде жүктемені интегралды бағалау кезінде маңызды рөл атқарады, алайда оны анықтау қиын мәселе болып табылады. Жалпы жүктеме көбінесе оқу процесінің жеке аспектілерінің көрсеткіштерінен тұрады. Көбінесе бұл көрсеткіштер ұпай, пайызбен сандық баға алады. Біздің ойымызша, төзімділікті жақсарту кезінде жалпы жүктемені одан кейінгі қалпына келтіру уақытына қарай бағалау ұсынылады, дегенмен мұндай бағалау

белгілі бір дәрежеде шартты (кем дегенде дененің әртүрлі жүйелерінің функцияларын қалпына келтірудің гетерохрониясына байланысты). Күндізгі аз жүктемеден кейін дене сол күні кешке қалпына келеді. Орташа жүктемеден кейін салыстырмалы түрде толық қалпына келтіру келесі күні ғана болады. Ауыр жүктемені орындағаннан кейін жұмыс қабілеттілігі екі күн ішінде салыстырмалы түрде толық қалпына келеді. Балуан максималды немесе шекті жүктемені тек жауапты, шиеленісті жарыстар кезінде алады. Мұндай жүктемеден кейін қалпына келтіру 3-4 күнге немесе одан да ұзаққа созылуы мүмкін. Жаттығуларда шекті жалпы жүктемелер қолданылады, содан кейін өнімділік 3-4 күн ішінде қалпына келтіріледі, бірақ қалпына келтіру құралдарын қолдану арқылы бұл кезеңді азайтуға болады [3].

1. Негізгі белгісі жаттығулардың қарқындылығы болып табылатын әдістер. Біркелкі әдіс жаттығудың тұрақты, әдетте өте жоғары қарқындылығымен сипатталады. Айнымалы әдістерде, аты айтып тұрғандай, қарқындылық тұрақты емес (мысалы, өзгермелі-прогрессивті жүктеме әдісі, "алжапқыш" және т.б.).

2. Жаттығу жаттығуларын бір немесе бірнеше рет орындау әдістері. Біріншісіне үздіксіз біркелкі әдісті, үздіксіз ауыспалы әдісті жатқызуға болады; екіншісіне - қайталама әдіс (жаттығулар арасындағы демалу аралықтары денсаулықты толық қалпына келтіруді қамтамасыз етеді), аралық әдіс (демалу аралықтары "қатаң", яғни қалпына келтіру толық емес).

3. Сабақтарды ұйымдастырудың ерекшеліктерін немесе жаттығуларды орындау шарттарын көрсететін әдістер. Мысалы, бәсекелестік әдіс, дөңгелек жаттығу әдісі, ойын әдісі және т.б. көптеген жағдайларда шыдамдылықты тәрбиелеудің тиімді және ыңғайлы әдісі айналмалы жаттығу әдісі болып табылады.

Балуандардың төзімділік қабілеттерін дамыту және жетілдіру процесінде әр түрлі деңгейдегі арнайы жаттығулар қолданылады: салыстырмалы түрде қарапайым, әртүрлі анализаторлардың, жүйке-бұлшықет аппараттарының қызметін ынталандыратын және денені құрылымы жағынан күрделі қозғалыстарға дайындайтын - спортшылардың функционалды мүмкіндіктерін толық жұмылдыруды қажет ететін күрделі жаттығуларға дейін.

Балуандардың төзімділік қабілеттерінің әр түрлі түрлерін дамыту және жетілдіру процесі қозғалыстардың күрделілігі максималды деңгейдің 75-90% аралығында болған кезде тиімді болады, яғни асып кету мүмкін емес деңгей спортшыға тапсырмаларды орындауға мүмкіндік береді.

Қозғалыс спортшының денесінің функционалды жүйелеріне бейімделу реакцияларын ынталандыратын жоғары талаптар қойылатындай дәрежеде орындалған кезде - төзімділік қабілеттерінің өсуінің негізі, бірақ сонымен бірге анализаторлардың тез шаршауына және спортшылардың тиімді жұмыс істеу қабілетінің төмендеуіне әкелмейді, бұл жағдайда төзімділік қабілеттерін жетілдіруге ықпал ететін жеткілікті үлкен жұмыс көлемінің орындалуы қамтамасыз етіледі.

Балуандардың төзімділік қабілеттерін дамытуға және жетілдіруге арналған тапсырмалардың басым бағыты олардың құрылымында әртүрлі қарқындылықтағы жаттығуларды орындауды қамтиды, оларға қатысты жалпы тенденция бар: белгілі бір мотор іс-әрекеттеріне қатысты осы сапаны дамытудың бастапқы кезеңдеріндегі жұмыстың төмен қарқындылығы, техникалық-экономикалық жағдайдың кеңеюіне қарай қарқындылықтың біртіндеп артуы-спортшының тактикалық мүмкіндіктері және, сайып келгенде,

бәсекеге қабілетті қызметте жоғары нәтижелерге қол жеткізумен тікелей байланысты төзімділік мүмкіндіктерін жетілдіруге келгенде, шекті және шекті қарқындылықты қолдану.

Балуандардың төзімділік мүмкіндіктерін дамыту және жетілдіру процесінде жеке жаттығулардағы, тәсілдердегі (бір қозғалыстың қайталануының сериясы) немесе тапсырмадағы (өзара байланысты әр түрлі қозғалыстардың үздіксіз орындалуы) үздіксіз жұмыс ұзақтығы кең ауқымда өзгеруі мүмкін, бұл әр нақты жағдайда тұрған міндетпен анықталады. Егер қозғалыс әрекеттерінің құрамы, жұмыстың қарқындылығы қатаң түрде анықталуы мүмкін (мысалы, бір аяғындағы тепе-теңдікті сақтау, белгілі бір қашықтыққа кедергілермен жүгіру, белгілі бір градусқа бұрылыстармен секіру және т. б.), онда үздіксіз жұмыстың ұзақтығы нақты анықталады және әдетте 10-20 с құрайды. Осы уақыт ішінде жұмыс сапасына жоғары тиімді бақылау және бұлшықет қызметін тиісті реттеу қамтамасыз етіледі, өйткені жұмыс шаршау шегі басталғанға дейін аяқталады.

Егер төзімділік қабілеттерін дамыту және жетілдіру процесі нақты бәсекелестік белсенділік жағдайында жүзеге асырылса, онда әр жаттығуда жұмыс ұзақтығын алдын-ала жоспарлау мүмкін емес (жаттығулардың сипаты мен жұмыс қарқындылығы сияқты) және ол әдетте секундтан бірнеше секундқа дейін өзгереді. Жұмыстың ұзақтығы тапсырмаға да байланысты. Егер жаттығу үйлестіру тұрғысынан күрделі қозғалысты дамытуға ықпал етсе, онда жаттығудың ұзақтығы шаршау шегі пайда болғанға дейін тұрақты күйде жұмыс істеу қажеттілігімен анықталады және, әрине, ол аз. Бәсекелестік белсенділікке тән шаршау жағдайында төзімділік мүмкіндіктерінің жоғары деңгейін көрсету қабілеті дамыған кезде, содан кейін жаттығу кезінде жұмыс ұзақтығын едәуір арттыруға болады [4].

Бір жаттығуды (тәсілді, тапсырманы) қайталау саны. Дене сапаларын тәрбиелеу, дамыту және жетілдіру әр түрлі ұзақтық пен қарқындылықтағы жаттығу жұмыстары жағдайында жүзеге асырылатын әртүрлі қозғалыс әрекеттерін қолданумен тығыз байланысты. Олардың кейбіреулері бірнеше рет қайталануы мүмкін, ал басқалары күтпеген ойын жағдайына реакцияның нәтижесі болып табылады және оларды таза түрде көбейту мүмкін емес. Барлық осы факторлар бір жаттығудың немесе тапсырманың қайталану санына әсер ете алмайды.

Әр жаттығуда қысқа жұмыс істеген кезде (5 секундқа дейін) жаттығуларды орындау кезінде қайталанулар саны жеткілікті үлкен болуы мүмкін - 6-дан 10-12 есеге дейін. Ұзақ тапсырмалар кезінде қайталанулар саны пропорционалды түрде азаяды және 2-3 еседен аспауы мүмкін, өйткені бұл жағдайда қатысушылардың жоғары белсенділігін сақтауға және олардың белгілі бір тапсырмаға деген қызығушылығын сақтауға және сонымен бірге дененің функционалды жүйелеріне және негізгі жүктемені көтеретін механизмдерге айтарлықтай үлкен әсер етуді қамтамасыз етуге болады. төзімділік қабілеттерінің белгілі бір түрі.

Орындалатын жаттығулардың қайталану саны жаттығу сабағының бағдарламасымен, оның осы дайындық кезеңінің нақты міндеттерімен де анықталады. Әр түрлі жаттығуларды қолдануды қажет ететін төзімділік қабілеттерінің әр түрлі түрлерінің жан - жақты дамуымен әр жаттығудың қайталану саны әдетте аз болады 2-3 реттен аспайды. Нақты қозғалтқышқа қатысты төзімділік қабілеттерінің бір түрін терең дамыту немесе

жетілдіру қашан жүзеге асырылады тапсырма бойынша жаттығуларды қайталау саны 3-5 есе артуы мүмкін [5].

Қозғалыстарды, төзімділікті дамыту және жетілдіру әдістемесі жалпы дайындық, көмекші, арнайы дайындық және бәсекеге қабілетті жаттығулардың алуан түрін қолдануға негізделген спортшыларды барынша әр түрлі техникалық жетілдіруге негізделген. Бір жаттығуда техникалық жетілдіру нақты тактикалық мәселелерді шешу қажеттілігімен тығыз байланысты болуы керек, бұл әсіресе спорттық ойындар мен жекпе-жектер үшін маңызды, сонымен қатар осы спорт түріне тән әртүрлі моториканы дамыту.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1 Алимханов Е.А. Балуанның дене күш қабілетін арттыру. Алматы 2004ж.
- 2 Алимханов Е.А. Самбо күресін үйрету негіздері. Алматы 2000ж.
- 3 Қойшыбеков К. Спорттық жарыстарға қатысушы балуанның көпжылдық дайындығы. Оқу құралы. Алматы. 2005 ж.
- 4 Галковский Н. М. Борьба классическая и вольная /З. Катулин Н. Г. Чионов. /М.: Физкультура и спорт, 1992.
- 5 Галковский Н.М., Катулин А.З. Спортивная борьба: Учеб. для ин-тов физ. культ. -М.: Физкультура и спорт, 1998.

ӘӨК 338.48. (574)

Сулейменова Гультар Наухановна

Экономика ғылымдарының кандидаты

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан Университеті

Орал қаласы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИЗМ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация: Туризмді дамыту үшін әлеуметтік экономикалық фактордың ықпалы жоғары. Олардың ішінде маңыздысы: мемлекеттің әлеуметтік саясаты, жұмыстан бос уақыт, урбанизацияның өсуі, білім және мәдениеттің, орташа өмір сүрудің деңгейі, жылдық демалыс күндері мөлшері, халықтың өмір сүруінің деңгейі, табысы, туристік белсенділік жатады.

Түйін сөздер: туризм, дамыту, экономикалық, фактор, әлейметтік, урбанизация, мәдениет, деңгей.

Suleimenova Gulnar Nauhanovna

Annotation: The influence of socio-economic factors on the development of tourism is high. The most important of them are: social policy of the state, leisure time, growth of urbanization, education and culture, the average standard of living, the number of annual days off, living standards, income, tourist activity.

Keywords: tourism, development, economic, factor, social, urbanization, culture, level

Туризм индустриясының мемлекеттік бюджетке түсіретін валюталық түсімі, орта және шағын бизнеске көмегі, тауар мен қызмет көрсету нарығы арқылы аймақтардың экономикасының дамуына ықпалы өте зор. Сонымен қатар, туризмнің қоғамдық, әлеуметтік-экономикалық дамуы келесі

көрсеткіштермен сипатталады. Ішкі және халықаралық туризмнің жалпы шығыны әлемдік ұлттық ішкі өнімнің 12%-ін құрайды, жыл сайын 1,5 млрд. Ішкі және халықаралық саяхаттау тіркелді. Халықаралық туризмнің үлесіне жыл сайын әлемдік экспорттың 7% және қызмет көрсетудің 25-30% келеді. Халықаралық туризмнің жылдық өсуі 4,0%, ал болашақта бұл көрсеткіш көтерілмек. Туризм саласының дамуына ықпал ететін факторлар:

- кез-келген елде, Қазақстанда да туристік рекреациялық ресурстың болуы;
- туризмге тура немесе жанама салалардың және кәсіпорындардың дамуы;
- сыртқа шығу туризмнің елге шетелдік валютаны тартуы;
- аз мөлшерде шығын шығарып табыс табу;
- алғашқы өндіріс факторын қамтамасыз етудегі шығынның болмауы;
- халықты жұмыс орнымен қамтамасыз ететін орта және шағын бизнестің дамуы;
- қызмет көрсету секторының өсуі;
- елдің әлемдік қауымдастыққа белгілі болуы және бет-бейнесінің қалыптасуы.

Қазақстанда туризмнің дамыған аймақтары Алматы, Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Павлодар, Оңтүстік Қазақстан облыстары, сондай-ақ Алматы және Астана қалалары. Осы облыстардың және қалалардың туристік фирмалары қызмет көрсетудің 88%-ін құрайды. Қазақстаннан туристердің мейлінше көп баратын елдері: Ресей, Қытай, Германия, Корея, Польша, Турция, БАЭ. Ал, біздің елге келетін туристердің елдері: Ресей, Қытай, Германия, Пакистан, Польша және Турция. Туристерді тасымалдауда авиакомпаниялардың ролі зор. Көптеген туристер шетелдік авиакомпанияларға қызығушылығы артық болып тұр, ал ұлттық компаниялардың ролі төмен. «Эйр-Қазақстан»ның акциясы мемлекеттік меншікке өтуі болашақта ұлттық авиатасымалдаудың маңызы артады деген үміт бар. Автомобиль транспортының ролі шекаралық тасымалдау мен саяхат жасау маршруттарында қолданады. Оның дамуы көлік құралдарына және жолдарының қызмет ету сапасына байланысты.

Туризмді дамыту үшін әлеуметтік экономикалық фактордың ықпалы жоғары. Олардың ішінде маңыздысы: мемлекеттің әлеуметтік саясаты, жұмыстан бос уақыт, урбанизацияның өсуі, білім және мәдениеттің, орташа өмір сүрудің деңгейі, жылдық демалыс күндері мөлшері, халықтың өмір сүруінің деңгейі, табысы, туристік белсенділік жатады.

Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі қазіргі кезде туризмнің жаппай дамуын тежеп отыр. Қазақстандағы туризмнің даму бағыты шоптуризмді ұйымдастырумен байланысты, яғни материалдық қажеттіліктен туындап отыр. Қазіргі кезде ТМД елдерінде туристерді тарту үлкен бәсекеге ие болып отыр. Көрші елдер Ресей, Өзбекстан, Қырғызстан, Монғолия туризмді дамытуға барлық күшін салуда, және қазір Қазақстанды басып алуда.

Бірқатар кедергілерден соң Қазақстан үлкен туристік биржаларға қатысты. Берлин, Лондон, Мәскеу қалаларында. Қазақстан Республикасы бәсекеге түсе алатын және рентабельді туризм индустриясын дамытуға толық мүмкіншілігі бар.

Оған ықпал ететіндер:

- еліміздің қолайлы геосаяси жағдайы. Батыс пен Шығыс аралығындағы халықаралық туристік және коммерциялық ағымдардың өсуі;
- саяси тұрақтылық, демократиялық қайта құру, экономикалық реформаның өтуі және инвестициялық ахуалдың тұрақтылығы мен ашықтығы;

- еліміздің тарихи мәдениет мұрасының ерекшелігі;
- мұсылман, христиан, будда ескерткіштерінің болуы;
- Қазақстанның көп мәдениеттілігі, музей, мәдениет ошақтарының, фольклорлы этнографиялық және ұлттық кәсіпқой өнерпаздардың көп болуы;
- туристік рекреациялық аймақтардың болуы, табиғи ландшафтар, өсімдік, жануарлар дүниесінің ерекшелігі, экзотикалық тур, балық аулау, аң аулау, өсімдіктер жинау т.б.;
- бос еңбек ресурстарының болуы (мамандар).

Қазақстандағы туризмнің тарихи алғы шарттары біздің д.д. үшінші мың жылдықта қалыптаса бастаған Ұлы Жібек жолының қалыптасуымен дамуы болып табылады.

Қазақстан тәуелсіздік алғанға дейін туризм басқада экономика салалары сияқты орталықтан қатаң регламенттеледі. Туристік қызметтегі КСРО ның негізгі аймақтары Кавказ, Қырым, Балтық өңірі, Ресейдің, Орта Азияның тарихи орталықтары болды. Сонымен, бірге, Қазақстанның бірқатар сәулет, археологиялық, мәдени ескерткіштері мен табиғи көрнекті жерлерінің тарихи мәніне іс жүзінде жарнама жасалмады және сұраныс болмады. Кеңестік кезеңде Қазақстандағы туризм идеологиялық қызметті атқарған мәдениағарту жұмысы жүйесі элементтерінің бірі болып саналды және оның басым рөліне қарамастан, қалдық қағидаты бойынша қаржыландырылды және елеулі экономикалық маңызға ие болмады. Қазақстанда туризм өндірісінің дамымай қалуының бір себебі экономика саласы ретінде онымен мемлекеттік деңгейде тікелей айналыспады. Туризмді аумақтық ұйымдастыру және мемлекеттік емес туристік құрылымдарды кешенді болжауға, ұзақ мерзімді жоспарлауға назар аударылмады. Туризм табысының үлкен бөлігі жергілікті бюджетке түсетіндігіне қарамастан, жергілікті басқару органдарының тарапынан туристік қызметті басымдық деп танымауы саланы дамытуды тежеуші фактор болып табылады.

Туристік саланы дамытудың мынадай негізгі бағыттары белгіленеді: Туризмдегі мемлекеттік реттеу жүйесін жетілдіру туристік қызметті жүзеге асырудың өзгерген әлеуметтік—экономикалық жағдайларға толық жауап беретін мақсаттарына, қағидаттарына және міндеттеріне сай жаңа көзқарастарды талап етеді. Бүгінгі таңда атқарушы билік органдарымен туризм саласында әрекет ететін ұйымдардың арасындағы өзара іс-қимылды реттеудегі мемлекеттің ролін арттыру қажет. Саланы орталықтандырып басқару Қазақстан Республикасының Туризм және спорт жөніндегі агенттігіне жүктеледі.

Туризмді кешенді дамытудың табысты іске асырылуын қамтамасыз ету саланы мемлекеттік басқару әдістерін дұрыс таңдауға тікелей байланысты. Қазіргі уақытта, саланы мемлекеттік реттеу мынадай шараларды жүзеге асыруға бағытталуға тиіс:

Республикалық және аймақтық деңгейлерде туризмді дамыту саясаты мен жоспарлауды үйлестіру; Туристік индустрия саласындағы қарым-қатынасты ретке келтірумен жетілдіруге бағытталған заңнамалық және нормативтік құқықтық базаны қамтамасыз ету; Сапалы туристік өнімнің ажырамас бөлігі ретінде туристерді қорғауды және олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету; Статистиканы және зерттеу қызметін жетілдіру; Білім және оқу стандарттарын қоса алғанда, туризмге арналған кадрларды кәсіптік даярлау; Туризм саласында мүдделі министрліктер мен ведомстволар, сондай-ақ мемлекеттік және жеке секторлар арасында жоғары деңгейдегі үйлестіруді қамтамасыз ету; Туризмді дамытудың нақты аудандарында жерді пайдалануды

және құрылыс салу нормаларын қолдануды Бақылау;Тарифтерді, туристік ұйымдардың, тасымалдау шылардың қызметін лицензиялауды, туристік объектілердің сапасын және қызмет көрсетудің стандарттарын бақылау;Ел беделін қалыптастыру, қазақстандық туристік өнімнің маркетинг және жылжытылуы жөніндегі басым шараларды белгілеу, оның ішінде туристік көрмелерді және басқа іс-шараларды ұйымдастыру;Халық арасында туризм құндылықтарын және қоршаған ортаны қорғауды насихаттау;Халықтың түрлі әлеуметтік-демографиялық санаттарымен топтары арасында әлеуметтік туризмді дамыту үшін қолайлы жағдай жасау;Визалық және кедендік рәсімдерді барынша оңайлату;Мемлекеттің туристік көрнекті орындарын құру және қорғау;Туризм инфрақұрылымының аса маңызды базалық компоненттерін жасау.

Республикада жүзеге асырылып жатқан әлеуметтік экономикалық өмірді реформалау туризмді және оның инфрақұрылымын толық қамти қойған жоқ. Туризмнің материалдық базасының нашарлығынан Қазақстан жыл сайын миллиондаған долларды жоғалтуда, бұл туристік салаға күрделі қаржыны, сондай-ақ отандық және шетелдік инвесторлар қаражатын тартуды қажет етеді. Ұлттық туристік өнім ерекшелігін ескеріп, тұрақты туристер ағынын қамтамасыз етуге қабілетті елдің туризм инфрақұрылымын дамыту үшін: Жалпы пайдалану және туристік мұқтажды қанағаттандыру үшін жол-көлік инфрақұрылымын дамыту;Ілеспе инфрақұрылымды: қолданыстағы және ықтимал туристік аймақтардағы сумен, электрмен жабдықтау, кәріздер және қайтты қалдықтарды жою жүйесін, телекоммуникацияларды дамыту;Туристік кешендерді, этнографиялық мұражайларды және демалыс аймақтарын құру;Тарихи-мәдени және этнографиялық ескерткіштерді қалпына келтіру және мұражайға айналдыру;Жыл бойы пайдаланылуын ескере отырып, туристік объектілері жобаларын, оның ішінде орташа және шағын орналастыру құралдарын жасау және оларды салу қажет.Маркетинг стратегиясын әзірлеуҰлттық туристік өнім және оны дамытудың әлеуметіне сәйкес маркетинг стратегиясын әзірлеу қажеттілігі бар.Маркетинг стратегиясын іске асыру мақсатында мемлекет мынадай міндеттер белгілеп отыр:Сапалы туристік қызмет көрсетуді ұсынатын туристік орталық ретінде Қазақстан туралы туристер жіберілетін негізгі елдерде жағымды пікір қалыптастыру;Қазақстанды ерекшелейтін сипаттамаларға және артықшылықтарға негізделген маркетингтік іс-шараларды әзірлеу және жүзеге асыру;Қосымша мүмкіндіктер бере отырып, төлем қабілеті жоғары деңгейдегі туристерді тарту; Жеке сектордың маркетингтік жұмысына қолдау көрсету;Германия, АҚШ, Ұлыбритания, Франция, Ресей, Қытай, Жапония және тағы басқа туристер ағынының дәстүрлі рыноктарына ұлттық туристік өнімнің енгізілуін күшейту;Рыноктың жаңа сегменттерін айқындауға бағытталған зерттеулер жүргізу;Ел аумағында орналасқан көрнекті туристік орындар мен объектілердің бүкіл ауқымын әлемдік рынокқа жылжыту; Ғылыми негізделген өткізу әлеуетін ескере отырып, республика аумақтарына туристік ағынның теңдестіре бөлінуін қамтамасыз ету; Жыл ішінде туристік инфрақұрылымның бірқалыпты жүктемесін қамтамасыз етуге бағытталған маркетингтік және базалық тәсілдерді қолдану арқылы туризмнің маусымдық жылжытылуын күшейту;Ұлттық, туристік өнімді жылжытудың жаңа ақпараттық технологияларын пайдалану. Туризмді дамытудың тұрақты сипатын насихаттау қажет.

Қолданылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Президенті мен Қазақстан Республикасы Үкіметінің Актілер жинағы. 2020. № 12. 38-39 б.
2. Кешенова Б.А. Ақша, несие, банктер, валюта қатынастары: Оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2000. – 328 б.
3. Буглай В.Б., Ливенцев Н.Н. Международные экономические отношения. – М.: Финансы и статистика, 1996.

ӘӨК 338.48.(574)

Сулейменова Гультар Наухановна

Экономика ғылымдарының кандидаты

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан Университеті

Орал қаласы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИСТІК БЕДЕЛІН АЛЫПТАСТЫРУ

***Аннотация:** Елдің туристік беделін қалыптастыруда республика аймақтарында және шет елдерде туристік ақпараттық орталықтарды ұйымдастыру да маңызды орын атқарады. Туристік ұйымдар мен Қазақстан Республикасының шет елдердегі дипломатиялық өкілдіктерінің өзара бірлескен ісқимыл жасау тәжірибесін пайдалануға лайықты назар аудару керек. Елдің туристік әлеуетін жарнамалауда ұлттық авиатасымалдаушы мен басқа да көлік кәсіпорындары пәрменді көмек көрсете алады.*

***Түйін сөздер:** бедел, қалыптастыру, маңызды, дипломатиялық, әлеует, жарнама*

Suleimenova Gulnar Nauhanovna

***Annotation:** The organization of tourist information centers in the regions of the country and abroad also plays an important role in the formation of the country's tourist image. It is necessary to pay due attention to the use of the experience of cooperation between tourism organizations and diplomatic missions of the Republic of Kazakhstan abroad. National air carriers and other transport companies can provide effective assistance in promoting the country's tourism potential.*

***Keywords:** prestige, formation, importance, diplomacy, potential, advertising*

Қазақстанның тартымды туристік беделін құру тиісті кең ауқымды шаралар кешенін әзірлеуді талап етеді. Беделді көтерудің негізгі іс-шаралары Қазақстанның туристік фирмаларымен агенттіктерінің халықаралық туристік көрмелерге, жәрмеңкелер мен конференцияларға, оның ішінде ДТҰ тарапынан өткізілетіндеріне қатысуы, сондайақ Қазақстан республикасының аумағында осыған ұқсас іс-шаралар ұйымдастыру болуға тиіс. Қазақстанды Еуразияның қоғамдық және мәдени құбылыстар орталығына айналдыруға ықпал ететін конгресстік туризмді дамытудың маңызы бар. Туризмдегі халықаралық ынтымақтастық ЮНЕСКО және ДТҰ-ның Ұлы Жібек жолына байланысты жобаларын әзірлеумен іске асыруға қатысу, шет мемлекеттермен екіжақты және көп жақты келісімдер жасасу арқылы жүзеге асырылады.

Елдің туристік беделін қалыптастыруда республика аймақтарында және шет елдерде туристік ақпараттық орталықтарды ұйымдастыру да маңызды орын атқарады. Туристік ұйымдар мен Қазақстан Республикасының шет елдердегі

дипломатиялық өкілдіктерінің өзара бірлескен ісқимыл жасау тәжірибесін пайдалануға лайықты назар аудару керек. Елдің туристік әлеуетін жарнамалауда ұлттық авиатасымалдаушы мен басқа да көлік кәсіпорындары пәрменді көмек көрсете алады.

Шетелде Қазақстан туралы сапасы жоғары полиграфиялық және аудио-бейне жарнама материалдарын шығару және белсенді түрде тарату қажет. Қазақстанға туристерді таруға өлкетану жарияланымдары, жарнама баспа қызмет, оның ішінде туристік фирмалар мен қонақ үйлердің жарнама баспа қызметі өз ықпалын тигізеді. Жаңа ақпараттық технологияларды пайдалануға, оның ішінде Интернет жүйесінде Қазақстанның туристік фирмаларының WEB-сайттарын құруға айрықша мән беру қажет.

Туристік ағынды жөнелтуші елдердің туристік агенттіктері мен бұқаралық ақпарат құралдары өкілдеріне арнап Қазақстан бойынша танысу саяхаттарын ұйымдастырудың тиімділігі мол болады.

Қолайлы туристік беделді құруға Қазақстанда халықаралық дәрежеде әртүрлі мәдени, спорттық және туристік іс-шаралар өткізу ықпал етеді.

Қазақстанның туристік беделін қалыптастыруда есепке алудың компьютерлендірген бірыңғай жүйесін іске қоса отырып, республика аумағына шетелдік азаматтардың кіруі, шығуы мен болуы тәртібін, визалық және кедендік рәсімдерді оңайлатудың зор мәні бар.

Сондай-ақ, қонақжай республика беделін жасауға туристер жиі болатын орындарға қазақша, орысша мәтіндеріне латын транскрипциясымен қоса берілген ақпараттық таблолар мен жазбалардың жасалуы мен орнатылуы өз септігін тигізеді.

Елде халықаралық туризмді одан әрі дамытуды ынталандыру, мемлекеттің туристік әлеуетінің әлемдік туристік рыноктағы тұсау кесерін өткізу жөніндегі жұмысты күшейту Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2000 жылғы 26 қазандағы

№1604 қаулысымен бекітілген Қазақстанның туристік беделін қалыптастыру жөніндегі 2000-2003 жылдарға арналған ісшаралар жоспарын іске асыруды қамтиды. Оған Қазақстанға туристер тарту жөніндегі көпжақты қызмет және халықаралық туристік рынок жүйесіндегі елді интеграциялау кіреді.

Туристердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Қауіпсіздік туризмді дамытуға, ең алдымен келушілер ағынын көбейтуге немесе азайтуға әсер ететін басты фактор.

Туристің қауіпсіздігі мемлекет саясатына, турфирмалар қабылдайтын шараларға, сондай-ақ туристің жеке басының ісәрекетіне тікелей байланысты.

Тұтынушыға туристік сапар барысында қорғау мен қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөнінде ақпарат беру оған қауіпсіздікті басқа да тауарлар мен қызмет көрсетулермен бірге қауіпсіздік пен сапа баға тұрғысынан алып қарағанда, маңызды элемент болып саналатын және салыстыруға тұрарлық туристік өнімнің ажырамас бөлігі ретінде ұғынуға көмектеседі.

Мемлекеттік органдар туристік ұйымдар мен халықаралық ұйымдар саяхатшылардың денсаулығы үшін қауіп тудыратын табиғи апаттар, әлеуметтік тәртіпсіздіктер, террорлық әрекеттер, көлік жұмысындағы елеулі іркілістер, індет және басқа факторлар сияқты туризмге ықтимал қауіптер туралы ақпарат береді.

Кадрлар даярлау мен ғылыми қамтамасыз ету. Қызмет көрсетумен байланысты және табыстылығы едәуір дәрежеде осы салада жұмыс істейтін кадрлардың

сапасына байланысты болатын қызмет туризмде адамдар ресурсін жоспарлау айрықша мәнге ие.

Қазақстандағы тиімді туристік салаға сәйкес кадрлар әлеуетін қалыптастыру үшін:

Туристік кадрларды даярлауды жүзеге асыратын жоғары оқу орындарында туристік қызметтің әртүрлі қажеттілігі мен даму деңгейін ескере отырып, мамандануын анықтау; Мамандарды оқытуда олардың отандық туристік ресурстарды игеруіне, оларды пайдалану әдістеріне, жаңа ақпараттық технологияларды, білуіне тілдік дайындауға негізінен иек арту; Орта арнаулы оқу орындарында бірінші деңгейдегі туристік қызметшілерді даярлауды ұйымдастыру; Жалпы білім беретін оқу орындарында туристік сыныптар, секциялар мен үйірмелер құруға көмектесу; Бұдан бұрын таратылған балалар мен жас өспірімдер туризмінің республикалық және аймақтық станцияларын қайта қалпына келтіру;

Қазіргі заманғы туризм индустриясын құру саланы дамыту проблемаларын, туризм рыногы дамуының құрылымын, тетігі мен заңдылықтарын ғылыми тұрғыда зерделемейінше, сондай-ақ, саланы дамытудың ғылыми қамтамасыз ету жүйесін құрамайынша мүмкін болмайды. Ең алдымен, Қазақстан Республикасының рекреациялық ресурстарын түгендеу және олардың мониторингі жөніндегі жұмыстарды ұйымдастыру қажет. Экономиканың саласы ретінде туризмді ғылыми қамтамасыз ету үшін оны болжауды және дамытуды тиісті ғылыми құрылымдар қажет. Мәселені шешудің ықтимал шешімі ретінде туризмнің ғылыми-зерттеу институтын құру ұсынылады.

Қазақстан әлемде туристік бағытта әлі де болса белгісіз ел. Сондықтанда Қазақстанның туристік бейнесін көтеру үшін бірқатар кең көлемде шаралар қажет. Негізгі шаралардың бірі туристік негізгі шаралардың бірі туристік фирмалар мен агентстволардың халықаралық туристік жәрмеңке, көрме конференция т.б. әлемдік деңгейдегі шараларға қатысуы және Қазақстан жерінде де өткізу.

Қазақстанда Еуразияның қоғамдық және мәдениет орталығын жасау үшін конгресстік туризмді дамыту маңызды. Туризм саласында халықаралық ынтымақтастық жұмыстарын жүргізудің ЮНЕСКО және БЭСҰ бағдарламаларына қатысу, екі сондай-ақ көп жақты шет елдік мемлекеттермен келісім жасау.

Туристік бет-бейнені қалыптастыру үшін туристік хабарлама орталықтарын ұйымдастыру, сондай-ақ шет елдердегі Қазақстан елшілігіндегі өкілетті тұлғаларды араластыру жұмыстарына көңіл бөлуі керек. Еліміздің туристік қуатын жарнамалауда ұлттық әуе қатынасын және басқа да транспорттық кәсіпорындарда пайдалана білу.

Шет елдерде Қазақстан туралы жоғары сапалы полиграфиялық ұнтаспаларды уағыздау жұмысына көңіл бөлуі. Сонымен бірге, Қазақстанда әлемдік деңгейде әр түрлі мәдениет, спорт, туристік шараларды өткізу қажет.

Қорыта айтқанда Қазақстан Республикасында туризмді дамыту мақсаты:

- туризмді экономиканың табысты салаларының біріне айналдыру.
- Республиканың туристік потенциалын дамыту.
- Мәдениет тарихын және табиғи байлықтарымызды сақтау және ұтымды пайдалану.
- Туристік ресурстарды барлық халықтық қол жеткізу мүмкіншілігіне көңіл бөлу, тұтынушыларды максималды қанағаттандыру.
- Халықты ынталандыру

- Мемлекеттік және жеке меншіктік туризм сферасының тиімділігін арттыру.
- Орта және шағын кәсіпкерлерді дамыту.

Қолданылған әдебиеттер

4. Друкер, Питер Ф. Нарық: топжарып, алға шығу: Практика мен принциптер. / Орыс тілінен аударғандар Р. Шаймерденов, Н. Бөлекбаев. Алматы: Білім, 1994.
5. Кекенова А.Т. Сыртқы қарыз мәселелері және дамушы елдерде сыртқы қарызды басқару: 08.00. И Э.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаған дис. Авторефераты
6. Доғалова Г.Н. Халықаралық экономика : Оқу құралы Алматы: Экономика, 2000.

ӘӨК 338.48

Сулейменова Гульнар Наухановна

Экономика ғылымдарының кандидаты

Мухамбеткалиева Фарида Кабдығалиевна

Экономика ғылымдарының магистры

Янтурзина Зульфара Юмағазиевна

Экономика ғылымдарының магистрі

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан Университеті

Орал қаласы, Қазақстан

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТУРИСТТІК НАРЫҚ

***Аннотация:** Халықаралық туризмде турист өзінің елінен шығып, басқа бір шетелдік елге барады. Кеденнен өту үшін туристтік құжаттарды толтырады (паспорт, виза жасау), валюта және медициналық бақылаудан өтеді. Бұл халықаралық туризмнің ерекшелігі болып саналады және ішкі туризмнен ең басты айырмашылығы.*

***Түйін сөздер:** Халықаралық, күрделі, шетелдік салымдар, халықаралық сауда*

***Annotation:** In international tourism, a tourist leaves his country and goes to another foreign country. Fills out tourist documents for customs clearance (passport, visa), currency and medical examination. This is a feature of international tourism and the main difference from domestic tourism.*

***Keywords:** international, capital, foreign investments, international trade*

Халықаралық туризм – бұл өте күрделі және сирек кездесетін құбылыс. Бәрімізге белгілі, мемлекеттің сыртқы экономикалық байланысы айырбастың әртүрлі нысандары арқылы іске асады: аманат кассасындағы ақша, шетелдік салымдар, халықтардың көшіп-қонуы, мәдениет төңірегіндегі айырбас, сауда қызмет көрсету және тағы басқалар.

Қандай да бір болмасын оның ең күрделі экономикалық іс-әрекеті сыртқы экономикалық айырбас, жеке алғанда нәтижесі валютамен түсетін сыртқы сауда. Халықаралық сауда сияқты халықаралық туризм экономистерді ішкі туризммен бұрын қызықтыра бастады. Олар, туристтік қозғалыс төлем

балансына тауар айырбасы сияқты әсер етеді деген қортындыға келді. Сондықтан да, халықаралық туризмді сыртқы экономикалық байланыстың бір түрі деп білген жөн, яғни ол сыртқы сауданың арнайы бір түрі болады. Халықаралық туризм халықаралық қатынастардың бір түрі ретінде шетел туристеріне кең көлемде мәдени және рухани қажеттіліктерін өтеуге бағытталған туристік қызметтер көрсетеді. Халықаралық туризм сыртқы экономикалық байланыстың бір түрі болғанымен, бірқатар өзіндік ерекшеліктері де болады.

Халықаралық туризмде турист өзінің елінен шығып, басқа бір шетелдік елге барады. Кеденнен өту үшін туристік құжаттарды толтырады (паспорт, виза жасау), валюта және медициналық бақылаудан өтеді. Бұл халықаралық туризмнің ерекшелігі болып саналады және ішкі туризмнен ең басты айырмашылығы.

Дүниежүзілік туристік ұйым туристік құжаттарды толтыруды қысқартып, реттеуіне маңыз бере отырып, жаңадан ұсыныстар жасап, оны қабылдады:

- паспорт формальдылықтары: паспорт қызметін бір орталықтан босату; шетелдік паспорттарды жасаудың жұмыстарын реттеп, мерзімін қысқарту; ақша жинауды реттеу; паспорттың жарамдылық мерзімін 5 жылдан кем етпеу және сапар санын шектемеу; шетелдік паспорттың иесі оны өзінде сақтауы және конфискацияға тыйым салу; паспортты компьютер жүйесі арқылы тексеру үшін ИКАО стандартына бейімдеу;

- виза формальдылықтары: рұқсатсыз кіру үш айға дейін; визаның мерзімін 12 айға дейін ұзарту және бірнеше сапарларға рұқсат ету мен көліктің кезкелген түрін пайдалануға болатындығы; көрші мемлекеттердің визаны мойындауы; өте сирек жағдайда бақылау бекеттерінде кіруге рұқсат ету; туристердің азаматтығына қарамастан, бірдей консульдық жинақты бекіту;

- валюта формальдылықтары: кеден декларасында көрсетілген валюта мөлшеріне рұқсат ету; қазіргі валюта айырбастау туралы туристерге толық мәлімет беру; кірудің бақылау – жіберу бекеттерінде толық мәліметтерді іліп қою; барған елінен кетерде қайтадан валюта айырбастау мүмкіндіктерін қамтамасыз ету; алып келген валюталарын өз еркімен ғана айырбастау; елден кетерде туристерге өз елінде сапарын жалғастыру үшін керекті мөлшерде ұлттық ақшаларына рұқсат ету

- кедендік формальдылықтар: кірерде және шығарда туристерге салық салу; туристік объектілерді жаңарту үшін кейбір салықтар мен ақша жинаудың түрін еңгізу;

- медициналық формальдылықтар мен туристерге медициналық жәрдем көрсету; ұлттық туристік әкімшіліктің денсаулық сақтау органдарымен келісіп жұмыс істеуін кеңейту, керек жағдайда туристерге медицинаға байланысты толық мәліметтер беру; туристерге жәрдем көрсету және мемлекетпен медициналық қауіпсіздік туралы жан-жақты келісімдер жасау; туристерге жедел медициналық көмек көрсетуді ұйымдастыру; қатаң түрде ауырып қалған жағдайда немесе қайтыс болғанда консульдық пен туыстарына хабарла, жерлеу немесе алып кету үшін қажетті құжаттарын тез арада дайындау.

Мұндай ұсыныстар, туристік формальдылықтарды қысқартудың негізгі қағидалары Будапешт конвенциясынан алынып отыр және ол туризм туралы Гаага декларациясында да қолдау тапты.

Туристік формальдылықтар мемлекеттік шекараны кесіп өтумен байланысты халықаралық туризмнің ең басты ерекшеліктері болып саналынады.

Неғұрлым мемлекеттің ақша жүйесінде айырмашылық және адамдардың қозғалу жолында кедергілер көп болса, соғұрлым халықаралық туризмнің ішкі туризмнен айырмашылығы басымырақ болады.

Әлемдік нарықта сыртқы сауда айырбасына тікелей кірмейтін тауарлар мен көрсетілетін қызметтерді сатуға немесе сатып алуға болмайды. Бұл жерде тек тауарлар мен қызметтер ғана емес, сонымен қатар табиғи және әлеуметтік-экономикалық туристтік-рекреациялық ресурстар да сатылады және сатылып алынады. Бірақ, дәстүрлі экспорттағыдай, бұл сату мен сатып алу территориядан айырылмайды. Басқа осындай ерекшелігі – тауар мен қызмет өндірісіне жұмсалған зат пен еңбек құралған жерінде іске асады. Бұл жерде тауарлардың тұтынушыға жылжуы емес, керісінше тұтынушының тауар – қызмет өндірілетін жерге келуі орындалады. Бұл капиталдың айырбас шеңбері уақытын қысқартады және халықаралық туризмде басқа экспорттық сатып алулардан пайдалы ерекшелінетін бірнеше шарттарды құрайды. Біріншіден, сатып алушы (турист) көліктік шығындарды өзіне алады. Екіншіден, шетел туристерінің келген уақытында сувенирлер мен тауарларды сатып алуын сыртқы сауда операцияларының пайдалы түрі ретінде қарастыруға болады. Көптеген елдердегі әртүрлі салалар осы ішкі экспортқа жұмыс жасайды. Мысалы, Жапонияда шетел туристері елде шығарылатын радиотауарлары мен бейне аппаратуралардың, фотоаппараттардың көп бөлігін сатып алады; Швейцарияда – сағаттарды; Францияда – парфюмерия заттарын; Италияда – аяқ-киім мен тері заттарын; Ұлыбританияда – арақ, виски және т.б.

Халықаралық туризмге сыртқы саудада қалыптасқан операциялар түрі тән: экспорт, импорт және реэкспорт. Халықаралық экономикалық қанастың бір түрі ретінде халықаралық туризмнің өзіндік басты ерекшелігі туристтік фирма немесе шетел туристерінен өзі бола латын барлық сыртқы сауда, келісім сияқты қызметтерді иемденуі шетел турагенттіктері арықылы жүреді. Осыған байланысты халықаралық туризмде экспортты шетел қонақтарын қабылдау, ал импортты осы мемлекеттің туристерін шетелге жіберуі ретінде түсінеді. Халықаралық туризмді реэкспортты түсінуде. Теория бойынша осы категорияға бұл мемлекеттің туристтік ұйымынан үшінші мемлекетке сапар шегу үшін тур сатып алған барлық шетелдік туристтер жатуы керек. Бірақ қазіргі кезде санақ жүйесінің жетілмегендігінен бұл категориялы туристтерді көрсету өте қиын.

Халықаралық туризмнің тағы да бір ерекшелігі – елдің төлем балансына тигізетін әсері. Сондықтан да шетелдік туристтердің келуін «белсенді» туризм деп атайды. Оған қарсы, туристтердің шетелге кетуі ұлттық ақша мөлшерінен азаюына әсерін тигізеді. Бұндай туризмді «белсенді емес» дейді. Туристтердің белсенді және белсенді емес болып бөлінуі туристтік іс-әрекетін қаражат нәтижесімен байланысты, ол халықаралық туризмде ғана болады, ішкі туризмге тарамайды.

Кейбір жағдайларда шетелдік туризмнің дамуы елдің экономикалық және әлеуметтік дауын жылдамдатуға да жіберілуі мүмкін.

Шаруашылық жүйесінде туризм еңбектің бөлінетін көрсетеді, мұндайда басты рольді экономикасы жоғары дамыған елдер атқарады. Сыртқы сауданың басым бөлігі өнеркәсібі дамыған елдердің арасындағы тауар алмасуға келетінін білеміз. Әлемдегі негізгі туристтік сапарлардың көбісі өндірісі жоғары дамыған елдер арасында жүреді, өйткені оларда азаматтардың шетелге шығу пайызы жоғары (АҚШ, Франция, Ұлыбритания). Сондай-ақ солар және экономикасы орта деңгейде дамыған елдер (Греция, Португалия, Туркия) және дамушы елдерде (Тунис, Тайланд және т.б.) арасында жүреді және іске асырылады.

Осыған байланысты дүниежүзілік туристік ұйым келесі анықтаманы қабылдады: «туристтерді жеткізуші елдер» және «туристтерді қабылдаушы елдер». Экономикалық жағынан белсенді туризм (туристтерді қабылдау) туристік игіліктерді экспорттау, ал белсенді емес туризм (азаматтар шығу) — импорттау деуге болады. Белсенді және белсенді емес туризмнің экономикалық әсерін есептеу қиын, өйткені шетел туристерінің жергілікті өндірістің өнімдеріне сұранысы мен көлемі туралы хабарлар жоқ. Бұл сұранысты есепке алу мүмкін емес, оны тек болжауға болады. Статистикалық есептің қиындығы иемдену қабылдаушы мемлекетке жүреді, ал иемдеген тауарлар тұрақты тұру мемлекетінде әкелінеді. Бұл тауарлар шекараны өткенде тізімге алынбайды. Бұл жерде белсенді туризмді «көрінбейтін экспорт», ал белсенді емес туризмді – «көрінбейтін импорт» деуге болады.

Қолданылған әдебиеттер

1. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения. М., 1996.
2. Байгісиев М. Халықаралық экономикалық қатынастар: Оқу құралы. – Алматы: Санат, 1998.-192б.
3. Бабин Э.П. Основы внешнеэкономической политики. – М., 1997.

Тастанов Әділбай Жұматайқы

педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент

Халықаралық туризм және қонақжайлылық университеті, Туркестан қаласы,
Қазақстан

ЖЕҢІЛ АТЛЕТИКАДА ОҚУШЫЛАРДЫ ҚЫСҚА ҚАШЫҚТЫҚҚА ЖАТТЫҚТЫРУ КЕЗІНДЕ АҒЗАНЫ ЭНЕРГИЯМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ҮЙРЕТУ

Аңдатпа: Бұл мақаның мазмұнында жеңіл атлетикада оқушыларды қысқа қашықтыққа жаттықтыру кезінде ағзаны энергиямен қамтамасыз ету мәселелері қарастырылған. Сонымен қатар қысқа қашықтыққа жүгіретін желаяқтар үшін жүктеме мен демалу қарқындылығының уақыт мөлшерлері (қалпына келтіру уақыты) олардың жоғары нәтижелерге қол жеткізуіне ықпал етеді. Энергетикалық жүйелер мен олардың бәсекеге қабілетті үрдістегі қысқа қашықтыққа жүгіретін желаяқтардың ең жоғарғы қуат күші мен жылдамдық қарқынының дамуы үшін жаттығулардың түрлері сипатталған.

Бұл мақалада спортшының жаттығу процесінің бүкіл циклі сипатталмайды, бірақ қысқа қашықтыққа жүгіретін спортшыларға қажетті дене қасиеттерінің бөліктері ғана көрініс тапқан.

Түйінді сөздер: энергетикалық жүйелер, лактат жүйесі, фосфат жүйесі, денені қалпына келтіру уақыты, жүктеме қарқындылығы, аденозин трифосфор қышқылы (АТФ), креатинфосфат (КрФ).

Тастанов Адилбай Жуматаевич к.п.н.,доцент

Международный университет туризма и гостеприимства, г. Туркестан,
Қазақстан

ОБУЧЕНИЕ ЭНЕРГООБЕСПЕЧЕНИЮ ОРГАНИЗМА ПРИ ТРЕНИРОВКЕ УЧАЩИХСЯ НА КОРОТКИЕ ДИСТАНЦИИ В ЛЕГКОЙ АТЛЕТИКЕ.

Аннотация. В данной статье рассмотрены обучение энергообеспечению организма при тренировке учащихся на короткие дистанции в легкой атлетике. Приведены временные диапазоны интенсивности нагрузки и отдыха (время восстановления) для спринтеров, способствующих достижению ими высших результатов. Описаны энергетические системы и их тренировка для развития и проявления максимальной мощности и ёмкости скоростно-силовых возможностей спринтера в соревновательном процессе.

Данная статья не описывает весь цикл тренировочного процесса спортсмена, а ту её часть, которая обеспечивает проявление максимальных качеств которыми должны обладать спринтера.

Ключевые слова: энергосистемы, лактатная система. алактатная система. фосфатная система, время восстановления, интенсивность нагрузки, аденозинтрифосфорная кислота (АТФ), креатинфосфат (КрФ).

A.Zh. Tastanov –

candidate of pedagogical sciences., associate professor,

International University of Tourism and Hospitality, Turkestan, Kazakhstan

TRAINING IN THE ENERGY SUPPLY OF ORGANISM WHEN TRAINING STUDENTS FOR SHORT DISTANCES IN TRACK AND FIELD ATHLETICS.

Abstract. This article discusses the training of energy supply of the body when training students for short distances in athletics. The time ranges of intensity of loading and rest (recovery time) for sprinters, which contribute to the achievement of their higher results, are given. Energy systems and their training for the development and manifestation of the maximum power and capacity of the sprinter's speed-force capabilities in the competitive process are described.

This article does not describe the whole cycle of the training process of an athlete, but the part of it that provides the manifestation of the maximum qualities that a sprinter should possess.

Key words: Phosphate system, recovery time, load intensity, adenosine triphosphoric acid (ATP), creatine phosphate (CrP).

Изначально мы рождаемся либо спринтерами, либо стайерами. Соотношение быстрых и медленных волокон (крайние границы), у спринтера 80\20, у марафонца 10\90.

При неправильных тренировках спринтера быстрые волокна могут превратиться в медленные, обратное действие к сожалению невозможно.

Эффективная тренировка, ведущая к высоким достижениям, возможна только при хорошем знании и правильном применении принципов энергообеспечения физической деятельности.

Исходя из того, что спринтерские дистанции преодолеваются за 10 – 50 секунд, то и основные зоны интенсивности тренировок, подключение различных механизмов энергообеспечения зависит от продолжительности нагрузки максимальной мощности. В процессе физической деятельности в энергообеспечении организма принимают участие всегда все три процесса: аэробный, анаэробный и алактатный,

Задачи тренировочного процесса спринтерских качеств, в жестком контроле интенсивности нагрузки и времени восстановления. От правильности выполнения этих требований зависит в какой зоне интенсивности физической

нагрузки проходит тренировочный процесс и какая система энергообеспечения преобладает (таблица 1, таблица 2).

Таблица 1 - Распределение энергетических систем

Продолжительность нагрузки	механизмы энергообеспечения	источник энергии
1-5 сек	Анаэробный алактатный (фосфатный)	АТФ
6-8 сек	Анаэробный алактатный (фосфатный)	АТФ + КрФ
9-45 сек	Анаэробный алактатный (фосфатный) + Анаэробный лактатный (лактатный)	ФТФ, КрФ + Гликоген
45-120 сек	Анаэробный лактатный (лактатный)	Гликоген

Таблица 2- Участие энергетических систем.

Дистанция	Продолжительность	АТФ-КФ	Лактатная	Аэробная
100 м	10 сек.	53%	44%	3%
200 м	20 сек.	26%	45%	29%
400 м	45 сек.	12%	50%	38%

Запасы АТФ истощаются через 2-3 секунды работы максимальной мощности. КрФ полностью расходуется через 8-10 секунд максимальной работы. Гликогеновые запасы истощаются через 60-90 минут работы с субмаксимальной интенсивностью. Для спринтера важны максимальные возможности его фосфатной системы, поэтому его тренировки должны быть направлены на увеличение числа высокоэнергетических фосфатов.

Целью такого дифференцированного подхода является тренировка непосредственно тех качеств спринтера, которые выведут показатели организма на достижение высших результатов на конкретной дистанции.

Актуальность такого подхода к тренировочному процессу определена высоким уровнем достижений бега на короткие дистанции, необходимостью узкой и точечной направленностью каждой тренировки, определенной зоны энергообеспечения.

Целенаправленная тренировка фосфатной системы.

Спринтерская тренировка является анаэробной и алактатной, следовательно во время тренировки спринтерских (скоростных) способностей, активизируется фосфатная система.

Тренировки на максимальной скорости полностью истощают запасы высокоэнергетических фосфатов через несколько секунд работы. Лучшим способом тренировки спринтерских качеств являются интервальные тренировки с большим количеством коротких повторений (8-10) и длинными паузами отдыха. Интенсивность повторений может быть как максимальной, так и

субмаксимальной. На максимальной скорости-6-8 секунд, на субмаксимальной 20-30 секунд.

Основная задача такой тренировки состоит в развитии ускорения, максимальной скорости, скорости первых шагов, быстроты реакции, а также в быстром, но непродолжительном выполнении технических и тактических упражнений за счет энергии аденозинтрифосфорной кислоты (АТФ) и креатинфосфата (КрФ) в мышцах.

Главная цель тренировки- истощение высокоэнергетических фосфатов без накопления молочной кислоты. Дистанция должна быть не менее 50-60 метров. Отдых между ускорениями должен быть достаточно длинным, чтобы успевал происходить ресинтез высокоэнергетических фосфатов – АТФ и КрФ. Если не выдерживать длину паузы, в работу включится алактатная система. Отдых должен быть от 3 до 5 минут, в зависимости от физической подготовленности спортсмена. Поскольку ресинтез АТФ и КрФ происходит гораздо быстрее при полном отдыхе, то выполнение даже легкой нагрузки во время отдыха, блокирует частично восстановление АТФ и КрФ.

При не соблюдении условия продолжительного отдыха, КФ восстанавливается не полностью, в результате основным источником энергии становится анаэробный гликолиз (при коротких дистанциях происходит переход от алактатной работоспособности к лактатной мощности). В такой ситуации значительно увеличивается выработка молочной кислоты, что заставляет спортсмена останавливать или замедлять действие (в худшем случае возникает риск получения травмы). Отдых должен быть приблизительно одна минута на каждую секунду максимального усилия, между ускорением или скоростными повторениями, продолжительностью от трех до восьми минут между комплексами максимальной силы (в зависимости от процента повторного максимума, а также веса тела спортсмена, силы и нервно-мышечной эффективности). В качестве одного из способов восстановления между комплексами также может использоваться легкая растяжка или массаж мышц выполняющих основную нагрузку.

Тренировка лактатной системы.

Основная цель тренировки лактатной системы – совершенствование способности спортсмена выполнять упражнения при высоких концентрациях лактата.

Лактатная система, так же как и фосфатная, тренируется лучше всего интервальным методом. Для достижения максимальной концентрации лактата, оптимальная продолжительность отрезков максимального усилия во время анаэробной тренировки составляет от 30 до 90 секунд (от 400 до 800 метров). Отдых не должен быть слишком длинным, концентрация лактата не должна снижаться слишком сильно. Наиболее высокий уровень образования молочной кислоты может происходить в результате выполнения высокоинтенсивных повторений продолжительностью 40-50 секунд, при этом максимальная скорость накопления молочной кислоты происходит во время предельного усилия в промежуток времени с 12 по 16 секунду. Выработка энергии во время лактатной нагрузки улучшается за счет увеличения количества метаболических ферментов лактатной энергетической системы, а также адаптации нервной системы. В действительности, работоспособность при лактатной нагрузке (продолжительностью 10-20 секунд) имеет более существенные ограничения, оказывающие влияние на возможность нервной системы поддерживать передачу нервных импульсов к мышцам, в сравнении с метаболическими

причинами.

С другой стороны, устойчивость в отношении молочной кислоты повышается в результате непрерывного удаления молочной кислоты из кровотока скелетной мускулатурой. Недавние исследования показали, что количество ферментов, переносящих молочную кислоту, увеличивается пропорционально повышению интенсивности тренировки. Способность удаления молочной кислоты из кровотока и ее переноса к волокнам медленно сокращающихся мышц для использования энергии является адаптационной реакцией, которая задерживает наступление утомления и улучшает результативность при занятиях видами спорта, требующими устойчивости к воздействию молочной кислоты.

Результативность спортсмена повышается на более продолжительный период времени, если осуществляется тренировка нервной системы для поддержки передачи нервных импульсов на время лактатной нагрузки или если спортсмен может выдерживать боль, возникающую в результате ацидоза (высокая концентрация молочной кислоты в крови). Таким образом, целью тренировки в лактатной зоне являются адаптация к нервному напряжению, вызванному продолжительной нагрузкой при максимальной интенсивности, устойчивость к воздействию кислотного эффекта, возникающего вследствие накопления молочной кислоты, уменьшение воздействия молочной кислоты, повышение скорости удаления молочной кислоты из работающих мышц и увеличение физиологической и психологической устойчивости к боли.

В системе тренировок лактатной зоны существует три разновидности:

1. Краткосрочная лактатная мощность:

Делается серия краткосрочных повторений или упражнений с максимальной или близкой к максимальной интенсивностью (продолжительностью от 3 до 10 секунд) с небольшими временными перерывами на отдых (от 15 секунд до 4 минут, в зависимости от продолжительности нагрузки, количества повторений и относительной интенсивности), для того чтобы молочная кислота только частично выводилась из системы. Физиологические последствия данного типа тренировки выражаются в устойчивости спортсмена к повышенному уровню молочной кислоты при выработке повышенной анаэробной мощности в условиях максимального ацидоза. Данный метод зачастую используется по мере приближения соревновательного сезона и начала работы систем спортсмена на максимальном уровне.

2. Долгосрочная лактатная мощность:

Делается серия долговременных повторений с максимальной или близкой к максимальной интенсивностью (продолжительностью от 10 до 20 секунд), при которой лактатная энергетическая система работает на максимальном уровне производства энергии. Данный метод является одним из наиболее высоких стресс-факторов для нервно-мышечной системы. Поэтому для повторения аналогичного качества работы спортсмен должен отдыхать в течение весьма продолжительного периода времени (от 12 до 30 минут, в зависимости от работоспособности спортсмена и количества повторений), что способствует полному удалению молочной кислоты и восстановлению центральной нервной системы. При недостаточной продолжительности отдыха восстановление является неполным, и риск получения травмы возрастает.

3. Лактатная емкость:

Делается серия долговременных повторений при высокой интенсивности (продолжительностью от 20 до 60 секунд), в результате которой образуется большое количество молочной кислоты (свыше 12 миллимоль). Для повторения аналогичного качества работы,

спортсмен должен отдыхать в течение периода времени средней продолжительности (от четырех до восьми минут, в зависимости от продолжительности нагрузки, количества повторений и относительной интенсивности), что способствует практически полному удалению молочной кислоты (таблица 3). При недостаточной продолжительности отдыха восстановление является неполным, и наблюдается сильный ацидоз. В таких условиях спортсмен вынужден уменьшать скорость выполнения повторений или упражнений ниже необходимого уровня. Соответственно, спортсмен не достигает запланированного результата в ходе тренировки, то есть, он не способен выдерживать накопление молочной кислоты. Скорее всего, окажется, что спортсмен тренирует аэробную систему.

Таблица 3 - Физиологические характеристики тренировки энергетических систем

Зона интенсивности	Тип тренировки	Продолжительность повторения	Кол-во повторений	Перерыв на отдых (соотношение работы и отдыха)
1	Алактатная система	1-8 сек.	6-12	1:50-1:100
2	Лактатная система (краткосрочная мощность)	3-10 сек.	10-20	1:5-1:20
	Лактатная система (долгосрочная мощность)	10-20 сек.	1-3	1:40-1:130
	Лактатная система (работоспособность)	20-60 сек.	2-10	1:4-1:24

Выводы. Образно говоря цель тренировки лактатной устойчивости состоит в преодолении болевого порога спортсмена. Организм вырабатывает механизм усвоения большего количества АТФ одновременно, совершенствует механизмы вывода молочной кислоты и доставки кислорода в мышцы. Тем не менее данный тип тренировки не следует использовать чаще двух раз в неделю, поскольку при таких тренировках спортсмен испытывает критический уровень утомления. Чрезмерные тренировки могут привести к нежелательному травматизму, перенапряжению и перетренированности спортсмена.

Литература

1. Петер Янсен 2016. Тулома. ЧСС, лактат и тренировки на выносливость, 157с.
2. Дональд Киркендал. 2012. Руководство по развитию силы, скорости и

выносливости, 239с.

3. Bonen, A. 2001. The expression of lactate transporters (MCT1 and MCT4) in heart and muscle. European Journal of Applied Physiology 86.
4. Coyle, E.F. 1999- Physiological determinants of endurance exercise performance. Journal of Science and Medicine in Sport.
5. Hagberg, et al. 1979. Effect of training on hormonal responses to exercise in competitive swimmers.

ӘОЖ 338.14:616

Дуйсембаева Альмира Токтаназаровна

Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қаласы, Қазақстан

Бекбаулина Сабира Хакимовна

Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қаласы, Қазақстан

Кадирбекова Аружан Асановна

Экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Тараз қаласы, Қазақстан

ТУРИЗМДЕГІ КОРОНОВИРУС ПАНДЕМИЯСЫНЫҢ САЛДАРЫ

***Аңдатпа:** Коронавирус пандемиясының салдарынан Қазақстанда төтенше жағдайдың енгізілуіне байланысты туристік индустрияға әсер ететініне талдау жүргізілді. Covid-19 пандемиясына байланысты туристік бизнестегі 19 миллионға дейін жұмыс орны өте қауіпті болып саналады. Елге кіруге және шығуға тыйым салу кезінде туристік сала салықтардан, барлық жарналардан, комиссиялардан және пайыздардан босатылу, бір жылға пайызсыз және кепілсіз несиелер алу, жалақы төленбейтін демалыстарға жіберілген қызметкерлерге күнкөріс минимумына бюджеттен ақша бөліну тиіс.*

***Түйін сөздер:** covid-19, қауіпсіздік, төтенше жағдай, авиакомпания, бағалау, туристік нарық*

Негізінен Қытайда 95000-нан астам адамға 2019 жылдың аяғында Уханьда пайда болған індеттен кейін COVID-19 коронавирусы диагнозы қойылды. 80-нен астам ел шекараларды жабу, кіруге немесе шығуға тыйым салу, визалық шектеулер және рейстерді тоқтата тұру сияқты сапарларға да шектеулер қойылды. Көптеген елдерде туристер санының айтарлықтай төмендеуі байқалады.

ИССА, халықаралық конгрестер мен конвенциялар қауымдастығы жариялаған соңғы есептерге сүйене отырып, Азия-Тынық мұхиты аймағында және Еуропада орналасқан бірқатар қауымдастықтар мен ұйымдар 2020 жылдың бірінші жартысына жоспарланған жыл сайынғы жиналыстар мен конвенцияларды кейінге қалдыру немесе алып тастау туралы шешім қабылдады.[1]

Қазақстан Республикасы халқының қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасы Конституциясының 44-бабының 16 тармақшасына және "төтенше жағдай туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 4, 5, 6-баптарына сәйкес Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2020 жылғы 15 наурыздан бастап төтенше жағдайды енгізу туралы Жарлыққа қол қойды.[2]

Қазақстанның туристік нарығы-бұл мындаған фирмалар. Біріншіден, бұл туристік өнімдерді құрайтын және чартерлік рейстерді жүктейтін, бірақ өз өнімдерін түпкілікті тұтынушыларға жеке тұлғаларға да, сатуға құқығы жоқ туроператорлар. Екіншіден, бұл туроператорлардың өнімдерін сататын және бизнеске де қосымша қызмет көрсететін турагенттер. Екеуі де келу (Қазақстандағы шетелдіктерді қабылдайды), кету (шетелдіктерді шетелге жібереді) немесе ішкі (ел ішінде саяхат ұйымдастырады) туризмде жұмыс істейді. Егер нарықтағы туроператорларды саусақпен санауға болатын болса, онда Қазақстандағы турагенттер бір жарым мыңнан асады, бірақ олардың тек бірнешеуі ғана ірі ойыншылар болып табылады. Егер коронавирус індеті тек 2020 жылдың басында саяхаттарды, іссапарлар мен іс-шараларды шектесе, онда Қазақстанның ТЖ енгізу және шекараны жабу туралы шешімі турбизнес үшін шокқа айналды және көптеген туристік фирмалардың жұмысын іс жүзінде тоқтатты. "Расталған сапарлар мен іс-шаралардың шамамен 98%-ын клиенттер алып тастады. Жойылған іс – шаралардың ішінде миллиондаған теңгеге ірі ауқымды бизнес-оқиғалар бар, оларға дайындық толығымен жүргізілді. Бұл дегеніміз, алаңдар таңдалды, логистика, тамақтану, ішкі толтыру ұйымдастырылды. Енді осы жұмыс үшін жақсы сыйақы алуға үміттенген мамандардың жұмысы клиенттермен төленбейді. Сонымен қатар, туристік фирмалар ғана емес, авиакомпаниялар, қонақ үйлер, мейрамханалар, дүкендер және туристерге қызмет көрсететін басқа да бизнес өкілдері зардап шекті.

Шағын агенттіктер жағдайды бағалап, бүкіл команда бір айға демалыс алып, компаниялар өз жұмыстарын және қызметтерін тоқтатты. Бірақ ірі бизнес тіпті осындай даулы "аттың жүруіне" жол бере алмайды. Клиенттер мен қызметкерлер алдындағы көптеген міндеттемелер жұмысты тоқтатуға, ал шекараларды жабу оны жалғастыруға мүмкіндік бермейді. Ауқымды және тиімді басқару есебінен өткен жылдардағы дағдарыстар мен девальвацияларды бастан өткерген ірі бизнес ағымдағы шындықтарда өте осал болып шықты.

Елдегі туристік компаниялардың айналымы миллиондаған долларды құрайды. Көптеген тұрғындар үшін бұл нөлдердің әсері туристік агенттіктердің шоттарында көп ақша бар деген елесті тудырады.

Бірақ адамдар сапарға жұмсайтын үлкен соманың ішінен турфирма сыйақы түрінде аз ғана бөлігін алады. Мысалы, авиабилеттерді сатып алған жағдайда бұл сан пайыздармен есептелуі мүмкін. Қалған ақша жеткізушілерге – авиакомпанияларға, қонақ үйлерге және т.б. кетеді. Бірақ дәл туристік агенттікке клиенттер өз ақшаларын дереу қайтаруды талап етіп келеді. Егер мұндай клиенттер аз болса, туристік агенттік міндеттемелерді орындайды. Бірақ егер бұл қазір болып жатқан қоңыраулардың көшкіні болса, онда туристік агенттіктің ағымдағы айналымы клиенттердің қаржылық талаптарын жедел қанағаттандыру үшін жеткіліксіз болады. Клиентке ақшаны қайтару үшін туристік агенттік алдымен жеткізушілерден төленген қызметтер үшін қайтарымды алуы керек.

AirAstana және SCAT сияқты көптеген авиакомпаниялар мен желілік қонақ үйлер қайтып оралуға немесе айырбастауға келіседі. Бірақ бұл барлық

жеткізушілер емес. Қайтару шарттары компанияның дереу ақша алуын білдірмейді. Мысалы, ірі туристік фирмаларда авиакомпаниялармен тікелей есеп айырысулар жоқ.

Барлық қаржылық операциялар BSP жүйесі (агенттер мен тасымалдаушылар арасындағы өзара есеп айырысу жүйесі) арқылы жүргізіледі, ақша IATA авиатасымалдаушылар қауымдастығының арнайы шотында жинақталады, содан кейін авиакомпанияларға бөлінеді. Қайтару кезінде бұл жүйеде көрінеді. Бірақ туристік агенттік бұл қайтарымдарды тек жүйенің есебінде көреді және шамамен екі аптадан кейін, ең бастысы, ақшаны қайтармайды, әдетте бұл қайтарулар келесі брондау кезінде ескеріледі. BSP шоттарындағы "BSP-тің ақшаны қайтаруы әлі болмады. Баланс әрқашан IATA пайдасына шешіледі. Туристік компаниялардың ресурстары қазір қызмет көрсетуге емес, оларды жоюға және сатып алушылар, жеткізушілер, банктер және фискалдық органдар алдындағы міндеттемелер туралы ақпарат жинауға бағытталған. Қолма-қол ақша шектеулі болған жағдайда, туристік агенттіктердің басшылары қиын таңдау жасайды: ақшаны клиентке қайтару және беделін сақтау, немесе адал жұмыс үшін қызметкерге жалақы төлеу немесе айыппұлдарды, өсімпұлдарды және банктік шоттардың қамауға алынуын болдырмау үшін мемлекетке салық төлеу.

16 наурызда Қазақстандық Туристік қауымдастық (ТКТ) мәселені шешу мақсатында өзінің Facebook парақшасында ҚР Үкіметіне салықтар мен алымдарды төлеу жөніндегі талаптарды жеңілдетуге, кредиттер бойынша төлемдерді кейінге қалдыруға және туристік саланы субсидиялауға шақыратын ашық хат жариялады.

Шетелде шұғыл жағдайға тап болған қазақстандық туристердің мәселелерін шешу үшін 2016 жылы елімізде "Туристік Қамқор" қоры құрылды. Нарықтың адал қатысушылары әр турдан қорға белгілі бір соманы аударды. Әзірге туристік агенттіктер өз қызметкерлерінің көпшілігін ақы төленбейтін демалысқа жіберуге мәжбүр. [3]

17 наурызда Қазақстан президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің Twitter-дегі парақшасы арқылы Үкіметке "туристік қызмет субъектілерін қолдау бойынша ынталандыру шаралары пакетін әзірлеуді" тапсырды, бірақ әзірге ерекшеліктер жоқ. [6]

Дүниежүзілік саяхат және туризм кеңесінің (World Travel & Tourism Council, WTTC) бағалауы бойынша, covid-19 пандемиясына байланысты туристік бизнестегі 19 миллионға дейін жұмыс орны өте қауіпті болып саналады.

Егер әлемдік турбизнес өмір сүру шегіне жетсе, Қазақстанда төтенше жағдай режимі енгізілгеннен кейін туристік бизнеске материалдық көмек сұрауға шешім қабылдады. Елге кіруге және шығуға тыйым салу кезінде туристік сала салықтардан, барлық жарналардан, комиссиялардан және пайыздардан босату, бір жылға пайызсыз және кепілсіз несиелер беру, жалақы төленбейтін демалыстарға жіберілген қызметкерлерге күнкөріс минимумына бюджеттен ақша бөлу. Кеше Қазақстан туристік қауымдастығы (ТКТ) үкіметке ашық хатында осындай өтінішпен жүгінді, редакция хатының көшірмесін туристік бизнестегі дереккөздер берді. ТКТ-да мәлімдегендей, "Қазақстанның туристік саласында 80 мыңнан астам адам жұмыс істейді және олардың 90% - ға жуығы әйелдер. Қызметкерлердің көпшілігі халықтың осал топтары болып табылады: жалғыз басты аналар, отбасының жалғыз асыраушысы, көп балалы аналар және мүгедек балаларды тәрбиелеп отырған аналар".

Екінші жағынан, билеттерді төлеген туристер де ақшаларын қайтаруға немесе коронавирус басылған кезде демалуға баруға үміттенеді (ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің, коронавирус проблемасы екі-үш жылға деп болжауда. Қазір шұғыл түрде өз отанымызға оралған туристер де өтілмеген демалыстары үшін өтемақы талап ете алады. Вирустың таралуын болдырмау үшін билік қабылдаған шаралар тек форс-мажор ретінде қарастырылуы мүмкін. Ал форс-мажор Заңына сәйкес, яғни еңсерілмейтін күш жағдайлары жауапкершіліктен босатуға негіз болып табылады.

Сонымен қатар Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДСҰ) індетті халықаралық ауқымдағы төтенше жағдай деп таныды, ал Қазақстанның сыртқы сауда палатасы өтеусіз негізде форс-мажор туралы қорытынды береді. Сайтта хабарланғандай «Atameken.kz» пандемияға байланысты шарттық міндеттемелерді орындауға мүмкіндігі жоқ қазақстандық кәсіпкерлер форс-мажордың куәгері болу үшін «Атамекен» Ұлттық кәсіпкерлік палатасына еншілес компаниясына жүгіне алады. Қалыптасқан жағдайда кәсіпкерлерге қолдау көрсету және сертификаттарды тегін беру туралы шешім қабылданды". [4].

Саланың шығындарын есептеу өте қиын, бұл коммерциялық құпия. Қаржылық шығындар-бұл күрделі нәрсе. Туристік агенттіктер өз кірістерін ашуды ұнатпайды. Егер сіз қандай да бір санды белгілеуге тырыссаңыз да, ол шындыққа сәйкес келуі екіталай. Айта кету керек, қаржылық шығындарды компаниялар ғана емес, туристер де көтереді. Егер сапар төленген болса, ақшаның бір бөлігі жоғалуы мүмкін-авиакомпания да, турфирма да өз шығындарын ұстайды. Қонақ үйлерден ақшаны қайтару үшін де уақыт қажет.[5]

Туристік сектор коронавирустық пандемияның таралуына байланысты сұраныстың айтарлықтай және күтпеген құлдырауды бастан кешуде. Біздің мақсатымыз - туризмді жаңғыртудағы көшбасшылық экономиканың жандануымен тікелей байланысты. Туристік дағдарыстан шығу үшін бірлескен шешімдерді іздеуді ынталандыру, сонымен қатар іс-қимыл бағдарламасын дайындау және болашақта осындай қауіптердің қайталануы жағдайында жоспарлар жасау маңызды.[6]

Туризм экономиканың басқа секторларымен, мысалы, сауда және тамақтану саласымен байланысты екенін білеміз. Коронавирус көптеген жылдар бойы жинақталған мәселелерді ашқаны белгілі болды. Егер қазір болмаса, біздің өміріміздің әртүрлі салаларын қашан өзгерту керек? Туризм нарығы сөзсіз өзгереді. Қазақстан-ортақ үйіміз, сондықтан оны бірлескен күш-жігермен ретке келтіретін кез келді.

Пайдаланылған әдбиеттер тізімі

1. https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/o-vvedenii-chrezvychainogo-polozheniya-v-respublike-kazahstan
2. <https://kursiv.kz/news/obshchestvo/2020-03/kak-pandemiya-udarila-poturisticheskoy-otrasli-kazahstana>
3. <https://inbusiness.kz/ru/news/chp-i-turizm-mozhno-li-schitat-problemu-covid-19-fors-mazhorom>
4. <https://365info.kz/2020/03/koronavirus-udaril-po-turizmu-v-kazahstane>
5. <https://twitter.com/TokayevKZ/status/1239824357016383489>
6. https://studbooks.net/682454/turizm/sovremennoe_sostoyanie

УДК

Нурмухамедова Шарипа Сейтжагипаровна,

экономика ғылымдарының кандидаты, доцент

Қазақстан, Түркістан қ.

Халықаралық туризм және меймандостық университеті,

Алиева Айшанұр Сапаралиқызы

«Халықаралық және ішкі туризм» мамандығының 1-курс студенті

Халықаралық туризм және меймандостық университеті,

Қазақстан, Түркістан қ.

БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕР ТУРИЗМІН ДАМУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аңдатпа: Мақалада туризм саласының балалар мен жасөспірімдер туризмін дамытудың мүмкіндіктері, перспективалары көрсетілген. «Жасөспірімдер туризмі» ұғымының анықтамасы, жасөспірімдер туризмінің қарқынды даму жолдары көрсетілген. Жастардың белсенді туризм түріне, әсіресе манубайкинг, альпенизм, сноуборд, велотуризмге қызығушылық танытады. Туристердің 60 пайызы білім алушы жастар. Туристік фирмалар оларға саяхат құнын төлей алмайтындықтан түрлі жеңілдіктер жасайды. Жасөспірімдер туризмі білім саласының дамуына да септігін тигізеді.

Түйін сөздер. Мәдениет, маршрут, программа, тәрбие, жорық, экскурсия, жоба

Нурмухамедова Шарипа Сейтжагипаровна

Алиева Айшанұр Сапаралиқызы

ВОЗМОЖНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ДЕТСКО- ЮНОШЕСКОГО ТУРИЗМА

В статье представлены возможности, перспективы развития детско-юношеского туризма в сфере туризма. Показано определение понятия «подростковый туризм», пути интенсивного развития подросткового туризма. Молодежь интересуется активным видом туризма, особенно манубайкигом, альпенизмом, сноубордом, велотуризмом. 60 процентов туристов - обучающаяся молодежь. Туристические фирмы делают им различные скидки, потому что они не могут оплатить стоимость поездки. Подростковый туризм также способствует развитию сферы образования.

Nurmukhamedova Sharipa Seitzhagiparovna

Alieva Aishanur Saparalikyzy

OPPORTUNITIES AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF CHILDREN'S AND YOUTH TOURISM

The article presents the opportunities and prospects for the development of children's and youth tourism in the field of tourism. The definition of the concept of "teen tourism", the ways of intensive development of teen tourism is shown. Young people are interested in active tourism, especially manubikingom, alpenism, snowboarding, cycling. 60 percent of tourists are young people studying. Travel

companies give them various discounts, because they can not pay the cost of the trip. Teen tourism also contributes to the development of education.

Қазіргі таңда танымал және өзекті салалардың бірі ол – туризм. Туризмді көпшілік адам, тек саяхат жасау тұрғысынан танумен шектеледі, алайда туризм ол – тарих, туризм ол – медицина, туризм ол – мәдениет, туризм ол – сауда. Әлемде жеті миллиард адам, екі жүз ден астам ел, сан түрлі тіл мен өзіндік ерекшеліктер бар, олардың бәрін болмасада бір шамасын біліп, тануымыз керек. Ел танымын, тіл үйреніп дамимын деушілерге туризм таптырмас сала. Туризм адамның дамуына, бәсекеге қабілетті болуына септігін тигізеді, яғни тұлғаның көшбасшылық және ойлау қабілетін арттырады. Бұл тұста жасөспірімдер туризмі алдына ден қояды. Жасөспірімдерге туризм саласы кәсіби тұрғыда тиімді болып табылады. Жастар туризмі ұғымдары мен категориялары зерттелген және осы негізде «жастар» және «жастар туризмі» анықтамалары нақтыланды. Жасөспірімдер туризмі атынан белгілі, яғни балалар және жастар мен жасөспірімдерге арналған, олар көбіне өз топ ішінде, достары мен құрдастарының арасында ұйымдастырылады. Сондай-ақ жеке саяхат түріде бар. Жеке жастар туризмі - бұл мотивация болып табылатын бір адамның дараланған жеке қызмет көрсетуі болып табылады, талабына сәйкесінше тур бағасы жоғары болады.

Жеке жастар туризмі іскерлік, ғылыми, сауықтыру мақсаттарымен және көп жағдайда топтар немесе туыстық байланыстар арқылы жүзеге асырылады. Сондай-ақ трекинг, манубайкинг, сноуборд, альпенизм, велотуризм тіпті ғарыш пен джайлоо туризміне барушы туристерді жастар тарапынан екенін байқауға болады. Алайда танымдық мақсаттағы бағытында ұмытпау керек, себебі бұл адамның жеке қасиеттерін дамытуға дағдыланады.

Танымдық мақсаттағы туризм жастардың ой өрісін, санасын дамытып және жеке идеяларының туындауына үлкен септігін тигізеді. Жастар мәдениет және білім мақсатында музейлер мен спорттық кешендерге қызығушылық танытқандықтан оларды жеке турист ретінде қабылдайды. Қазірде музейлер тек экспонаттар, жәдігерлермен шектеліп қоймайды, аспан асты музейі сынды түрлі проектілер жасалынады, ол жасөспірім туристердің келуге деген қызығушылығын, қиалын арттырады. Жасөспірімдер туризмі қарапайым туризмнің барлық қағидаттарын қамтиды, алайда туристердің жас айырмашылығымен ерекшеленеді. Жасөспірім туризмінде туристердің жасы он төрт жастан бастап, отыз жас арасын қамтиды. Бұл туризм түрі құны мен орналасу жағдайында ерекшелік табады. Себебі, студенттер люкс (Lux) отельдерде және маршрут барысында ең жақсы орындармен өзін қамтамасыз ете алмайды. Алайда студенттік билеттері бар болса оларға көптеген жеңілдіктер жасайды.

Туризм саласында жасөспірім туризмінің сұранысы жылдан жылға артып келеді, әсіресе оқу туризмі маңызды рөл атқарады. Мысалға, елдер арасында студент алмасу бағдарламасы бар, ол елдер мен ел дәстүрін тану, тіл үйрену мен мәдениеттердің жақындасу мақсатында жоспарланады. Бұл бағдарлама бойынша туристердің жастары он сегіз – жиырма жетіні қамтуы керек, ол студенттің белгілі бір отбасыға жіберіледі де тілін, мәдениетін үйренуіне, түсінуіне оңтайлы септігін тигізеді.

Сонымен қатар, Еуропалық Одақ аясында жастар туризмі мен ұтқырлығын жеңілдету және жеделдету мақсатында көптеген мекемелер мен ұйымдар құрылды. Атап айтқанда Erasmus бағдарламасы, оның мақсаты –

елдер арасында студенттер алмасу. Бұл бағдарламаны Австралия, Новая Зеландия, Австрия, Швецария, Англия сынды елдер қолдайды. Жасөспірім туризмінің нарықтағы бағытын атап кетпесе болмайды, себебі туризм нарығында маңызды нарықтардың бірі ол жасөспірімдер туризмі болып табылады. Жас туристер туристік мансапта алдыңғы қатарда тұр. Олар үнемі алға қарай дамып отырады, жаңа кәсіптер ашады және маркетинг саласына үлкен үлестерін қосуда.

Жас саяхатшылардың мотивациялық факторларын ескеретін болсақ, жастардың саяхаттауына олардың байсалдылық танытуынан қарағанда, саяхатқа бейімділігі едәуір әсер ететіндігін атап өткен жөн. Жастар туризмінің негізгі мотивтері - білім алу, басқа адамдармен кездесу, мансаптық өсудің құндылығын арттыру, басқа мәдениеттер туралы білім алу, өзін-өзі дамытуды арттыру және саяхатшылар, бұл жас саяхатшылар тұлғасының бір бөлігі ретінде қарастырылады. Алғашында жастар туризмі тек балаларды тәрбиелеу мақсатында құрылған болатын, кейінірек жорық мақсатында, яғни жорықтағы қауіпсіздік шараларды үйрету мақсатында ашылған.

Жасөспірім туризмінің негізі Германияда қаланған, өйткені онда жас туризмнің ажырамас бөлігі ретінде қарастырылған алғашқы жатақханалар пайда болды. Бүгінде Германияда жас саяхатшылар үшін құны тиімді турларда жүретін туристер саны көп, бұл жастар туризмінің табысты дамуына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, Германиядағы жастар туризмінің өзіндік нормативтік-құқықтық базасы бар. Ал Ресей жастар туризмінің дамуы әлеуеті айтарлықтай үлкен, оның маңызы, әсіресе 2014 жылғы Сочи Олимпиадасынан кейін айқын болды. Қрымның Ресейге қосылуы туризмнің дамуына белгілі бір әсерін тигізді. Жастар көрікті жерлерге, Ресейдің теңіз жағалауындағы демалысқа қызығушылық таныта бастады. Қырым, Қазан және Анапа, Санкт-Петербургтегі турлар қазіргі жастар арасында өте танымал. Бүгінде бұл бағытта туристік ұсыныстар өте көп.

Жастар туризмінің тарихы 20 ғасырдан басталады. 1918-1928 жылдардағы туристік-өлкетану жұмысы мектептен тыс жұмыстарға бағытталды және 6-10 күндік экскурсия түрінде өткізілді. [1] Қазіргі кезде де, мектептерде экскурсиялар өткізіледі, себебі тек айтып, оқығаннан көзбен көріп, эмоциялар арқылы қабылдау есте ұзаққа сақталатыны бәрімізге белгілі және бұл адамның ойлау қабілетін дамытады. Біздің елде мұндай бағдарламалар бар, мысалы Нұр-Сұлтан қаласында "Turan-Asia" travel company оқушыларға арналған үш күндік экскурсия өткізеді. Ең бірінші күні оқушыларды орналастырады, тамақпен қамыту жұмыстарын жасап, қала орталығында үш сағаттық экскурсия өткізеді. Онда Бейбітшілік сарайына, «Астана-Опера», Қазақстан Республикасы Президентінің резиденциясы - Ақ Орда мен «Хазірет Сұлтан» мешітін тамашалай алады. Екінші күні спорт әлеміне саяхат жасайды. Яғни, «Алау» мұз сарайы, «Сарыарқа» республикалық велотрегі, «АстанаАрена» стадионын, Қазақстандағы ең ірі «Хан-Шатыр» ойын-сауық сауда орталығына барады. Ал үшінші күні Мұхиттан үш мың шақырымнан астам қашықтықта орналасқан әлемдегі жалғыз океанариумға бару, 5D кинотеатры мен зоопарктеріне барады және көбелектер галереясын тамашалауға мүмкіндік алады. Экскурсия барысында Қазақстан Республикасының Ұлттық музейіне бару мүмкіндігі қарастырылған. Музейде жаңа технологиялар қолданылады, мәселен динамикалық макеттер, үлкен экрандар мен мультимедиялық нұсқаулықтармен жабдықталған. Бұл экскурсия 10 адамды қамтиды, жалпы құны 55000 т құрайды. Жасөспірім туризмінің

негізгі проблемалары ол туристік қызметтер мен тұрақты орнының жоғары құны, яғни отельдер, жастарға көрсетілетін туристік қызметтің сапасы төмен деңгейлігі, көлік транспортында айырмашылықтар, жастардың туристік демалыс орындарының едәуір бөлігі апатты жағдайда және бос тұруы, «Болашаққа бағдар: Рухани жанғыру» жобасында дамыған 50 елдің қатарына қосылу жобасы бойынша жастарды тәрбиелеу және білімін арттыру мақсатқа қойылған. Н.Ә. Назарбаев Халыққа Жолдауында: «Ел ертеңі – болашақ жастардың қолында», - дейді шынында да жасөспірімдердің ойлау және қабылдау қабілеті жоғары деңгейде. Қазақстанда жастарға арналған түрлі жобалар бар. [2]

Ел ордамызда туристік өлкетану қызметі бойынша «Жас туристер станциясы» жұмыс атқарады. Ол туристік өлкетану іс-әрекеті барысында жеке тұлғаны тәрбиелеуге қоршаған ортаны, тарихи және мәдени ескерткіштерді білуге, қарым-қатынас жасау арқылы мектеп оқушыларын салауатты өмір салтын қалыптастыруға, ерік пен руханилыққа тәрбиелейді.

Бүгінгі күні станцияда 640-тан астам орыс және қазақстандық студенттер бар. Олар «Жас велосипедшілер», «Жас туризм нұсқаушылары», «Жас гидтер», «Жас өлкетанушылар», «Өлкетану географтары», «Шағын туризм», «Изотуризм» түрлеріне бағытталған. Туризмді мемлекеттік басқару белгілі бір әдістер мен формаларды қолданады.

Қазақ КСР Туризм, дене шынықтыру және спорт министрлігі «КСР Туризм, дене шынықтыру және спорт министрлігін құру туралы» Қазақ КСР Президентінің 1991 жылғы 31 тамыздағы № 417 Қазақ КСР Жарлығына сәйкес құрылды. [3] 2012-2016 жылғы Қазақстанда мемлекеттік туризмді дамыту бағдарламасында жасөспірімдер туризмінің тұлға аралық тәрбие негізінде, салауатты өмір салтын ұстануда, мәдениет, тарих және спорт түрі ретінде ерекшеленетіндігін айтады.

2019 жылдың жазында «Almaty Nomad» туристік клубы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті - Елбасы қорының гранттық қолдауымен Қазақстанда жастар туризмін дамыту бойынша жобаны жүзеге асырды. Жоба 2019 әлеуметтік идеялар мен жобалар жәрмеңкесінің жеңімпазы болып табылады. Оның басты мақсаты - қызығушылық танытқан жастарды елдің табиғи, тарихи және мәдени көрнекті жерлерімен таныстыру. Жаз бойы жобағу қатысушы туристтер ежелгі Тараз, Сауран, Отырар қалаларын, Айша бибі, Қарахан, Арыстан баба, Х.А.М.Әуезованың кесенелерін аралады. Сапар барысында жобаға қатысушылар пикниктер ұйымдастырып, кемпингтер жасады. Жастар саяхаттардан алған әсерлерін өлеңдерінде, блогтарында, мақалаларында және ғылыми жобаларында көрсетті. Бұл жоба жастардың көпшілігін өзіне қарата алды және ішкі туризмнің дамуына әсерін тигізді, болашақта мұндай жобалар жиі ұйымдастырылып, түрленуі маңызды. Себебі жастарды әр күн сайын жаңа ақпараттар мен жаңа жобаларды ұсыну арқылы тек жасөспірім туризмін ғана емес Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы алға бастар тағы бір қадам болар еді. Жасөспірімдер туризмі модернизацияланады, материалдық-техникалық қамтамасыз етіледі, шет елдерге демалу мақсатында базалар ашу және мектептерде ел ішінде жорықтар жасау мен Қазақстанның көрікті жерлеріне сапарға шығу міндеттеледі. Туризмді дамыту мақсатында ең алдымен ішкі туризмді дамыту керек. Ол үшін гид, экскуртсавод, туроператор т.б мамандарының санын артыру керек. Осы себепті жасөспірімдер туризмінің дамуы туризм саласында және экономика мен мемлекет үшін маңызды. Тек бұл үшін жасөспірімдерге дұрыс

бағыт-бағдар берілуі тиіс, туризм мамандығына жастардың қызығушылығын артырып, мүмкіншіліктерін арттыру керек. Жастар туризмі аймақтың өндіргіш күштерінің ең динамикалық және белсенді элементін дамытады, сондықтан тұтасымен тағайындалған жердің ресурстық әлеуетін арттыруға ықпал етеді. Пайдаланған әдебиеттер:

1. История возникновения и развития молодёжного туризма. Студенческая библиотека онлайн (inf{at}studbooks.net) © 2013 – 2021
https://studbooks.net/713032/turizm/istoriya_vozniknoveniya_razvitiya_molodyozhno_ogo_turizma
2. Ел болашағы – жастардың қолында, Р.Н.Тажиева «Информатика» кафедрасының аға оқытушысы, М.Х.Дулати атындағы ТарМУ <https://bilim-all.kz/article/5084-El-bolashagy---zhastardyn-qolynda>
3. Развитие управлением туризмом в РК: историко-теоретический анализ. 2009 жыл <https://articlekz.com/article/6832>
4. Молодежный туризм: понимание мотивов молодежи. <https://swsu.ru/sbornik-statey/youth-tourism-understanding-motives-of-youth.php>
5. МОЛОДЁЖНЫЙ ТУРИЗМ В ДЕЙСТВИИ. В АЛМАТЫ СОСТОЯЛАСЬ ПРЕЗЕНТАЦИЯ ПРОЕКТА-ПОБЕДИТЕЛЯ ЯРМАРКИ СОЦИАЛЬНЫХ ИДЕЙ. 23.10.2019 · 09:52 <https://fnn.kz/ru/news/129>
6. Нур-Султан для школьников, 3 дня. 2013 "Turan-Asia" travel company. <http://turanasia.kz/shkolnyj-voyazh-v-nur-sultan/>
7. Copyright © 2010-2021 Travelluxtour.info . Молодёжный туризм 2011-04-29 11:39:30 <https://travelluxtour.info/vidy-turizma/molodjozhnyj-turizm/>
8. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ДЕТСКОГО ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН . В. П. Фомин УДК 796.5:1379.83:374.1
[file:///C:/Users/User/Downloads/problemy-i-perspektivy-razvitiya-detskogo-turizma-v-respublike-kazahstan%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/problemy-i-perspektivy-razvitiya-detskogo-turizma-v-respublike-kazahstan%20(1).pdf)
9. РАЗВИТИЕ ДЕТСКО-ЮНОШЕСКОГО ТУРИЗМА. Кузьменко М. – 2013. – Т. II, ч.2. – С.224-226 http://kazatu.edu.kz/assets/i/science/sf9_men_225.pdf

ОӘЖ 911

Тулегенов Ердаулет Асқарбекұлы,

PhD, аға оқытушы, География кафедрасының меңгерушісі,
Қазақ Ұлттық Қыздар педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

Нүргелды Дана Нүргелдықызы

«7М01506-география» мамандығының 2 курс магистранты,
Қазақ Ұлттық Қыздар педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ЖЕР-СУ АТАУЛАРЫ – ТАРИХЫМЫЗДЫҢ АЙНАСЫ

Аңдатпа. Мақалада ономастика, топонимка салаларындағы мәселелер қарастырылған. Дәлірек айтқанда, топонимика – географиялық жер-су атауларының шығу тарихы мен қалыптасу ерекшеліктерін зерттейтін географияның бір саласы. Алматы мыңжылдық тарихы бар ескі қала, сол жылдардан бері сақталып келген жер-су, елді мекен атаулары Алматы облысының құрамына енген тарихы мен сыры тұнған атаулар күйінде

сақталып келеді. Қазіргі таңда, Алматы облысында елді мекендер, өзен-көлдер, тау-жоталар көптеп кездеседі. Сол себепті де облыстағы топонимикалық атаулардың қалыптасу жолдары да әр түрлі. Осыған орай, облыс жер-су атауларына географиялық зерттеулер жүргізілді, олардың жасалу жолдарына, сөздерінің морфологиялық және синтаксистік талдаулар мен сипаттамалар беріліп, мысалдармен толықтырылған. Жасалған жұмыстар нәтижесінде Алматы облысының елді мекен атауларына сипаттама берілді, қорытынды жасалды.

Тірек сөздер. Топонимика, Жетісу жері, елді мекен, тарихи деректер, мәдени мұра.

**Тулегенов Ердаулет Асқарбекұлы,
Нүргелды Дана Нүргелдықызы**

НАЗВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ И ВОД АЛМАТИНСКОЙ ОБЛАСТИ – КАК ЗЕРКАЛО НАШЕЙ ИСТОРИИ

***Аннотация.** В статье рассмотрены вопросы в области ономастики и топонимики. Точнее, топонимика - это раздел географии, изучающий происхождение и особенности формирования географических названий земли и воды. Алматы-Старый город с тысячелетней историей, с тех пор сохранились названия земель-су, населенных пунктов, вошедших в состав Алматинской области. В настоящее время в Алматинской области много населенных пунктов, рек, озер, горных хребтов. Поэтому пути формирования топонимических названий в области также различны. В связи с этим были проведены географические исследования названий земель и вод области, даны морфологические и синтаксические разборы и описания их слов, дополнены примерами. В результате проведенной работы дана характеристика наименований населенных пунктов Алматинской области, подведены итоги.*

***Ключевые слова:** Топонимика, Семиречье, населенный пункт, исторические источники, культурное наследие.*

**Tulegenov Yerdaulet Askarbekuly,
Nurgeldy Dana Nurgeldykyzy**

THE NAMES OF THE LANDS AND WATERS OF THE ALMATY REGION- AS A MIRROR OF OUR HISTORY

***Annotation.** The article deals with issues in the field of onomastics and toponymy. More precisely, toponymy is a branch of geography that studies the origin and features of the formation of geographical names of land and water. Almaty is an old city with a thousand-year history, since then the names of the lands-su, settlements that became part of the Almaty region have been preserved. Currently, there are many settlements, rivers, lakes, and mountain ranges in the Almaty region. Therefore, the ways of forming toponymic names in the region are also different. In this regard, geographical studies of the names of the lands and waters of the region were conducted, morphological and syntactic analyses and descriptions of their words were given, and examples were supplemented. As a result of the work carried out, the characteristics of the names of localities of the Almaty region are given, the results are summed up.*

***Keywords:** Toponymy, Semirechye, locality, historical sources, cultural heritage.*

Жер бетінде атаусыз нәрсе жоқ шығар, әр нәрсенің атауы бар, тау мен тастың, қысқа болса да бұлақтың, жотаның да өзіндік жалқы есімдері бар. Себебі, әрбір зат болмаса тіршіліктегі кез келген құбылыстың алдымен аты ауызға оралады, содан соң ғана сол атаудың өзі жайында ойлайтынымыз рас. Сол үшін ат пен зат үйлесімділігі ешқашан маңыздылығын жоғалтпайды. Ұлан байтан жеріміздегі сай мен тау, көл мен өзен атауларының өзіндік сыры мен тарихи сипаты олардың барлығына ата-баба мұрасы ретінде қарауға негіз болады. Оған мысал Сәкен Сейфуллиннің шығармасындағы «Дүниеде әрбір бөлек жердің аты. Себеппен қойған бәрі елдің аты», Мұқтар Әуезовтың «Біздің қазақ жер аты, тау атын аманда сол ортаның сыр-сипатына қоя білген жұрт. Қайда, қандай бір өлкеге барсаң да, жер, су, жапан дүзде кездескен кішкене бұлақ атының өзінде қаншама мән-мағына, шешілмеген құпия сыр жатыр» деген шығармалардағы сөздері дәлел бола алады [1].

Осындай атаулардың шығу тарихын, мәні мен мағынасын зерттеумен айналысатын сала топонимика деп аталады. Топонимика, грек сөзі, топос-орын, жер; онома — атау, есім дегенді білдіреді. Топонимика ономастиканың бір саласы болып табылады. Топонимика, топоним деген терминдердің соңғы кездері қолданылуында айырмашылық бар. Мәселен, қазір топонимика тіл, география ғылымында географиялық жалқы атауларды зерттейтін ерекше бір ғылым саласы ретінде қолданылып, ал географиялық жалқы атаулар (жер, су аттары) топонимдер деп аталып жүр. Топонимика — біріншіден, белгілі бір территориядағы географиялық атаулардың жиынтығы, екіншіден, тіл білімінің лексика саласындағы географиялық жалқы атауларды зерттейтін үлкен бір бөлімі [2].

Топонимдерді зерттеудің ғылыми маңызы жоғары. Жер, су, теңіз, өзен, көл, таулардың жалқы атаулары сол жерден ертеде өмір сүрген халықтың тілінен алынған. Бұл атаулар әлгі халықтар сол жерден басқа жаққа кетіп, орнына басқа халық келсе де, алғашқы қалпында сақталып, ғасырлар бойы өмір сүреді. Топонимика сол жердің тарихи сырын ашуға көмектесумен бірге, олардың саяси және этнографиялық шекараларын анықтаға да көмектеседі. Осы орайда Алматы облысының бірнеше елді-мекендеріне сипаттама беріп кетейік.

Халықаралық география терминологиясында Жетісу деп аталып жүрген кең байтақ мекен – Алматы облысының елді мекендері тарихта және мәдени мұрамызда құнды мұра болып сақталып келеді. Себебі бұл жердің тарихына үңіліп қарайтын болсақ, ежелден бері көптеген ұлт өкілдері мекендегенін, сонымен қатар тарихтың нағыз айнасы болған оқиғалардың болғаны, соған қарамастан ескі атаулардың әлі күнге дейін сақталып келгендігі дәлел бола алады [3].

Осы уақытқа дейін Жетісу жерінің атауына, ондағы көптеген елді мекендерге тарихи, ономастикалық, лингвистикалық талдаулар жүргізілген. Жетісу жерін көбіне тарихи дәуірлерге байланысты бірнеше түрлерге бөлген. Мысал бойынша көрсететін болсақ, алғашқы атауларға Талас, Іле, Хантәңірі, Лабас, Қарқара, Бүйен жерлері тиісті. Одан кейінгі, ерте орта дәуіріне Асы, Сұяб, Қойлық, Талхис, Бақанас, Сарқан атаулары жатқызылады. Қазіргі Талғар қаласы Талхис атауынан бастау алған.

Келесі кезең атаулары тікелей Қазақ хандығының бой көтеруімен дәлме-дәл байланысты болды. Осы арада жеріміз көптеген жаңа атаулармен, жаңа елді-мекендердің бой көтеруіне байланысты халық арасында көптеген жартастарға, өзендерге, тауларға, төбелерге, сайларға, жоталарға тағы басқа

жерлерге жалқы атаулар беріліп, халық арасында таралып отырды. Соның нәтижесінде бұл тарихи атаулар еліміздің ауыз толтырып айтар үлкен мұрамызға айналды, мәдени тұрғыда бүгінгі күнге дейін сақталып отыр.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бастап, Елбасымыздың жарлығымен көптеген атаулар өзгеріп, жаңа атаулар туындауға себеп болды. Одан басқа көптеген аудандар өзгеріп, біріккендері бар, селолар, аудандар, әкімшілік бөлімдер де өзгеріске ұшырады. Мысалы айта кетсек, Интернационал селосы – Әйтей болып, Восход селосы – Долан деп өзгерді. Авангард селосы – Райымбек ауылына ауысты, Куйбушев селосы – Қарасай, Кировск селосы – Балпықби деп өзгерді. Одан бөлек аудандар бойынша, Ескі Киров ауданы – Көксу болып, Нарынқол, Кеген ауданы – Райымбек ауданына, Қаскелен ауданы – Қарасай ауданы деп жаңа атауларға ие болды [4].

Алматы облысының жер су атауларын бірнеше топтарға бөліп қарастыруға болады. Ең негізгілері: оронимдер, гидронимдер, ойконимдер, антропотопонимдер, этнотопонимдер, зоотопонимдер және фитотопонимдер. Оронимдер деп отырғанымыз – тауларға байланысты қойылған атаулар, оларға Сарыбастау, Хантәңірі, Сүмбе, Қарқара, Майтөбе, Асы, Жаманты, Жоңғар қақпасы, Талдыбұлақ, Сайқан, Қайшы, Текелі, Талғар, Бақай, Лабасы тағы басқалар. Гидронимдерге өзен-көл атаулары, су атаулары кіреді. Сулы жер – нулы жер демекші Жетісу жерінің атауы айтып тұрғандай, ірілі-ұсақты өзендер мен көлдерге бай. Соған қатысты өзен-сулардың, көк қайнарлардың, бастау-бұлақтардың атаулары көптеп кездеседі. Гидронимдерге Балқаш, Алакөл, Үлкен Алматы көлі, Қапшағай, Ақкөл, Алғазы Сасықкөл, Шарын, Бартоғай, Іле, Қаратал, Шелек, Талғар, Түрген, Жаманты атаулары жатады. Келесі топтағы атауларды елді мекен атаулары немесе ойконимдер деп атаймыз. Елді мекен атаулары құрылымы бойынша өз тобында топшаларға бөленеді, олар: астионимдер – қала аттары, комоним – ауыл, село атаулары және урбаноним – қала ішіндегі елді мекендер. Облыс бойынша 3 ірі қала (Қапшағай, Талдықорған, Текелі), аудандық бағынысқа 7 қала (Есік, Жаркент, Қаскелен, Сарканд, Талғар, Үшарал, Үштөбе), бұған қоса 13 кент, 800-ден асатындай комонимдер кіреді.

Кесте – 1. Топонимикалық атаулардың түрлері.

р.с	Тобы	Түсінігі	Кіретін қалалар
1	Оронимдер	Тау атауларына байланысты қойылған	Хантәңірі, Сартау, Елшенбүйрек, Лабасы, Көмірші, Қошқар, Сүмбе, Қарқара, Шөладыр, Басқарқара, Құлық, Таушелек, Торайғыр, Бұғыты, Сөгеті, Асы, Бақай
2	Гидронимдер	Өзен-көл, бұлақ атауларына байланысты қойылған	Балқаш, Алакөл, Үлкен Алматы көлі, Қапшағай, Ақкөл, Шарын, Бартоғай, Іле, Қаратал, Шелек
3	Ойконимдер	Елді-мекен атауларына байланысты қойылған	Есік, Жаркент, Қаскелен, Сарканд, Талғар, Үшарал, Үштөбе, Сарыөзек, Балқаш, Алматы, Текелі, Қапшағай, Шеңгелді, Қаскелен,

			Талдықорған, Бақанас
4	Анротопонимдер	Кісі аттарына байланысты қойылған	Балпық би, Амангелді, Райымбек, Абай, Қабанбай, Өтеген батыр, Айдар, Әйтей, Елтай, Ескелді би, Қарасай батыр, Сұраншы батыр
5	Этнотопонимдер	Ру, тайпа, халық аттарына қойылған атаулар	Айқым – ауыл, Балғалы – ауыл, Матай – тау, Наймансүйек – ауыл, Төлеңгіт – ауыл, Үйсінасу – төбе, асу
6	Зоотопонимдер	Үй хайуандарына және жан-жануар аттарына байланысты қойылған	Арқарлы, Бақалы, Құланбасы, Құлантөбе, Қошқар, Қошқаркөл, Қоянды, Қоянкөз, Қоянкүс, Жыланды, Бұғыты, Айғыржал, Алаайғыр, Бозінген, Ақешкі
7	Фитотопонимдер	Өсімдік атауларына байланысты қойылған топонимдер	Алмалы, Алмалыбақ, Алмаарасан, Талдыбұлақ, Талдықорған, Алмалық, Аққайың, Қайыңды, Жиделі, Қызылжиде, Аршалыбеткей, Қаражиде, Ашалы, Көктерек, Ақтерек,

Топонимдердің жасалу жолдары ерекше. Олардың құрылымдық жасалу жолдары да әртүрлі. Бұндай топонимдердің жасалу жолдарын тек географиялық тұрғыда ғана емес, қазақ тілі білімінің ғалымдары да өз зерттеулерін жүргізген. Олардың көп көңіл бөліп зерттегендері – топонимдердің синтаксистік құрылымы мен сөздердің орны және олардың жасалу жолдары. Әр өлкенің топонимикалық атауларының жасалу жүйесі алуан түрлі, құрылымы жеңілден күрделі түрлеріне дейін әр тұлғалы. Мысалы, жеңіл атауларға түбір сөздер жатады, яғни қосымшасыз, оларға Быжы, Асы, Таз, Саз деген атауларды айтамыз. Келесі топқа туынды сөздерден құралған атауларды жатқызамыз. Олар: Алмалы, Қойлық, Құйған, Түлкілі, Достық, Шеңгелді деген топонимдер енеді. Үшінші топқа екі немесе үш сөзден құралған атаулар кіреді. Дәлдеп айтсақ, Айнабұлақ, Гүлдала, Ақсай, Жанарна, Сарыөзек, Сарытауқұм, Тасқарасу және тағы басқалар. Осыған байланысты, Алматы облысының бірнеше елді мекен атауларының шығу тарихына, жасалу жолдарына көз жүгіртіп шығайық.

Алматы облысындағы үлкен қалалардың бірі *Қапшағай* (Капчагай) – бұл атау түркі-моңғол тілдеріне бірдей сөздерден жасалған. Сондықтан мағыналары ұқсас, бір-біріне сәйкес болып келеді. Мәселен, қырғыз тілінде «қыпчал»- жартасты сай, саха тілінде «хапчагай»-қысу, жіңішкеру; «хапчаан»-тар, сай; моңғолша «хабқал»-терең сай; қалмақша «хавчыға»-тар қыспақ деген мағына береді. Қалмақ тіліндегі Хавчыға деген атау Қытай Халық Республикасының Іле, Алматы облысындағы Текес өзені күншығысқа қарай ағып барып, биік екі таудың ортасын кесіп, терең шатқал арқылы Күнес жазығына шыққанға дейін он шақырымдай таудың терең қыспақ шатқалынан өтеді. Сол жерді қалмақтар Хапчаға деп атайды. Қалмақ тілінде қ әрпі жоқтың қасы, олар оның орнына х әрпін қолданады. Сол х әрпін біз қ әрпіне ауыстырып, сөз соңына й әрпін жапсырып айтамыз. Демек, бұл атаудың Алматы облысында

кездесетінін, тұлғасы мен мағынасы жағынан ұқсас екендігін байқаймыз. Сонымен, Қапшағай топонимінің мағынасы - «екі жағы биік жартастың ортасынан өзеннің ағып өтетін жіңішке, қыспақ жолы».

Кербұлақ- с., атаудың бірінші буынындағы «кер» сөзі түркі-моңғол тілдерінде «кір» тұлғасының (балшық, лай сөзі) мәнін береді деген пікірлері жоқ емес. Біздің байқауымызша, кер сөзі түркі тілдерінің кейбірінде «тау», «қыр», «биік» мәнінде қолданылып, басындағы қар,қыр сөздерінің орфоэпиялық өзгеріске түскен түрі болса керек. Оны қырғыз тілінде сақталған «керүү» -тау шыңы немесе биік тау етегі деген географиялық терминнен анық көреміз. Бұл сөзбен түбірлес манси, коми тілдеріндегі «керас» -«жартас», «өзеннің тік жағасы» сөзінің бары мәлім. Бұл дәлелдерге қарағанда, Кербұлақ топонимі «таудан, биік қырдан құлай аққан бұлақ» деген мағынаға жақын сияқты [4].

Боралдай – Бурундай деп орыс тілінен бұрмаланып, кейінгі кездері қайта қалпына келтірілген атаулардың бірі. Бұл елді мекен көбінде қалмақтың батырына байланысты берілген атау деп болжамдайды. Тарихтағы бұрынғы аты Көкдөң екені айтылған, Шапырашты Қазыбек бек Тауасарұлының мұрасы болып келген әдебиеттерде «Қалмақтар Боралдай батырын жекпе-жекке шығарды. Оны Өгіз қалмақ деп деп айтатын. Мен өзімнің ұлым Қасқарымды жұмсадым. Ол майдан ортасында Өгіз қалмақтан әлде қайда кіші көрінеді. Қасқары қалмақ денесінен сүңгісін шығара алмай тұрған сәл күтіп тұрды, Осыдан кейін қалмақтың Боралдай жері аталған Көкдөңнің үстінде үш жарым мың өлігі қалды» делінген. Ал негізінде, қалмақ тілінде Боралда сөзі «сусыз боз жота, қырқа» деген мағынада, ал сөз соңындағы й әрпі қазақшаланып, айтылу ыңғайына қарай жалғанған қосымша делінген. Яғни, бұл атаудың топонимикалық мағынасы: «көлбей созылған боз жота», оған дәлел бұл жердің бет-бедері бола алады.

Есік – 1960 жылдардың аяғы жағынан қала, халық бұл жерді киелі, қасиетті санаған. Есік көлінің суы асып жатқан гранит блок қаттары тас есіктің бейнесін береді. Сол себепті, оның атауы Есікті, яғни, есігі бар деп берілген. Оның қасиетті болып саналуына көлдің тұнық, қою көк болуы, қыста қатпайтындығы негіз болған. Есік атауы, көне түркі тіліндегі «ыстық», «ыссы» сөзінің дыбыстық тұлғасы өзгеріп жеткен нұсқасы деп алуымызға боатындай. Бұл сөз туыстас түркі тілдерінің көбіне «қасиетті, киелі» деген мағынаға иеленіп, әртүрлі тұлғада қолданылады.

Жетіген – Алматы облысындағы село. Көпшілік бұл атауды Жетген жұлдызымен байланыстаруда. Алайда оны Жетісу атауымен байланыстырған жөн, оның алғашқы буынының мағынасы түсінікті, ал екінші буынындағы ген жалғауының мағынасы белгісіз. Мәліметтерге сүйенсек, көне түркі тіліндегі -ған, -ген – «өзен,су» сөздеріне сәйкес келетіндей. Сондықтан, Жетіген топонимі көп айтылатын Жетісу топонимінің бір нұсқасы болуы да мүмкін. Бұнымен қатар, жергілікті халықтың жетіқарақшы жұлдызын Жетіген атауымен де атағанын назардан тыс қалдырмауымыз керек [5].

Жергілікті жердің жер бедері, өзен-көлдері мен жоталары, климаты, халықтың тұрмыс тіршілігі, ландшафт компоненттері жер-су атауларының қалыптасуының негізі болатыны бәрімізге мәлім. Сол себепті, мыңдаған жылдар бойы қалыптасқан, Ел тәуелсіздігінің, мәдени мұрамыздың рухани көзі, ел абыройын көтеретін саяси мәні бар мәселе - ономастика мәселесі. Нағыз тәуелсіз ел болған уақытта тіл мәселесіне қалай болса солай қарау ұлтымызға үлкен сын. Сондықтан ғасырлар қойнауынан сынын бұзбай, қуатын кемітпей,

әрі мен нәрін жоғалтпай таза да көркем келбетімен жеткен ұлттық құндылықтарымызды болашақ ұрпаққа жеткізу парызымыз [6].

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Алматы облысының елді мекен атаулары (этимологиялық анықтамалық). Ред.басқарған А.Кендірбекұлы. – Алматы: «Курсив» баспаханасы. 2016, - 184 б.
2. Әбдірахманов, А «Топонимика және этимология». – Алматы: «Ғылым», 1975ж. – 208 б.
3. Әбдірахманов, А «Топонимика Қазақстана: транслитерация и этимология названий». – Алматы, 2012. – 77б.
4. Жанұзақ, Т. «Қазақстан географиялық атаулары. Алматы облысы». Алматы: «Арыс» баспасы, 2005. – 56 б.
5. Жанұзақ, Т. «Тарихи жер-су аттарының түптөркіні». – Алматы: "Сөздік-словарь" ЖШС, 2010 . – 79 б.
6. Жанұзақ, Т., Рысбергген. К. «Қазақ ономастикасы: жетістіктері мен болашағы». – Алматы: «Азия» баспасы. 2004. – 7 б.

Садықов Жасулан Амангелдыевич,

Доктор PhD

Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан

Гиззатжанова Ажар Гиззатжановна

аға оқытушы

Халықаралық туризм және меймандостық университеті
Түркістан қаласы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЭКСКУРСИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕ ИННОВАЦИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. Мақалада экскурсия қызметі елге туристерді тартудың бір жолы болып табылатындығы, дұрыс ұйымдастырылған қызмет арқылы ел бюджетіне қомақты қаржы түсетіндігі, қазіргі шектеулі шаралар осы қызметтің дамуын баяулатып, инновацияларды пайдалану арқылы жаңа серпін беру уақыт талабы, гид экскурсоводтар қызметін реттеу және экскурсияларды жаңаша ұсыну керектігі туралы айтылады.

Түйін сөздер: Экскурсиялық қызмет, инновация, экскурсиялық маршруттар.

Аннотация. В статье рассказывается о том, что экскурсионная деятельность является одним из способов привлечения туристов в страну, что при правильно организованной деятельности в бюджет страны поступают значительные средства, что существующие ограниченные меры замедляют развитие данной услуги и дают новый импульс за счет использования инноваций, что необходимо регламентировать деятельность гидов-экскурсоводов и предлагать экскурсии по-новому.

Ключевые слова: экскурсионная деятельность, инновации, экскурсионные маршруты.

Annotation. The article describes that excursion activities are one of the ways to attract tourists to the country, that with properly organized activities, the country's budget receives significant funds, that the existing limited measures slow down the development of this service and give a new impetus through the use of innovations, that it is necessary to regulate the activities of tour guides and offer excursions in a new way.

Keywords: excursion activities, innovations, excursion routes.

Экскурсия қызметі өзінің үлкен тарихи даму жолынан өтіп, қазіргі даму деңгейіне жетті, ел қалыптасуының тарихында экскурсиялық қызмет түрлі міндеттерді атқарады. Экскурсиялық қызметінің тарихы отандық мәдениеттің бөлігі, ол бір кезеңде ұлттық ойдың, сананың, қоғамның мәдени белесінің даму деңгейін көрсетеді. Ол халық арасындағы мәдени-ағартушылық жұмыстың бөлімі, ХХ ғасырдың 70- 80-ші жылдары оның дамуы белең алды.

Жыл сайын миллиардтаған адам экскурсияларды таңдады; экскурсоводтардың саны кемі жетпіс мыңға жетті; мыңдаған ұйымдар экскурсия қызметін белсенді жүргізе бастады; әлем бойынша он мыңнан астам экскурсия тақырыптары құрастырылды; экскурсия қызметінің теориясы мен әдістемесінің өзіндік жолы қалыптасты. Кез келген мемлекетте курорттық және ауылдық, аудандық жерлерде, қалалар мен қала маңында экскурсия мен саяхат және экскурсия бюролары құрылды, осы жағдайлар заман талабына сай экскурсия қызметтің дамуын қарастыруды керек етті [1]. Әрине, экскурсиялық қызмет – туризмнің жүрегі десек, ол мәдени, археологиялық, ботаникалық, ғылыми, экологиялық, діни, конгрестік, танымдық және басқа – туризмнің түрлерін ұйымдастыру кезінде міндетті түрде сапар бағдарламаларына кірді. Экскурсия – көрікті жерлерді, тарихи және әдеби ескерткіштерді әдістемелік ойластырылған көрініс, оның негізінде экскурсияға қатысушылар объектілердің алдында талдау жүргізеді, сол сияқты болған оқиғалар туралы дұрыс жеткізе алады [2].

Қазіргі туристік қызметтің дамуында инновациялар үлкен орын алуда, экскурсиялық-танымдық туризм саласындағы инновациялар экскурсиялық қызметтердің жылжуын ынталандырады, кейбір экскурсиялардың басқаларына қарағанда артықшылықтарын анықтайды. Экскурсиялық жұмыстарды инновациялық зерттеу барлық мүмкін нысандарда көрінуі мүмкін және туристік өнімнің бәсекеге қабілеттілігіне өте күшті әсер етеді. В.В.Лиханова, О.А.Лях экскурсиялық қызметтегі инновацияларды «тақырып пен сапа және экскурсиялық даму тұрғысынан жаңа маршруттар» деп көрсетеді [3]. Ю.А.Матюхина, Е.М.Мигунова «классиканың жетілдірілгені де, жаңа экскурсиялар мен қызметтердің енгізілуі де инновациялық болуы мүмкін» деген ой түйіндеуде [4]. Экскурсиялық өнімнің жаңашылдығы оларды әзірлеу мен енгізудің жаңа тәсілдерін, жаңа технологияларды қолданумен анықталады. Біздің ойымызша, инновациялық экскурсиялық өнімді игерілген инновациялар мен технологиялар негізінде қалыптасатын және әлеуетті тұтынушылардың рекреациялық сұранысын қанағаттандыруға бағытталған жаңа экскурсиялық қызметтер кешені деп түсіну керек. В.С.Новиковтың пікірінше, экскурсия саласындағы инновациялар бес түрге бөлінеді: экскурсиялық инновациялар; экскурсияларды әзірлеу және өткізу технологиясындағы инновациялар;

экскурсиялардағы техникалық жаңалықтар; менеджмент пен маркетингтегі инновациялар; жеке инновациялар (стиль, гидтің сыртқы түрі және т.б.) [5].

Экскурсиялық мекемелер мен мұражайлардың сайттарындағы виртуалды экскурсиялар да экскурсияларды өткізудің жаңа технологиясы болып табылады. М.В.Вершининаның зерттеулері бойынша орта есеппен мұражай заттарының шамамен 70% -ы қоймаларда сақталады, ал мұражайлардың 1/3 - ғана өз сайттары бар [6]. Өзінің веб-сайтын дамыта және насихаттай отырып, мұражай өзін жариялап қана қоймай, сонымен қатар Интернет-туристерді қабылдай алады, сонымен қатар өзінің барлық қорларын аша алады. Веб-музей туристерге виртуалды турға шығуға, кез-келген экспонатты егжей-тегжейлі қарауға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта виртуалды экскурсиялар Париждегі Лувр, Санкт-Петербургтегі Эрмитаж, Киевтегі Шевченко Т.Г. мұражайы, Нью-Йорктегі Метрополитен мұражайы сияқты ірі мұражайларда жақсы ұйымдастырылуда.

Квест-экскурсияларды инновациялық экскурсиялық өнім ретінде ұйымдастыру нәтижесінде экскурсиялық қызметтердің бәсекеге қабілеттілігі мен сапасы артады, ал туристік нарықта қосымша табыс алынады. Бұл бағыт туристік кәсіпорындар мен оқу орындарының белсенді үгіт-насихатына мұқтаж. Экскурсиялық іс-шараларда қазір интерактивті туристік ойындар қолданыла бастады. Бірдей ойын алаңында (мысалы, туристік бағыт, тұтастай алғанда жеке аттракциондар, экскурсиялық бейнелеу нысандары және т.б.) геймификацияланған өнімдер де, виртуалды шындықтың электрондық ойын технологияларын ішінара қолданатын өнімдер де болуы мүмкін (AR-турлар және VR-турлар). Жердің кез-келген экскурсиялық объектісіне виртуалды бару мүмкіндігі пайда болады және белсенді түрде кеңейеді. Неогеографияның тәсілдері (бұл терминді ГАЖ-технолог Э. Тернер 2006 жылы енгізген) үш өлшемді кескінде кез-келген кеңістіктегі затты ең кішкентай бөлшектерге, біздің планетамыздың бірыңғай координаттар жүйесіне байланған етіп көрсетуге мүмкіндік береді [7]. Геоақпаратты ұсынудың инновациялық қағидалары адамның әлемді қабылдауын түбегейлі өзгерте алады: экскурсант саяхатқа дайындала отырып, алдын-ала баратын аумақ пен оның ерекшеліктері туралы толық біледі, бұл туристік-экскурсиялық қызметті ұйымдастырудың ерекшеліктеріне әсер етері сөзсіз. Бұл экскурсиялық қызметтердің сапасына қойылатын талаптардың артуына әкеледі. Көбіне адамдар тұрғылықты жерінен мүлдем шыққысы келмейді, бірақ неогеография жүйесін қолданады, мұндай сегментті олар баратын жерге баруға ынталандыру үшін қосымша күш қажет болады.

Қазіргі уақытта туристік индустриядан материалдық-техникалық инновациялардың серпіні байқалады. Қазір экскурсияға «Орын сезімі» бар және Интернетте жинақталған геоақпараттың барлық массивін пайдалануға мүмкіндік беретін құрылғылар пайдаланыла бастады. Арнайы «гидтер» спутниктік навигация жүйесінің модулі - GPS немесе GLONASS (Global Navigation Satellite System) жабдықталған. Әлемдегі алғашқы экскурсия жүргізетін машинаны американдық GoCarRental компаниясы жасады, ол GPS модулі мен компьютермен жабдықталған 3 доңғалақты 2 орындық мопед ретінде ұсынылды. Ол Сан-Франциско қаласының экскурсиялық орындарына жету туралы нұсқаулық береді, 5 тілде көрікті жерлер туралы айтып бере алады. Мопед экскурсиялық автобустарға қол жетімді емес жерлерді аралай алады. Автокөлік экскурсияға қатысушы өзіне ұнайтын тартымды көруге, кафеге

немесе дүкенге бару үшін кез-келген уақытта экскурсиялық бағдарламаны үзуге қабілетті.

Экскурсияларға самокаттарды пайдалану туралы ой Ресейлік В.Быковке аэропортта келген болатын, ол терминалдарға барғысы келмеген, алдымен чемодан самокаттарды қолданған, ол әр қаланың аэропорттарында осы типтегі самокаттардың болуын ойластырған. 2015 жылы ол А.Костырьмен бірге электродвигательсіз жұмыс жасайтын самокаттарды ойластырды, 20 минуттық серуенді 5 минутқа айналдыратын серуендерді ұсына отырып, «Станция арақашықтықтары аз станциялар арасына самокаттарды пайдалануды ұсынды. Москвада самокаттарды мөлшермен 75% адамның орташа жасы 25-35 жас аралығы [8].

Қазақстанда экскурсиялық қызметті ұйымдастырудың негізі ерекше табиғат пен ерекше әлеует деуге болады, негізгі басымдылық адамдардың – туризммен айналыса отырып, экскурсияға баруы деуге болады. Қазақстанның экскурсиялық қызметі бойынша жалпы статистика жоқ, мысалы, елімізде қандай экскурсиялар бар, олардан қандай қаржы түседі, т.б. сұрақтар жауаптарын табу мүмкін болмады, десек те, экскурсовод мамандығы бүгінде, қоршаған ортаны танудың демократиялық формасы болып табыла отырып, имиджді мамандық ретінде жаңа бағыт алды. Гид-аудармашылар мен экскурсоводтар елдің «айнасы», үнемі біліктілікті арттыру курстары қажет, сол сияқты мамандыққа бірнеше шет тілін білетін жас мамандарды тарту керек. Экскурсовод курстары бар, олардың көбісі жергілікті орындарда және коммерциялық негізде болып отыр және мамандықтың бірыңғай стандарттары әлі жасалмаған.

«Атамекен» ұлттық кәсіпкерлік палатасының ақпараты бойынша, бүгінгі күні тек бірнеше фирмалар ғана гид қызметін ұсынады, олардың өздері атақты, белгілі объектілерді көрсетеді, ал негізгі туристік мүмкіндік көбіне ашылмай қалады. Оны не білмейді, не оған қызықпайды. «Туристік қызмет туралы» заңда турагенттердің мемлекеттік электронды реестрін жүргізудің гидтер, гид-аудармашылар, экскурсоводтар мен туризм инструкторлары қызметіне қатысты нормалары бар, олар осы қызметті жүргізуге өтініш білдірді және аккредитация алады. Реестрге 2018 жылдан бастап тіркелгендердің саны 135 адам. Еліміздегі реестрге енген гид-экскурсоводтардың саны аз, қазіргі мақсат осы тізімді толықтыру болып отыр. Елімізге турист ретінде келушілер санын ақырындап болсын артуда, сондықтан оларға сапалы қызмет көрсету керек, бірақ елімізге турист ретінде тіркелгендер саны 2019 жылы 76203 адам, ол 2018 жылмен салыстырғанда 10381 адамға артық, ал 2017 жылдың өзінде нақты турист боп тіркелгендердің өзі 81635 адам ғана екен, олай болса осы тенденцияны өзгерту керекпіз.

Экскурсиялар туралы статистикалық мәлімет іздестіргенде мәлімет табылмағандығын жоғарыда айтып өттік, экскурсиялар туралы мәлімет Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі комитетінің заңды тұлғалар мәртебесімен ерекше қорғалатын табиғи аумақтар бойынша деректері бойынша еліміздегі ерекше қорғалатын аумақтарда өтетіндігін көруге болады. Елімізде 2019 жылы ерекше қорғалатын аймақ саны 117 болса, онда экскурсия өткізетін қызметкерлердің саны 49 ғана және олар 8166 экскурсия өткізген, иә осы мәліметтер бойынша келген 1,5 млн. адамға ұйымдастырылған экскурсиялар саны 0,5% ғана құрап отыр. Мәліметтерге орай келушілерде, экскурсия алушылар да саны ақырындап артуда, 2018 жылмен салыстырғанда 2000

экскурсия көп өткізген. Ал турфирмалар қаржы-шаруашылық қызметінің негізгі көрсеткіштері (кесте 1).

Кесте 1 - Туризм саласындағы қаржы-шаруашылық қызметінің негізгі көрсеткіштері, млн. теңге

Көрсеткіштер	Жылдар				
	2015	2016	2017	2018	2019
Өндірілген өнім, орындалған жұмыстар мен көрсетілген қызметтер көлемі					
Барлығы	226 505,3	354 196,0	374 687,6	437 695,2	491 884,7
оның ішінде:					
туристік операторлардың, туристік агенттердің және туризм саласында қызмет көрсететін өзге де ұйымдардың қызметі	36 979,4	118 680,6	75 571,2	51 076,4	55 569,6
ботаникалық бақтар және хайуанаттар паркінің қызметі	402,5	1 020,5	1 198,0	1 462,2	1 358,5
табиғи қорықтар қызметі, жабайы табиғатты қорғау	1 147,1	1 626,9	1 911,2	2 561,0	2 690,6
мәдени және демалыс саябақтары мен тақырыптық саябақтардың қызметі	10 488,5	8 399,9	12 583,0	13 587,2	19 955,7
Ескерту - [9] дереккөзінен алынған					

Қазақстандық турфирмалармен бірге мұражайлар, ботаникалық бақтар және хайуанаттар паркінің қызметі, табиғи қорықтар қызметі, жабайы табиғатты қорғау, мәдени және демалыс саябақтары мен тақырыптық саябақтардың қызметінде экскурсиялар жүргізілетінін білеміз, осы кәсіпорындардан қомақты қаржы ел қазынасына түсетіні көрініп тұр. Экскурсиялық қызметке байланысты мәліметтерді қарастыру кезінде Tripadvisor іздеу сайтында Бір күндік, көп күндік, жеке турлар, табиғи және қорық зоналары бойынша деген бөлімінде, Пікір қалдыру турларды ұйымдастыру бойынша алғашқы 5 фирманың қызметін көрсетуге болады:

- Kolsai Tour - 105 пікір (орташа баға 5), Ашық аспандағы белсенді туризм – Алматы. Турлар, Бір күндік сапарлар, жеке турлар, Экотурлар, көп күндік турлар жол талғамайтын көлік пен велотурлар.

- Friendly Tours - Dostar Trips -89 пікір (орташа баға 5) Ашық аспандағы белсенді туризм – Алматы. Турлар, Бір күндік сапарлар, жеке турлар, Экотурлар, көп күндік турлар жол талғамайтын көлік пен велотурлар.

- SUVtours-120 пікір (орташа баға 5) Ашық аспандағы белсенді туризм – Алматы. Турлар, Бір күндік сапарлар, жеке турлар, Экотурлар, көп күндік турлар жол талғамайтын көлік пен велотурлар.

- SKYWAY- 83 пікір (орташа баға 4,5) Ашық аспандағы белсенді туризм – Алматы. Турлар, Бір күндік сапарлар, жеке турлар, Экотурлар, жаяу, палатка туризмі, мәдени туризм

- Nomad Outfitters- 85 пікір (орташа баға 5), Ашық аспандағы белсенді туризм – Алматы. Турлар, Бір күндік сапарлар, жеке турлар, Экотурлар, жаяу, палатка туризмі, мәдени туризм.

Сайтта, ұйымдастырылатын экскурсиялар, адамдардың саны, күні, бағасы, балаларға ыңғайлы, қалада ұйымдастырылатындығы, экстрималдылығы, т.б. критерийлерге сай бөліп табуға болады. Экскурсияны қолданушылардың көпшілігі инфрақұрылымның төмендігін атап өткен [10].

Елімізде 2021 жылы 4 наурызда Алматы қаласында экскурсоводтарды (гид-аудармашылар) және экскурсия жүргізушілерін таңдау бойынша байқау өткен [11]. Туристер үшін жағдай жасалуда, бірақ ол өте аздық етеді, десекте 3D турларда Интернет желісінен көрініп қалады, соның бірі Нұр-Сұлтан қаласы бойынша 3D турларды құруға маманданған City3D.kz компаниясының онлайн турларын көруге болады [12/].

Әлемдік туристер ағыны шамамен төрт есеге азайса, Қазақстанның индикаторлары да құлдырады: басқа елдерден келетін туристер саны 3,6 есеге азайды. Сонымен, егер 2020 жылдың бірінші тоқсанында кіру туризмінің жаһандық көрсеткіштері өткен жылғы мәліметтерден 28,6% -ға төмен болса, онда екінші тоқсанда бүкіл әлемде карантинге қатысты ең қатаң шектеулер енгізілгенге дейін толықтай тоқтап, шетелдік туристердің әлемдік ағыны бірден 18,4 есеге азайды (ал Қазақстан Республикасында осы кезеңде - 16,7 есе). Жалпы, 2020 жылы Дүниежүзілік Туристік Ұйымның мәліметтері бойынша шетелдік туристердің әлемдік ағыны 3,8 есеге азайды. Қазақстанда 2020 жылғы «коронавирустың» төрттен үш бөлігі үшін елге кірген туристер саны бірден 3,6 есеге азайып, 1,8 млн. адамға жетті, Қазақстаннан кеткен туристер саны 2,4 миллион адамды ғана құрады - бұл 2019 жылмен салыстырғанда 3,4 есе аз. Ішкі туризм - 3,1 млн адамға 60,3% -ға азайды [13].

Қазіргі шектеулі шаралар туристік кәсіпорындардың қызметін әбден тығырыққа тіреді, 1 жылдан аса уақытта адамдардың саяхаттауы немесе экскурсиялық қызметті пайдалануы саябырлады. Саяхатшы, туристік блогер, QazaqGeography экспедициясының ұйымдастырушысы Нұржан Алғашов: «туристік агенттіктер өздерінің білімі мен технологияларын ішкі туризмді дамыту үшін қолданатын болса, қазақстандық туристер бұдан тек ұтады» - деп көрсеткен. Пандемияға дейін де көптеген компаниялар Қазақстанды қызықтырмады. British Airways, Austrian Airlines, Lufthansa бізден кетті, сонымен қатар, кейбір туристерде фобия түрінде психологиялық проблемалар пайда болды - мысалы, басқа адамдарға жақын болудан қорқу. Көбісі өз көліктерімен саяхаттай бастайды. Мүмкін экотуристер саны көбейетін шығар. Қазақстандағы экотуризмнің әлеуеті зор. Қазір барлық күшті отандық туристерге бағыттайтын уақыт туындады [14].

Елімізді шет елге таныстыру мақсатында түрлі экскурсиялық маршруттар әзірленуі керек. Қазір туристік фирмалар бәсекеге қабілетті фирма ретінде ерекше ұсыныстар беруге бейімделуі керек, бірақ қазіргі пандемия туристердің легін азайтты. Осы жағдайдың біраз уақытта аяқталатыны белгілі, сондықтан фирмаларға жаңа типтегі пост пандемиядан кейінгі дайындық қажет. Экскурсиялық қызметті талдау нәтижесінде экскурсиялардың бір мәнді екендігін байқауға болады. Жақсы ұсыныстар экскурсиялардың мәнін арттырып, қызықты өткізуді талап етеді, әрине ұлттық калоритті ұмытуға

болмайды. Біздің елімізде қала экскурсияларын жаяу, автобус, велосипед сияқты құралдарды пайдаланып көруге болады. Еліміздің ірі қалаларында көптеген маршруттар бар, оларға келушілер қызығады. Роликтер, самокаттар, гидроскутерлерді балалар аса қызығушылықпен қолданады. Аттар, иттер, велосипедтер шет елдерде экскурсиялардың қолданыс құралдары болып табылады. Қазір экскурсияларға Нұр-Сұлтан қаласындағы екіэтажды автобустар мен Түркістан қаласында электрокарларды қолданылуда. Сол сияқты енді Түркістан қаласы туризм орталығы болса, онда ашылған Караван сарайды пайдаланып, экскурсияларға жаңаша кейіп таныту керек.

Экскурсиялық қызметтегі инновациялар ретінде қарапайым түрлі көлік құралдарын пайдалануды айтуға болады, соның бірі «Segway», электрокарлар, роликтер, велосипедтер, ат, т.б. қолдануды ұсынуға болады. Себебі, аталған көлік құралдары американдықтар мен еуропалықтар үшін үйреншікті. Виртуалды турлар мен квест экскурсияларды ұйымдастыру кезек күттірмейтін мәселе және осы нарықты жылжыту керек. Тақырыптық экскурсиялардың болашағы зор деуге болады.

Иә, қазіргі шектеулі режимі осы мақсатты жүзеге асыруға қол байлау болатыны белгілі, бірақ жоспар қойылды, сондықтан біршама жұмыстар атқарылуда, әсіресе, туристік фирмалардың өз әлеуметтік желілерінде Қазақстанның әсем жерлерін дәріптеуі, «Kazakh Tourism» АҚ елдің имиджін арттыру бойынша түрлі іс-шаралары мен бейнефильмдері, семинарлары, түрлі зерттеулері елімізге туристерді шақыруға, өз ел ішіміздегі ішкі туризмнің дамуына үлкен серпіліс беруде. Келушілер саны артса, міндетті түрде экскурсиялық қызметтің дамуын талап, етеді, ал ол үшін қазірдің өзінде туристік нарық түрлі ұсыныс беруге дайын болуы керек, оның бірі инновациялық экскурсияларды ұсыну, қала ішіндегі және қала маңындағы, бірнеше күндік экскурсиялар санымен, ұсыну ерекшелігімен, мәнділігімен, дұрыс ойластырылғандығымен, қатысушылардың санына байланысты да, экскурсовод, гидтеріміз, гид-нұсқаушылардың заман талабына сай, бірнеше тілді еркін меңгерген, өздері ұсынып отырған экскурсияны толық және қызықты өткізе алатындай әлеуеті болуы керек деген ой түйіндеуге болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Ставина А.К. Экскурс в инновации туризма // <http://mirexcurs.ru/rus/about/sections>
- 2 Экскурсоведение: Учебник/ Б.В. Емельянов. – Москва: Советский спорт, 2007. – 216 с.
- 3 Лях О.А., Лиханова В.В. Инновации в экскурсионной деятельности //Ученые записки Забайкальского государственного университета. - 2017. - №3. - С.160-168.
- 4 Матюхина Ю.А., Мигунова Е.Ю. Экскурсионная деятельность: Учебное пособие // http://spisok-literaturi.ru/books/ekskursionnaya-deyatelnost_15845016.html (30.01.2019)
- 5 Инновации в туризме: Учебник/ В.С. Новиков.- Москва: Центр «Академия», 2007. - 207с.
- 6 Внедрение инноваций в туристическое музейное обслуживание. М.В. Вершина //Стратеги развития индустрии гостеприимства и туризма. Орел: Государственный университет –учебно-научно-производственный комплекс, 2015. -С.181-185.

7 Новиков В.С. Инновации и эволюция туристской деятельности//Мир (Модернизация. Инновации. Развитие). - 2012. - С.73-78.

8 Деньги с ветерком: как стартап хочет заработать на прокате самокатов //http://www.rbc.ru/ins/own_business/20/02/2016/56cc7586m9a794788250f5a76

9 Жинақ Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің www.stat.gov.kz Қазақстан туризмі / Статистикалық жинақ / қазақ және орыс тілдерінде / 72 бет. 2015-2019, Нұр-Сұлтан, 2020

10 Казахстан: многодневные экскурсии //https://www.tripadvisor.ru/Attractions-g293943-Activities-c42-t288-a_trating.50-Kazakhstan.html

11 Подача заявки на конкурс гидов и экскурсоводов //https://visitalmaty.kz/ru/Read/podacha-zayavki-na-konkurs-gidov-i-ekskursovodov

12 Казахстан в 3D-виртуальная панорама красивейших мест // city3d.kz/nash-gorod

13 Как пандемия повлияла на туризм // <https://inbusiness.kz/ru/last/kak-pandemiya-povilyala-na-turizm>

14 Мировая пандемия дает шанс для развития внутреннего туризма – эксперт // <https://365info.kz/2020/05/mirovaya-pandemiya-daet-shans-dlya-razvitiya-vnutrennego-turizma-ekspert>

XҒТАР 06.71.57

Тұрғамбекова Жансая Ержанқызы

«Туризм және басқарушылық форсайт» БББ 2 курс докторанты,
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы

ДЕСТИНАЦИЯ БРЕНДІНІҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН АНЫҚТАУ: ТУРИСТТІК БАҒЫТТЫ ДАМУДЫҢ ДРАЙВЕРІ РЕТІНДЕ (Алматы облысы мысалында)

Аңдатпа: мақала туристтік дестинация брендінің мінез-құлқын қалыптастырушы негізгі туристтік объектілерді анықтауға бағытталған. Бүгінгі күнгі дестинациялық брендингке қатысты тенденциялар мен зерттеулер стратегия, тәжірибе, брендтің тұтынушылық капиталы, дестинациямен үйлесімділік, межелі орынға деген адалдық, ауыздан-ауызға тарау, медиа ұғымдарына бағытталғаны анықталған. Десек те, туристтік дестинация ретінде қалыптасып келе жатқан аумақ үшін келушілердің қызығушылығын тудыратын негізгі объектілерді анықтау маңызды деп ойлаймыз. Сәйкесінше, мақала зерттеуінде автор Алматы облысы дестинация брендінің мінезін қалыптастырушы туристтік объектілерді анықтауды мақсат еткен.

Кілт сөздер: дестинациялық бренд, дестинация активтері, туристтік дестинация, тарихи-мәдени объектілер, табиғи ресурстар.

Турғамбекова Жансая Ержанқызы

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ХАРАКТЕРА БРЕНДА ДЕСТИНАЦИИ: КАК ДРАЙВЕР РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ (на примере Алматинской области)

Аннотация: статья направлена на выявление основных туристских объектов, формирующих поведение бренда туристской дестинации. На сегодняшний день, тенденции и исследования, связанные с дестинационным брендингом, ориентированы на концепции стратегии, опыта, потребительского капитала бренда, совместимости с дестинацией, лояльности к месту назначения, распространения из уст в уста, медиа. Тем не менее, для территории, формирующейся как туристская дестинация, мы считаем важным определение основных объектов, представляющих интерес для посетителей. Соответственно, в исследовании статьи автор ставил целью выявление туристских объектов, формирующих характер бренда дестинации Алматинской области.

Ключевые слова: дестинационный бренд, дестинационные активы, туристская дестинация, историко-культурные объекты, природные ресурсы.

Turgambekova Zhansaya Erzhankyzy

DEFINING THE CHARACTER OF DESTINATION BRAND: AS A DRIVER OF TOURIST DESTINATION DEVELOPMENT (on the example of the Almaty region)

Abstract: the article is aimed at identifying the main tourist objects that form the character of the brand of a tourist destination. To date, trends and research related to destination branding are focused on the concepts of strategy, experience, consumer brand equity, destination compatibility, destination loyalty, word-of-mouth and media distribution. Nevertheless, for the territory being formed as a tourist destination, we consider it important to identify the main objects of interest to visitors. Accordingly, in the study of the article the author aimed to identify the tourist objects that form the character of the destination brand of Almaty region.

Key words: destination brand, destination assets, tourist destination, historical and cultural objects, natural resources.

Кіріспе

«Белгілі бір орынның брендин жасаудың кәсіби процесі» ағылшын тілінде «destination branding» тіркесіне сәйкес келеді. Бүкіләлемдік туристік қауымдастық (United Nations World Tourism Organization; UNWTO) брендтердің негізгі түрлерін ажыратып, оларды: тұтыну тауарларының бренді, қызметтер бренді, дестинациялар бренді, орындар (аумақтар) бренді деп бөлді және дестинациялар брендіне келесідей анықтама берді. Дестинациялардың мәдениет, тарих, тіл, мәдени мұраның және өмір тәртібінің тәжірибесінен құралғанын ескерсек, олар тауарлармен салыстырғанда өзгеріске икемсіз болып келеді [7].

Қазақстан далалары табиғат пен адамның ғасырлай бойғы тарихи байланысының көріністерін көрсетеді. Көшпенділердің саяси мәдениеті қазақстандық шенеуніктер үшін елдің бірегейлігін анықтаудағы басты бағыт болып келеді. Нео-көшпенділер тұрғысынан дәстүрлерді қайта жаңғыртудың бір көрінісі ретінде ауылды жерлерде қазақүйлер лагерлерін орнату жұмыстары жүргізілуде. Осы ретте, дәстүрлі көшпенділер мәдениеті мен келушілердің санын арттыруға бағытталған, мәдени-тарихи мұраларды қайта қалпына келтіру жұмыстарының арасындағы балансты сақтау да негізгі міндеттердің бірі болып

табылады. Туризмді дамыту үшін қазақстандық көшпенділер мәдениетін жылжыту мен трансформациялау барлық мүдделі тараптардың қатысуымен және бірлесе жұмыс істеуімен іске асырылады. Десек те, саяхаттаушыларды қабылдайтын ауылды жерлердегі мәдени көріністер, келушілердің ойынан шығатынай, шынайы көшпенді мәдениетке сәйкес болуын жіті қадағалау керек. Дестинациядағы жалпы туризм саласының көрінісін, түрлі деңгейдегі шешім қабылдайтын басшылар мен тиімді талаптар негізінде қауымдастықтардың қатысуы арқылы анықтау қажет [6].

Әдебиеттерге шолу

Бренд – тауар немесе қызметтің тұтынушы үшін маңызын көрсететін кез-келген нәрсе. Осылайша бренд – компанияның құндылығы. Брендтер – тұтынушылардың өнімге қатысты әсері мен қабылдауын тудырады және оның қызмет етуін көрсетеді. Брендинг стратегиясы: күшті бренд қалыптастыру болып табылады [8, 272 б.].

Дестинациялық брендтің міндеті – алдын-ала таңдалған нарыққа нақты брендтің тиісті, тиімді сипаттамаларын беру және орнықтыру болып табылады. *Дестинациялық бренд ұзақ уақыт бойы тұрақты болуы керек.* Егер оның құрылымының басқа элементтері брендтің идеясы мен маңыздылығын жеткізе алмаса, маршруттардың логотипін немесе жағымды айтылуын тек қана әзірлеу бағыттарды саралауда және таңдауда аз пайда әкеледі. Дестинациялық брендтер тиімді болуы үшін: сенімді, қол жетімді, алуан түрлі, күшті идеяларды жеткізетін, сауда серіктестерін ынталандыратын және тұтынушылар пікірін тудырушы болуы шарт [3, 327 б.].

Дестинациялық брендтер әлеуетті туристердің күтетін әсеріне, іс жүзіндегі саяхат тәжірибесіне сәйкес болуы үшін, өз құндылығын жағымды және бірізді түрде жеткізуі керек. Екіншіден, туристер межелі жерде не күтетіні жайлы хабарлап, көрсетіп, ой қалыптастырып дестинациялық брендтің басқа туристерге бағытталған брендинг процесіне қатысуы керек. Нәтижесінде, үйлесімді брендинг стратегиясын құру үшін дестинациялық брендинг сапардың үш кезеңінің әрқайсысында, яғни сапар алдында, сапар кезінде және одан кейін туристердің пікірлерін туындатуы қажет [2, 195 б.].

Дестинациялық брендинг дестинацияның бәсекелестермен салыстырғандағы дифференциациясына және оның уникалды сипатына негізделіп, тұтынушылармен байланыс құралы ретінде анықталуы мүмкін [4].

Зерттеу әдістері

Мақала зерттеуі Алматы облысы дестинациялық брендинің қалыптасуына әсер ететін, негізгі туристік объектілерді анықтауға бағытталған теориялық әдіснамалық сипатқа ие. Зерттеу мақсатына жету үшін эмпирикалық зерттеу әдістерін қолданамыз. Нақтылайтын болсақ, эмпирикалық әдісте бақылау, сипаттау, сауалнама, сұхбат, модельдеу қолданылады. Сонымен қатар, зерттеуде дестинациялық брендингтің үздік ғалымдарының бірі С. Анхольттың «Дестинациялық брендингті жүргізудің практикалық моделі» нұсқасы негізінде құрастырылған болжалды модель қолданылды [5].

1 Сурет. Дестинацияның негізгі туристік объектілерін анықтауға бағытталған болжалды модель.

Ескерту: модель С. Анхольттың «Дестинациялық брендингті жүргізудің практикалық моделі» нұсқасы негізінде құрастырылған.

Зерттеу барысында келесідей сұрақтарға (зерттеу сұрағы: ЗС) жауап беру міндеттері қойылды:

ЗС. Алматы облысы дестинациясының келушілер қызығушылығын тудыратын басты активтері қандай?

ЗС. Дестинацияның туристік объектілері АО дестинациялық брендинің мінез-құлқының қалыптасуына қаншалықты әсер етеді?

Зерттеу сұрақтарына жауап беру үшін, Алматы облысы (АО) туристік дестинациясы туралы ақпарат иелерімен сұхбат жүргіземіз. Сұхбаттасушылар қатарында: АО туризм саласының мамандары; жеке сектор, үздік деп танылған туристік мекемелер басшылары; туристік ақпараттық орталық мамандары, туризм туралы академиялық білімі бар тұлғалар, профессорлар бар.

Талқылаулар

Сұхбаттасу нәтижелеріне сәйкес, Алматы облысы дестинациясының негізгі туристік объектілері жинақталды. Сұхбат барысы 40 минут шеңберінде жүргізілді. Сұхбат барысы диктофонға жазылып алынды және мәтін ретінде теріліп, сұхбатты өңдеу әдісі арқылы талданды. Әдіске сәйкес, негізгі кілт сөздер, сөз тіркестері, қойылған сұрақтарға байланысты топтастырылды. Нәтижесінде, әр сұрақ төңірегінде ең көп қайталанған сөздер, атаулар мен сөз тіркестері сұрақтың ортақ жауабы ретінде қабылданды. Сәйкесінше АО туристік дестинациясының негізгі объектілері келесідей орналастырылды.

1 Кесте. АО туристік дестинациясының мінезін қалыптастырушы негізгі туристік объектілері

	Туристік объектілер
	Тарихи-мәдени ескерткіштер, оның ішінде:
	1. «Алтын адам табылған Есік қорғандары»
	2. Бесшатыр қорғандары
	3. Вознесенский кафедральный соборы (парк-Панфиловцев)
	4. Алматы қаласының орталық мемлекеттік мұражайы

	Таулар, оның ішінде:
	1. Хантәңірі шыңы
	2. «Шымбұлақ» тау шаңғы курорты (Медеу спорт кешені, Көк-төбе)
	ЮНЕСКО объектілері:
	1. Тамғалы тас петроглифтері
	2. Жібек Жолы бойындағы қалалар: Қаялық, Талхиз (Талғар), Қарамерген
	Өзендер мен көлдер, сарқырамалар, оның ішінде:
	1. Қайыңды, Көлсай көлдері
	2. Алакөл көлі
	3. Балқаш көлі
	4. Бұрхан бұлақ сарқырамасы
	Ұлттық-табиғи парктер, оның ішінде:
	1. «Іле Алатауы»
	2. «Алтынемел»
	3. «Шарын»
	4. «Көлсай көлдері»
	5. «Жоңғар Алатауы»
	Мәдени - спорттық шаралар, оның ішінде:
	1. «Сиверс» алмасының гүлдеуі
	2. «Тойқазан» ұлттық асхана фестивалі
	Этно-ауылдар (салт-дәстүр, әдет-ғұрып, қолөнермен танысу, театрландырылған көріністер) оның ішінде:
	1. «Nomad» этно орталығы
	2. «Гунны» этно-ауылы, демалыс базасы.

Сарапталған сұхбат ақпараттарына сәйкес, АО дестинациялық брендінің мінез-құлқын қалыптастыратын туристік объектілері келесідей жеті санатқа топтастырылды: тарихи-мәдени ескерткіштер; таулар; ЮНЕСКО объектілері; өзендер мен көлдер, сарқырамалар; Ұлттық-табиғи парктер; мәдени - спорттық шаралар; этно ауылдар (салт-дәстүр, әдет-ғұрып, қолөнермен танысу, театрландырылған көріністер).

Кестеге сәйкес, АО туристік объектілер қатарын тарихи-мәдени және табиғи ресурсты деп үлкен екі санатқа жіктеуге болады деп топшылаймыз. Оның тарихи-мәдени объектілер қатарына, «Алтын адам табылған Есік қорғандары», Бесшатыр қорғандары, Вознесенский кафедральный соборы (парк-Панфиловцев), Алматы қаласының орталық мемлекеттік мұражайы, Тамғалы тас петроглифтері, Жібек жолы бойындағы қалалар: Қаялық, Талхиз (Талғар), Қарамерген. Сонымен қатар осы санатқа, «Сиверс» алмасының гүлдеуін, «Тойқазан» ұлттық асхана фестивалін және де «Nomad» этноорталығын, «Гунны» этно-ауылы, демалыс базасын қосу дестинацияның ортақ тарихи-мәдени активтерін қалыптастырады деп ойлаймыз.

Ал, табиғи ресурсты объектілерге, АО аумағында орналасқан 5 Ұлттық-табиғи парктерді: «Іле Алатауы», «Алтынемел», «Шарын», «Көлсай көлдері», «Жоңғар Алатауы» және Қайыңды, Көлсай, Алакөл, Балқаш көлдерін, Бұрхан бұлақ сарқырамасын жатқызамыз. Хантәңірі шыңы мен «Шымбұлақ» тау шаңғы курорты, Медеу спорт кешені, Көк-төбе объектілері де, АО туристік

дестинациясының мінез-құлқын қалыптастырушы орындар қатарына енгізуге болады деп болжаймыз.

Қорытынды

Бүгінгі күні дестинациялық брендинг туризмді дамыту үшін инвестиция тарту құралы ғана емес, адамдардың тұрғылықты жерді таңдауында, бизнеске жаңа қызметкерлер тартуда, мәдени-спорттық шараларды өткізуге бастамашылық етудің алғышарты ретінде қолданылуда [1].

АО туризмі саласының мамандарынан алынған сұхбат пен оның талдамалары нәтижесінде алынған ақпаратқа сәйкес келесідей қорытындылар жасауға болады.

3. АО дестинациясы брендинің мінез-құлқын қалыптастырушы туристтік объектілер сипаты тарихи-мәдени және табиғи ресурсты болуына байланысты, дестинация брендинің мінез-құлқы тарихи-мәдени және табиғи ресурсты бағытты қамтиды деп тұжырымдаймыз. АО туристтік дестинациясына келген турист, аймақта орналасқан объектілерден тарихи-мәдени сипаттағы тәжірибе алуға мүмкіншілігі мол. Саяхаттаушы өзінің білімін Жібек жолы бойындағы қалалар мәдениетімен толықтырып, «Алтын адам» табылған Есік қорғандары мен Бесшатыр қорғандарын көріп, қазақ даласын мекендеген тайпалардың тарихымен мәдениетінен сыр шертетін құнды жәдігерлермен таныса алады. Нәтижесінде, туристтік дестинациядан алған әсері тарих-мәдени құндылықтарды қалыптастырады деуге болады. Сәйкесінше, тарихи-мәдени бағыт АО туристтік дестинациясы мінез-құлқының ажырамас бөлігі деп қорытындылауға болады.

4. «Жер жаннаты Жетісу» деген теңеуге ие АО табиғаты кім-кімді де бей-жай қалдырмасы анық. 5 Ұлттық табиғи парктің бір облыста орналасуы, «Хан Тәңірі» сынды мәңгі қарлы шындардан бастап, «Алтынемел» ҰТП, Шарын шатқалы сияқты шөлді табиғи ресурстардың болуы, дестинацияның туристтік потенциалының мол мүмкіншіліктерін межелейді. Осы ретте, АО туристтік дестинациясы брендинің мінез-құлқының қалыптасуында табиғи ресурстар үлкен рөл атқарады деп топшылаймыз.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Hankinson, G. (January 2005 г.). Destination brand images: a business tourism perspective. *Journal of Services Marketing*(19), P. 24-32.

2. Hany Kima, Svetlana Stepchenkova, Vahideh Babalou Branding destination co-creatively: A case study of tourists' involvement in the naming of a local attraction // *Tourism Management Perspectives* – 2018. № 28, P. 189–200.

3. Morgan, N., Pritchard, A. and Pride, R. Butterworth-Heinemann, Destination brands: Managing place reputation (3rd edition) / Macmillan Publishers Ltd. 1751-8040: USA, 2011, - 370pp.

4. Morrison, A. & Anderson, D. 2002. Destination branding. Available from: [http://www.macvb.org/intranet/presentation/Destination Branding LOzar ks6-10-02.ppt](http://www.macvb.org/intranet/presentation/Destination%20Branding%20LOzar%20ks6-10-02.ppt)

5. Simon Anholt. Handbook on Tourism Destinations Branding/With an introduction by Simon Anholt. 2009, ISBN: 978-92-844-1311-9 (UNWTO)/ISBN: 978-92-990050-6-4 (ETC)

6. Tiberghien, G. (2020 г.). Neo-nomadic Culture as a Territorial Brand for ‘Authentic’ Tourism Development in Kazakhstan. *Europe-Asia Studies* (72), P. 1728-1751.

7. UNWTO. Destination Management and Quality Programme. Conceptual Framework. Terminology [Electronic resource]. – 2002. – URL: <http://destination.unwto.org/content/conceptual-framework>

8. Филип Т. Котлер, Гари Армстронг Маркетинг негіздері / «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. - Алматы: 2019 жыл. - 736 бет. 270-274 бб.

Нурмухамедова Шарипа Сейтжагипаровна

Кандидат экономических наук

Международный университет туризма и гостеприимства

г. Туркестан, Казахстан

Тарихов Алмас Жангелдіұлы

Студент 1 курса Международного университета туризма и гостеприимства.

г. Туркестан, Казахстан

КАК ЭПИДЕМИЯ 2020 ГОДА, ПОВЛИЯЛА НА ИНДУСТРИЮ ГОСТЕПРИИМСТВА

***Аннотация.** В материале рассматриваются об индустрии гостеприимстве, о том с какими трудностями столкнулись предприниматели в данной сфере, как мировой кризис 2020 года «Коронавирус» повлиял на рестораны и гостиницы. Данная статья будет интересна тем, кто специализируется в этой области, и тем, кто хочет развиваться в бизнесе. В статье представлены советы от предпринимателей, которые могут быть полезны для всех, как в жизни, так и в бизнесе.*

***Ключевые слова:** туризм, предприятие, рестораны и гостиницы, гостеприимство, пандемия, статистика, прогноз*

Нурмухамедова Шарипа Сейтжагипаровна

Тарихов Алмас Жангелдіұлы

2020 ЖЫЛҒЫ ИНДЕТ ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚ ИНДУСТРИЯСЫНА ҚАЛАЙ ӘСЕР ЕТТІ

***Аңдатпа.** Материалда қонақжайлылық индустриясы, осы саладағы кәсіпкерлер қандай қиындықтарға тап болғандығы, 2020 жылғы Әлемдік дағдарыс коронавирус мейрамханалар мен қонақ үйлерге қалай әсер еткені туралы айтылады. Бұл мақала осы салада мамандандырылған және бизнесте дамуды қалайтындар үшін қызықты болады. Мақалада кәсіпкерлердің өмірде де, бизнесте де бәріне пайдалы болуы мүмкін кеңестері берілген.*

***Түйін сөздер:** туризм, кәсіпорын, мейрамханалар мен қонақ үйлер, қонақжайлылық, пандемия, статистика, болжам*

Nurmukhamedova Sharipa Seitzhagiparovna

Tarikhov Almas Zhangelidiuly

Индустрия туризма и гостеприимства самая динамично развивающаяся отрасль экономики в мире. Гостеприимство это первая информация о тебе и о твоей территории. Индустрия фокусируется на потребностях, на новых впечатлениях и в получении нового опыта. Туризм и гостеприимство имеет много общего [1, 2]

Туризм - это выбор человека, финансы, психология людей, возможности и выбор человека. В индустрию гостеприимства входят рестораны, гостиницы, отели и т.д. Все предприятия в данной сфере направлены на контакт с людьми. Каждый человек, путешествует, останавливается в гостиничном комплексе, посещает ресторан и кафе. Но кто знает, что таиться в этой области? Изучив множество литературы, считается, что предприятия индустрии гостеприимства работают 24 часа в сутки, 365 дней в году и это непрерывный сложный процесс. Каждый человек, хоть раз в жизни посещал рестораны и кафе. Эти заведения предназначены для отдыха и развлечения. Люди всегда будут пользоваться этими услугами всегда. Но из-за эпидемии 2020 года, индустрия гостеприимства понесла тяжелый удар. Все страны закрылись, люди перестали путешествовать, посещать рестораны и кафе. Весь мир закрылся на карантин. И существование предприятий стало под угрозой исчезновения. В России 84% ресторанов терпят убытки. В Украине почти тоже самое. А в Европе ресторанный бизнес начал закрываться. Это связано с тем, что в Европе ввели жесткий карантин в равнении с постсоветскими странами [3,4,5,6]

Людям в Европе запрещено было выходить на улицы. Продукты первой необходимости им предоставляли полиция и волонтеры. А это ужасно повлияло на рестораны. Бизнесмены не знали, как платить арену и зарплату своим сотрудникам. Когда страна полностью закрывается снаружи и внутри, тут и начинаются проблемы. Когда азиатские страны имели подобные проблемы, они наладили доставку еды. Бизнесмены пытались всеми силами выйти в ноль или немного в плюс. Наиболее высокий спрос на доставку наблюдался тогда, когда все рестораны были закрыты на карантин. Сейчас гости по-прежнему боятся ходить в рестораны, и спрос на доставку остается высоким. Кроме того, люди, которые рассматривали рестораны, только чтобы утолить голод, а не получить эмоции и новый опыт, будут пользоваться доставкой, для них она актуальна всегда. Например, в моем городе есть заведение «Ploff center». Они были, первыми кто сделали доставку еды в городе. Основатель заведения говорит, что трудности для бизнесменов бывают всегда. И от того, насколько гибкий человек зависит его бизнес. Нужно уметь адаптироваться под любые жизненные трудности.

Умение адаптироваться это ноша сильного человека. Поэтому рестораны, которые закрылись по причине эпидемии, просто не смогли адаптироваться в этот момент. Прогнозировать что-то очень сложно, а угадать, каким будет психологическое состояние людей в дальнейшем, еще сложнее. Существуют диаметрально противоположные точки зрения по поводу будущего индустрии. Кто-то утверждает, что гости захотят вернуться в заведения как можно скорее — будут пробовать еду, пить алкоголь и гулять. Другие говорят, что люди станут потреблять меньше вредной еды, алкоголя и больше заботиться о своем здоровье. К такому мнению, по моим наблюдениям, склоняется большинство. Но часто бывает, что люди говорят одно, а делают другое. Поэтому может выстрелить как первый, так и второй сценарий. Более того, оба варианта развития событий могут существовать параллельно. Что же касается Казахстана? Дополнительные расходы для бизнеса вызваны с требованием

соблюдения санитарных норм, предприниматели отмечают увеличение расходов на закуп тепловизоров, средств индивидуальных защит для персонала и дезинфицирующие средства для обработки всех поверхностей. Правила касаются как кухонного персонала, так и людей, задействованных в доставке.

Работники должны быть обеспечены масками, перчатками и антисептиками. Введены новые правила мытья посуды и использования одноразовой спецодежды, ограничено число людей в одном помещении. Более 90% участников рынка признали, что им пришлось значительно увеличить долю расходов для соблюдения всех предписанных норм, что отразилось на выручке бизнеса. Как показал опрос, у большинства (43%) объем выручки снизился почти вдвое. У 38% респондентов этот показатель упал на 10-30%. Выручка сократилась на критические 60-90% у 6% владельцев общепита. Сохранение уровня выручки на докарантинном уровне отметили 13% собеседников. Из этого исходим, что прибыль в любом случае понизился. Мы считаем, что это связано по двум причинам: низкий уровень дохода населения и ограничения в сфере бизнеса со стороны государства. По первой причине, можно сделать вывод что многие потеряли работу или у них сократилась заработная плата из-за кризиса, который нанесла эпидемия. По второй причине, различные ограничения плохо сказываются для предпринимателей. Это наполняемость не более 30% , ограничения по времени работы, уменьшения числа сотрудников и многочисленные локдауны. Все эти факторы сильно влияют на ресторанный бизнес. Все дошло до того, что бизнесмены выходили на митинги, требовали поддержки государства и т.д. Делая выводы, можно уверенно сказать, что эпидемия 2020 года негативно повлияла на сферу гостеприимства. Люди сделали свой вывод. Остались в этой сфере только сильные предприниматели, которые смогли пройти эти трудности и не закрыть свои заведения. Люди перешли на новый формат. Учились новому, искали выход из ситуации. Каждый стал сильнее, в плане того что предприниматели постигли новых человеческих качеств. Это умение адаптироваться и мыслить гибко. Эти 2 фактора сильно повлияли на бизнес в этой сфере.

Мы считаем, что все эти трудности закаляют человека. Он становится сильнее в духовном и физическом плане. Т.е. человек, который смог пройти через мировой кризис 21 века, не потерял свой бизнес, то у такого человека все получится. И те, кто потерял свои предприятия, они потеряли лишь бизнес, но не знания и опыт, которые годами их многому научил. Поэтому и у таких людей получится сделать что-то по-настоящему крутое в будущем!

Список источников

1. <http://www.kukiani.ru/index.php?page=content&subpage=s&r=14&p=44&s=181>
2. <https://works.doklad.ru/view/OLi2Jexlw10.html>
3. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/631167>
4. <https://prohotel.ru/article-3303/0/>
5. Романов В.В., Елканова Д.И., Сорокина Е.В., Осипов Д.А. Основы индустрии гостеприимства: учеб, пособие. М.: Дашков и Ко, 2009
6. <https://adindex.ru/news/researches/2020/04/3/280670.phtml>

МАЗМҰНЫ

1	А.Р. ХАЗБУЛАТОВ ТУРИЗМ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОПУЛЯРИЗАЦИИ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ: ПОТЕНЦИАЛ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ПАРКОВ КАЗАХСТАНА	8
2	Г.Ж. ТАБУЛДИН ТУРКИСТАН И ВЕЛИКАЯ СТЕПЬ НА ГЕОГРАФИЧЕСКИХ КАРТАХ XIX ВЕКА	15
3	М.М. БАХТЫБАЕВ К.М. ЖЕТИБАЕВ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ СЫҒАНАҚ ҚАЛАСЫН АШЫҚ АСПАН АСТЫ МУЗЕЙІНЕ АЙНАЛДЫРУ	23
4	А.А. СИДОРОВИЧ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО И ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В БЕЛАРУСИ В УСЛОВИЯХ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ	32
5	М.С.МУРЗАМАДИЕВА, Н.Б. СЕЙСЕН ҚАЗАҚСТАНДА ТУРИСТІК САЯСАТТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	38
6	Д.П. ҚОЖАМЖАРОВА ТҮРКІСТАН – ТҮРКІ ӘЛЕМІНІҢ БЕСІГІ	43
7	А.А. ИВАШОВ, Р.Г. ШАКИРОВА ФИЛОСОФИЯ ГОСТЕПРИИМСТВА В ТУРИЗМЕ	47
8	С.Ж.НУРГАЗИНОВА МОЛОДЕЖНЫЙ ТУРИЗМ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ	55
9	Д.С. АСАН ТУРИСТІК ҰЙЫМДАРДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІ ЖЕТІЛДІРУ ТЕТІКТЕРІ	59
10	Ж.А. САДЫКОВ, А.Г. ГИЗЗАТЖАНОВА ОЦЕНКА ОСНОВНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ ГОСТИНИЧНОГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ	63
11	Л.М ШАЯХМЕТОВА ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСЫНА ИНВЕСТИЦИЯЛАР ТАРТУҒА COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫНЫҢ ӘСЕРІ	68
12	Е.А. АБЕНОВА, К.А. ПЕТИМКО СЕЛЬСКИЙ ТУРИЗМ КАК ДРАЙВЕР РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ	72
13	Б.А. ШИЛБАЕВ, С.Қ. НАУАТОВ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР ҰМЫТЫЛМАСЫН ДЕСЕК...	77
14	М.М. НУРПЕИСОВА ВОПРОСЫ АТТРАКТИВНОСТИ ОБЪЕКТОВ ВПШ СТАНДАРТОВ И ИХ ТРЕБОВАНИЙ К ОРГАНИЗАЦИИ УСЛУГ	82
15	Б.С. ОМАРОВ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ОҚУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ	88
16	Л.Т. МЫРЗАБЕКОВА ТУРИЗМ – ЭКОНОМИКАНЫҢ ТЕГЕУРІНДІ САЛАСЫ	93
17	Ғ.І. ӘБДИЕВА А.АМАНТАЙ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНДЕ ТАБЫСТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУЫНЫҢ ЗАМАНАУИ МӘСЕЛЕЛЕРІ	96
18	Ж.Е. ТҰРҒАМБЕКОВА ДЕСТИНАЦИЯ БРЕНДІНІҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН АНЫҚТАУ: ТУРИСТТІК БАҒЫТТЫ ДАМЫТУДЫҢ ДРАЙВЕРІ РЕТІНДЕ (Алматы облысы мысалында)	100

19	Д.Е. ЖУМЕКЕНОВА, Е.Р. КАЗТАЕВ ТҮРІК ҚОНАҚ ҮЙЛЕРІНІҢ СЕРВИСТІК ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ЭЛЕМЕНТТЕРІНІҢ ТӘЖІРИБЕСІН ҚАЗАҚСТАНДА ПАЙДАЛАНУ МҮМКІНДІГІН ТАЛДАУ	106
20	Д.Е. НУРМУХАНБЕТОВА, И.Б. КАКАБАЕВА ИССЛЕДОВАНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА РАЗВИТИЯ ГОСТИНИЧНОГО БИЗНЕСА В СТРАНАХ ДАЛЬНЕГО ЗАРУБЕЖЬЯ В КОНТЕКСТЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	111
21	Д.Е. ЖУМЕКЕНОВА, Е.Т. ӘШІМ А.БАЙТҮРСЫНОВ АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ Өңірлік университетінің дене шынықтыру, спорт және туризм факультетінің қалыптасу тарихы	117
22	Г.И. АБДИЕВА РОЛЬ ПЕДАГОГА-ЭДВАЙЗЕРА В ФОРМИРОВАНИИ УСПЕШНОЙ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО ПРОФЕССИОНАЛА	121
23	Е.С. ЕСМАХАЙ, Ә.М. ӘШІМХАНОВ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ-САУЫҚТЫРУ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУҒА КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫ ЖЕТІЛДІРУ	124
24	С.Д. УСУБАЛИЕВА, К.М. ДИДАЛОВА АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ КОНТЕКСТОВ НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ ТУРИСТСКОГО БИЗНЕСА В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ	130
25	А.С. АЛИЕВА Ш.С. НУРМУХАМЕДОВА БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕР ТУРИЗМІН ДАМЫТУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	136
26	Ш.Ұ. ЛАЙСХАНОВ, Қ.Қ. ТЫНЫШТЫБАЕВА ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫНЫҢ КИЕЛІ ОРЫНДАРЫ - ТУРИСТІК НЫСАН РЕТІНДЕ	140
27	Ж.М. ЕСІРКЕПОВ, Р.Ж. ШОМАНОВ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ӨТКІЗУДІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ	146
28	Н.Ж. ЖОЛМАНОВА, Д.А. АЛИМБЕКОВ БАЛАЛАР- ЖАСӨСІРІМДІК ТУРИЗМДІ ДАМЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ	149
29	С.Х. БЕКБАУЛИНА, А.Т. ДУЙСЕМБАЕВА, Б.Х. ҚАШҚЫНБАЕВА ҚАЗАҚСТАН ТУРИСТІК НАРЫҒЫНЫҢ ЗАМАНАУИ ЖАҒДАЙЫ	155
30	А.Т. ДУЙСЕМБАЕВА, С.Х. БЕКБАУЛИНА ӘЛЕУМЕТТІК- МӘДЕНИ СЕРВИС ЖӘНЕ ТУРИЗМДЕГІ МЕНЕДЖМЕНТ	159
31	А.Т. ДУЙСЕМБАЕВА, С.Х. БЕКБАУЛИНА ТУРИЗМДІ ДАМЫТУДАҒЫ АҚЫРТАСТЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ	165
32	Д.А. АЛИМБЕКОВ, Н.Ж. ЖОЛМАНОВА ТУРИЗМ - ТҮЛҒАНЫҢ ЖАН-ЖАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	169
33	Г.Н. САФАРГАЛИЕВА, А. АРАПОВ 10-14 ЖАС АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ЖАС БОКСШЫЛАРДЫҢ КОРДИНАЦИЯ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ	174
34	Г.Е. БОЛСАМБЕКОВА НОВЫЙ ЭТАП РАЗВИТИЯ ШЕЛКОВОГО ПУТИ	178
35	Ш.А. КАМЕЛОВА ОСНОВЫ ТУРИЗМА	181

36	А.К. АНАРБАЕВ, С.ЮЛДАШЕВА ПРОБЛЕМА ГИПОКИНЕЗИИ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ И В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ	184
37	Д.Е. ЖУМЕКЕНОВА, Ә.Е. ОТДАН БАЛУАНДАРДЫҢ ТӨЗІМДІЛІК ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	188
38	Г.Н. СУЛЕЙМЕНОВА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИЗМ МӘСЕЛЕЛЕРІ	192
39	Г.Н. СУЛЕЙМЕНОВА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИСТІК БЕДЕЛІН АЛЫПТАСТЫРУ	196
40	Г.Н. СУЛЕЙМЕНОВА, З.Ю. ЯНТУРСИНА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТУРИСТТІК НАРЫҚ	199
41	Ә.Ж. ТАСТАНОВ ЖЕҢІЛ АТЛЕТИКАДА ОҚУШЫЛАРДЫ ҚЫСҚА ҚАШЫҚТЫҚҚА ЖАТТЫҚТЫРУ КЕЗІНДЕ АҒЗАНЫ ЭНЕРГИЯМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ҮЙРЕТУ	202
42	А.Т. ДУЙСЕМБАЕВА, С.Х. БЕКБАУЛИНА, А.А. КАДИРБЕКОВА ТУРИЗМДЕГІ КОРОНОВИРУС ПАНДЕМИЯСЫНЫҢ САЛДАРЫ	208
43	Ш.С. НУРМУХАМЕДОВА, А.С. АЛИЕВА БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕР ТУРИЗМІН ДАМЫТУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	212
44	Е.А. ТУЛЕГЕНОВ, Д.Н. НҰРГЕЛДЫ АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ЖЕР-СУ АТАУЛАРЫ – ТАРИХЫМЫЗДЫҢ АЙНАСЫ	216
45	Ж.А. САДЫКОВ, А.Г. ГИЗЗАТЖАНОВА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЭКСКУРСИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕ ИННОВАЦИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	222
46	Ж.Е. ТҰРҒАМБЕКОВА ДЕСТИНАЦИЯ БРЕНДІНІҢ МІНЕЗ- ҚҰЛҚЫН АНЫҚТАУ: ТУРИСТТІК БАҒЫТТЫ ДАМЫТУДЫҢ ДРАЙВЕРІ РЕТІНДЕ (Алматы облысы мысалында)	229
47	Ш.С.Нурмухамедова, А.Ж.Тарихов КАК ЭПИДЕМИЯ 2020 ГОДА, ПОВЛИЯЛА НА ИНДУСТРИЮ ГОСТЕПРИИМСТВА	233